

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM TARİHİ

TÂRÎH-İ MEHMED GİRAY
(DEĞERLENDİRME-ÇEVİRİ METİN)

Yüksel Lisans Tezi

UĞUR DEMİR

İSTANBUL 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM TARİHİ

TÂRÎH-İ MEHMED GİRAY
(DEĞERLENDİRME-ÇEVİRİ METİN)

Yüksel Lisans Tezi

UĞUR DEMİR

DANIŞMAN: PROF. DR. NECDET ÖZTÜRK

İSTANBUL 2006

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Uğur Demir'in "Mehmet Giray,Tarih-i Mehmet Giray(1095-1115/1684-1703)(Değerlendirme,Çeviri,Metin)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı,Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Necdet Öztürk
Üniversitesi Marmara

İmza

.....

Üye : Prof.Dr.Mustafa Çetin Varlık
Üniversitesi Marmara

.....

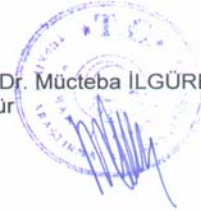
Üye : Prof.Dr.Mücteba İlğürel
Üniversitesi Marmara

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..28../09../2006 tarih ve16-9... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Mücteba İLGÜREL
Müdür

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III-IV
Özet	V
Abstract	VI
Bibliyografya	VII-VIII
Kısaltmalar	IX
Mehmed Giray Bin Mübarek Giray	
1. Hayatı	X-XII
2. A. Eserinin Adı	XII
2. B. Telif Sebebi	XIII
2. C. Telif Tarihi	XIII-XIV
2. D. Muhteva	XIV-XVIII
2. E. Kaynakları	XVIII-XX
2. F. Mehmed Giray'ın Üslubu Ve Tarihçiliği	XX-XXIII
METİN (Târîh-i Mehmed Giray)	1-163
Mine'n-Nevâdir	9-11
Hikâyet-i Hacı Giray Hân İbn-i Kerîm Giray Sultân	12-15
Hikâyet-i Selîm Giray Hân Bin Bahâdır Giray Hân	16
İkinci Def'a Hânlığı Esnâsında Vukû' ve Zuhûr İden Acâyib Hikâyât ve Garâ'ib Rivâyât Ayan u Beyân Olunur	16-19
Cülûs-ı Hümâyûn-ı Sultân Süleymân Bin İbrâhîm Hân (1687)	20-23
Ruslar'ın Hezimete Uğratılması (1689)	24-31
Şehirköy'ün Fethi (1690)	31-32
Niş Kalesi'nin Fethi (1690)	32-35
Mine'n-Nevâdir	36
Semendire'nin Fethi (1690)	36-37
Belgrad'ın Fethi (1690)	38-42
Hikâyet-i Sa'âdet Giray Hân Bin Kırım Giray Sultân	42-44
Salankamen Savaşı (1691)	44-47
Varad'ın Düşmesi (1692)	47-52
Mine'n-Nevâdir	52-53

Cülûs-ı Sultân Ahmed Hân Bin İbrâhîm Hân (1691)	53-54
Hikâyet-i Safâ Giray Hân Bin Safâ Giray Sultân	54
Çerkes Beyleri İle Mücadele.....	54-58
Hikâyet-i el-Hâc Selîm Giray Hân Bin Bahâdır Giray Hân	58-59
Belgrad'ın Muhasaradan Kurtarılması (1693).....	60-63
Vak'a-i Asr-ı Sultân Ahmed Bin İbrâhîm Hân	64-68
Varadin Seferi (1694)	69-72
Cülûs-ı Hümâyûn Sultân Mustafâ Hân Bin Mehmed Hân (1695).....	72
İkinci Mustafa'nın İlk Avusturya Seferi (1695)	73-76
Sultân Mustafâ Hân, Sefer-i Hümâyûna İkinci Def'a Gitdikleridir (1696) ...	77-82
Rusya İle Mücadele(1695).....	82-87
Venedik İle Mücadele (1695)	87-89
Osmanlı Devleti'nin Zayıflama Sebepleri	89-94
Zenta Hezimet. Hikâyet-i Sultân Mustafâ Hân İbnü'l-Merhûm Gâzî Mehmed Hân (1697).....	95-106
Hikâyet-i Devlet Giray Hân Bin El-Hâc Selîm Giray Hân.....	106-109
Vak'a-i Şehbâz Giray Sultânü'l-Merhûm (1699)	109-111
Vak'a-i Uhrâ	111-117
Gâzî Giray'ın İsyanı (1700).....	118-132
Vak'a-i Evvel.....	132-136
Hikâyet.....	136-141
El-Hâc Ali Aga ve Kaplan Giray Sorunu (1701).....	141-145
El-Hâc Selîm Giray'ın Hastalığı.....	145-148
Hikâyet-i Sadr-ı Âlî Hüseyin Paşa.....	149-150
Hikâyet-i Daltaban Mustafâ Paşa	150-154
Hikâyet-i El-Hâc Selîm Giray Hân Dördüncü Def'a Hân-ı zî-şân Olduğudur (1702)	154-157
Edirne İsyanı (1703)	157-161
Cülûs-ı Hümâyûn-ı Sultân Ahmed El-Gâzî Merhûm Sultân Mehmed Hân (1703)	161-163

ÖNSÖZ

17. ve 18. yüzyıllar Osmanlı tarihinin en buhranlı dönemleridir. Osmanlı Devleti, bu yüzyıllarda İkinci Viyana bozgunu (1683) gibi bir felâket yaşadıktan sonra özellikle Batı’da yapılan on beş savaşın on ikisinde mağlup olmuştur. On altı sene devam eden muharebelerin ardından Avusturya ile Karlofça (1699), Rusya ile de İstanbul (1700) anlaşmaları imzalanmış ve bu anlaşmalarla birlikte Osmanlı Devleti büyük bir toprak kaybına uğramıştır. Savaş meydanlarında alınan ağır mağlubiyetlere, anlaşma masasında da büyük toprak kayıpları eklenince Osmanlı toplumu büyük bir buhrana sürüklenmiştir. Toplum, bu olumsuz gelişmelere sessiz kalmamış ve tepkisini, tarihçiler tarafından Edirne Vak‘ası olarak adlandırılan, 1703’teki isyanla göstermiştir.

Böylesine buhranlı bir dönemi gerçeğe yakın bir şekilde anlamamıza yardımcı olacak kaynakların başında ise hiç şüphesiz çağdaş kronikler ve arşiv malzemeleri gelmektedir. Bu önemlerine rağmen bu kaynaklar üzerinde, en azından bugün itibariyle birkaç çağdaş kronik neşrinin ve araştırmanın dışında, yeterli bilimsel çalışmaya sahip olmayışımız ise olayın üzücü bir yönüdür.

Osmanlı Devleti’nin içte ve dışta bu olumsuzlukları yaşadığı böyle bir dönemde, Osmanlı Devleti’ne tâbi Kırım hanlığı da tarihinin en sıkıntılı günlerini yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti ve Kırım’ın bu durumundan yararlanan Rusya, hızla Kırım Hanlığı aleyhine topraklarını genişletti ve Rusya’nın bu yayılmacı politikası, 1783’te hanlığın Osmanlı Devleti’nden ayrılması ile neticelendi.

Yüksek Lisans Tezi olarak seçtiğimiz *Târih-i Mehmed Giray*, Osmanlı Devleti’nin ve Kırım Hanlığı’nın kaderinin yeniden tayin edildiği bu kritik dönemi anlatan çağdaş bir kroniktir. Tek nüshası Wien Österreichische Nationalbibliothek, nr. 1080’de kayıtlı bulunan *Târih-i Mehmed Giray* 1094-1115/1682-1703 yılları arası olaylarını anlatan 124 varaklık bir eserdir. Bu tarih kaynağında yazılanlardan anlaşıldığına göre Mehmed Giray, Kırım hanlarının soyundandır. Müellifin, Kırım hanlarının yakınında bulunması ve özellikle anlattığı olayların çoğuna bizzat şahit olması

eserinin değerini arttıran önemli bir husustur. Yazarın verdiği bilgilerin bazıları eksik veya yanlış olmakla birlikte, çağdaş Osmanlı ve Kırım müelliflerinin anlatmadığı olaylardan bahsetmiş olması *Târih-i Mehmed Giray*'ın önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Tez çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım değerlendirme olup, Mehmed Giray'ın hayatı, eserinin ismi, telif sebebi, telif tarihi, muhtevası ve kaynakları ile Mehmed Giray'ın üslubu ve tarihçiliği hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci kısım ise transkribe metindir. Eser transkribe edilirken elden geldiği nispette dönemin telâffuz özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım sırasında metni baştan sona okuyan ve gerekli yerlerde düzeltmeler yapan tez danışmanım Prof. Dr. Necdet Öztürk'e; metindeki âyet, hadis ve kelâm-ı kibarları engin bilgi ve tecrübesiyle kısa sürede tercüme edip, Arapçalarını yazma zahmetinde bulunan değerli Araştırmacı Mustafa Topatan'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. *Târih-i Mehmed Giray'ın* Türkiye'ye getirilmesine vesile olan ve bu kroniğin, Osmanlı ve Kırım tarihi için önemli bir kaynak olduğunu belirten, beni kronik üzerinde çalışmaya yönlendiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu'ya; *Târih-i Mehmed Giray'ın* Wien Österreichische Nationalbibliothek nr. 1080'da kayıtlı tek nüshasının mikrofilmini getirten İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi yöneticilerine ve maddî yönden beni destekleyen Türk Petrol Vakfı'na da teşekkür ederim.

Uğur DEMİR

ÖZET

Bu çalışmaya esas teşkil eden *Târih-i Mehmed Giray*, 1094-1115/1682-1703 tarihlerini kapsayan genel bir Kırım hanları ve Osmanlı Devleti tarihidir. Eserin müellifi Mehmed Giray'ın hayatı hakkındaki tek bilgi kaynağımız zikredilen kendi tarihidir. Allah'a hamd, peygambere salât u selâm ve IV. Mehmed'i metheden ifadelerle başlayan eser, İkinci Viyana Seferi öncesi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu izah ettikten sonra, olayların anlatımını sürdürmüştür.

Mehmed Giray, kendi ismini taşıyan bu eserinde olayları kronolojik bir sıra ile ele almış ve Kırım hanlarının hanlık makamına atanmaları ve Osmanlı padişahlarının tahta geçmelerinde kronolojik sıraya titizlikle uymuştur. Birbiriyle bağlantılı olaylar ise kronolojik sıra gözetilmeden birlikte verilmektedir. Eserde daha çok siyasî olaylar anlatılmakla birlikte, astronomik ve nadirat kabilinden ilginç olaylar da yer alır. Müellif, daha çok bizzat şahit olduğu ve Kırım hanlarının başından geçenleri, yine onların ifadelerine dayanarak anlattığı için *Târih-i Mehmed Giray* 17. yüzyılın son ve 18. yüzyılın ilk dönemleri için hem Kırım Hanlığı hem de Osmanlı Devleti tarihi hakkında ihmal edilmemesi gereken önemli bir çağdaş kaynaktır.

ABSTRACT

The study analyzes *the History of Muhammad Giray (Târîh-i Mehmed Giray)*, which is a general history of Crimean Khanates and Ottomans, covers the years of A.H.1094-1115/A.D.1682-1703. The book starts with praise to be God, bless to the Prophet and Sultan Muhammad IV, than tries to explain the situation of the Ottoman Empire just before Vienna Siege II and narrates the political events.

Muhammad Giray, in his book, gives the events in chronological order according to the Crimean Khans' and Ottomans Sultans' reaching to power. The events, related each other, given without the chronology. The book not only records the political events but also gives some astronomical and interesting incidents. *Târîh-i Mehmed Giray* is a very important history book on Crimean Khanate and Ottomans in the end of XVIIth and in the beginning of XVIIIth Centuries. As a witness of his age, the author records the political events in Crimean Khanate according to the Khans own reports.

BİBLİYOGRAFYA

A. KAYNAK ESERLER (YAZMA VE BASMA)

- Anonim Osmanlı Tarihi* (1099-1116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin* (1066-1116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
- Gülbün-i Hânân*, haz. M. Sadi Çögenli- Recep Toparlı, Erzurum 1990.
- Osmanlı İlmiye Teşkilâtı İçin Mühim Bir kaynak, Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhim Hasîb Efendi, Uşşâkîzâde Târîhi*, I-II, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005.
- Râşid Tarihi* (1099-1115/1688-1703), I-III, İstanbul 1282.
- Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, ter. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1975.
- Sabit, *Zafernâme*, haz. Turgut Karacan, Sivas 1991.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdâr Tarihi* (1065-1106/1654-1694), neşr. A. Refik Altınay, İstanbul 1928.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa-Nusretnâme-Tahlil ve Metin* (1106-1133/1695-1721), haz. Mehmed Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.
- Umdedü't-Tevârîh*, haz. Şükrü Sert, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Umumî Türk Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1981.
- Vekayi-i Beç*, TSMK, Revan, nr. 1310.

B. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- BABİNGER, Franz, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927 (*Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara 2000.)
- BOSTAN, İdris, “Mezemorta Hüseyin Paşa”, *DİA*, XXIX.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-IV, İstanbul 1975.
- DUBİNSKİ, A., “Selim I”, *EF*², IX.
- EMECEN, Feridun, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar: İbrahimhanzâdeler Örneği”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/III, Ankara 2002.
- FLÜGEL, Güstav, *Die Arabischen persischen türkischen Handschriften*, I-II New York 1977.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, “Nıyâzî Mısırî”, *Şarkiyat Araştırmaları*, VII, (İstanbul 1972).
- HAMMER, Joseph Von Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth, 1827-1835= (*Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*, çev. M. Ata, İstanbul 1329-1337, VI-VII.)
- İLGÜREL, Mücteba, “Ahmed II”, *DİA*, II.
- İNALCIK, Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi”, *Belleten*, VIII/30, (Ankara 1944), 185-229.
- _____, “Hacı Giray”, *İA*, V/I.
- _____, “Hacı Giray”, *DİA*, IV.
- KÖHBACH, Markus, “Der Tārīh-i Mehmed Giray – eine osmanische Quelle zur Belagerung Wiens durch die Türken im Jahre 1683”, *Studia Austro-Polonica*, III, (Warszawa – Kraków 1983).
- _____, “Mehmed Girây”, *EF*².
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Süleyman II”, *İA*, XI.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I-, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1994.
- ORHONLU, Cengiz, “Mezomorta Hüseyin Paşa”, *İA*, VIII.
- ÖZ, Mehmet, *Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumları*, İstanbul 1997.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Ali Paşa, Arabacı”, *DİA*, II.

KISALTMALAR

a.g.e	adı geçen eser
a.g.y	adı geçen yer
bk.	bakınız
ev	eviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EI ²	Encyclopaedia of Islam (New Edition)
haz.	hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İSAM	İslâmî Araştırmalar Merkezi
nr.	numara
S.A.V	Salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
trc.	tercüme eden
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire

MEHMED GİRAY BİN MÜBAREK GİRAY

1. HAYATI

Müellifimizin adı, *Târih-i Mehmed Giray* adlı eserinde açıkça belirttiği üzere Mehmed Giray bin Mübarek Giray'dır. Yine bu tarih kitabında müellif kendisini “*Derviş Mehmed bin Mübarek Giray-ı Cengizî*” olarak tanıtmaktadır.¹ Bu ikinci tanımlamadan da anlaşılacağı üzere Mehmed Giray, Kırım han sülâlesine mensuptur. Kendi adını taşıyan *Târih-i Mehmed Giray*'da müellifimizin ne zaman doğduğu, bu eseri yazarken kaç yaşında olduğu, ne işle meşgul olduğu, nasıl bir eğitim aldığı hakkında doğrudan bir bilgi verilmemektedir. Ancak eserinin farklı yerlerinde müellifin kendisinin yazdığı toplam yedi Türkçe beytin bulunması², âyet ve hadisleri etkili bir şekilde kullanması, *İbn-i Kesir Tarihi*'nden, Sadî'nin *Bostân*'ından ve Nizâmî'nin Farsça beyitlerinden alıntılar yapması onun en azından Arapça ve Farsça'yı bildiği yönünde bize ip uçları vermektedir.

Mehmed Giray, *Târih-i Mehmed Giray*'da babasının adını Mübârek Giray olarak belirttiği hâlde³, Mübârek Giray'ın kim olduğu konusunda araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İnalçık ve Köhbach, Mübarek Giray'ın 1608-1610 arasında Kırım hanlığı yapan Selâmet Giray'ın oğlu olduğunu söylerler.⁴ Flügel ise, herhangi bir kaynak göstermeden, Mehmed Giray'ın 1683-1684 arasında Kırım hanı olan II. Hacı Giray'ın oğlu olabileceğine işaret eder⁵ ve onun bu görüşüne Babinger de katılır.⁶ İnalçık ve Köhbach'ın söyledikleri gibi Mübârek Giray, Selâmet Giray'ın oğlu ise 1678-1683 seneleri arasında Kırım hanlığı yapmış olan Murad Giray da müellifimizin kardeşidir. *Târih-i Mehmed Giray*'da, yazar, Murad Giray'ın hanlık dönemini anlatırken onun kardeşi olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Ancak Köhbach'ın da belirttiği üzere⁷

¹ Metinde müellifimizin ismini açıkça belirttiği diğer yerler için bk., 15b, 112b.

² Bu beyitler için bk., 20b, 31b, 102b.

³ Metin 44b.

⁴ Halil İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi”, *Belleten*, VIII/30 (Ankara 1944), 187, dipnot 9; Markus Köhbach, “Der Tārīh-i Mehmed Giray – eine osmanische Quelle zur Belagerung Wiens durch die Türken im Jahre 1683”, *Studia Austro-Polonica*, III, (Warsaw – Craków 1983), s. 137-164; Markus Köhbach, “Mehmed Girây”, *EF*, 989.

⁵ G. Flügel, *Die Arabischen persischen türkischen Handschriften*, New York 1977, II, 277-278.

⁶ Flügel, II, 277-278; Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927= (*Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara 2000, s. 259-260.)

⁷ Markus Köhbach, “Der Tārīh-i Mehmed Giray”, *Studia Austro-Polonica*, s. 138.

eserde, Murad Giray'ın hanlık dönemi gayet övücü ifadelerle anlatılmakta ve özellikle İkinci Viyana bozgununda Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa suçlu gösterilerek Murad Giray temize çıkarılmak istenmektedir. Müellifin babasını Mübarek Giray olarak belirtmesi nedeniyle Flügel ve Babinger'in ileri sürdükleri tezin mesnetsiz olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Mehmed Giray'ın, Saadet Giray için “emmimiz”⁸ ifadesini kullanması Mübarek Giray'ın kim olduğu problemini daha da karmaşık hâle getirmektedir. Tüm bu karmaşaya rağmen bizce, İnalçık ve Köhbach'in de belirttiği gibi, Mübarek Giray'ın, Selâmet Giray'ın oğlu ve 1678-1683 yılları arasında hanlık yapmış olan Murad Giray'ın da müellifimizin kardeşi olması ihtimali oldukça yüksektir.

Mehmed Giray, Salankamen Savaşı'nı 1102 (1691) anlatırken kendisi hakkında da bilgiler vermektedir. Yazar, bu savaşa Kırım Hanı Saadet Giray'la birlikte katılmış ve Saadet Giray'ın emriyle Kırım askeri arasındaki şikâyetleri hana bildirmekle görevlendirilmiştir. Bu sefer sonrasında Nogay birlikleri arasında bazı huzursuzluklar yaşanmış ve Kırım birlikleri şikâyetlerini hana anlatmak için Mehmed Giray'ı temsilci olarak seçmişlerdir. Hazinedarbaşı Ali Ağa'nın engellemeleri nedeniyle Mehmed Giray, bu şikâyetleri Saadet Giray'a iletememiş ve her geçen gün artan olumsuz şartlar nedeniyle de Kırım askeri, hanı savaş alanında yalnız bırakarak, Kırım'a geri dönmüştür. *Târîh-i Mehmed Giray*'da, Mehmed Giray'ın bu gelişmeler yaşanırken neler yaptığına dair ise bir bilgi verilmez.⁹

Yine bu tarih eserinden öğrendiğimize göre, Mehmed Giray, II. Mustafa'nın birinci Avusturya seferi hazırlıklarına başladığı 1106 (1694)'da İstanbul'a gelme imkânı bulmuştur. Yazar, bu şehirde ileri gelen devlet adamları ile görüşmüş ve bu görüşmeler sürerken de Mehmed Giray'ın kim olduğu hakkında sıkı bir araştırma yapılmıştır. Beş gün süren soruşturma sonunda ise onun Kırım han soyundan olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine müellifimize, hazineden yetmiş iki altın verilmiştir.¹⁰ Mehmed Giray, İstanbul'da ne kadar kaldığını açıkça yazmamasına rağmen 1106 (1694)'daki sefer hazırlıkları hakkında teferruatlı bilgiler vermesi onun bu şehirden hemen ayrılmadığını göstermektedir.¹¹

⁸ Metin 33b.

⁹ Metin 33b-38b.

¹⁰ Metin 54a derkenar.

¹¹ Metin 54a-b.

Mehmed Giray, tarihinde 1114 (1702) senesi olaylarını anlatırken kendisinin bir yolculuğundan da bahsetmektedir. Hacı Selim Giray, özellikle üçüncü hanlığı döneminde nikris hastalığına yakalandığı için hanlıktan ayrılmak zorunda kalmıştır. Müellifimiz, Kuşpınar köyünde bulunan Hacı Selim Giray'ı burada ziyaret ettiğini belirttiği hâlde daha sonra neler yaptığına dair herhangi bir bilgi vermiyor. Ancak Selim Giray'ın Kuşpınar'dan sonra daha başka hangi köylere, hangi tarihlerde gittiğini teferruatlı bir şekilde anlatması Mehmed Giray'ın da bu yolculuklar esnasında hanla beraber olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.¹²

Mehmed Giray, en azından *Târîh-i Mehmed Giray*'ı yazmayı bitirdiği 1115 Receb'ine kadar hayattaydı. Ancak bundan sonra neler yaptığı ve daha ne kadar yaşadığı hakkında henüz bir bilgimiz yok. Ümidimiz arşiv çalışmaları esnasında bir gün Mehmed Giray'ın hayatının karanlık noktalarını aydınlatacak bilgilere ulaşmak veya tarihinde yazmayı vaat ettiği Edirne Vak'ası hakkındaki eserini, şayet yazabildiyse, ortaya çıkarmaktır.

2. A. ESERİNİN ADI

Mehmed Giray, üzerinde çalıştığımız tarihinin giriş bölümünde eserinin adını açık bir şekilde “*Târîh-i Mehmed Giray*” olarak belirtmekte ve ilerleyen sayfalarda da bu konuda bir bilgi vermemektedir. Eser, Wien Österreichische Nationalbibliothek, nr. 1080'de de bu isimle kayıtlıdır.

¹² Metin 110a-113a.

2. B. TELİF SEBEBİ

Müellif, adı geçen eserini yazma sebebini: “*bu cerîdeyi tahrîrden murâdım temettu‘, menâfi‘-i disâr ve tefekkür-i mevki‘ ve resm-i dînâr degildür. Zîrâ âgâh ve haberdârım ki, dünyâyâ müte‘allik olan tumturâk ve âsâr mânend-i mâ-i câr[î] bir dall hayâldür. Sıdkıla maksûdımız ancak hayr du‘âdur*”¹³ şeklinde açıklamakta ve eserin başka bir yerinde de “*Tatvîl-i kelâma bâ‘is pâdişâh-ı zevî‘l-ihtrâmlarıñ âr u nâmûsı sıyânetendür*”¹⁴ demektedir.

Eserden anladığımıza göre Mehmed Giray, kitabını, padişaha ya da herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemiştir. Tüm bunlardan hareketle müellifimizin, kendi adını verdiği tarihini yazarken padişah ya da herhangi bir devlet ricalinden maddî bir beklenti içerisinde olmadığını söyleyebiliriz.

2. C. TELİF TARİHİ

Mehmed Giray, söz konusu eserini ne zaman yazmaya başladığı ve ne kadar sürede bitirdiği konusunda doğrudan bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte *Târîh-i Mehmed Giray*’da anlatılan bazı bölümlerden müellifimizin bu tarihi ne kadar sürede yazdığı yaklaşık olarak belirlenebilmektedir.

Yazar, elimizdeki tarihinde olayları daha teferruatlı olarak anlattığını söylediği başka bir tarih eseri kaleme aldığını söylemektedir. Ancak sözünü ettiği bu eseri bugün ortada yoktur. Müellif, bu kitabında Kırım hanlarından Safa Giray aleyhinde bazı ifadeler kullanmıştır. Bundan haberdar olan han da bu eseri okumak üzere almış ve daha sonra kaybettiğini söyleyerek, Mehmed Giray’a geri vermemiştir. Yazarımız, Safa Giray’ın bu olaydan altı ay sonra vefat ettiğini belirtir.¹⁵ Safa Giray, 1115 Cemaziyelahir’inde vefat etmiştir.¹⁶ Buna göre, Mehmed Giray’ın bugün için elimizde bulunmayan bu tarihinin ortadan kaldırılma tarihi 1115 Muharrem’ine denk düşmektedir.

¹³ Metin 101a.

¹⁴ Metin 70b-71a.

¹⁵ Metin 100b.

¹⁶ *Gülbün-i Hânân*, haz. M. Sadi Çögenli- Recep Toparlı, Erzurum 1990, 128; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1994, III, 227.

Müellifimiz elimizdeki tarihi de, bu olaydan hemen sonra yazmaya başladığını “*Der-akab müsvedde-i evvellerimizden tekrâr bu muhtasar-ı cedîde ve takrîre şurû‘ eyledik*”¹⁷ diyerek belirtmektedir. 1115 Receb’inde de elimizdeki tarihi yazmayı bitirmiştir.¹⁸ Tüm bunlardan anlaşıldığına göre Mehmed Giray, *Tarih-i Mehmed Giray*’ı Safa Giray tarafından ortadan kaldırılan eserinden hemen sonra yazmaya başlamış ve yaklaşık yedi ayda da tamamlamış demektir. Zaten müellif, eserini çok kısa bir sürede kaleme aldığını bizzat kendisi ifade etmektedir.¹⁹

2. D. MUHTEVASI

Mehmed Giray Târîhi, 1094-1115/1682-1703 tarihlerini kapsayan genel bir Kırım Hanları ve Osmanlı Devleti tarihidir.²⁰ Yazar, İslâm tarih yazıcılığı geleneğine bağlı olarak, 1b’de besmele, Allah’a hamd ü senâ ve Hz. Muhammed’e salât u selâmdan sonra Osmanlı hanedanını ve özellikle IV. Mehmed dönemindeki fetihlerden bahsederek bu hükümdarı öven ifadelerle eserine başlar.²¹

Müellif, İkinci Viyana Seferi öncesi Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu özetler ve savaşa nasıl gelindiğini belirterek asıl olayların anlatımına geçer. Mehmed Giray, bu seferde alınan mağlubiyetin gerçek sorumlusu olarak Kara Mustafa Paşa’yı gösterir. Paşanın anlaşılmaz inadı, Kırım askerine sert davranması ve Kırım Hanı Murad Giray’ın sefer esnasında izlenecek stratejiler hakkındaki görüşlerinin dikkate alınmamasını mağlubiyete götüren etkenler olarak sıralar. Müellifimize göre Hacı Giray’ın gayretleri ile düşmanın eline geçmek üzere olan sancak-ı şerif son anda

¹⁷ Metin 100b.

¹⁸ Metin

¹⁹ Metin 100b.

²⁰ *Târîh-i Mehmed Giray*’ın hangi tarihleri kapsadığı konusunda bazı tarihçiler yanlış ve kendileri ile tenakuza düşen bilgiler vermektedirler. Eseri ilk defa kullanmış olan Hammer, *Târîh-i Mehmed Giray* hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Târîh-i Mehmed Giray*: Kırım’a âit bir hususî târihtir ki, 1096/1684’ten 1114/1702 senesine kadardır. Bendeki koleksiyonda 124 varaklık bir cilttir” demektedir. Bk., *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*, VI, 8. Ancak VII. ciltte 1703 Edirne İsyanı sonrasında Feyzullah Efendi’yi katleden kişilerin nasıl öldükleri hakkında bilgi verirken *Târîh-i Mehmed Giray*’ı kaynak olarak kullanmış olması elindeki nüshanın 1114’te değil, 1115’te bittiğinin bir göstergesidir. Bk., *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*, VII, 88. Ayrıca elimizdeki nüsha olayları, 1094 tarihinden anlatmaya başladığı için Hammer’in, *Târîh-i Mehmed Giray*’ın 1096 tarihinden itibaren olayları anlatmaya başladığını belirtmesi de yanlıştır. Franz Babinger ise eserin 1095/1684 tarihinden itibaren olayları anlatmaya başladığını belirtir. Bk., F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 259-260.

²¹ Müellifimizin, giriş bölümünde, eseri yazdığı dönemde Osmanlı padişahı olan III. Ahmed’i övmeyip, IV. Mehmed’i övmesinin nedeni hakkında kesin bir şey söylemek şimdiki bilgilerimiz ışığında mümkün olmamıştır.

kurtarılmış ve daha büyük bir bozgun önlenmiştir. Kara Mustafa Paşa, başarısızlığının suçunu Murad Giray’a yüklemiş ve onu azletmiştir. Müellifimiz, paşanın bu hareketini bir haksızlık olarak görmekte ve ilk başta Murad Giray’ın yerine kimsenin han olmak istemediğini belirtmektedir.²²

Eserde genel olarak 1094-1115/1682-1703 arasında Kırım hanlığı yapmış olan Murad Giray, Hacı Giray, Selim Giray²³, Saadet Giray, Safa Giray ve Devlet Giray’ın hanlık dönemlerindeki olaylar anlatılmaktadır. 1094-1115/1682-11703 arasında Kırım’daki iç karışıklıklar üzerinde durulmaktadır. Geleneklere göre hayattaki en büyük han soyuna mensup erkeğin Kırım hanı seçilmesi esastır. Nureddin ve kalgalar da bu şekilde belirlenmesine rağmen bazen bu geleneğin hilafına hareket edilmesi Kırım’da büyük isyanların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu isyanlardan özellikle Şehbaz Giray ve Devlet Giray isyanları, bazı Nogay kabilelerinin de onlara destek vermesiyle, Kırım’da büyük kargaşalıklara yol açmıştır. Müellifimiz ise han, kalga ve nureddin seçimindeki bu geleneğin ihmal edilmesini, isyanlara sebep olması nedeniyle eleştirmektedir.²⁴

Eserde, Kırım hanlarının Osmanlı padişahlarının fermanı ile seferlere nasıl davet edildikleri hakkında da önemli bilgiler verilmektedir. Bir kapıcıbaşı, Kırım hanını sefere davet eden nameyi, kılıç, kaftan ve “harc-ı râh” denilen bir miktar parayla birlikte Bahçesaray’a getirmektedir. Sefere çağrılan han ya kendisi ya da nureddin veya kalga Osmanlı ordusuna yardım için gitmektedir. Ancak Kırım’ın Rus tehlikesine maruz kaldığı dönemlerde hanlar kabile liderlerini Osmanlı ordusuna yardım etmek için sefere göndermekte zorluk yaşamışlardır. Hatta Osmanlı Devleti’ne verdikleri sözü yerine getirmiş görünmek için askerlikle ilgisi olmayan kişileri bile birliklerine almak zorunda kalmışlardır. Müellifimize göre Nogay kabileleri ve Osmanlı Devleti’nin asker isteği karşısında sıkışıp kalan hanların bu tür çarelere baş vurması Osmanlı Devleti’nin karışıklığa düşmesindeki en önemli etkenlerden biridir.²⁵

İkinci Viyana hezimetinden sonra Kırım’ın en büyük düşmanlarından biri Rusya olmuştur. Rusya’nın sıcak denizlere inme politikasının bir uzantısı olarak, 1689’da Ur

²² Metin 2a-5b.

²³ I. Selim Giray, 1682-1703 arasında üç defa hanlığa getirilmiş olup, toplam dört kez Kırım hanı olmuştur. Bk., A. Dubinski, “Selim I”, *EF*, IX, 134-135.

²⁴ Metin 6b-7a, 81b-83a, 88a-103a.

²⁵ Sefer davetleri ve hanların asker göndermekte yaşadıkları zorluklar için bk., metin 13a, 21a, 42a, 44b, 51a, 55a, 57a, 61a-65a, 68b-71a, 72a.

Kalesi'ni, 1695'te Doğan Kale'si ve Azak'ı kuşatması ve sonrasında yaşanan askerî mücadeleler de *Mehmed Giray Târîhi*'nde oldukça ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.²⁶ Özellikle 1695'te Rus Çarı I. Petro'nun modern silâhlarla donanmış büyük bir ordu kumandasında Azak'ı kuşatması askerî tarih açısından da incelenmeyi hak eden oldukça bir seferdir.

Mehmed Giray'ın eserinde anlattığı konulardan biri de Karlofça Antlaşması'nın (1699) Kırım'ı nasıl etkilediğidir. Karlofça Antlaşması'nın maddelerinden biri de Akkerman'daki Nogayların, Lehistan'a akınlarını önlemek için buradan uzaklaştırılmasıydı. Müellifimiz, bu maddenin müstahkem bir kale olan Akkırman'ın kaybedilmesi yanında Müslüman halka zulmedilmesine de yol açtığı kanaatindedir. Karlofça Antlaşması'nın ilgili maddesinden rahatsız olan Nogay kabileleri 1700'deki Gazi Giray isyanına destek verdikleri için bu isyan kısa zamanda yayılmış ve ancak Osmanlı Devleti'nin yardımı ile bastırılabilmiştir.²⁷

Müellif, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum hakkında da önemli bilgiler vermektedir. 1687'de II. Süleyman'ın cülusunda İstanbul'da zorbaların estirdiği terör ve halkın zorbaları ortadan kaldırması²⁸; yine II. Süleyman döneminde sırf bakırdan darb edilen paranın piyasayı nasıl etkilediği ve iflas eden esnafın acıklı durumu²⁹; İkinci Ahmed döneminde Kürt beylerinden Bebe Süleyman'ın Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında yarattığı kriz ve İkinci Mustafa döneminde bu iki devletin birlikte hareket ederek Bebe Süleyman'ı Kırım'a kaçmaya mecbur etmeleri oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılan olaylardır. Mehmed Giray, Bebe Süleyman'ın, Safevî Devleti gibi Şii bir devletle hareket edilerek kaçmaya mecbur edilmesini yanlış bir hareket olarak görmekte ve bu yanlış hareket nedeniyle Basra'nın Urban eşkıyası eline geçtiğini belirtmektedir.³⁰

Târîh-i Mehmed Giray'da Osmanlı Devleti'nin ve Kırım hanlığının sefer organizasyonu hakkında da önemli bilgiler verilmektedir. Eserde genel olarak İkinci Viyana Kuşatması³¹; 1689'daki Rus hezimet³²; 1690'daki Şehirköy, Niş, Semendire ve

²⁶ 1689 Kırım-Rus harbi için bk., metin 18b-21b; 1695 mücadelesi için bk., metin 61a-65a.

²⁷ Karlofça Antlaşması ve Kırım'a etkileri için bk., metin 80a, 86b-87a, 88a-100a.

²⁸ Metin 15b-17b.

²⁹ Metin 18a-18b.

³⁰ Metin 48a, 82b-84b, 85b.

³¹ Metin 2a-8a.

Belgrad kalelerinin fethedilmesi³³; 1691'deki Salankamen Savaşı³⁴; 1692'deki Varad'ın Avusturya tarafından alınması³⁵; 1693'te Belgrad'ın muhasaradan kurtarılması³⁶; 1694'teki Varadin Seferi³⁷; II. Mustafa'nın 1695 ve 1696'daki Avusturya seferleri³⁸; 1695'te Rusya ve Venedik ile yapılan mücadeleler³⁹ ve 1697'deki Zenta hezimetini⁴⁰ ele alınan seferlerdir.

Mehmed Giray, eserinde sadece Kırım hanları ve Osmanlı padişahlarını ön plâna çıkarmaz. Yazar, sadrazamlardan özellikle Amcazâde Hüseyin Paşa ve Daltaban Mustafa Paşa'nın hayat hikâyelerini ve sadrazamlıkları dönemindeki icraatlarını ayrı başlıklar altında anlatmaktadır.⁴¹ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği kişilerden biri de Mezomorta Hüseyin Paşa'dır.⁴² Eserde ayrıca Niyâzî-i Mısırî'nin nasıl bir dinî anlayışa sahip olduğu ve bu anlayışı nedeniyle Limni'ye sürgün edilmesi de ayrı bölümler olarak ele alınmaktadır.⁴³ Vefayât haberleri genelde verilmezken Tefsîrî Mehmed Efendi'nin ölümü büyük bir felâket olarak kaydedilmektedir.⁴⁴

Müellifimiz, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını üç ana başlık altında izah etmeye çalışmıştır. Zayıflamanın ilk sebebi olarak vergi memurlarının halktan zorla ve haksız yere vergi toplamalarını; ikinci sebep olarak sadrazamların kısa sürede ve haksız yere azledilmelerini; son olarak da Kırım hanlarının, Kırım ileri gelenlerinin İstanbul'a gönderdikleri şikâyet mektupları nedeniyle haksız yere azledilmelerini göstermektedir.⁴⁵

Mehmed Giray Târîhi'nde “mine'n-nevâdir” başlığı altında bazı astronomik ve garip olaylar da anlatılmaktadır. Bu astronomik olaylarından ilki İkinci Viyana Seferi'nden iki sene önce meydana gelmiştir. Müellifimiz, yıldız kayması olduğu görülen bu astronomik olayla ilgili anlatımlarını daha anlaşılır hâle getirmek için bir de olayı gösteren çizim vermektedir.⁴⁶ Eserde anlatılan ikinci astronomik olay ise 1102

³² Metin 18b-22a.

³³ Metin 24a-32a.

³⁴ Metin 33b-36a.

³⁵ Metin 36a-40a.

³⁶ Metin 44b-48a.

³⁷ Metin 51a-54a.

³⁸ Metin 54a-61a.

³⁹ Metin 61a-67a.

⁴⁰ Metin 71a-79b.

⁴¹ Amcazâde'nin hayat hikâyesi için bk., metin 113a-113b; Daltaban Mustafa Paşa'nın anlatıldığı bölüm için bk., metin 113b-116b.

⁴² Metin 66b'de Hüseyin Paşa'nın nasıl Mezomorta lakabını aldığı ve 67b'de ise Sakız Adası'nın fethi esnasında meydana gelen ilginç olaylar anlatılmaktadır.

⁴³ Metin 48b.

⁴⁴ Metin 87a-87b.

⁴⁵ Metin 67a-71a.

⁴⁶ Metin 8a-9a.

(1691)'de meydana gelmiş ve yazar bu olayla ilgili anlatımlarını da bir çizimle zenginleştirmiştir.⁴⁷ Niş kalesinin fethinden önce büyük bir kuş sürüsünün Osmanlı ordugahının etrafına konması ve sefer bitene kadar da burada beklemesi de nadir olaylardan biri olarak anlatılmaktadır.⁴⁸

Müellif, eserinin sonlarına doğru anlattığı dönem ve konularla ilgili olmamakla birlikte “Hikâyet” başlığı altında Kırım’ın, Fatih döneminde Osmanlı hakimiyetine nasıl girdiği hakkında da bilgiler vermektedir.⁴⁹

Yazarımız, eserinde 1703’de meydana gelen Edirne Vak‘ası’nın neden ortaya çıktığını, nasıl geliştiğini ve II. Mustafa’nın azledilip yerine III. Ahmed’in cülus ettirilmesini, özellikle de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ile oğullarının âkıbetlerini ayrı bir bölüm olarak anlatmaktadır. Müellif, Edirne Vak‘ası’nın en büyük sorumlusu olarak Feyzullah Efendi’yi görmekte ve ömrü vefâ ederse önemli gördüğü bu olayı anlatan ayrı bir eser kaleme alacağını vaat etmektedir.⁵⁰ Ancak bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda müellifimizin böyle bir eser kaleme aldığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

2. E. KAYNAKLARI

Müellif, tarihini daha çok kendi müşahedelerine veya olaylara şahit olanların tanıklıklarına göre yazmıştır. Yazar, eserini kaleme alırken, hangi kaynakları kullandığını genelde belirtmez. Ancak üç kaynağının ismini bizzat vermektedir. İsmi vermediği kaynaklardan ilki Nizâmî’dir. Mehmed Giray, iki ayrı yerde “*Nizâmî goft*” [Nizâmî der ki] diyerek ondan toplam altı beyit aktarmakta, ancak Nizâmî’nin hangi eserinden alıntı yaptığını belirtmemektedir.⁵¹ Bizzat ismini zikrederek kullandığı bir diğer kaynak ise İranlı şair Sadi’nin *Gülistân* adlı eseridir.⁵² Müellifimiz, iki ayrı yerde daha toplam altı Farça beyti de yazarlarını belirtmeden aktarmaktadır.⁵³

Yazarımızın, ismini verdiği tek tarih kitabı ise *Târîh-i İbn-i Kesir*’dir.⁵⁴ Bu eserden başka tarih kitapları da kullandığı “*târîhlerde mestûrdur*”⁵⁵ ifadesinden anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Metin 40a-40b.

⁴⁸ Metin 27b-28a.

⁴⁹ Metin 103a-104a. Müellifimizin Kırım’ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi hakkında anlattıkları Halil İnalçık tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bk., *Belleten*, VIII/30, (Ankara 1944), 185-229.

⁵⁰ Metin 119b-124b.

⁵¹ Metin 20b, 39b.

⁵² Metin 82b.

⁵³ Metin 60b, 68b.

⁵⁴ Metin 67b.

Ancak müellifimiz, bu tarih kitaplarının hangileri olduğu hakkında eserinde bir bilgi vermez. Onun başka hangi kaynakları kullandığını bilmiyoruz.

Müellif, özellikle Saadet Giray'ın hanlık döneminden itibaren bizzat şahit olduğu olayları anlatmaktadır. Kendi müşahedelerine dayanarak anlattığı ilk olay Saadet Giray'ın komutası altında katıldığı Salankamen Savaşı'dır. Müellifimiz, “*bu abd-i pür-taksîr, hân hazretleri emmimiz olmagıla ma'yyeten gitmişdik*” diyerek bu savaşı anlatmaya başlar. Olayların içinde bizzat bulunduğunu belirtmek ve okuyucuya güven duygusu vermek için ayrıca, “*Sem 'ile tahrîr degildür, râyü'l-ayn müşâhede olunmuşdur*” demekten de geri kalmaz⁵⁶ ve eserin ilerleyen bölümlerinde de “*Bu abd-i pür-taksîr niçe def'a mâbeynlerinde bulunup, râyü'l-ayn müşâhede eylemişizdür*” diyerek Kırım hanlarına yakın olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁷ Yine Saadet Giray döneminde bizzat şahit olduğu bir olayı anlatırken, “*Hattâ bu abd-i pür-taksîr, merhûm emmimiz Saadet Giray Hân, rahmetu'llâhi aleyh, asrında râyü'l-ayn müşâhede eyledim*” diyerek bu olayları kendi müşahedelerine göre yazdığını belirtmektedir.⁵⁸

Târîh-i Mehmed Giray'ın kaynaklarından bir diğeri de olaylara şahit olanların bizzat kendilerinden dinleyerek aktardığı olaylardır. Müellifimiz, han ailesinden olması hasebiyle olayları anlatırken Kırım hanlarının başından geçenleri doğrudan hanların ağzından anlatma imkânı bulmuştur. Hanların bizzat kendisinden dinleyerek eserine aldığı ilk olay Saadet Giray döneminde, hanın İstanbul'dan Bağçesaray'a giderken başından geçenlerdir. Bu olayları anlatırken, “*Saadet Giray Hân-ı merhûmuñ kendü lisânından menkûldür ki*” diyerek kaynağını belirtir. Yine el-Hac Selim Giray'ın hastalığı esnasında hanın başından geçenleri anlatırken, “*bu abd-i pür-taksîr, hân hazretlerinüñ kendülerinden su'âl eyledim*” demektedir.⁵⁹

Yazarın sözlü kaynakları arasında sadece Kırım hanlarından dinledikleri yer almaz. Olayları anlatırken yeri geldikçe diğer sözlü kaynaklarını şu ifadelerle belirtmektedir:

⁵⁵ Metin 7a.

⁵⁶ Metin 33b-36a.

⁵⁷ Metin 69a.

⁵⁸ Metin 97a. Müellifimizin kendi gözlemlerine dayanarak anlattığı son olay ise el-Hac Selim'in hastalığı ile ilgili bölümlerdir. Bk., Metin 112b.

⁵⁹ Metin 106a-106b.

“rivâyet olunur ki”⁶⁰, “bir rivâyetde”⁶¹, “deyü rivâyet olunmuşdur”⁶², “efvâh-ı nâsda şuyû‘ bulan”⁶³, “efvâh-ı nâsda mütevâtir böyle oldu ki”⁶⁴, “efvâh-ı nâsda ahabâr-ı sahîh böyle mütevâtir ile sâyi‘ olmuşdı”⁶⁵, “efvâh-ı nâsda böyle tevâtüre irmişdi ki”⁶⁶, “efvâh-ı nâsda mütevâtir ve şâyi‘ olduğu üzre”⁶⁷, “re‘yâ vü berâyâ müfterü’l-hâl olduğu mesmû‘dır”⁶⁸, “el-uhdetü ale’l-râvî”⁶⁹, “mine’s-sâmi‘în”⁷⁰.

Târîh-i Mehmed Giray’ın bazı olayları anlatımı çağdaş Osmanlı kronikleri (*Silahdar Tarihi*, *Nusretname*, *Zübde-i Vekayiât*, *Uşşâkîzâde Târîhi* vb.) ile benzerlikler arz etmesine rağmen müellifin bu kaynakları doğrudan kullandığına dair henüz kesin bir ipucu bulunamamıştır.

2. F. MEHMED GİRAY’IN ÜSLUBU VE TARİHÇİLİĞİ

Mehmed Giray, eserinde bahsettiği olayları yazarken, yukarıda da belirtildiği üzere, daha çok olayın şahitlerinden dinlediklerini veya kendi şahit olduklarını kaleme almıştır. Eser sade bir dille yazılmış olup; olayların anlatımında tekrara düşülmemiştir. Müellif, olayları kronolojik bir sıra ile anlatmayı tercih etmiştir. Fakat konu bütünlüğünü sağlamak için bazen kronolojik anlatımı terk etmiştir. Eserde âyet, hadis ve kelâm-ı kibârlara oldukça fazla yer verilmiş ve bazı âyet ve hadislerin anlamları bizzat müellif tarafından açıklanmıştır. Yazar, genelde olayların hangi tarihte meydana geldiklerini sadece senelerini yazarak gösterirken, bazı olayların ise önce Arapça tarihlerini daha sonra da sayısal karşılıklarını vermiştir. Fakat bazı olayların ise hangi gün, ay ve sene de meydana geldiğinin tam tarihini yazmıştır. Genelde bir konuyu bitirip yeni bir konuya geçtiğinde, bunu başlık atmak suretiyle göstermektedir.

Müellifimiz bazen ayrıntılı betimlemeler yapmaktadır. Örneğin II. Mustafa’nın 1697’deki Avusturya seferine çıkışını: “*Netâyic-i kelâm ve’l-merâm hicret-i efdalü’s-*

⁶⁰ Metin 19b, 20b, 124a.

⁶¹ Metin 34b.

⁶² Metin 75a.

⁶³ Metin 84a.

⁶⁴ Metin 86a.

⁶⁵ Metin 88a.

⁶⁶ Metin 90a.

⁶⁷ Metin 107a.

⁶⁸ Metin 85b.

⁶⁹ Metin 11a, 20a.

⁷⁰ Metin 7a.

salavat ve ekmeli't-tahıyyât salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin biñ yüz tokuz 1109 senesinde mahmiyye-i şehr-i Edrene'den mühimmât-ı sefer ve levâzımât-ı hatır ârâste vü bîrâste olunup, bi'l-cümle ekâbir [ü] a'yân ve a'zam vüzerâ-i zevî'l-ihtişâm alay olmak üzere hâzır olunup, pûlâd sancaklı rahş-ı bî-hemtâlarına süvâr olup, padişâh-ı âlî-câh [71^b] hazretlerinin öñünce yürüdiler. Anların ardınca pâdişâh-ı cihânın murassa'-pûş, bisâtile müzeyyen girân-bahâ tokuz dâne yedek semend ü pesendleri çekilüp ve hırka-i nebevî zer ender-zer bir koçı ile yanında piyâde-i hüddâmân ta'zîm ü tekrîm ile yürüdükde ve anın zahrında pâdişâh-ı âlî-vakâr Sultân Mustafâ unkar-sıfat, murassa'-pûş rahş-ı cihân-peymâya süvâr olup, ser-i mübârekine cevâhir sorguçlar ve yeşil şal çıkarup, üzerine takınup, solakân-ı hâssa rikâb-ı hümayûnunda piyâde ve dîbâ câmeli, peykân-ı hâssa öñünce ve livâ-yı meymetü'l-nevâ hazret-i habîb-i hudâ-küşâd öñünce ve altı bölük halkı silâhdâr ve sipâh bi'l-cümle gûnâ-gûn yemîn ü yesârında kat ender-kat ve üç biñ piyâde bostânciyân-ı hâssa iki taraftan elvân gürûh gürûh ve hüddâmân-ı sarây-ı âlî iç-oglan nâmında olan agalar gebûd-ı pûlâda gark olup ve deryâ-misâl mevc ender-mevc velvele-i tabl ve kôs ve sûrnâ-yı nakkâre ve ziller feryâd iderek yümn ü ikbâl ve azamet-i iclâl ile alayı gösterüp, heybet-i tâm ve şevket-i mâlâ kelâm birle mahrûse-i şehr-i Edrene'den irtihâl ve azîmet-i müteveccih olup, konak mahalli menziline dâhil oldukda otak-ı hümayûn şevket-makrûnlarına nüzûl buyurup, geçüp karâr buyurdılar”⁷¹ şeklinde teferruatlı bir şekilde anlatmaktadır.

Târîh-i Mehmed Giray, çağdaş Kırım tarihleri ile karşılaştırıldığında dönemin Osmanlı Türkçesi'ne daha yakın bir üslupla yazıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle çağdaş bir Kırım tarihi olan *Umdetü't-tevârih*'le karşılaştırıldığında eserimizin Tatarca kelimeleri çok daha az ihtiva ettiği görülmektedir. Ancak müellifimiz, eseri çok kısa sürede yazdığından olsa gerek, bazı kelimeleri yanlış⁷² veya aynı kelimeyi farklı yerlerde farklı şekillerde yazmıştır⁷³. Bazen de kelimeleri, cümlenin anlamını bozacak şekilde eksik⁷⁴ veya yanlış⁷⁵ kullanmıştır.

⁷¹ Metin 71a-71b.

⁷² Örneğin “def’a” kelimesi “def’â” şeklinde yazılmıştır. Müellif tarafından yanlış yazılmış kelimeler ilgili bölümlerin ilgili dipnotlarında gösterilmiştir.

⁷³ Örneğin, Rodos kelimesi bazen “Rados”, bazen de “Rodos” şeklinde yazılmıştır. Farklı yazımlarda, çağdaş Kırım ve Osmanlı kroniklerindeki kullanımları da göz önünde bulundurarak bir birliktelik sağlanmaya çalışılmıştır.

⁷⁴ Örneğin bk., metin 73b’de “ahşam[a]” kelimesi.

⁷⁵ Örneğin bk., metin 44a, dipnot no: 133.

Mehmed Giray'ın tarihçiliği hakkındaki bilgileri de kendi adını verdiği tarihinden öğrenmekteyiz. Müellif, bu eserinde tarihçilik anlayışı hakkında doğrudan bilgiler vermemektedir. Ancak olayları seçme ve anlatım tarzı onun tarihçiliği hakkında önemli ip uçları vermektedir. Eserin kaynakları bahsinde de belirttiğimiz üzere, yazar daha çok şahit oldukları veya şahit olan kişilerin anlattıkları ile *Târîh-i Mehmed Giray*'ı meydana getirmiştir. Bununla birlikte *Târîh-i İbn-i Kesir*'in dışında, kullandığı diğer tarihlerin hangileri olduklarını belirtmemekte, Nizâmî'nin beyitlerini de onun hangi eserinden aldığını yazmadan kullanmaktadır.

Müellifimiz, olayları anlatırken bazı bölümlerde yanlış veya eksik bilgiler vermekte ve bu eksik veya yanlış bilgilerin bir kısmı, bizzat yazar tarafından ilgili sayfaların kenarlarına düştüğü notlarla düzeltilmektedir.⁷⁶ Ancak müellifimiz olayların tarihlerini belirtirken pek titiz davranmamış; bazı olayların tarihini yaklaşık olarak verirken⁷⁷, bazı olayların tarihlerini ise yanlış vermiştir.⁷⁸ Tarihlerin eksik veya yanlış verilmesi yanında müellif bazen olayları da karıştırmıştır.⁷⁹ Biz elimizden geldiği ölçüde bu tarih yanlışlarını veya olayların yanlış/eksik anlatıldığı yerleri çağdaş Osmanlı ve Kırım tarihlerindeki bilgilerle düzelttik ve ikmal ettik; bu düzeltmelerimizi de ilgili yerlere düştüğümüz dipnotlarla gösterdik.

Yazarımız, bazı olayların anlatımında kalemini taraflı oynatmasına rağmen yeri geldiği zaman Osmanlı devlet ricalini, Kırım hanlarını ve hatta Osmanlı padişahlarını bile eleştirmekten geri kalmamıştır. Mehmed Giray, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın anlamsız inadı yüzünden İkinci Viyana Seferi'nde Osmanlı Devleti'nin felâkete sürüklendiği, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin II. Mustafa'yı etkisine alarak tüm devlet kadrolarını kendi adamları ile doldurduğu, Safa Giray'ın cimri olduğu, II. Süleyman'ın devlet işlerinden pek anlamadığı ve özellikle herhangi bir Osmanlı padişahının Nogayların şikâyetleri nedeniyle Kırım hanlarını azlettiklerini eleştirmiştir.

Mehmed Giray'ın tarihçiliği açısından eserindeki önemli bölümlerden biri de Osmanlı Devleti'nin zayıflama nedenlerini anlattığı bölümdür. 16. yüzyılın sonlarından

⁷⁶ Derkenarlar için bk., metin 24a, 54a, 57a, 63b, 66b, 67a, 74a, 75a, 80a, 115b.

⁷⁷ Örneğin bk., metin 7a, dipnot no: 13.

⁷⁸ Örneğin bk., metin 30b, dipnot no: 96.

⁷⁹ Örneğin bk., metin 38a, dipnot no: 114.

itibaren Osmanlı kroniklerinde ve lâyiha türü eserlerde Osmanlı Devleti'nin zayıflama sebepleri farklı nedenlere dayandırılarak anlatılmakla birlikte, bu kaynaklarda Kırım Hanlığı'nın idari yapısının Osmanlı Devleti'nin zayıflama nedenlerinden birini teşkil ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁰ Mehmed Giray'ın, biraz da hanzade olması nedeniyle, Kırım Hanlığı'nın idari yapısının, özellikle han seçiminde Kırım'daki ileri gelen aşiretlerin etkili olmasını Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına neden olan etkenlerden biri olarak belirtmesi, kannatimizce müellifin olayları anlatmaktan ziyade bunları tahlil süzgecinden geçirerek, genel hükümler çıkarmaya çalıştığının önemli bir göstergesidir.

3. TRANSKRİPSİYONUNDA TAKİP EDİLEN YOL

Târih-i Mehmed Giray, müellif nüshası belli olduğu ve şu ana kadar yaptığımız araştırmalara göre başka nüshası da bulunmadığı için metnin tesisinde Viyana Millî Kütüphanesi no:1080'da kayıtlı nüshayı esas aldık. Metinde, İSAM'da bulunan mikrofilm ve bundan aldığımız fotokopide okunamayan bazı kelimeler (.....) şeklinde boş bırakıldı, şüpheli kelimeler ise orijinal yazılımla verildi. Metnin aslında bulunmamasına rağmen cümlelerin akıcılığını ve anlam bütünlüğünü korumak için tarafımızdan eklenen bazı kelime veya ekler ise [...] olarak gösterildi.

Metinde bizzat müellif tarafından koyu ve ayrı olarak belirtilen konu başlıkları aynen muhafaza edilirken, farklı konuların anlatıldığı bölümlerde tarafımızdan konuya uygun düşen başlıklar [...] şeklinde; yaprak numaraları ise metindeki yerlerine sadık kalınarak [76^a] şeklinde gösterildi.

Metnin daha iyi anlaşılması için nokta, virgöl, soru işareti, tırnak gibi birtakım noktalama işaretleri tarafımızdan ilâve edildi. Âyet ve hadisler ise orijinal halleriyle bırakıldı. Âyetlerin mealleri dipnotta, sırası ile Kuran'daki sure ve âyet numaraları gösterilerek verildi. Hadislerin de bulunabildiği kadarıyla hangi hadis kaynağında geçtiği

⁸⁰ Mehmet Öz, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 1997.

gösterilerek dipnotta Türkçe karşılıkları verildi. Mehmed Giray tarafından Türkçeleri yazılmış olan âyet ve hadislerin Türkçeleri yazılmadı, ancak hangi kaynaktan alınmış ise bunlar dipnotlarda gösterildi. Farsça beyitler ve kelâm-ı kibarların ise metin içinde okunuşları verilirken anlamları dipnotta açıklandı.

Mehmed Giray'ın eserinde kullandığı dil ve üslup özelliklerine elden geldiği kadar dokunulmadı ve devrin telâffuz şekli, imkânlar nispetinde, yansıtılmaya çalışıldı. Ancak Türkçe kelimelerin sonundaki “b” harfleri “p”, “c” ler de “ç” olarak yazıldı.

Metni transkribe ederken basit bir transkripsiyon uygulandı; ayn'lar (‘), hemzeler (’) şeklinde; Arapça ve Farsça kelimelerde gayndan (غ) ve kafdan(ق) sonra gelen uzun vokalli kelimeler (ā, ū, ī) şeklinde; nazal ne'ler ise (ñ) şeklinde gösterildi.

Mehmed Giray'ın yanlış yazdığı kelimelerin doğru yazımları metne alınırken, yanlış yazımları da dipnotta belirtilmiştir. Metin içinde aynı kelime birden fazla yerde yanlış şekliyle yazılmışsa, kelimenin ilk geçtiği yerde bu duruma dipnotta değinilmiş ve diğer yanlışların hangi sayfalarda olduğu da gösterilmiştir.

TÂRÎH-İ MEHMED GİRAY HÂN

(METİN)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [1^b]

El-Hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn, ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve ashâbihî ecma'in, e't-tayyibîn, e't-tâhirîn. Emmâ ba'd sülâle-i âl-i Osmân ve merci'-i havâkînü'z-zamân, sultânü'l-berreyn ve bahreyn, hâdimü'l-haremeyni's-şerîfeyn, zillu'llâh fi'l-âlem, es-sultânü ibnü's-sultân, es-sultânü'l-gâzî Mehemed Hân ibnü İbrâhîm Hân gafera'llâhü zünûbehû ve harrema'llâhü lahmehû bi'n-nîrân bir azîmü's-şân pâdişâh-i âlî-şân idi, *rahimehüllâh te'âlâ aleyhi rahmeten vâsi'aten*. Feth-i Girit ve Yanova ve kal'a-i Kamanîçe ve bunun emsâli niçe bilâd ü kılâlar bu pâdişâh-ı zî-şân hazretlerinüñ zamân-ı şerîflerinde kâfir-i dûzah-karârdan ahz u kabz ve memâlik-i İslâmiyye'ye zamm olunmuşdur.

Def'a⁸¹ biñ toksan dört târihi hicret-i nebiyyü'l-mükerrerem [2^a] *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* evâsıtında Ungurus üzerine sefer-i hümâyûn murâd-ı şehriyârî ve sa'âdet-karârları olmagın Vezîr-i a'zam Kara Mustafâ Paşa re'yiyle azîm mühimmât ve tedârik görüldi.

Ol vakt Devlet-i Âl-i Osmân bir mertebe ferr ü şevket ve unvân-ı azamet ü kesret sâhibi olmuşlardı ki, kâbil-i takrîr ü beyân mümkün degildür. Etrâf ü eknâfda olan kâfir kıralları bi'l-cümle havf [u] haşyetiyle be-her sene hedâyâ vü peşkeşler ile Âsitâne-i pâdişâh-i encüm-sipâh, felek-destgâh huzûrına hazîne-i vâfir birle rû-yi ubûdiyyet arz iderler idi. Ve havf-ı gazab-ı kahramânîden temennâ ve recâ üzre niyâzdan hâlî olmazlar idi. Ve cevânib-i erba'dan İslâm pâdişâhları dahı bi'l-küllîye devlet-i kâhire tarafından ictinâb üzre olmuşlar idi. Ammâ Devlet-i Âl-i Osmân vükelâları bu izz ü şevketden gâyet gurûr müstevlî olmagıla cihân içre kendülere garîm olur bir kimesne yog kıyâsıla felege kelek, ankâya sinek dimezlerdi⁸². Minvâl-i meşrûh üzre ba'de't-tedârik azm-i Beç ve Yanık deyüp, azîmet eylediler.

⁸¹ Metinde “def'â” şeklinde yazılmıştır. Aynı yanlış yazım için bk., 3b, 8a, 12b, 20a, 23b, 37b, 39a, 40b, 44a, 49b, 57a, 61b, 65a, 66a, 67b, 69a, 70b, 71a, 79b, 87b, 91b, 92a, 105a, 108a, 111b, 114b, 123a.

⁸² Metinde “felege kelek, ankâya âleme sinek dimezlerdi” şeklinde yazılmıştır.

Bu fitne-i hâdisе zuhûrına bâ'is ü bâdî Orta Macar kıralı olan Tokalı⁸³ İmre didükleri mel'ûn Beç çâsârı olan la'în ile mâbeynlerinde ba'zı fetret ve gayret-i câhiliyetleri hasebiyle husûmet-i kelbîye-i külliye hâsıl olmagın âkıbetü'l-emr çâsâr ile mukârenete tâkat ve kudreti tahammül olmayup, Tokalı mel'ûn havf [u] haşyetden [2^b] çâh-penâh idincek mahall bulmadığı cihetile Âl-i Osmân'a ilticâ itmişdi. Kara Mustafâ Paşa iki yüz kîse gurus arz eyledi ve dahı niçe va'deler ile tama'-ı hâm sevdâya düşüp, Kara Mustafâ Paşa sa'âdetli hudâvendigâr-ı a'zam hazretlerine telhîs eyleyüp: "Nemçe kâfirleri, serhadd-i İslâm'da vâkı' niçe kılâ' vü bilâda istirâhat virmez imiş. İzn-i şehinşâhıñuz ile Nemçe üzerine sefer murâd olunur. Bi'l-cümle kullarıñuz recâ iderler" deyü i'lâm eylediler. Pâdişâh-ı deryâ-sipâh dahı hatt-ı hümâyûnıyla "Re'yine tefvîz olunur" deyü buyurdılar. Hemân Kara Mustafâ Paşa ale'l-fevr tedârik görüp, sefer murâd itdiler.

Ammâ Nemçe kıralı olan mel'ûn hîle tedârik idüp, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye elçi gönderüp: "Amân, el-amân! Menem merhûm Sultân Süleymân Hân hazretleri ile ahd ü mîsâkım vardır ki, tâ benden hareket olmadukça Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân tarafından azîmet olmayacakdur ve üzerime sefer ile gelmiyecek[dür]. Benim şimdiki hâlde sizüñle mukâbil ve mukâtil [ü] mukârenete kudretim yokdur" deyüp, elçisi olan kâfir bogazına destimâlin takup, feryâd [u] figân eyler ve dîvân günü arz-ı hâl ile Kara Mustafâ Paşa'ya ahvâli i'lâm ider: "Her ne murâdıñuz olur ise hazîne ve cizye mâ-tekaddümden virdigimüz şeyi bilâ-noksan izdiyâdıla edâ ve teslîm eyleyelüm. Hemân memleketimiz üzerine seferden fârig olun" dirler ve bir tarîkle şeyhü'l-islâm [3^a] sellemehu's-selâm efendi hazretlerinden: "Amân deyen kâfirlere sefer olmak şer'î mi?", "El-cevâb: Câ'iz degildür" deyü fetvâ-yı şerîf dahı ahz u ihrâc eylerler. Ba'dehû vezîr-i a'zam hazretlerine ya'nî Kara Mustafâ Paşa'ya şol kadar niyâz eylediler ki, ta'rîf mümkün degil ammâ paşa-yı mezkûr mütemerrid ve mu'ânid, bed-asl, Türk-i denî olmagıla bir vechile niyâz-pezîr olmadı. Belki daha ziyâde gurûr ve sūrûra düşüp, elçi-i merkûmuñ aslâ ve kat'â sözine amel eylemediler. Her çend ki, elçi mürâca'atı ziyâde itdükçe paşa-yı mezkûr kabarup: "Yok elbette sefer itmedikce olmaz" dir idi. Âkıbetü'l-emr elçi-yi dîvândan döğüp kovdılar ve hilâf-ı şer'-i şerîf üzerlerine sefer eylediler. Âkıbet kendü başdan çıkup ümmet-i Muhammed'i felâket-zede olmaga sebep olmuşdur. İnşâ'allâh mahallinde zikr olunur.

⁸³ Tökeli İmre.

Tedârik-i mühimmât-ı sefer hâzır u âmâde oldukdan soñra bir gün devlet ü iclâl birle tabl-ı asâyüş çaldırıp ve kös ârâyışlerin döğerek, tahmînen dört kerre yüz biñ askeriyle destûr [u] mükerrem ve mufahham ve serdâr-ı a‘zam-ı mükerrem ya’nî Kara Mustafâ Paşa mahrûse-i Edrene’den azm-i Yanık ve Peç deyüp revân oldılar. Ol vakt Kırım hânı olan sâhibü’l- izz ve’t-temkîn şevketlü Murâd Giray Hân hazaretleri asrında olmagıla anlara dahı nâme irsâl olundu. Sefer-i hümayûnda ma‘an bulunmasını ifâde ve işâret eylediler. İnde’l-vusûl anlar dahı başka bir kesret ü cem‘iyyet ile yüz biñden [3^b] mütecâviz Tatar-ı sabâ-reftâr ve bundan mâ‘adâ No[g]ay-i muhtelifü’s-siyer ve bunca Çerkes-i nâkes (.....) mütehâlif kavmile Kırım’dan irtihâl eylediler. Tayy-yi merâhil ve kat‘-ı menâzil ile elli birinci gün sahrâ-yı Budim dimekle ma‘rûf mahallde Vezîr-i a‘zam Kara Mustafâ Paşa hazretlerine mülâkî oldılar. Paşa-yı merkûm azîm ziyâfet eyleyüp, hân-ı âlî-şân hazretlerin da‘vet eyledükden soñra kemâ-yenbagî tevkîr ü tekrîm eylediler. Ba‘dehû Budim kal‘ası sahrâsından dahı rihlet ve teveccüh buyurdılar. Bir kaç günden soñra kal‘a-i Yanık altına ugradılar. Andan dahı güzër eyleyüp, kal‘a-i Peç ki, Ungurus çâsârı Nemçe kırallarınıñ tahtıdur, ol menzile nüzûl buldılar. Hemân fermân olunup, her taraftan kal‘ayı muhâsara eylediler. Tarafeynden ceng [ü] kıtâl iştidâd üzre metrisler⁸⁴ aldılar. Balyemez toplanıla kal‘a-i Peç’i gırbâl-ı köhne misâl rîze rîze eylemege başladılar.

El-kıssa, bu hâl üzre altmış gün pey ender-pey Peç kal‘ası muhâsara olup, dögdiler. Hattâ bir kaç def‘a cümle yeñiçeri ve serden-geçdi yürüyüş itmek için kul tâ‘ifesi arz-ı hâl eylediler. “İzn-i fermânları recâ olunur” deyü taleb olundukda, vezîr-i a‘zam cevâb virüp: “Kal‘a derûnunda merhûm Sultân Süleymân Hân zamânından bâkî hazîne vardır. Eger yeñiçeri agaları hazîne-i mezkûra zarar isâbet itmeyecegin, yagma ve tâlân olmayacağına deruhde ve kefil olurlar ise fermânımız olur. Ve illâ ben bu kal‘ayı döge döge vire ile almam mukarrer” deyü cevâb buyurdılar. Vezîr-i [4^a] a‘zamdı kul tâ‘ifesine bu cevâb-ı nâ-sevâb vusûlünde cümle yeñiçeri ve serden-geçdi mükerrer i‘lâm eyleyüp: “Bizim Sultân Süleymân kânûnı üzre meteriz çekmemiz kırk günden ziyâde degildi. Yürüyüşe fermân olmaz ise bi’l-cümle meterizlerden taşra çıkarız” didiler. Bu münâkaşaya sülûk eylediler. Vezîr hod tab‘ında inâdıyla meşhûr

⁸⁴ Metinde, sehven “meterîz” şeklinde yazılmıştır. Bundan sonra “meterîz” veya “metrîs” olarak yazılmış kelimeler doğru şekli olan “metris” şeklinde yazılacaktır. Diğer yanlış yazımlar için bk., 4a, 28b, 29b, 52b, 63b, 75b, 121b; “metrîs” yazımı için bk., 34b; “metriz” yazımı için bk., 53a.

olduğu haysiyetile cevâbında: “Eger yeñiçeri tâ’ifesi metrislerden çıkmak murâdları ise hemân çıksunlar. Benim anlara kat’â ihtiyâcım yokdur. Sekbân ve pandor nâmında kırk biñden izdiyâd kullarım dahı vardır, anları idhâl iderim” deyü cevâb eyledükde bi’z-zarûrî cümle kul tâ’ifesini müşâvere eylediler. “Nâmûsdur ki, sekbân ve pandor ve gayrısı bir alay-ı nekebât ırz-ı pâdişâhî vardır, metrislere gireler” deyüp, gayretile ceng eylemeğe başladılar, ammâ vezîriñ böyle hod-bîn cevâbından cümle nâs tenfir-i kulûb hâsıl oldu ve cânlarından bî-zâr oldılar.

Bu vakt içre Kırım hânı sa’âdetli Murâd Giray Hân hazretleri küffâr tarafların cüst [ü] cû idüp, bir iki kâfir ele götürüp dil gönderdi. Vezîr-i a’zam huzûrına vusûlünde mezkûr dillerden düşmen ahvâlin su’âl olundukda azîm cem’iyyet üzre tabur gelmesi ahvâlin i’lâm eyledi ve hân-ı âlî-şân hazretleri dahı mektûb tahrîriyle: “Elbetde topları meterizlerden girüye çekesiz. Zîrâ gelen düşmen azîm, kavî, kesretile geliyor. Buña tedârik muhkem [4^b] olmaz ise iş yamandır” mefhûmun ifâde eylemişler idi. “Asker hod bi’l-cümle cengden usanmışlardır. Gaflet üzre olmak lâyük degildir.” Vezîr-i a’zam Kara Mustafâ Paşa bu haberi istimâ’larında tehevür birle gazaba gelüp, gurûrı sebebiyle: “Hâyda! Ne bilür ! Onlar varsun bârgîrlerin güdsün. Ben gelen kâfiri çadır-oglanlarıma tokmakıla depeledürüm. Anlarıñ havf[ı] var ise karışmasunlar” deyüp, bir alay nâ-hemvâr cevâblar ile ve nâ-ma’kûl sözler söylediler. Lâf ü güzâf harmanın esdi savurdu. Fi’l-vâkı’ hân hazretlerinin nasîhati istimâ’ında âmil olsa bunca zahmet ve nedâmet geçmez idi. Ammâ çi fâ’ide soñra peşîmân oldu. Meseldür ki: “*Soñ peşîmânlık fâ’ide itmez*” dirler.

El-kıssa, gelen âdem nakîr [ü] kıtmîr hân hazretlerine nakl eyledi. Bu elfâz-ı mühmeleyi hân hazretlerinin sem’-i şerîfleri oldukda tab’-ı şerîflerine gâyet keder ve elem eyledi. Hoş imdi: “Ey Türk ! Sen cezâñ bulursun ve illâ bir alay ümmet-i Muhammed’e belâ-yı âsumânî olursın” dirler⁸⁵ ve mâbeynlerinde adâvet-i küll hâsıl oldu. Bi-emri’llâhi tebâreke ve te’âlâ bir askeriñ mâbeyninde tefrîk ve husûmet olsa ol

⁸⁵ Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, bu konuşmayı daha farklı anlatır. Düşman askerinin geçmesine göz yuman Murad Giray’a, imamı neden buna izin verdiğini sorması üzerine Murad Giray: “*Behey efendi! Sen, bu Osmanlı’nun bize ettiğü cevri bilmezsin. Ancak bizi bir hâle kodılar ki, yanlarında Eflak ve Boğdan keferesi kadar ragbetimiz kalmadı. ... hezâr güne yazduğı itâb-âmiz cevâblar ile gönderdiğü mektûblarında kokmuş bârgîr eti yediğimize varınca yazmış. İnşa’allâhu te’âlâ bu düşmanın def’i lâ-şey idi ve bilürüm ki, dinimize de düşmez ihânetdür. Lâkin gayret beni komadı. Anlar görsünler gendülerin kaç akçelik âdem imiş. Tatar kadrin bilsünler*”. Bk., Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, haz. Ahmed Refik, İstanbul 1928, II, 82.

asker elbet musîbet-zede olmak mukarrer ve mücerrebdür. Tabur gelmezden mukaddem asker-i Tatar’a çapdırmaga izin virilüp, Alaman Dagı’ndan yigirmi dört sâ’at mikdârı öte cânibe güzer eylemişler idi ve çapup ol kadar ganîmet hâsıl olmuşdı ki, altun ve gümüş ve esîr vesâ’ir akmişe bu doyunluk [5^a] asker-i Tatar’da bir vakt [ü] zamân dahı ele getürmemişler idi. Fakîrleri ganî olup, bir öküzü bir kayışlık deri içün bogazlardı. Leşker hod doyun oldukda câmeli avrete beñzetmişlerdür. Herkes yükün tutmuş: “Acebâ ne zamân dönüş olur?” deyü aña muntazırlar iken, bir gün tabur-ı hûk-cumhûr Nemçe çâsârı ve Lehli kiralı ve bunca cengâver kâfirle çıkageldi.⁸⁶ Ol gice karşularında bir kûh-ı ser-bülend üzre kondılar. İrtesi ale’s-seher alaylar bağlayup, kara hınzîr misâli ibtidâ Kara Mehemed Paşa ordusu üstüne hücûm-ı şûm eylediler. Anlar dahı mukâbil olunup, iki sâ’at zamân mikdârı mürûrı kıtâl-i azîmden soñra ol semtde vâkı‘ olan asker-i İslâm tâkat getürmeyüp münhezim⁸⁷ oldukda, hemân berü taraftan Lehli mel’ûnı bir ugurdan hücûm idüp, vezîr-i a‘zam üzerine kasd ve Sancâk-ı Resûlu’llâh cem’iyyet-i kübrâ mahall olmagin hücûm eylediler.

Bu hâl üzre kıtâl-i azîm vukû‘ bulup, bunlar ceng [ü] cidâl iderler iken Kırım sultânlarından Hâcî Giray Sultân ibn-i Kırım Giray Sultân nâm bir sultân beş altı yüz mikdârı Tatar-ı düşmen-güzâr dilâverleriyle Sancâk-ı Resûlu’llâh’a kasd iden Lehli ve Nemçe mel’ûnlarınuñ ortasından bölüp, bir bölüğün tu‘me‘-i tîg-i âbdâr eylediler. Nefsü’l-emrde vezîr-i a‘zama hayli meded ü hüner gösterdiler. Hakîkat’ül-hâl sultân-ı merkûm [5^b] ol imdâdı eylemeseler belki Sancâk-ı Resûlu’llâh kâfire düşe yâhûd bir hatâ-i azîm vâkı‘ olaydı el-‘iyâzübi’llâh tebâreke ve te‘âlâ.⁸⁸ Ol sebebdendür ki, Murâd Giray Hân azl olup, Hâcî Giray Sultân[ı] hân eylediler. Öyle bir azîm ceng-i âşûb vâkı‘ olmuşdur ki, beyne’l-asr ve’l-magrib rûz-ı mahşerden nişân virür. Âkıbetü’l-emr gurûba karîb mahallde asâkir-i İslâm tâkatı tâk olup, bir vechile kâbil-i tahammül idemedüklerinden hezîmet ü firâr itdiler. Cümle ordu ve hazîne ve top [u] tüfenk bâr [ü] büngâh ve hayme vü hargâhların bıragup, Budim sahrâlarına dogrı karâr-ı firâra

⁸⁶ Silahdâr da II. Viyana bozgununun sebeplerini sıralarken en başta askerin son saldırıdan önce aşırı ganimet topladığı ve toplanan bu ganimeti daha güvenli bir yere götürmek için ordugahı terk etmeye başladığını; bu durumun da diğer askerler arasında kargaşaya yol açtığını belirtmektedir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 89-90.

⁸⁷ Metinde “münhezim” kelimesi sehven “münhezîm” olarak yazılmıştır. Aynı yanlış yazım için bk., 13a, 20b, 25b, 34a, 44b, 56a, 63a, 85b.

⁸⁸ Çağdaş Osmanlı kroniklerinde Hacı Giray’ın sancak-ı şerifi düşman elinden kurtardığına dair bir malumat bulunmaz. Müellifi tam olarak belirlenememiş bir kronikte Hacı Giray’ın yardımlarından bahsedilmezken (bk., *Tarih-i Sefer-i Beç*, Topkapı Revan nr. 1310, 73b-74b.); Silahdâr, Hacı Giray’ın, birlikleriyle Kara Mustafa Paşa’yı desteklediğini yazmaktadır. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 75-77.

tebdîl eylediler. Kurddan ürken koyun misâl ürküp, biribirin basarlardı. Vezîr-i mezkûruñ gırralagı hasebiyle bunca bî-hisâb leşker, küffâr-ı bî-dînden yüz çevirüp, dünyâ ve âhirette rüsvây olmaga bâ'is oldı. Netekim Hakk sübhânehu ve te'âlâ Kelâm-ı Kadîm'inde buyurur: *قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُثْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا* 89 *مُكَتَزَاسİN KABÛL KİLDİLAR. ANIÑÇÜN Resûlu'llâh *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* du'âlarında buyurdı ki: "Allahümme innî a'ûdubika min an uktala fî sabîlika mudbiran". Ya'nî: "Yârabî! Senüñ yoluñda kaçarken maktûl olmakdan sana sığınurın" deyü buyurlardı.*

El-kıssa, [6^a] böyle inhizâm çok zamândan berü vukû' bulmamışdı. *El-hükümüli'llâh el-alîy a'lâ*.⁹⁰ Tatar askeri dahı iki günlük menzilde koşları ve ağırlıklarıyla bi'l-cümle anda idi. Hân ile az kimesne ma'an bulunmuşdı. Anlarıñ dahı bâlâda zıkr olunan kerîh [ü] mühmel cevâblardan derûnları mecrûh olmagın ceng gününde igmâz ile mukayyed olmadılar. Herkes "Nefsî, Nefsî" deyüp firâr itdiler. Budim hisârı altına gelmedükce râhat bulmadılar. Leşkeriñ bâkîleri gelüp tamâm oldukda vezîr-i a'zam, ya'nî kendü cürmün ve intikâmın Murâd Giray Hân hazretlerinden ahz itmek kasdıyla Murâd Giray Hân'ı azl itmek niyyet eylediler. Ammâ bir hafta mikdârı hân idecek bir sultân bulamadılar. Her ki kime teklif eylerlerdi: "Biz ol hânıñ üzerine tasaddur itmeyüz" dirler idi. Sultânları bi'l-cümle dolaşdılar, kimesne kabûl itmedi. Âhirü'l-emr Hâcî Giray Sultân devlet tama'ıyla kabûl eyledi. Murâd Giray Hân'ı azl eylediler ve Hâcî Giray Sultân'ı hân eylediler.

Bu haber Tatar askeri ordusuna irişdükte Hâcî Giray Sultân'ıñ kebîr birâderi Sa'âdet Giray Sultân, Murâd Giray Hân hazretlerinüñ nûreddîn mansıbında bir sultân idi, hemân bi'l-cümle sultânlar ve sâbık Kırım Karaçi begleri, Şîrîn ve Mansûr ve Sıcevud, mirzâ ve begleri bir araya tecemmü' olunup [6^b] müşâvere olundu ki: "Biz bu hânımızdan hoşnûd ve râzıyuz. Bâ-husûs azl olunmaga münâsib cürmi dahı ma'lûm degil" ittifâkıyla hân hazretlerine vardılar. Cümle ahd ü mîsâk eylediler ve yemîn idüp: "Biz senden hoşnûduz, azline dahı râzı degilüz. Min-ba'd gayrı hân dahı kabûl itmeyüz" didiler. Hân hazretleri: "Belî. Öyle dirsiz. İllâ bu Kırım kavmi bu vakte dek yemîn ü

⁸⁹ "Yoksa; Allah içinizden, Allah'tan, Resulünden ve müminlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksiz cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." Tevbe, 9/16.

⁹⁰ "Hüküm, yüceler yücesi Allah'ındır."

ahdlerinde sâbit oldukları ma'lûm degildir. Abes sözdür, devâm [u] sebâtı yokdur. Hemân bizi kendü hâlümüze kosañuz ma'kûl idersiz" didükce anlar dahı ziyâde yemîn idüp, ba'zıları şartıyla itdi dirler. El-kıssa, nehr-i Tuna'ya salları bağlayup, geçmek üzre kavı [ü] karâr ve lâf [ü] güzâflar urdılar. Ol gice ibtidâen Şîrîn mirzâları birer birer bayrakların kaldırıp, ahd-şikenlik üzre karâr-ı firâra mütebeddil eyledükde hemân Sicevud, Mansûr, ta'ife-i Kıbcak, Bargın, Zirin bi'l-cümle gitdiler. Hemân hân ve bir kaç sultân ve yanında bulunan beşer onar hizmetkârları kaldılar. Ammâ Murâd Giray Hân hazretleri sâf-dil, velîyu'llâh mertebesinde, müstecâbü'd-da'vâ, sâlih ü âbid pâdişâh idi. Hâcî Giray Sultân kendüsünden müsinn ü ihtiyâr iki birâderleri Sa'âdet Giray Sultân ve Cihân Giray Sultân, anlar Murâd Giray Hân'ın hâtırın siyâneten hânlığı kabûl itmeyüp, Hâcî Giray Sultân'a teklîf olundukda bilâ-tevakkuf kabûl kıldugundan⁹¹ Murâd Giray Hân [7^a] gâyet bî-huzûr ve mahzûnü'l-kalb olup, Hâcî Giray Sultân'a inkisâr diliyle bed-du'â eyledi. Bi-emri'llâhi te'âlâ celle şânühû berhudâr ve mu'ammer olmayup, başına dürlü dürlü hakâretler vâkı' olup, sâhib-i izz ü şân iken ırzı u nâmûsı elden gitdi ve sultânlığı asrında kırk seneye karîb müddetde⁹² tahsîl eylediği nîk-nâm sehl-zamân içinde mahv [u] hebâ-mensûr olup, bed-nâm oldu. Gulüvv-i nâsile hurûc-ale's-sultân eyleyüp, cumhûr-ı kavm-i Tatar'ile azl olunmuşdur. El-ıyâzü bi'llâh mine's-sâmi'în, inşâ'allâhü te'âlâ mahallinde zikr olunur⁹³.

Netâyic-i kelâm anı'l-merâm, cümle begler ve mirzâlar leşkeriyle irtesi gün Hâcî Giray Hân yanına gitdiler: "Yarıcın Allâh olsun" deyü hizmetinde oldılar. Fi'l-hakîka bu Kırım halkı sözlerinde sâbit-kadem oldukları yokdur. Sâbıkâ merhûm ve magfûr, cennet-mekân, firdevs-makâm olan Mehmed Giray Hân hazretleri zamân-ı şerîflerinde dahı ahd [ü] yemîn hattâ avrat talâka şart idüp, sözlerinden rücû' eyledükden soñra Âdil Giray Hân, Çoban Giray-oglı yanına varup, Mehmed Giray Hân-ı merhûm kaçacak mekân bulmadığı ecilden Kumuk vilâyetine firâr idüp, âh [u] zâriile anda mukîm oldılar. Yedi sene mikdârı mu'ammer olup fevt eylediler,⁹⁴ *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh*. Cesed-i şerîflerin Kırım diyârına götürüp defn eylediler.

⁹¹ Metinde sehven "kılmadugundan" şeklinde yazılmıştır.

⁹² Halim Giray, Selim Giray'ın 41 sene yaşadığını yazar. Bk., *Gülbün-i Hânân*, haz. M. Sadi Çögenli-Recep Toparlı, Erzurum 1990, s. 124.

⁹⁴ Halim Giray, Mehmed Giray'ın azledilme sebebi olarak başağası Sefer Gazi'yi haksız yere öldürmesi ve bunun üzerine Sefer Gazi'nin oğlu İslâm Aga'nın onu İstanbul'a şikâyet etmesini gösterir. Ve azledilen Mehmed Giray'ın Dağıstan'a kaçtığı, burada 9 sene daha yaşadığını yazar. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 96-97.

Târîhlerde mestûrdur ve kavm-i Tatar'ın bî-vefâlığı meşhûrdur ve kavm-i mezbûr elsesinde [7^b] “Ölmez hânın kullarıyuz” kelâmı mezkûrdur. Ve'l-hâsıl, Murâd Giray Hân, yanında bulunan hizmetkârlarıyla kaldılar. Üç gün bu uslûb üzre kangı cânibe gideceklerin bilmediler. Dördüncü gün vezîr tarafından bir aga ta'yîn eylediler. Sâbıkâ Rûm-eli'nde İslimye kazâsına⁹⁵ tâbi' karye-i Çerkeşli⁹⁶ çiftliği mahalline getürdiler. Yedi yük akçe, mîrî sâlyâne ta'yîn olup, çiftlikde sâkin⁹⁷ olmaga fermân olındı.⁹⁸ On beş sene mikdârı⁹⁹ zamân mu'ammer olup, fevt eylediler, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh*. Bu, bir sâhib-i takvâ, dîndâr, dâ'ima Kur'ân-ı azîmü's-şân tilâvetiyle mukayyed, haftada bir hatm-i şerîf ider, âbid ü zâhid pâdişâh idi. Baht-ı güşâde devleti bilâ-zahmet hâzır [u] âmâde ayagina gelür idi. Hattâ beş buçuk sene¹⁰⁰ hânlık eyledi, cemî' kâfir vilâyetlerinden ilçiler gelüp, ayagina düşdiler, peşkeşler ve hazîneler virüp sulh oldılar. Moskov kıralı olan la'în üç sene üçer yıllık hazîne virdi. Soñra birer yıllık hazîne virdi. Diyâr-ı Kırım anuñ asrında şöyle ma'mûr [u] âbâdân olmuşdı ki, birer buçuk vukı'yye nân bir akçeye, bir âlâ karın kürk beş beşlige varınca satılmışdur. Bu bir sâf-dil pâdişâh-ı âdil idi, *rahmetu'llâhi aleyh*. Târîh-i hicret-i nebiyyü'l-mükerremiñ biñ seksen sekiz evâhirinde hân olup ve gine biñ toksan dörd evâsıtında azl olunmuşdur ve Kara Mustafâ Paşa, Belgrad'a dâhil oldukdan soñra katl olup, kellesini İslâmbol'a [8^a] getürdiler.

Mine'n-Nevâdir: Ol asrın vâkı'-i acâyibinden birisi Peç seferi zuhûr itmeden mukaddem iki sene bi-emri'llâhi tebâreke ve te'âlâ fevka's-semâ bir acâyibü's-şekl necm tulû' eyledi. Tahmînen kırk gün felek üzre sâbit oldı. İbtidâ vakt-i leylden subha dek revşen ü nümâyândı. Re'îsü'n-necm, cânib-i poyraza mülhak ve zenebü'n-necm lodosa irmüş idi. Bir azîm mühîbü'l-heykel yıldız olmagın beyne'n-nâs böyle tevâtüre irdi ki: “Bu yıldız biñ senede bir tulû' ider. Her vukû'nda azîm harb ü kıtâl vâkı' olur imiş” deyüp şerre fâl eylediler. *Kâle'n-nebiyyü salla'llâhü te'âlâ ve sellem “Lisanü'l-halk aklâmü'l-Hakk”*¹⁰¹ mîsdâkınca bi-emri'llâhi te'âlâ hakikat öylece vâkı' oldı.

⁹⁵ Metinde “kazasında” şeklinde yazılmıştır.

⁹⁶ Halim Giray, Sıracalı köyüne taşındığı yazar. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 121.

⁹⁷ Metinde sehven “sâkîn” olarak yazılmıştır. Sâkin kelimesi sadece 44a'da doğru şekli ile yazılmış, diğer yazımların hepsi “sâkîn” şeklindedir.

⁹⁸ Silahdâr, Murad Giray'ın azledildikten sonra Yanbolu'ya gönderildiğini ve ona dört yük akçe verildiğini yazmaktadır. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 99.

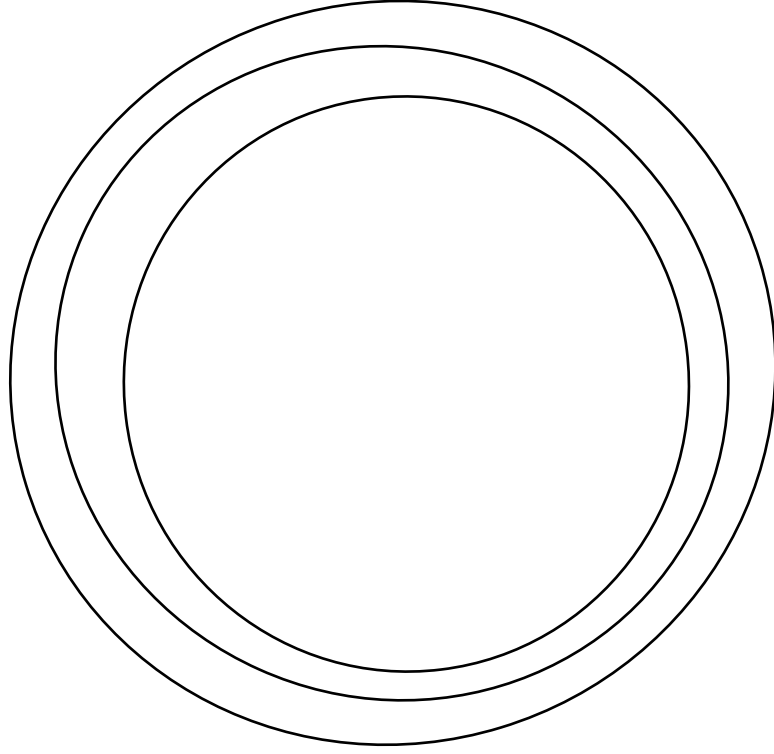
⁹⁹ Halim Giray, Murad Giray'ın azledildikten sonra 13 sene daha yaşadığını ve 1107'de vefat ettiğini yazar. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 121.

¹⁰⁰ Halim Giray, Murad Giray'ın bu çiftlikte 5 sene 10 ay kaldığını yazmaktadır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 122.

¹⁰¹ “Halkın lisânları, Hakk'ın kalemleridir.”

Ammâ Peç çâsârı olan la‘în cemî‘ batârîk-i rehâbîn ve müneccimîn-i nasârayı cem‘ eyleyüp, su‘âl eyledi ki: “Bu necmüñ ahkâm-ı muktezâsı ilmiñize göre hayra mı hâl; yâhûd şerre mi delâlet” didükde, anlar dahı ilm-i nücûm-ı felsefiyât üzre cevâb idüp: “Bu necm-i menhûs biñ senede bir tulû‘ ider. Hazret-i Nûh aleyhi’s-selâm zamânında tulû‘ eyledi, tûfân zuhûrıyla âlem garîk oldu. Andan soñra devr-i eyyâmla vakt-i Şeddâd bin Ad’da zuhûr eyledi. Şeddâd’ile temâşâ itmege giden bî-hisâb kavm helâk oldu. Andan soñra niçe def‘a tulû‘ eyleyüp, bir vechile hayr alâmet müşâhede olmamışdur ve Cengiz Hân vak‘asından mukaddemce dahı tulû‘ı mukarrer olup, [8^b] halk-ı âlem niçe zamân müte’essif oldılar ki, âyâ bu necm-i menhûsıñ tulû‘ı şûmına ne alâmet zuhûr ide şeklinde müterakkıb iken âkıbet Cengiz Hân, diyâr-ı Çîn’den deryâ-misâl askerile hurûc idüp, Mâverâü’n-nehr üzerinden Acem ve Horâsân memleketleri cânibine müstevlî oldukda bi’l-cümle ol vilâyet halkını katli-âmm kılmışdur. Şimdiki hâlde bu necm-i şûm tulû‘ı Rûm ve Ungurus üzre vukû‘ buldı. Kayser-i Rûm olan Türk sultâniyle sizûñ mâbeyniñüzde azîm ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl vukû‘ına delâlet ider” deyüp, hâmûş oldılar. Kırâl-ı dalâlet-kemâl ibtidâ-i kelâm idüp, su‘âl ider ki: “Acebâ ne mikdâr memâlik harb [u] kıtâlden zarâr isâbet olacağı ma‘lûmı mümkün olur mı?” didükde, ol vakt anda müctemi‘ olan batârîk ve müneccimîn-i nasârâ: “Cevâb-ı nâ-sevâbları eger kırallarınıñ murâdları olur ise, takayyüdile ma‘lûmı mümkündür” deyüp, hemân ilm-i usturlâb ve hendüsiye birle azîm dikkat-i tâmm ve irtifâ-i şemsden tahmîn ile bi’l-ittifâk cevâb-ı nâ-sevâbları bir yere karâr-dâde ve müttefik aleyh olup, kıralları olan mel‘ûnları karşusunda erkân-ı butlânları üzre temennâ ve du‘â eylediler; añdan soñra kırâl-ı bed-fi‘âl: “Necm-i müstevlîyi tahmîne kâdir olduñuz mı?” deyü pâpâs şeklü’l-vesvâlara su‘âl eyledükde [9^a] “ Belî. Bu necm-i menhûsuñ tûl u arzın ilmimiz iktizâsınca hisâb eyledük. Altı yüz sâ‘at tûl-ı mikdâr olmak ihtimâldür ve yüz sâ‘at arz olmak üzre ilmimiz ber-karârdur. Tarafeynden bu mikdâr memleket harâb [ü] yebâb olmak ihtimâldür” didüklerinde hemân kırâl-ı bed-ef‘âl bu haberi istimâ‘ında gazaba gelüp, on iki pâpâs idi, bi’l-cümle katl eyledi. Ammâ hakîkatî’l-hâl ilm-i nücûmda mâhir mel‘ûnlar imiş, sözleri zuhûra geldi görünür, *lâ-ya ‘lemü’l-gaybe illa ‘llâh*.¹⁰² Sûretü’n-necm bu şekl ki, aynı üzre tahrîr ü tasvîr olunmuşdur:

¹⁰² “Gaybı, ancak Allah bilir.”

Hicret-i nebiyyü'l-muhterem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ târîhi senesi biñ toksan iki ve toksan üç senelerinde bu necm tulû'ı vukû' bulup, bir senede kırk gün mikdârı ve bir senede otuz sekiz [9^b] gün zamânı fevka's-semâ nümâyân görünürdi. *El-ilmü inda'llâh el-azîz, el-kerîm.*¹⁰³

¹⁰³ “İlim, Aziz ve Kerim olan Allah’ındır.”

HİKÂYET-İ HÂCİ GİRAY HÂN İBN-İ KERÎM GİRAY SULTÂN

Bu bir şecî‘ ve bahâdîrlık ile nâm u kâm sâhibi olmuş pâdişâh idi. İllâ bir mikdâr hasıyyetle şöhre-i fi‘âl olmuşdı. Murâd Giray Hân ma‘zûl olunup, Hâcî Giray hân oldukdan soñra Vezîr-i a‘zam Kara Mustafâ Paşa ile hân hazretleri vedâ‘laşup, cümle Kırım ve Ak-kerman askeriyle seferden ric‘at eylediler ve cânib-i vatan-ı asliyyeleri dest-i Kıpçak tarafına müteveccih oldılar.

Ammâ bu tarafda Ak-kerman memâliki hâlî kalmagıla Lehli kefereleri *kâtelehümu’llâhi te‘âlâ*¹⁰⁴ fırsat bulup, bir mikdâr asker irsâl eyler ve Bogdan ve Eflak beglerine setren mekâtib tahrîr ile: “Hâliyâ memleket-i Ak-kerman’da hân ve sultân yoktur. Hâlî vilâyet. Hemân fırsatı fevt itme, memleketi harâb eyle” demişler. Anlar dahı: “Sizlere müterakkıb ü muntazırız” deyüp, haberleşürler. Lehli askeri Bogdan sınırına dâhil¹⁰⁵ olduğu gibi bi’l-cümle Bogdan ve Eflak kâfirleri bir yere müctemi‘ olup, otuz biñden ziyâde kefer ve fecere hemân No[g]ay halkı üzerine ve Bender ve İsmâ‘îl vâdîlerine hücum eylediler. Niçe ümmet-i Muhâmmmed’in mâl ü menâllerin tâlân ve niçelerin şîşe urup, biryân ü karâdîn-i âteş-sûzânıla hârîk-i bi’n-nâr harâb iderek, kasaba-i İsmâ‘îl üzerine müstevlî oldu. İnâyet-i Rabbânî [10^a] ve lûtf-ı Sübhânî zuhûra gelüp, meger Hâcî Giray Hân hazretleri seferden avdetinde habîr olup, hemân sefine-i Tuna’ya süvâr ve leyl ü nehâr ikdâm-ı tâmm ve sa’y-i ihtimâm-ı gayret ü hamıyyet birle Hızır aleyhi’s-selâm-vâr Ak-kerman’a irişdi. Ol vaktde ke’enne halka cân bağışladı. Hemân mu‘accelen her taraftan dellâllar nidâ eylediler: “Hân hazretleri gelmişdür” deyü halkı bir yere cem‘ eylediler. Fi’l-hâl bir kaç biñ âdem peydâ oldu. İsmâ‘îl mütevellîsi Yûsuf Aga ve bunun emsâli niçe kimesneler hân-ı âlî-şân ile ma‘an kâfirin taburı üzerine vardılar. Bir kaç mahallden toplar uydurup, hattâ hân hazretleri bi-nefsihi dâmen-dermiyân topları nişân alup, küffâr-ı hâkisârın taburına âteşler yagdırdılar. El-hakk hân-ı âlî-şân aceb gayret eylemişdür, şecâ‘at sâhibi pâdişâh olmagın sa’y-i ikdâm himmet eyledi. Bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ

¹⁰⁴ “Allah onları kahretsin!”

¹⁰⁵ Metinde sehven “dâhil” şeklinde yazılmıştır. Aynı yanlış yazım için bk., 14a, 23b, 50b, 58b, 71b, 80a, 82a, 84a, 87a, 102a.

وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ¹⁰⁶ Nass-ı kerîm zuhûra gelüp, cânib-i mü'minîn nasr-ı izzetleriyle mergûb ve cevânib-i müşrikîn inhizâm [u] giriz ile maglûb oldu. Niçe yarâr diller ve dilleri birer karış taşra çıkmış bürîde kelleler sümm ü semend-i pâ-y-ı hân-ı âlî-câh top yagmurlar gibi yagdı. Bi'l-cümle taburı bozup kefare-i bed-hasârı merci'-i karârları olan cehennem içre mekânlarına îsâl olundukdan soñra tahmînen otuz üç biñ kâfirden üç yüz kâfir ancak halâs oldu denilmiştir. Hemân ol memleketi müceddeden feth eyledi. Hakk sübhânehû ve te'âlâ ecr-i mükâfâtın ihsân eyleye! [10^b] Melâ'in-i ra't-ı taburdan bir toyumluk alındı ki, cümle askere gınâ hâsıl mertebeleri vukû' oldu. Târîh-i efdalü't-tahiyyât Hicret-i nebiyyi aliyhi's-salavât vesselâmuñ biñ toksan beş senesi evâhirinde vukû' bulmuştur. Ba'dehû tabur-ı merdûd u merd olan küffâr-ı dûzah-karârîñ ser menkûbların arabalara tahmîl etdürölüp, kasaba-i İsmâ'il'e geldükde kazıklara geçürüp, nehr-i Tuna'nıñ kenârların ser-i küffâr-ı bed-ma'âşla mâlâmâl donandırdılar. Bu feth-i fütûhâtdan bi'l-cümle memâlik-i İslâm şâd u hürrem oldılar. İllâ hân hazretlerinüñ kendülerine bir mikdâr gurûr hâsıl oldu. Ke'enne: "Bu fütûhât, ekser benim elimden ve şecâ'atimden zuhûra geldi. Cihânda destim üzre bâlâ dest bir ferd olmaz" i'tikâdla ba'zı nâ-hemvâr-ı evzâ' işlere zâhib olup, hattâ küllî kasabâsı a'yânlarından niçelerine hakâret ile haremelerin basdırıp mâlların alduklarından soñra câriyelerini aldılar. Âkıbet endişlik fikrîn ferâmûş itdiler. Muhassal¹⁰⁷-ı kelâm ba'zı nâs bu tama'lığı gördükde hândan tenfir-i kulûb hâsıl itdiler.

El-kıssa, hân hazretleri vezîri olan Bahâdır Aga'yı bu müjde haberile der-i Devlet-i Âliyye tarafına irsâl eylediler ve kendüleri sürûr-ı hâtır ve ganîmet-i vâfirle diyâr-ı Kırım'a azîmet ve müteveccih buyurdılar. Bu taraftan Bahâdır Aga Âsitâne-i sa'âdet'e irişdi. Azîm tevkîr olunup, şân u şöret buldukda ferce bulup, efvâh-ı nâsdan böyle söz şâyi' ve sudûr eyledi ki: "Hâcî Giray Hân hazretleri hilâfına vükelâ-ı devletden ba'zı küberâ vü [11^a] sığara ilhâk zemîmesin zikr idüp, bu hân didikleri kimesne bir dîvânedür, hânlık âdemisi degildir. Bi'l-cümle Kırım kavmi bunu sevmezler. Hasbe'l-iktizâ ile hân olmuşdur, yohsa bunıñ hân olmaga lââyık akl ve tedbîri yokdur" deyüp ve bunıñ emsâli niçe sözler ile ba'zı kimesneler mertebe-i i'timâda düşürdi dirler. El-uhdetü ale'r-râvî. Netîce kelimât-ı müşkîn-i fevehân Bahâdır Aga'ya taraf-ı devletde azîm iltifât u ihtirâm olundukdan soñra hân hazretlerine on biñ altın ve semmûr kürk,

¹⁰⁶ "Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!" es-Saff, 61/13.

¹⁰⁷ Metinde sehven "muhassâl" şeklinde yazılmıştır.

kılıç ve terkeş ihsân olunup muhibb-nâme-i şehriyâr ile: “Gazân mübârek olsun ve yüziñ ak olsun” mefhûmıyla mu‘azzez ü mükerrerem Bahâdır Aga’ya icâzet virilüp, hân tarafına yolladılar.

Bu taraftan hân hazretleri ma‘iyyetle tayy-yi merâhil ve kat‘-ı menâzil iderek bir gün dâhil-i tahtgâh-ı havâkîn selefleri menziline vusûl bulup, iş [ü] işret ve zevk [ü] sohbet ile meşgûl oldılar. Bir kaç günden soñra Bahâdır Aga vusûl bulup, mektûb-ı muhabbet-uslûbların teslîm ve altını dahı getürüp virdiler. Zevk [ü] safâ ve ceng nevâyıyla âlem üzre iştigâl iken, bu aralıkda Şîrîn begleri ve mirzâlarından niçe kimesneler ile hân hazretlerinin mâbeynine nifâk düşüp, münâfıklar söz getürüp, dürlü dürlü şeytânât ile niçe sözler peydâ eyleyüp, tuhm-ı adâveti mezra‘a-i muhabbete nisâr eylediler. Hân ile begler mâbeyninde küllî adâvet hâsıl kıldılar. Begleriñ, mirzâlarıñ râhatın uçdı, bi’z-zarûrî begler ve mirzâlar Ak-kaya dimekle ma‘rûf mahall, fitne vü fesâd mevzi‘ye tecemmü‘ oldılar. [11^b] Kalga sultân hazretlerin dahı bi’l-ittifâk nâme ile da‘vet eylediler ki, anlarıñ dahı hân hazretlerinin niçe bî-ma‘nâ işlerinden ve nâ-hemvâr evzâ‘-ı perîşânından kalb-i şerîfleri mecrûh ve mahzûn olmagıla bilâ-tereddüd eyleyüp, cumhûr-ı nâs olan mahalle dâhil oldılar. Bi’l-cümle müşâvere olunup, kapukulı ve sekbâna haberler irsâl eylediler ve Bahâdır Aga’yı dahı da‘vet eylediler. Anıñ hod cânına minnet-i muntazır ki, âyâ ne vakt bir fetret zuhûr ider deyü hemân acleten süvâr olup, mahall-i mesfûre vusûl bulduğı gibi bi’l-cümle yemîn-i billâhi’l-aliyyü’l-a‘lâ ile ahd [ü] mîsâk eylediler ki: “Bu hânı kabûl itmeyelim. Min-ba‘d buna hidmet itmeyüp, cebren ve kahren sürgün ile kovacagız” deyüp, kasem ile kelâmu’llâh pûs eylediler. Hemân bi’l-ittifâk cumhûrıla Bagçe-sarây didükleri taht-ı Cengiziyân’dur, hücum eylediler. Hân bu haber-i şerri mesmû‘ oldıkda, yanında üç dört Çerkes çûrâları kalmış, gayrısı cumhûra dâhil olmuş, ne çâre ideceğın bilmedi. Hemân “Fîrâdan âlîsi yokdur” deyüp Mañkub hisârına tahassün-i niyyetle karârı ihtiyâr eylediler. Mañkub hisârına vusûlünde kapuların muhkem bend itdirüp sâkin oldılar. Asker-i cumhûr, hânıñ fîrârın istimâ‘larında bi’l-cümle atlanup sür‘atla Mañkub kal‘âsına geldükde hisârı muhasâra eylediler ve meşveret olunup, Âsitâne-i Ferîdûn-unvân Devlet-i Aliyye tarafına arz u mahzar tahrîr ü tastîr olundı ve niçe dürlü kelâm-ı nâ-münâsib takrîr ve bast eylediler. Yekûn-ı kelâm: “Biz bu hândan hoşnûd ve râzı degilüz ve buna hidmet itmegi istemezüz. Bize bir gayrısın hân irsâl [12^a] buyurulması bâbında recâ olunur” mefhûmı i‘lâm eylemişler. Bu tarafta devlet dahı bir mikdâr lerze vü zille vâkı‘ olup,

cevânib-i erba‘ada düşmen hareketiyle âlem herc ü merc olmagın, Kara Mustafâ Paşa katl olunup, sadr-ı vezârete Kara İbrâhîm Paşa nâmında rikâb kâ‘im-makâmı olmagıla vezâret sadrına nâ‘il olmuşdı. Devlet karadan karaya nakl ile bir haylice kararup, karâr-dâde olmadı. Vezîr-i mesfûr ki, arz u mahzar-ı Kırım’ı râyü’l-ayn müşâhedesinde pâdişâh-ı cihân ya‘nî Sultân Mehemmed Hân hazretlerine hilâf-ı inhâ ile telhîs eylediler ki: “Hâcî Giray Hân’ıla vilâyet-i Kırım halkınıñ imtizâc idemedüklerinden Âsitâne-i sa‘âdetinize arz-ı hâl eylemişler. Azl olunması ma‘kûl görünür. A‘lâsın merhametli hudâvendigârimız a‘lemdür” didükde, sultân-ı cihân-sitân merhûm ve magfûr, cennet-mekân Sultân Mehemmed Hân *rahmetü’llâhi aleyh* hazretleri dahı gaflet üzre bulunup, Hâcî Giray Hân’ı azl eylediler. Buyurmadılar ki: “Şer‘-i Muhammedî üzre İslâm pâdişâhları azl olunmaz. Teftîş olunsun. Eger hânıñ cürmi var ise şer‘an icrâ-yı Hakk olması talebümdür” dimediler. Hemân bir Türk’ün ve bir kaç Tatar’ıñ gulüvvisiyle bilâ-tevaffuk arz u mahzarları mücebince amel olundu. Bir kapucıbaşı ta‘yîn olundu, Cezîre-i Rodos’a¹⁰⁸ Hâcî Giray Hân’ı fermân buyurdılar. Kapucıbaşı Kırım diyârına vusûl bulup, hân hazretlerin Mañkub hisârından ihrâc eyleyüp, cezîre-i Rodos’a götürüp iskân olundu. Cezîre-i Rodos’da bir kaç [12^b] sene¹⁰⁹ mu‘ammer olup, âhir bi-emri’llâhi te‘âlâ Hâcî Giray Hân cezîre-i Rodos’da mat‘ûnen fevt olmuşdur.

Felek milki kime bâkî kalur ey dil zamândur bu
Süleymân’ı zebûn eyler ne kallâş-ı cihândur bu

El-kıssa, Hâcî Giray Hân azl oldıktan soñra sa‘âdetli Selîm Giray Hân hazretleri cezîre-i Rodos’dan ihrâc olunup hân olmuşdur. Alâ-vechi’l-iktisâr beyân olunur. *İnşâ‘allâhü tebâreke ve te‘âlâ.*

¹⁰⁸ Burada “Rados” olarak yazılmasına rağmen, metnin genelinde bu kelimenin yazımında bir birliktelik bulunmuyor. 12a, 12b, 39b, 43b, 100a, 102b, 105b ve 116a’da harekeli olarak “Rados” yazılıyken; 44b ile 69a’da ne tam olarak “Rodos” ne de “Rados” yazılıdır. Diğerleri ise harekeli olarak “Rodos” olarak yazılmıştır. Biz, birlikteliği sağlamak için hepsini “Rodos” olarak yazmayı tercih ettik.

¹⁰⁹ Halim Giray, Selim Giray’ın Rodos’da 5 sene yaşadığını ve burada vefat etti yazmaktadır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 123-124.

HİKÂYET-İ SELÎM GİRAY HÂN BİN BAHÂDİR GİRAY HÂN.

Hicret-i Nebiyyü'l-mükerrerem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin biñ toksan altı senesinde¹¹⁰ hân olmuştur *e'azze'llâhü şânühü* bu bir pâdişâh-ı âdil ve ma'ârif-i hünerde kâmil, şâh-ı deryâ-dil, hâtim-i saffet-i Süleymân, hey'et-i İskender-salâbet, nâzîk-tabî'at, nûr-ı cemâl, feylesof-mâ'il, âlemde halkı çerâğ itmege mâ'il, nazar-ı himmet, sebeb-i rif'at nâ'il merd-i meydân, sâhibü'l-lûtf ve'l-ihsân pâdişâh-ı zamîr-şinâsdur ki, cihânda misli ya bulunur ya bulunmaz. Hakk subhâne ve te'âlâ vücûd-ı şerîflerin kedûrât-ı dehr [ü] dündan ve beliyât-ı gûnâ-gündan mahfûz ve masûn eyleyüp, ömr ü devletin efzûn, vücûd-ı pür-cûdın sıhhatli kâ'im ü dâ'im eyleye, âmin! *Bi-Rabbi'l-Ka'be ve Nebiyyi'l-Mürselîn.*

İkinci Def'a Hânlığı Esnâsında Vukû' Ve Zuhûr İden Acâyib Hikâyât Ve Garâ'ib Rivâyât Ayân u Beyân Olunur

Mâ'sâ'allâhü'r-rahmân bi-emri'llâhi tebâreke ve te'âlâ [13^a] cevânib-i erba'adan düşmen baş kaldırıp, memâlik-i mahrûsemiz tarabü'l-hâl olmuşdı. Şevketli hudâvendigâr-ı a'zam ya'nî zıllullah-ı fî'l-âlem Sultân Mehmed Hân hazretlerinin emr-i âliyyeleri üzre cezîre-i Rodos'dan Selîm Giray Hân hazretlerin ıtlâk olup, hânlık saltanatın erzânî kıldılar. Şehr-i mahmiyye-i Edrene'de sarây-ı âliler döşenüp, mükemmel ta'yîn ve levâzımâtı taraf-ı mîrîden ihrâc olundukdan soñra beş on gün meks ü ârâm kıldılar.¹¹¹ Bir gün fermân olup, devlet ü şevket birle azîmet ve müteveccih buyurup, diyâr-ı Kırım, tahtgâh-ı havâkîn-i Âl-i Cengiz makâmına revân oldılar. Mercî'-i makâm-ı âliyyeleri olan Bağçe-sarây-ı dil-ârâyâ nüzûl [u] vusûl-ı bi't-tehîrile cümle vilâyet halkı şâd u mesrûr buyurdılar. İskender-vâr adl [ü] dâdıla hükûmete meşgûl oldılar.

¹¹⁰ Halim Giray, el-Hâc Selim Giray'ın hanlığa ikinci defa 22 Receb 1095'te getirildiğini yazmaktadır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 110, 124.

¹¹¹ Selim Giray, İmâdiye Köşkü'ne yerleştirilmiştir. IV. Mehmed ile görüşükden sonra bir kaç gün daha Edirne'de kalmış ve sonra Kırım'a gitmiştir. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 175-176. Silahdâr ise Edirne'de 6 gün kaldığını belirtir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 131-133.

Ez-bi-cânib-i hikâye-i sâbıkdan alâ-vechi'l-ihisâr bir mikdâr nakl olunmaga şürû' olunmuştur. Ol zamân ki, Peç kal'ası altında asker-i İslâm küllî münhezim olup, Kara Mustafâ Paşa itdiği inâd [ve] gurûrına nâdim-i hasâret ile melûl ve mahzûn Belgrad'a geldükde fermân-ı hümâyûnla katline me'mûr olan kapucıbaşı gelüp, Kara Mustafâ Paşa'yı katl olundukdan soñra vezâret sadrına Kara İbrâhîm Paşa'yı tasaddur eylediler. Ol dahı şikeste vü beste her ne hâl ise düzüp, beş ay mikdârı¹¹² ol merkezde sürüklenüp, âhirü'l-emr: "Alîlem, istihdâm **[13^b]** olunmaga kudret-i vücûdım yokdur ve bir vechile tâkatım yetmez" mefhûmunca arzlar peydâ eyleyüp, pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretlerinden mütekâ'id olmak recâsına biryân olduğu hasebiyle Kara İbrâhîm Paşa azl olup, cezîre-i Rodos'a fermân olundu. Der-akab katline fermân vârid olup, cezîre-i mesfûrda katl olunmuştur. Bunıñ akabince sâbıkâ mîrâhûr agalığından çıkup, Bosneviyyü'l-asl Babadağı ser-askeri olan Süleymân Paşa'yı getirüp, sadr-ı vezârete câlis olup, vezîr-i a'zam eylediler. Ol dahı alâ kadri'l-ukûl tedârik-i mühimmât-ı sefer ve levâzımât-ı ceng ve hatârı hâzır u âmâde kıldukdan soñra kôs irtihâllerin güm güm gümlödüp, azm-i Belgrad-ı behîşt-âbâd niyyet-i gazâ fî-sebîli'llâh ile bir gün dahl-i Belgrad oldılar.

Mu'tâd-ı kadîmeleri Kırım Hânı sa'âdetli ve şecâ'atli Selîm Giray Hân-ı âlî-şân hazretlerin istimdâd-ı sefer-i hümâyûnda ma'an bulunması işrâb u sipâriş eylemişler idi. Ol esnâda vilâyet-i Kırım içre bir mikdâr kaht u galâ vâkı' olmuş idi ki, şehr-i Bağçe-sarây'da yevmen fe-yevmen on beş yigirmi âdem cüv'adan ya'nî açlıktan fevt olur idi. Ol şiddet-i belâdan gayrı etrâfdan düşmen elemeleri dahı mukarrer olmanın bu illet-i müstakilleler sebebiyle bizzât hân-ı âlî-şân hazretleri sefer-i hümâyûnda bulunmak mümkün olmadı. Veled-i kebîrleri şevketli ve şecâ'atli Devlet Giray Sultân ol vaktde kalga bulunmagıla vekâleten sultân-ı mûmâ-ileyhi ser-leşker eyleyüp, **[14^a]** vâfir Tatar askeriyle sefer-i hümâyûn imdâdına irsâl buyurdılar.

Ammâ ol vakt Anadolu vilâyetinden Yeyen¹¹³ nâm bir celâlî hurûc ve zuhûr eyleyüp, yanına niçe evbâş sarıca ve sekbân hazele gürûh-ı mekrûhın cem' eyleyüp,

¹¹² Kara İbrahim Paşa, 2 sene 4 gün sadaret mührünü taşıyabildi ve Rodos'a sürüldükten bir sene sonra da burada katledildi. Bk., Danişmend, *Kronoloji*, III, 515; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1994, I, 110.

¹¹³ Yeğen Osman Paşa.

memâlik-i Anatolî etrâfın gâret ü hasâret üzre zûlm ü ta‘addî ve fesâd eylemekden hâlî olmadığı ecden bir vechile def‘ ü ref‘i mümkün olmadı. Âhirü’l-emr ayagina üç tug irsâl olunup, sefer-i hümâyûna da‘vet eylediler. Mesfûr Yeyen Paşa dahı kendü kıyâfetinde nekbât-ı mühmelât hırsız sarıca ve sekbân şakîlerin tecemmü‘ eyleyüp, öñine râst gelen kurâ ve bilâd-ı müslimîni harâb u yebâb iderek re‘yâ vü mesâkînüñ âh üninni evc-i semâya urûc eyleyüp, memâlik-i müslimîn feryâd ü nâliş idecek mahall bulmazlar idi. El-kıssa, ol gürûh-ı murdârlar dahı üslûb-ı mezkûr üzre ke‘enne sefere çıkdılar, belâ-yı Sübhânî gibi döküldiler, bir gün-i nuhûsetde kal‘a-i Belgrad civârına dâhil oldılar. Yeñiçeri ve sipâhi kavmiyle müttefik olup, vezîr-i a‘zam ya‘nî Süleymân Paşa ile mâbeynlerinde cizyeyi bahâne ile adâvet-i küll hâsıl ve peydâ oldu. Cumhûr ile Süleymân Paşa’ya kasd¹¹⁴ kıldılar. Kâfire güçleri yetmedüğünden birbirine girişdiler. Süleymân Paşa dahı bunların kendüne şer kasdların mülâhaza eyledükde hemân Sancâk-ı Resûlu’llâh’ı ma‘an alup, Tuna sefînelerinden birine [14^b] süvâr ve firâr eylediler. Eyyâm-ı rûzgâr ve sür‘at-i mâî-ârıla bir gün kasaba-i Uruscuk iskelesünden çıkup, azm-i Kostantaniyye-yi mahmiyye eylediler. İslâmbol’a vusûlünde pâdişâh-ı zevi’l-iktidâr, ya‘nî Sultân Mehmed Hân-ı nâmdâr hazretlerinüñ emâneti olan sancâk-ı şerîfi teslîm-i dergâh-ı âlî kıldukdan soñra mâcerâ-yı mezkûrı min-evvelihi ilâ âhire nakl eylediler. Ba‘dehû “Şevketlü hudâvendigârmıza hilâf, inhâ itmeyeler” mazmûnı ifâde eylediler ve havf u haşyetle kendü cürmün dahı recâ eyleyüp, özrin diledi. Pâdişâh-ı âlem-penâh bu haber-i şûmı istimâ‘-yı hümâyûnı oldukda melûlû’l-kalb oldılar. Hele gayret-i pâdişâhıla aldırmayup, Süleymân Paşa’ya istimâlet yüzünden: “Elem çekme, hayr ola” deyü tesellî hâtır kıldukları beyne’n-nâs şâyi‘ oldu. Ammâ Belgrad’da kalan başsız asker baş kaldırıp, ser-bölük ve zorbalar peydâ olup, mâbeynlerinde Siyâvüş Paşa’yı vezîr eylediler. Yeyen Paşa ve Siyâvüş Paşa ve bunca asker hücum ile mahrûse-i Kostantaniyye’ye azîmet eylediler. İnde’l-vusûl hurûc-ı ale’s-sultân hilâf-ı şer‘-i şerîf cumhûrıla Sultân Mehmed Hân Hazretlerin cebren ve zulmen azl eyleyüp, birâder-i sagîri Sultân Süleymân ibn İbrâhîm Hân hazretlerin cülûs-ı taht-ı sa‘âdet eylediler.

Bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ ol şeb ki, Sultân Mehmed Hân azl olundu, hicret-i nebiyyü’l-mükerrer *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ târîh-i senesi biñ toksan sekiz Zilhicce-i şerîfiñ yigirmi beşinci Bâzâr gicesi [15^a] vakt-i

¹¹⁴ Metinde “kasd” kelimesi mükerrer yazılmıştır.

salveti'l-magribden bir sâ'at mürûrî mikdârında bir zelzele-i zemîn vâkı' olmuşdur ki, el-iyâzü-billâhi'l-azîm halk-ı âlem serâsime olmak mertebesi vukû' buldı. Etrâf [u] eknâfda halk bir kaç günden soñra istimâ' kıldılar ki, Sultân Mehmed Hân zorbarlar cebriyle azl olunmuş. Hilâf-ı şer'-i şerîf ol pâdişâhı azl eylediler. Ammâ âkıbet anlarıñ dahı başlarına hayr gelmeyüp, bi'l-cümle ibret-i âlem oldılar. Cism-i murdârları tu'me-i güllâb olmuşdur. İnşâ'allâh mahallinde nakl olunur. Sultân Mehmed Hân Gâzî kırk bir sene¹¹⁵ sahrâ-yı kûhistânda sayd ü şikâr ve seyr ü güzâr ider bir pâdişâh-ı âlî-câh iken bir hâne-i şeb-i târikde habs olunup, âkıbet habs-hâne-i mezbûrda derûnı gamm âteşiyle ihrâk olup, nâr-ı hicrân firâkıyla kâfile-i servân-ı ömrin bu dâr-ı fenâdan rihlet ve dâr-ı bekâ sarâyına râhat [u] karâra revân buyurdılar. Bâkî-yi devlete, ebedî sa'âdete nâ'il oldılar¹¹⁶, inşâ'allâhü tebâreke ve te'âlâ.

Cihân içre gelen ecsâm ecel câmin içre elbet
Bu mûrg-i cânı cisminden ubûr ider, uçar elbet

Kalup nâmı Süleymân'ın harâb olmuş gidüp tahtı
Kanı İskender-i Dârâ niçe olmuş sîm ü zerr rahtı

İderdi nûş-ı câm, aynına gelmezdi anıñ ölmek,
Kanı Zühâl-i semîd-ef'âl tabî'atdı aña gülmek

Niçe oldı Âl-i Abbâs kim emîrû'l-mü'minîn-i âdil
Kanı ol Âl-i Ümeyye ma'ârif kâmil-i mâ'il

[15^b] Niçeler geldi vü gitdi karâr itmek ilâc olmaz
Tevekkül pâyına sâ'il kulı olup da aç olmaz

Ümîdim feyz-i lûtfuñdan irişeyim ben ol araya
Eger tefvîz virirse lûtf-ı Hakk Mehmed Giray'a

¹¹⁵ IV. Mehmed 39 sene, 3 ay, 1 gün tahtta kalmıştır. Bk., Danişmend, *Kronoloji*, III, 464.

¹¹⁶ IV. Mehmed, tahttan indirildikten sonra 5 sene, 1 ay, 28 gün daha yaşadı ve 1104'te Edirne'de vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek, Yeni Camii haziresine defnedildi. Bk., Danişmend, *Kronoloji*, III, 474.

**CÜLÛS-I HÜMÂYÛN-I SULTÂN SÜLEYMÂN BİN İBRÂHÎM HÂN, sene
1099**

Hicret-i nebiyyü'l-mükerrem ve sultânü'l-muhterem, *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin 1099 sene-i mübârekinde Sultân Süleymân bin İbrâhîm Hân bir taht-ı serîr-i saltanat[a] iclâs olunup, Siyâvüş Paşa vezîr-i a'zam olundu. Ammâ şehir-i Kostantaniye içre gürûh-ı eşkıyâ yüze çıkup, yeñiçeri ve sipâh tâ'ifesinin şakîleri halk-ı âlemi yagma ve tâlân ve rencîde itmekden bir ân fârig ve hâlî olmadılar. Zorba-başları olan agalarıyla ma'an müttefik-i aleyh olup, ekâbir [ü] a'yândan birer dürlü bahâne peydâsıyla kiminden yigirmi kîse ve kiminden on kîse celb ve cem'-i mâl tahsîline ikdâm eylediler. Minvâlü'l-mezkûr üç ay mikdârı zamân¹¹⁷ mürûr ile zorbalardan hayli şevket tutup min külli vücûh şerî'at-ı mutahharaya inkıyâdları kalkdı ve zulm ü fesâdları hod başdan aşdı. Ammâ Siyâvüş Paşa bu bed-fi'âllerin evzâ'-ı nâ-hemvârından bî-zâr ve mütehammil olmayup, zorbalardan bir ikisin kendüye tâbi' itmek hevesine düşdükdü kul tâ'ifesi habîr olup, At Meydânı dimekile ma'rûf mahalde tecemmü' eylediler ve zorbalardan vezîre tâbi' olmak hevesin idenlerden bir iki zorbayı getirüp, pâre pâre eyledükden sonra hemân cümle eşkıyâ pür-silâh, cumhûren vezîr-i a'zam sarâyına yürüdiler ve: "Siyâvüş Paşa bizimle ahd ü mîsâk böyle mi eyledi ? Mühr-i vezâret eline girince rîş-hinde itmek niçe olur gösterelim aña" deyüp hücûm eylediler. Siyâvüş Paşa'ya dahı haber irdükde hemân sarâyı kapuların muhkem bend itdürüp cümle iç-oglanı ve çukadâr, [16^a] sarrâc silâhlanup, ceng itmege hâzır oldılar. Ol demde gördiler ki, cümle ocak halkı zorbalarıyla kırk elli biñden mütecâviz âsilerile yürüyüp, sarâyı muhâsara eylediler. Tarafeynden ceng ü kîtâl mübâşeret oldı. Âkıbet çokca şerâr gavgâ izdiyâd bulup, âhirü'l-emr yeñiçeri tâ'ifesi on beş, yigirmi dâne büyük toplar çeküp sarây dîvârın fi'l-hâl esâsına erince bir niçe yerden hâke beraber yıkup, hemân erâzil hücûm ve paşanın haremine yürüdiler, iç-oglanı ve çukadâr târ-mâr oldılar. Siyâvüş Paşa bir metin mahalle arka virüp, el kabza-i kemânde gelen süfehâyı

¹¹⁷ Danişmend, Siyavüş Paşa'nın, 3 değil, 5 ay sonra, bir isyan sırasında öldürüldüğünü yazmaktadır. Bk., *Kronoloji*, III, 465.

bir sehm-i kazâ ile cahîme irsâl ider idi. Sikâtden nakldür ki, dokuz nefer¹¹⁸ kimesneyi kendüsi okıyla urup katl eyler. Âkıbet cumhûrıla üzerine yürüyüp şehîd eylediler, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh*. Siyâvüş Paşa'yı katl eyledükden soñra hemân haremine duhûl eyleyüp, cümle mâl u erzâkın yagma ve tâlân eyledükden soñra cevâriye huddâmın, yeñiçeri eşkıyâları dünyâda olmayacak rüsvâlıklar eylediler ve bu aralıkda Galata keferesi yeñiçeri sûretine girüp, dürlü dürlü harâm-zâdelikler idenleriñ pek çoğı bunlardur. Hattâ ehl olanlarını ellerinden tutup, bâzârda fûrûht eylediler. Devlet-i Âl-i Osmâniyân'da Siyâvüş Paşa'ya vâkı' olan hayf u zulm Allâhü a'lem bir vezîre dahı vukû' bulmuş degildir. Şimden girü ne te'essüf [16^b] müfîd. ¹¹⁹ وَاللّٰهُ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ

El-kıssa-i pür-hisse, gürûh-ı eşkıyâ bu iş dahı böyle olup, cürm-i hadesleri yanlarına kaldugundan ziyâde erâzil ve şekâvet kesb ve bî-edeb oldılar. Şehr-i İslâmbol esvâklarında el ele virüp her gâhda (.....) idi. Ve her ne metâ' ve esbâb-ı akmişe görseler yagma idüp, zulm ü ta'addîleri bî-hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn oldu. Bi-emri'llâhi tebâreke ve te'âlâ bir gün iki yeñiçeri nâmında nekbetî, bir yorgancı dükkânına varup yorgân bâzâr ider iken bahâsında ticc iderler. Yeñiçeriler, yorgancıya hilâf-ı şer' bir eyi şemîle urup, yorgânı alup çekilüp gidince hemân evlâd-ı resûlden bir seyyid-çelebî yorgancıyıñ feryâdından terahhum eyleyüp: “Bire! Ümmet-i Muhammed yok mudur? Nedür bu süfehâ nekbetî zâlimler tâ'ifesinden çekdigimiz?” deyüp, bir agacıñ evcine bir makramayı bağlayup, ke'enne bayrak eyleyüp “Ümmet-i Muhammedî olan Sancâk-ı Resûlu'llâh *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* tahtına cem' olsun” nidâsıyla feryâd iderek sarây-ı hudâvendigâra dogrı müteveccih oldu¹²⁰. *Allâhü ekberu a'zam kebîrâ*.¹²¹ Meger cümle nâs cüz'î bahâne isterler imiş. Hemân gürûh gürûh, fevc fevc deryâ-misâli mevc urup, sarây meydânına yürüdiler. Meydân-ı sarây ve şehr esvâkları insân ile mâlâmâl oldu. Ol gice anda karâr eylediler. İrtesi pâdişâhdan Sancâk-ı Resûlu'llâh'ı [17^a] taleb eylediler. Pâdişâh-ı İslâm Sultân Süleymân merhûm havf ü haşyetle Atbâzârî şeyh es-Seyyîd Osmân Efendi¹²², *rahmetu'llâhi aleyh* hazretlerin Harem tarafından burc-i hisâra çıkarup, nidâ eyledi ki: “Ey ma'sherü'n-nâs ! Pâdişâhımız

¹¹⁸ Silahdâr 7 nefer olarak belirtir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 333.

¹¹⁹ “Allah dilediğince hükmeder.” el-Mâide, 5/1. Ayetin orijinali “إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ” şeklindedir.

¹²⁰ Müellifimiz her ne kadar yeñiçeriler tarafından hırpalanan kişinin başka biri olduğunu yazıyorsa da, makramasını bayrak yaparak isyanı başlatan kişi dayak yiyen kişidir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 335; *Raşid Tarihi*, II, 29.

¹²¹ “Allah, en büyüktür ve büyüklükte en yücedir.”

¹²² Sultân Selim Camii'nin vaizi Atpazarlı Osman Efendi. Bk., *Raşid Tarihi*, II, 29

sizlere selâm ider ve su’âl iderler ki, bu ictimâ’larına bâ’is nedür ve şikâyetleri kimdendür ?” deyü buyurırlar” didükde, bi’l-cümle çağırışup: “Biz pâdişâhımızdan hoşnûd ve amân üzreyüz. İllâ zorba zâlimleri vilâyeti harâb virdiler. Pâdişâh-ı âlem-penâhıñ emriyle hakkından gelinmesi içün cem’ olduk” deyü cevâb virdiler. Hemân burc-i hisârdan mezkûr Osmân Efendi nidâ idüp: “Yâ ibâdu’llah ! Pâdişâhımızıñ ol zâlimlere ve ol bâğlilere kat’â rızâ-yı hüsrevâneleri yokdur. Hemân me’zûnsuz. Hakkından geliñ ve sa’y idiñ” deyü fermân iderler. Ol ân zorbaları birer birer getürmege başladılar ve her birini dürlü hakâretler ile pâre pâre eylediler. Üc gün içinde nâ-bûd olup, zorba-başılar katl olundu ve Siyâvüş Paşa merhûm katl olundukdan soñra Koca Nişâncı İsmâ’îl Paşa nâmında bir paşa vezîr olunup, bi’l-cümle bâkiyyetü’s-seyf olan şehri zorba bahsinden kat’ eylemişdür. Hicretü’n- nebiyyü’l-mükerrem *salla’llâhü te’âlâ aleyhi ve selem teslîmâ* hazretlerinin biñ yüz senesinde fetret-i¹²³ zorba ref’ olmuşdur¹²⁴.

Ammâ-ba’dü, Koca İsmâ’îl Paşa [17^b] dahı üç ay¹²⁵ mikdârı zamân vezâret sadrında müstahkem olup, ol dahı bu cerc-i ma’kûsuñ dolâbın deverân itdüremedi. Âkıbetü’l-emr dârü’s-sa’âdet agası yazıcısına cüz’î itâb eylediği sebepten azl olunup sürüldi. Ba’delhû katl olundu, *rahmetu’llâhi aleyh*. Der-akab Serhoş Mustafâ Paşa nâmında Ermeniyü’l-asl bir kimesneye mühr-i vezâret teslîm olundu. Ol esnâda cümle vüzerâ re’yiyle zayk-ı hazîne vardur deyü cümle nâsdan kîse akçâsı nâmıyla cebren ve zulmen celb-i mâl eyleyüp, be-her kazâdan on kîse gurus ve her kîse beş yüz gurus hisâb üzre kazâsına göre kiminden on kîse ve kiminden beş kîse ve kiminden yigirmi kîse gurus tahsîldâr kapucıbaşılardan irsâl ve cem’ itmege ihtimâm eylediler. Niçe ulemânıñ vü uhuvvâtıñ ırz u nâmûsın pâymâl etdürdiler. Hâh-nâ-hâh cem’ ve tahsîl olundu ammâ memleket fakîrî’l-hâl olup, re’âyâ [vü] berâyâ diger-gûn oldılar. Cem’ ve tahsîl olunan mâlın dahı bir veçhile hayrın görmeyüp, ol sene seferinde götürüp Nemçe

¹²³ Metinde sehven “fitrat-ı zorba” yazılmıştır.

¹²⁴ Silahdâr, zorba-başılardan nasıl bir hareket tarzı takip edeceklerini müzakere ederlerken Osmanlı Hanedanı yerine Kırım hanının padişah yapılmasının da teklif edildiğini yazmaktadır. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 340. Müellifimizin böyle bir olaydan bahsetmemesi, bu önerinin yaygın bir görüş olmayıp, fikrî bir alt yapısının bulunmadığını gösterebilir. Osmanlı Hanedanı yerine Kırım hanlarından birinin getirilmesinin tartışıldığı diğer dönemler için bk., Feridun Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar: İbrahimhanzâdeler Örneği”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/III, Ankara 2002, s. 1877-1886.

¹²⁵ Danişmend, *Kronoloji*, III, 466’da Koca İsmail Paşa’nın tam olarak 2 ay sadarete kaldığını ve 1099’da azledildiğini yazmaktadır.

kâfirine teslîm eyleyüp kendüleri firâr eylediler. *Kâle'n-nebiyyi salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem:* ¹²⁶ *إن الله ليملي الظالم فإذا أخذه لم يفلته*

BEYT

Her ne deñlü zâlim olsa bir kişi ol pâdişâh
Rahmet ü fazl u keremden aña virir mühleti

Lîk zâlim cevriile hadden aşarsa zulmeti
[18^a] Şöyle urur yere kim dutarlar andan ibreti.

Ba'dehû müşâvere olunup sırf bakırdan mangır¹²⁷ darb olunmagı ma'kûl görölüp, Sultân Süleymân hazretlerine i'lâm eylediler. Pâdişâh hod bir dervîş tab' kimesne idi, her ne dirler ise belî der idi. Def'-i zayk-ı hazîne için vezîr telhîs eyledi. Pâdişâh-ı âlî-câh dahı rızâ-yı şerîfleri olup, üç sene mikdârı zamân mangır râ'icü'l- vakt güzer eyledi. İbtidâen zuhûrında azîz olup, hattâ: “Bir mesâlihe altun ve gurus virsek, bize mangır vir” deyüp mangır virdükde makbûl olur idi. Ammâ ikinci sene etrâf u eknâfda usta ve kalpazânlar peydâ olup, üslûb-ı mangıra bir taklîd üzre kat' eylediler. Farkında degme kişi kâdir olmaz idi. Arnavud ve Kıbtî mangırını çoğaldı ve taraf-ı mîrîye mâl re'âyâdan isâbet eyleyen cizye mâlı ve tekâlîf-i şâkkadan alınan akçe her ne ise sâlis-i sâlisân üzre ya'nî iki hissesi sîm ü zer bâkîsi İslâmbol mangır[ı] olsun deyü fermân sâdir oldu. Ve cizyedârlar ve sâ'ir tahsîldârlar mangır almaz oldılar. Mâbeynü'n-nâs Arnavud mangırını kankısı ve İslâmbol mangırını kankısı ma'lûm-ı meçhûl ve emr-i asîr olduğu eelden bi'l-cümle nâs mangırdan menfûr oldılar ve geçmez olur gibi oldu. Vâlî-i vilâyet bulunan hâkimler ve paşalar kalb mangır darb iden süfehâyı dutup haklayup yolladılar. Aslâ hakkından [18^b] gelmek mühimm idinmediler. Hemân bir gün bagteten hatt-ı hümayûn sâdir olup: “Mangır geçmeye” deyü dellâllar nidâ eylemege başladukda, Allahü ekber halk-ı âlem mâtem-zede oldu.¹²⁸ Büyük bâzergânlarda beş yüz kîse zarar gören kimesne vâkı' olmuşdur. Âlem bir güne dahı harâba yüz tutmuşdı. Ol vaktlerde zulm [ü] cevriñ hadd-i beyânı yogdı. Adû-yı dîn [ü] devlet, kâfir-i bed-cibillet her taraftan hücum üyleyüp, memâlik-i mahrûse muzdaribü'l-hâl olmuşdı ki, *el-ıyâzü bi'llâh mine's-sâmi'in*.

¹²⁶ Benzer metin için bk., Buhari, 4409.

¹²⁷ Metinde “mangır” kelimesi yazılırken “\” harfî yazılmamıştır.

¹²⁸ Mehmed Giray bakırdan para basılmasını II. Süleyman döneminde yasaklanmış gibi anlatmasına rağmen; bu yasak II. Ahmed döneminde ilan edilmiştir. Bk., Bekir Kütükoğlu, “Süleyman II”, *İA*, XI, 161.

Netâyic-i kelâm, hemân Vezîr-i a‘zam Serhoş Mustafâ Paşa cümle ümerâ-i kirâm, ulemâ-i zevi’l-ihtirâm birle müşâvere eyleyüp, Kırım hânı olan şevketlu ve azemetlü Selîm Giray Hân hazretlerin Edrene’ye da‘vet olunup, umûr-dîde pâdişâh-ı âlî-câhdur, andan dahı bu derdiñ devâsı su‘âl olunup, onların rây-i şerîfleriyle sefer tedârîki görölüp, sefer olması ma‘kûl ve müstahsen görüldükde hatt-ı hümâyûn ile bir kapucıbaşı aga ta‘yîn ve irsâl olundu.

[RUSLAR’IN HEZÎMETE UĞRATILMASI]

Bu aralıkda Moskov keferesi *kâtelehümu’llâhü te‘âlâ ecma‘în*¹²⁹ dahı fırsat ganîmetdür deyüp, ferce buldukda yedi kerre yüz biñ askerile bir rivâyetde dahı izdiyâdıla diyâr-ı Kırım üzerine hücûm ve şu kasdın cezîre-i Kırım’ı harâb ve zabt itmek tama‘ıyla yürüdi. Hattâ Ur kal‘ası, cezîre-i Kırım’ıñ seddü’l-bâbıdur, anıñ hendegine top altına irişdi. Ol vaktde hân hazretlerinüñ veled-i kebîrleri [19^a] Devlet Giray Sultân kalgaları ve Azemet Giray Sultân birâder-i nîk-sagîrleri bunlarıñ mansıbında idi. Cemî‘ vilâyet-i Kırım halkı, cezîre-i Kırım’dan ümîdlerin münkati‘ eylemişler, herkes nefsi nefsi eyne’l-meferr vâdîlerin hayrân ve sergerdân kalmışlar iken merhûm ve magfûr cennet-mekân Azemet Giray Sultân bir kakhâr u cebbâr, secî‘ pâdişâhzâde olmagın gayret kuşagın meyânına bend idüp, bir mikdâr Tatar-ı mümtâz-ser-firâzlarıyla ilerü gelüp: “Kanı benimle bu dem rızâ-yı Rahmân, hûr u gılmân isteyen, zümre-i şehedâ ve livâ-i mürtazâ tahtında dâhil olmak dileyen. Fî-sebî’lillâh cân fedâ iden ve gâzî defterlerine ism yazdıran” deyüp, bir gayret ve heybet ve salâbet birle ra‘d-ı felek-misâl tekbîr-i künân tabur-ı dûzah-mekân üzerine sadâ-yı Allah Allah gûyân ile hamle kıldukda¹³⁰ *انما الاعمال بالنيات* âyet-i kerîmesi vird-i lisânında cârî, *بالنيات*¹³¹ hadîs-i şerîfiyle kalb-i latîfi reyb ü riyâdan ârî, avn-i Rabbânî ve inâyet-i Hemdânî zuhûriyla kâfir-i bed-ahlâkıñ cerc-i feleklerin sadr-ı semend ü pesendlerle şikest ve ârâyış ve derneklerin kesdirüp, hattâ kâfir-i bed- ef‘âl on yedi kat araba ile kal‘a-vâr etrâf u eknâfın hisâr ve muhkem ihâta ve hıfz itmişdi. Hamle-i ûlâda altı kat

¹²⁹ “Allah onları kahretsin!”

¹³⁰ “Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görendir.” el-Mü’min, 40/44.

¹³¹ “Şüphesiz ameller, niyetlere göredir.” Buhari, *Bedü’l-Vahy*, 1; *İman*, 41, *Nikah*, 5. Müslim, *İmara*, 155; Tirmizi, *Fedailü’l-Cihad*, 16; Nesai, *Taharet*, 60; İbn Hanbel, I, 25,43.

arabaların târân eyleyüp, mâbeyninde bulunan kefare-i sakar-karârı mâlik-i cahîme ihdâ ve tu‘me-i tîg-i [19^b] âbdâr olunup, on beşden mütecâviz topların eylediler. El-hakk arzû-yı şehâdetile sultân-ı mezkûr aceb gayret ve hamîyyet eylemişdür. Süheyl ibn Hanîf *radiyallâhü anhü*, Resûlu’llâh *salla’llâhü te’âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinden rivâyet eylemişdür ki: ¹³² من سأل الله الشهادة بصدق بلغه الله منازل الشهداء و ان مات علي فراشه Ya’nî: “Bir kimesne ki, Hakk celle ve alâ hazretinden sıdkla şehâdet isteye, Hakk sübhânehu ve te’âlâ anı şühedâ’ menzillerine yetişdürür. Eger döşegi üstünde dahı fevt olur ise” demekdür. Ve İmâm-ı Müslim *rahmetu’llâhi aleyh* naklinde Enes bin Mâlik *radiyallâhü anhü* rivâyet eylemişdür ki: قال عليه السلام من طلب الشهادة صادقا اعطاها و لو لم تصبه ¹³³ Ya’nî: “Bir kimesne gerçekten şehâdet taleb eylese aña şehâdet mertebesi virilür. Egerçi şehâdet müyesser dahı olmaz ise” demekdür.

El-kıssa, hayli ikdâm ve sa’y [ü] ihtimâm olundu. Lâkin kâfir-i şûm-cibillet gâyetü’l-gâye kesretinden kat’â inhizâm şeklin göstermedi. Rivâyet olunur ki, ol bir cânibinde olan mel’ûnlardan bir dil aldılar. Su’âl olundukda ceng olduğunda aslâ habîr degil: “Ceng oldı mı?” dirimiş. Tahammüldür ki, vâkı’ ola. Zîrâ: “Böyle kesret-i küffâr görülmüş degildür” deyü müsinn ü ihtiyârlardan istimâ’ olunmuşdur. Asâkir-i İslâm, sultân-ı mezkûrdan böyle gayret ve salâbet müşâhedesinde her kişi haddinden bîrûn cür’et ve ikdâm [20^a] eylediler. Hattâ ba’zı küttâb tâ’ifesinden ömründe tabur ne şekl olur görmek degil, belki istimâ’ında hazz-ı nefsleri olmayan kimesneler sultân-ı merhûmdan bu ikdâmı re’yü’l-ayn müşâhede kılduklarında anlar dahı insâf eyleyüp, ceng eylemişlerdür deyü nakl olunur, el-uhdetü ale’r-râvî. Ammâ müşrikîn-i dalâletmekîn böyle ikdâm-ı müslimîni müşâhede kıldukda kulûb-ı şekâvet-i süfelâtına bir mikdâr havf-ı gürîzân vâkı’ oldı. Ammâ siper-i nifâkı çehre-i bî-mezâkına çeküp, bir iki gün dahı metânet ü mel’anet gösterdi. Lâkin susuzluk harâreti tâkat-ı sabr-karârların elden alup, bî-tâb oldılar. Âhirü’l-emr deñiz suyn içmege başladılar. Bâ-husûs Bahr-i Siyâh’ıñ iyi semm [ü] helâhilden cüz’î noksân iken çâr-nâçâr hemân içen kâfir-i bed-kâr ve at ve gâv fi’n-nâr-ı fi’s-sakar olmakdan hâlî olmadılar. Muhassal nâçâr karârı firâra mütebeddil eylediler. Bir taraftan susuzluk zahmeti ve bir taraftan sultân-ı merhûmıñ ikdâm [u] hamîyyeti Tatar-ı hûn-hârlar¹³⁴, şîr-ner gibi etrâfında olan cemmin, huşk-i

¹³² Müslim, *İmare*, 157; İnş Mace, *Cihad*, 15; Ebi Davud, *Vitr*, 26.

¹³³ Müslim, *İmare*, 156.

¹³⁴ Müellif, eserin tamamında “hûn-hâr” kelimesini “hân-hâr” şeklinde yazmıştır. Bk., 21b, 26a, 45a, 52a, 60a, 62b, 73a, 77a.

ihrâk-ı bi'n-nâr eyleyüp, melâ'în-i henâziriñ sarây-ı menkûblarına dürlü dürlü hakâretler getürdiler. Böyle re'y-i bâ-savâblar ile vilâyet-i Kırım öyle bir azîm ve kavî düşmeden halâs olmuşdur. Hudâ-yı müte'âl bâ'is-i halâs olanlarıñ rahmetin ziyâd ve ecr-i mükâfâtın eyleye! İşte nesl-i Cengiziyân'da mümtâzü'l-akrân, bendîde-i cihân merhûm Azemet Giray Sultân gelmişdür ve bir def'a dahı diyâr-ı Ak-kerman'a ser-asker iken, Lehli keferesi [20^b] kırıllarıyla seksen biñ mikdâr küffâr-ı eşrâr cem' olup Ak-kerman ve Bender üzerine hücûm eyledükde, merhûm sultân-ı zî-şân karşılayup, azîm muhârebe vü cidâl eyledükden soñra kefereyi bozup, çok kâfir depeleyüp azîm doyunculuk ve yüz aklığı zuhûra getürdiler ve Zabur serhaddinde kışlayup, niçe gûne yararlıklar eylemişdür ve çok kimesneyi çerâg-ı dil-hâh ve hayr-hâh idinmişlerdür.¹³⁵ Bi-emri'llâhi te'âlâ mu'ammer olmayup, sin-i şerîfleri otuzdan mütecâviz zamân içre Ak-kerman'da vefât eyleyüp, cesed-i şerîfin diyâr-ı Kırım'a getürdiler. Rivâyet olunur ki, mevtinde Müslümânlar mâtem eyledüklerinden gayrı Yahûd ve Nasârâ tâ'ifesi bile mâtem eylemişlerdür. "Hayfâ ki, böyle bir şehî, kerîm insân ve böyle bir bahâdır sultân-ı alî-şân gitdi elden" didiler. Hakk sübhânehu te'âlâ taksîrâtın afv eyleye, âmîn!

Beytü'l-Münşî

Ne merd idi görüñ ol şâh-ı mutî'

Felek çok devr ider mislin görünce

¹³⁵ Ruslar'a karşı kazanılan bu zaferin anlatımı *Gülbün-i Hânân* ve *Umdedü't-Tevârih*'de daha farklıdır. Müellifimiz, Selim Giray gelmeden evvel Azimet Giray'ın gayretleri sâyesinde savaşın kazanıldığını yazmaktadır. *Umdedü't-Tevârih* bu savaşı daha muhtasar anlatmakla beraber, Mehmed Giray kadar olmasa da Azimet Giray'ın bu başarıdaki rolüne değinmektedir. Ama asıl kahraman Selim Giray'dır. Bk., *Umdedü't-Tevârih*, s. 13-16. Ancak *Gülbün-i Hânân*, savaşı *Umdedü't-Tevârih* ve Seyyid Mehmed Rıza'nın, *es-Seb'u's-Seyyâr fî Ahbâri Müluki't-Tatar* adlı eserlerden özetleyerek anlatmıştır. *Gülbün-i Hânân*'a göre Ruslar, hanın Kırım'da olmamasını fırsat bilerek Ur'a saldırdılar. Bu haberi alan Selim Giray hızla yola koyuldu ve çok kısa bir zamanda Rus ordusunun karşısına çıktı. Rus askeri iki yüz bin kişi ve bin toptan müteşekkildi. Bu kesret karşısında Selim Giray, ordusunu üç kola ayırdı ve gerekli savaş düzenini aldı. İlk gün şiddetli savaşlar olmasına rağmen kesin bir sonuç alınamadı. İkinci Azimet Giray, atını Rus ordusunun merkezine sürünce tüm Kırım askeri şevke gelip, Ruslar'a karşı büyük bir zafer kazandılar. Ancak Ruslar Kırım'ı tamamen terk etmeyip, Kuyaş'a orduğahlarını kurdular. Han da buranın karşısına orduğahını kurmuş ve dada da önemlisi Rus askerinin su kaynaklarını ele geçirmişti. Böylece Ruslar susuzluk nedeniyle buradan da çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylece Kırım birlikleri sayıca ve donanım olarak kendilerinden daha iyi bir durumda olan Ruslar karşısında tarihî bir başarı kazanmışlardır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 111-113. 1100'de Ruslar'a karşı kazanılan bu zaferin en önemli kaynağı hiç kuşkusuz *Silahdâr Tarihi*'dir. Çünkü Silahdâr Mehmed Efendi, bu savaşa bizzat katılmıştır. Savaşın tüm aşamaları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Rus askerlerinin sayıca çok olması ve susuzluk nedeniyle çekilen zorlukları teferruatlı bir şekilde anlatmaktadır. Silahdâr, Mehmed Giray'ın aksine, Azimet Giray'ın üstün başarılarından bahzetmez. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 440-445. Selim Giray'ın bu zaferi hakkında bir zafername kaleme alan Sabit de önemli bilgiler verir. Bk., Sabit, *Zafername*, haz. Turgut Karacan, Sivas 1991.

Meger izhâr ola ol demde mehdî
Büker kaddin bu cerh yüzler sürünce

Nizâmî Goft

Kâse-i cinnî Hudâ mî-koned
Ez san‘at-ı hıyş edâ mî-koned
Hest derîn-i dâ‘ire-i lâciverd
Mertebe-i merd bi-mikdârı merd¹³⁶

kelâmına çünki bi-emri‘llâhi te‘âlâ Moskov kâfiri münhezim oldu.

Bu fütûhât-ı ekber lûtf-ı Hudâ, bi-hürmeti Muhammed Mustafâ *salla‘llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* Kırım gâzîlerine müyesser oldukda, cümle nâs hamd ü senâlar idüp, mesrûr [u] ferahnâk herkes mahalli mahalline ric‘at eylediler. Ve bu ahbâr-ı meserret, âleme münteşir olup; pâdişâh-ı cihân, Sultân Süleymân [21^a] bin İbrâhîm Hân hazretlerinüñ mesmû‘-ı şerîfleri oldukda, hân hazretlerine kemâl mertebe iştiyâk üzre oldılar. Hemân hatt-ı hümayûnıyla bir kapucıbaşı aga irsâl ve Âsitâne-i sa‘âdet’e mu‘azzez ü mükerrem da‘vet buyurdılar. Hân hazretleri dahı sem‘an ve tâ‘an ve münkâd olup, ¹³⁷ من لم يجب الدعوة فقد اساء ابي القاسم hadîs-i şerîf-i latîfi üzre emsâl-i izz ü şevket birle Âsitâne-i saltanat cenâbına azîmet ve müteveccih buyurdılar. Kat‘-ı menâzil ve tayy-yi merâhil ile bir rûz-ı firûzda mahrûse-i Edrene’ye bir günlük mahalli mikdâr kaldukda, bu taraftan ekâbir [ü] a‘yân-ı vilâyet, vûkelâ-yı nîk-himmet, vûzerâ-i dîn ü devlet istikbâl ile karşulayup, vezîr-i a‘zam Çölmekli nâm kurâda vâkı‘ sarây-ı hudâvendigârda azîm ziyâfet ve tedârik görilüp, mahall-i mezbûrda yemeklenüp, Selîm Giray Hân hazretlerine bir müzeyyen rahş-ı cihân-peymâ çekdiler. Devlet ü sa‘âdetile binüp, alay baglanup, tevkîr ü tekrîm birle şehir-i Edrene’ye dâhil oldukda bir âlî sarâya nüzûl buyurdılar. Sarây-ı mezkûr, Maktûl Kara Mustafâ Paşa merhûmuñ bünyâdı, azîm, mükellef sarây idi. Devlet ü ikbâl birle geçüp, sarây-ı mezbûrda sâkin olundu. Üç günistirâhat kıldukdan soñra Pâdişâh-ı âlî-câh Sultân Süleymân hazretleri, Selîm Giray Hân hazretlerin sarây-ı hümayûna da‘vet buyurup, kemâl-i i‘zâz u ihtirâm ile eltâf-ı

¹³⁶“Hudâ’nın yaratmış olduğu cinnî kâsesi/İstenilen sanattan yapılmıştır/Bu, lâciverd daire içindedir/İnsanın derecesi mertliği ölçüsündedir.”

¹³⁷“Kim ki davete icabet etmezse, Ebu’l-Kasım (Hz Muhammed)’a hoşlanmadığı bir davranışta bulunmuş olur. Kötülük yapmış olur.”

mâlâ-nihâye ile hâtırın su'âl buyurup, ba'de bir esb-i cihân-peymâ ve semmûr kürk ve mücevher sorguç ve dörd zeheble murassa' terkeş kuşadup [21^b] ve miyânına cevâhir ile bir memlû tîg-i hûn-feşân takup, fermân-ı kazâ ceryânları Üsküb ve Aybek kasabaları üzerine vâkı' olan kefere-i dûzah-mekîn ve ol vilâyetlerde vâkı' kılâ'¹³⁸ vü bilâd-ı müslimîn, mezkûr kefere-i melâ'îniñ şerr-i mazarratından def' ü eşrâr, a'dâ-yı bî-dîni darben ve kahren ref' eylemege ta'yîn buyurdılar. Hân-ı alî-şân hazretleri dahı sem'-i icâbet birle kabûl buyurup, asâkir-i Tatar'ıñ gelmesine müterakkıb oldı.

Bir kaç günden soñra bir mikdâr Tatar-ı kürk-i hûn-hâr cem' olup şehr-i Edrene'den, Üsküb üzerine azîmet ve müteveccih buyurdılar. Kat'-ı menâzil-i dûr ü dirâz ve tayy-yi merâhil nişîb ü firâzla ser-menzil maksûdı muhayyem asker-i zafer-rehber ve kubbe-i bârgâh künbed gerdûn-hemser idüp, şîrân-ı Tatar ve pelenkân-ı merdüm-şîkâr sitân-ı merdüm arasında mihmân ve ârâm idüp, irtesi sultân rûz-i firûz top-ı gerdûn kûb-i âf-tâbıla kal'a-i Mina'yı feth idüp, burc [u] bârûya subh-gâh alemlerin dikdi. Ceng uran cünûd ve Tatar-ı gümân-ı esved dahı göcüp, fevc fevc Kaçnak Bogazı demekile ma'rûf bir derbend-i mahûfdan ubûr eylediler. Meger melâ'în-i hasâret-âyîn Çolak nâm bî-dîn Nemçe çâsârınıñ makbûl lâ-teşbîh bir vezîr-i mechûli mel'ûn ol vilâyete havâle-i cinnî-vâr musallat olup, tahmînen on biñden mütecâviz kâfir-i bedgirdâr ile hân hazretlerinin önün kesdirüp çıka geldükde asâkir-i zafer-me'âsir dahı kefere-i dûzah-mekîni görünce mukâbil oldılar. Hemân tarafeynden ceng ü cidâl, harb ü kıtâl vâkı' [22^a] olup; melâ'în-i bed-cibillet, gürûh-ı hınzîr misâl gâzîyân-ı Tatar üzerine hücum eyledükde şîr-nerler dahı el, tîr [ü] kemâna urup, oklanmış hınzîre dönderdiler. Âkıbet melâ'în-i hâsirîn vâdîlerin mülâhaza kıldılar. Vücûd-ı bî-sûrların arsa-i âlemden nâ-bûd olacagın bildiler. Lâkin gayret-i câhiliyye hasebiyle inâdları üzre karâr ve fesâdları ısrâr eylemege sa'y u ikdâm iderler idi. Hân-ı alî-şân, asâkir-i İslâm'ıñ zahrında kâ'im olup, gece ile hazret-i cenâb-ı rabbi'l-izzetden isti'ânet ve nusret talebinde du'âdan hâlî olmayup, Tatar-ı addüv-şîkâra gayret ve hamıyyet üzre ¹³⁹ حَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ istimâlet ve in'âm u ihsânlar eylerler idi. Âteş-i ceng sâ'at be-sâ'at ziyâde olup, merdân-ı kâr-zârıñ berk-ı şemşîr ü düşmene sözleri küllî a'dâyı galtân ve küffâr-ı hezîmet-şî'ârıñ bogazların almaga başladılar. Bi-

¹³⁸ Metinde sehven "kûlâ'" şeklinde yazılmıştır.

¹³⁹ "Mü'minleri savaşa teşvik et." el-Enfâl , 8/65.

i'nâyeti'l-mülki'l-müste'ân ¹⁴⁰ نَصْرُ مَنْ أَلَّهِ وَقَحُّ قَرِيبٍ وَبَسْرُ الْمُؤْمِنِينَ misdâkı ayân olup, küffâr-ı bed-girdâr on biñden belki mütecâviz Nemçe ve Macar la'în firâr itmege ikdâm eylediler. Ammâ Tatar-ı düşmen-güzâr elinden istihlâs müyesser olmayup, kimini katl ve kimini esîr eylediler. İnşâ'allahü'r-rahim dil halâs olmadı. Çolak nâm küffâr cümle mâl [ü] menâli ile esîr oldu. Çünkü bu feth-i mübîn Selîm Giray Hân hazretleri müşâhede eylediler. Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretlerine sad hezâr hamd ü senâlar eyleyüp, şehir-i Üsküb ve Aybek üzerine azîmet eylediler.

Bi-emri'llâhi te'âlâ hân hazretlerinin **[22^b]** müteveccih olduğu sadâsını istimâ'ididen küffâr hemân memâlik-i mahrûse sınırından ihrâc ve firâr itdiler. Ol sebeble şehir-i Üsküb'i ve sâ'irlerin kefereden hâlî bulup zabt eylediler ve Karpoz¹⁴¹ nâm haydûd keferesin dahı ele getirüp, zecren¹⁴² kazığa urup, hemân ol vilâyetleri bi'l-cümle feth eylediler. Hân-ı zî-şân hazretlerinin gayret ve ikdâmı olmasa Nemçe kâfiriyle, Firenk la'îni şehir-i Selânik yakınında birbirine ulaşup, Kostantaniye'ye ol sene ırmesi mukarrer olmuşdı. Rûm-eli'ni, yed-i kâfirden halâsa bâ'is olmuşlardur.¹⁴³ Hakk sübhânehu ve te'âlâ ecrin ihsân eyleye! Ba'dehû bu fütûhât-ı kesîrû'l-berekâtdan sürûrû'l-kalb-i ferah ve def'-i narh olunup, şehir-i Edrene'ye avdet buyurdılar. Sâlim ü gânim mahmiyye-i Edrene'ye vusûl ve duhûllerinde bi'l-cümle vüzerâ-yı nîk-rây istikbâl idüp, bir mertebe ikrâm-ı tâm ve tevkîr ü ihtirâm ile: "Gazâñ mübârek-bâd, Hakk te'âlâ mu'în [ü] zahîriñ ola. Dâ'im düşmenleriñ makhûr ola" deyerek du'â vü senâlar ile getirüp, bir sarây-ı âlîcâha nüzûl buyurdılar. Ba'dehû vezîr-i a'zam âlî ziyâfetler ile hân hazretlerin ikrâm eyleyüp, pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretleriyle mülâkî oldukda, mazhar-ı eltâf-ı bî-nihâye olmuşdur. Hattâ kırkdan mütecâviz sâhibü'n-neseb-i Cengiz Hân evlâdı selâtînden cerâğ-ı hayr-hâh idinüp, kimisine on yük akçe ve kimine beş yük akçe, ednâ mertebesine bir yük akçe sâlyâne recâ eyleyüp, taraf-ı şehriyârîde recâsı aslen redd olunmayup vücûda gelmişdür. **[23^a]** Hakkâ ki, pâdişâh-ı Âl-i Osmân ile Cengiz Hân evlâdı ahd ü bey'at birle böyle bir mukarreb ve musâhib sözi geçkin hân-ı alî-şân sâhib-i ihsân çerâğı ve du'â-gûy-i mecîd mesmû' olunmamışdur. Ve tarîk-i müdâhene kıyâs

¹⁴⁰ "Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!" es-Saff, 61/13.

¹⁴¹ Karpos. Bk., Bekir Kütükoğlu, "Süleyman II", *İA*, XI, 166.

¹⁴² Metinde "zecren ele" şeklinde yazılmıştır.

¹⁴³ Müellifimiz, bu olayları çok kısa anlatmaktadır. Selim Giray, Karpoz'u öldürdükten sonra Prizren ve Priştine'de düşmanın hezimete uğratılmasında önemli başarılar elde etmiş ve Novabordo'nun fethinde de büyük katkıları olmuştur. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 490-496; *Zübde-i Vekayiât*, s. 353-356.

olunmayınca hidmetkârların ikişer tuglı paşa eylemişdür ve Kırım halkınıñ nısfına, belki dahı izdiyâdına ze‘âmet ve tîmâr ve ulûfe recâ eyleyüp, taraf-ı Devlet-i Âliyye’den ihsân olunmuşdur. *El-insân abîdü’l-ihsân*¹⁴⁴ mefhûmunca halkı bende idinmişdi. Kerem ser-çeşmesi ile kerâmet, mürüvvet ma‘deni, sâhib-i sa‘âdet, aceb-baht-ı güşâde ve âkıbet-endîş pâdişâh idi. Dâ’imâ halkıyla hüsn-i mu‘âmele eyleyüp, dil-nüvâht ider idi. Netekim buyurmuşdur: “*Ra’sü’l-akl medârâtü’n-nâs, ba‘de’l-îmân.*”¹⁴⁵ Muhassal-ı kelâm, Üsküb fethinden avdet eyleyüp, Edrene’ye geldükden soñra üç ay mikdârı zamân şehr-i Edrene’de meks ü ârâm eylediler. Ba‘dehû izn-i şehriyâr ile mahrûse-i Edrene’den irtihâl eyleyüp: “Yâ azm-i Kırım!” deyüp çekilüp, devlet ü sa‘âdetile revân oldılar. Bir rûz-ı mes‘ûdda tahtgâhları olan şehr-i Bagçe-sarây’a vusûl ve nüzûl buyurup, adl ü dâd ile hükm ü hükûmete iştigâl gösterdiler ve şer‘at-ı Muhammedî *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* icrâsına kemâliyle sa’y u ihtimâm üzre takayyüd-i tâm eylerler idi. Netekim buyurr: ¹⁴⁶ ان احب الناس يوم القيامة امام عادل Ve bir hadîs-i şerîfde dahı buyurur kim: ¹⁴⁷ عدل ساعة يعدل عبادة سبعين سنة mısdâkıncâ âmil oldılar.

Ammâ Nemçe keferesi ferce bulup, [23^b] kal‘a-i Budim ve Peşte vesâ’ir serhadd[e] vâkı‘ olan kılâ‘ vü bilâd-ı müslimîn[i] zabt idüp, anlara dahı kâni‘ olmayup, Ösek gebr-nişîn zabt eyleyüp, öñüne gelür bir ferd yok. Belgrad’a gelüp, kal‘a-i Belgrad’ı dahı zabt idüp Semendire ve Niş, Şehirköyi kal‘asın zabt eyleyüp, tâ Sofya şehrinüñ sûrına gelince andan nehr-i Tuna kenârında vâkı‘ fethü’l-İslâm Vidin kal‘asın kabz eyledükden soñra Bosna-sarây’ı semtlerinde zabt eyledigi kılâ‘ vü bilâd adedi nâ-ma‘lûmdur. Üç def‘a Bosna-sarây’ını gâret idüp, âkıbet ihrâk-ı bi’n-nâr eyledi. Umûmen Arnabud vilâyetini zabt eylemişken Selîm Giray Hân hazretlerinin ikdâmı birle feth olundu. Sâbıkâ nakl olunduğı üzre ve umûmen Erdel-Macarı vilâyetin kabz eyledi ve Eflak içine dahı bir niçe def‘a gelmişdür. İnşâ’llâhü te‘âlâ aşağıda nakl olunur. Zabt eyledigi bilâd [ü] kılâ‘ ve kasabât ü kurâ hadd-i pâyanı yokdur. Selefden gelen pâdişâhân-ı Âl-i Osmân, *rahmetu’llâhi te‘âlâ aleyhim ecma’in* bunca hazîne ve asker telef idüp, cân u başdan geçüp, mâlik oldukları vilâyet tâ Sofya hudûdına gelince kefare-i dûzah-mekîn zabtına dâhil oldu. Sâ’ir nâs hemân hayrân [u] sergerdân ve herkes araba ve at tedârikin görüp, firâr itmek sadedinde oldılar. Hattâ Serhoş Mustafâ Paşa

¹⁴⁴ “İnsan, ihsanın kölesidir.”

¹⁴⁵ “Aklın başı imandan sonra insanların övünç kaynağıdır.”

¹⁴⁶ “Kıyamet gününde insanların en sevimlisi (Allah’a en sevimli geleni) adaletli devlet reisidir.”

¹⁴⁷ “Bir anlık (saatlik) adalet, yetmiş senelik ibâdete muadildir.” Benzer bir ifade için bk., *et-Tergîb ve’t-tehzib*, 3/117, no:3305.

asrında sulh murâd olunup, kal‘a-i Niş‘den sınır kesilmek üzre bi‘l-cümle nâs rızâ virmişler iken, Rûm-eli kadı-askeri bulunan efendi, bir sâhib-i nâmûs ve dîndâr meşâhir-i ulemâdan sâhib-i nâmûs u âr olmagıla ma‘kûl görmeyüp: “Bunca memâlik-i İslâm [24^a] kefere-i dûzah-mekîn tasarrufunda iken sulh olmak gayret-i dîn-i İslâm’a lâyük degildir. El-hükmüli’llâh ceng ideriz” dedi. Rızâ virmediği eelden sulh bozulmuşdur. Hakk sübhânehu ve te‘âlâ taksîrâtın afv eyleye! Bi‘l-cümle nâs diyâr-ı Rûm‘dan ümîdlerin münkatı‘ eylemişken, mezkûr efendi hazretleri bâ‘is-i ihyâ-i vilâyet olmuşdur. Ol sene dahı seferden avdet olunup, mahrûse-i Edrene‘ye gelindükde Hakk sübhânehu ve te‘âlâ lûtf u keremi birle Serhoş sadr-ı vezâretten ser-nigûn idüp, kasaba-i Malkara‘ya sürüldi. Bir kaç ay sâkin oldukdan soñra katl olunup, mâlî mirîye zabt olundu ve cihân halkın anıñ zulm [ü] fesâdından pâk ve halâs eyledi.¹⁴⁸ ¹⁴⁹ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

إنّ mefhûm-ı şerîfi üzre ol zâlim ref‘ olup, cenâb-ı âsaf-menâb, vezîr-i lâ-nazîr, bâlâ-nişîn, vâlâ-tedbîr, umde-i vüzerâ-i izâm, sâhibü’ş-şerîfü’l-ihtişâm hulâsa-i etvâr devâr-ı leyâlî vü eyyâm, destûr-ı mûkerrem ü müfehhim, ulemâ-i izâm, ferîdü’l-asr Köprüli-zâde Mustafâ Paşa *verefe‘ahu limâyeşâ*¹⁵⁰ hazretlerinin cemâl-i cihân-ârâlarıyla âlem nûr-ı fezâ ve zînet ü ziyâ bulup, sadr-ı vezârete kadem-i yümn-i âsârı basduğı gibi cem‘ re‘âyâdan tekâlîf-i şâkkayı ref‘ idüp, tedârik-i mühimmât-ı dîn ü devlet ve telâfi-i mu‘azzamât umûr-ı mülk ü millete mübâşeret buyurdılar ve kendülerin Bogazhisârı’ndan ihrâc olunup, mühr-i vezâreti yedine teslîm olunmuşdı.

[ŞEHİRKÖY’ÜN FETHİ]

Hemân mühimmât-ı sefer hâzır olduğu gibi azm-i cihâd fî-sebî’lillâh ve niyyet-i hulûs-ı kalbile hasbeten-li’llâh müteveccih [24^b] buyurdılar ve sa‘âdetli Selîm Giray Hân hazretleri dahı da‘vetile şehir-i Edrene‘ye teşrîf buyurmuşlar idi. Lâkin mizâcları gâyet za‘f üzre alîl olmagın sefere taht-ı revânıla gîtmek fermân olundu. Hasbe’l-iktizâ vezîr-i alî-şânıla ma‘iyyeten azîmet buyurdılar. Veled-i kebîrleri Devlet Giray Sultân’ı, diyâr-ı Kırım‘da kalga bulunup, bu taraftan hân hazretleri Sultân-ı mezkûr ser-leşker eyleyüp yigirmi biñden mütecâviz askerile diyâr-ı Kırım‘dan irtihâl eyleyüp, imdâd-ı dîn ü devlet niyyetü’l-izz fî-sebîli’llâh ve mütevekkilen-alallâh deyüp revân oldu. Vezîr-i âsaf-

¹⁴⁸ Tekfurdağı Bekrî Mustafa Paşa, azledildikten yaklaşık bir ay sonra Rebiülevvel 1101’de Malkara’da vefat etmiştir. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 357; *Sicill-i Osmânî*, IV, 406.

¹⁴⁹ “Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” el-İnşirâh, 94/6.

¹⁵⁰ “Allah onu dilediğince yükseltir.”

tedbîr dahı bu taraftan kat‘-ı menâzil ve tayy-yi merâhil¹⁵¹ iderek bir gün Şehirköyü dimekile ma‘rûf bir kûtâh palankaya vusûl bulup, sünnet-i resûlu’llâh üzre elçi irsâl buyurup: “Dîn-i İslâm’ı kabûl idesiz, veyâhûd cizye virmege râzı olasız” şartın teblîg buyurdılar. *Kālū’n-nebiyyü aleyhi’s-selâm*¹⁵² من تمسك بسنتي عند فساد امتي فله اجر مائة شهيداً mefhûm-ı şerîfine amel buyurdılar, ammâ derûn-ı kal‘ada bulunan kefare-i fecere, selefde gelen vüzerâdan böyle teklîf görmediklerinden gâyet ba‘îd görüp, istihzâ‘ şeklinde ba‘zı herze vü hezeyân sözler ile birisin dahı kabûl itmediler. İrsâl olunan âdem, vezîr-i a‘zam hazretlerine vusûl bulup ahvâli ma‘lûmları olduğu gibi hemân fermân buyurup, kal‘a-i Şehirköy’[i] bir kaç yirden ejder-dem bâlyemez toplar ile döğme[ge] başladılar. Paşa-yı âsaf-tedbîriñ verd-i lisânında اَمْنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ [25^a] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ وَتَبَّتْ أَعْدَاكُمْ¹⁵³ hitâb-ı müstetâbı cârî âyet-i kerîmesi üzre kalb-i pâkları reyb ü riyâ ve şekk [ü] gümânden ârî hâliyle ve nefsiyle cihâd-ı fî-sebîli’llâh ve rızâ‘-li’llâh kesbinde sa‘y ü ihtimâm üzre rû-yi aczin arz [u] niyâz üzre pâymâl kılup, du‘âdan münfekk olmazlar idi. Hakk sübhânehu ve te‘âlâ netekim buyurur ادْعُونِي أَسْتَجِبْ¹⁵⁴ avn-i Rabbânî ve inâyet-i Samedânî zuhûra gelüp, ol gün kal‘a-i Şehirköyü döğülüp irtesi vire bayragın burc-ı hisâra diküp, derûn-ı kal‘ada bulunan kefare-i fecere emânıla çıkdılar.¹⁵⁶ Kal‘a-i mezkûr zabt olunup, harâb mahalleri ta‘mîr olundukdan soñra derûnuna müstahfazân ve dizdâr ta‘yîn olunup, çıkan kefare ile dahı âdemler koşup kal‘a-i Niş’e îsâl buyurdılar.

[NİŞ KALESİ’NİN FETHİ]

Ba‘dehû alaylar baglayup, tabl ve sûrnâlar çalınup, kösler güm güm öterek, davullar feryâd iderek azm-i kal‘a-i Niş deyüp, azîmet ve müteveccih oldılar. Kal‘a-i

¹⁵¹ Metinde sehven “merâhil” şeklinde yazılmıştır. Aynı yanlış yazım için bk., 37b, 45a, 46b, 51a, 53a, 57a, 58a, 73a, 79b, 85a, 94a ve 104b.

¹⁵² “Ümmetimin fesadı zamanında benim sünnetime sarılan kimse için yüz şehid ecri vardır.” el-Münziri, *et-Tergiyb ve’t-Terhib, et-Tegib fî ittibai’l-Kitab ve’s-Sünne*, 64; Beyhaki, *Kitabü’z-Zühed el-Kebr*, 207.

¹⁵³ “Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.” Muhammed, 47/7.

¹⁵⁴ “İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.” el-Hucurât, 49/15.

¹⁵⁵ “Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.” el- Mü’min, 40/60.

¹⁵⁶ Şehirköy’ün, muhasaranın kaçınıcı günü vire ile teslim alındığı konusunda çağdaş Osmanlı kronikleri farklı bilgiler verir. Defterdâr Mehmed *Zübde-i Vekayiât*, s. 367’da kalenin muhasaranın ikinci günü teslim alındığını belirtirken; *Silahdâr Tarihi*, II, 512’de, muhasaranın ikinci günü kalenin vire ile teslim olduğu, üçüncü gün ise Osmanlı askerlerinin buraya girdiği belirtilmektedir.

Niş'e vusûllerinde sâbıkü'z-zikr anı dahı da'vet-i dîn-i İslâm veyâhûd cizyeye rızâ deyüp, âdem irsâl olundu. Derûn-ı kal'ada bulunan kefer-i fecere, birin dahı kabûl itmediler. Hemân fermân olunup kal'a-i Niş muhâsara olunup, döğmege başladılar. Bu taraftan Selîm Giray Hân hazretlerinüñ veled-i kebîrleri Devlet Giray Sultân hazretleri dahı yigirmi biñden mütecâviz asker-i Tatar-ı bâd-reftâr adû-şikârıla berk-ı hâtıf¹⁵⁷ misâl imdâd-ı dîn ü devlete acele ve sür'atile gelüp, yetişdükde vezîr-i a'zam hazretleri mesrûr [25^b] u ferah-nâk olup, sultân hazretlerinüñ bu zayyık mahallde, böyle asker-i cür'et-şî'âr-ı Tatar-ı düşmen-şikârıla irişdügünden gâyetde mahzûz ve bir mertebe ve sürûr hâsıl kıldılar ki, vasfa gelmez. Cümle asâkir-i İslâm içinde donanma gibi şenlik idüp; top ve tüfenk atılup, şâd u hurrem oldılar. Ammâ fi'l-hakîka eger kalga sultân ol mahallde gelmese Nemçe ser-asgeri olan Fetaran la'în kırk elli biñ Nemçe ve Macar murdârlarıyla kal'a-i Niş imdâdına gelmesi mukarrer idi. Sâbıkâ havf-nâk olmuş asker bir vechile râhat olamazlar idi. Gerçi gayretile kal'ayı döğerler idi, ammâ gözleri ardında: "Acebâ Nemçe ne zamân gelür?" deyüp, uyku bile nâdir vâkı' olur idi. Ammâ sultân-ı mezkûrı gördükleri gibi hemân bi'l-cümle hayât¹⁵⁸ bulmuş gibi ferah-nâk oldılar. Vezîr-i âlî-câh, azîm ziyâfet hâzır¹⁵⁹ eyleyüp, kalga sultânı da'vet buyurdılar. Tevkîr ü ihtirâmile getirüp, otagına nüzûl eylediler. Azm-i ikrâmdan soñra bir semmûr kürk giydürüp, zer rahtlı esb-i sabâ-reftâra bindürdiler. Mücevher tîg ü terkeş kuşadup, ma'an bulunan mirzâ ve beglerine ve uhuvvâtına hil'at-ı fâhire ihsânıla behre¹⁶⁰-yâb buyurduktan soñra tabur-ı hûk-i cumhûrîñ üzerine havâle kıldılar. Kalga Sultân dahı kemâl-i tevkîrde mahcûb olup, hemân-dem atlanup tabur-ı bed-kâr üzerine şîr-vâr azîmet buyurdılar.

El-kıssa, bir gün tabur-ı murdârîñ öñün alup, mukâbil oldukda melâ'inler Tatar-ı adû- şikârîñ hamle-i ûlâsından münhezim olmak sevdâsın görünce serdârı olan la'în [26^a] Fetaran mel'ûn bir hayli tedbîr-i bî-dîn olmagın asgerinüñ tahammûli olmayacağın mülâhaza eylediği gibi firâr yüzün gösterüp, kal'a-i Belgrad'a dogrı oldı yürüyüvirdi ve durmayup, ceng iderek gitdi. Ammâ kuyruğı yelesi döğülmüş Kıbtî bârgîrine dönüp gitdi. Zîrâ etrâfin Tatar-ı kürk-i hûn-hârlar ihâta idüp, kimisini tutup ve kimin katl iderler idi. Muhassal, tabur-ı bed-fî'âl Belgrad'a vusûlünde gücüle irişdi. Anda dahı

¹⁵⁷ Eserin tamamında "hâtıf" kelimesi sehven "hâtif" şeklinde yazılmıştır. Diğer yanlış yazımlar için bk., 45b, 46b, 50a, 56a, 61a.

¹⁵⁸ Metinde sehven "hayyât" olarak yazmıştır.

¹⁵⁹ Metinde "hâzır" kelimesi ض harfî yerine, sehven ط harfî ile yazılmıştır.

¹⁶⁰ Metinde "behr" olarak yazılmıştır.

duramadugundan nehr-i Sava'dan ubûr idüp, yıkılup gitdi. Kalga sultân hazretleri bu yüz aklı ile vezîr-i a'zama gelüp buluşdılar. Vezîr-i âlî-câh, istikbâl idüp: “Gazâñ mübârek ola sultânım!” deyüp ikrâm idüp, mükerrer semmûr kürk, tîg [ü] terkeş ve zerrîn rahtlı bir esb-i cihân-peymâ dahı bindürüp, akçe ve altun dahı virilmişdür. Lâkin adedi ma'lûmumuz olmadugundan ayn mikdâr tahrîr olunmamışdur. Sürûr-ı hâtırıla Niş kal'asın döğmege dikkat eylediler, ammâ Erdel üzerine ta'yîn olunan asâkir-i zaferme'âsir ve bir mikdâr asker-i Tatar'ıla hân hazretlerinin küçük ogullarından bir sultân ve bir kaç paşalar irsâl olunmuşdı ve Kurs Kırallı Tokalı İmre dahı ta'yîn idi. Bi'l-cümle Eflak içinden güzerele Erdel-Macarı vilâyetine vusûl buldukda Nemçe çâsârının lâ-teşbîh vüzerâsından ser-leşker olunan Hayzer nâm bir la'în [ü] mütemerrid, otuz biñden mütecâviz Nemçe ve Hırvad küffâr-ı müfsid ile asker-i İslâm'ın öñin kesdirüp, çıkageldiler. Serdârü'l-İslâm olunan Çerkesü'l-asl Ahmed Paşa, [26^b] *rahmetu'llâhi aleyh*, bir dîndâr, sâhib-i şecâ'at, gayret ü âr paşa olmanın asker-i İslâm'a gayret ü hamıyyet virüp: “Sâbit-kadem oluñ, erlik günidür. Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretinin rahmeti ve bâb-ı cennet güşâd olduğu vaktüdür ve azlıktan havf itmeñ. Azlar çoğa gâlib ola gelmişdür. Netekim Kur'an-ı azîmde va'd kılup, kullarına i'lâm eylemişdür:

¹⁶¹ *تَنْزِيلِ-İ nümâyândur*” mefhûmı ifâde-i nâs ile tergîb-i cihâd iderler idi. Ol demde tarafeynden alaylar bağlanup, hâzırbaş oldılar. Hemân Hayzer la'în, asker-i İslâm'ı hiç gözine salındırmayup, bir ugurdan hıznâr-vâr hücum eylediler. İslâm dilâverleri gayret ile bir kadem yerlerinden ayrılmadılar ve gelen mel'ûnları ¹⁶² *رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ* mazmûnunca tüfenk âteşi ile haşladılar. Bir ceng-i âşûba başladılar ki, kefare-i dûzah-mekîn kıyâsile ne olacağın aznaşladılar. Beş sâ'at mikdâr zamân şerâre-i ceng ü cedel kat' olmayup, âkıbetü'l-emr Hakk sübhânehu ve te'âlâ bâd-ı nusreti mü'minîn ve muvahhidîn kulları üzerinden ihsân

¹⁶³ *نَصْرًا مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ* muktezâsı ayân oldukda küffâr-ı bed-girdâr cümle bozulup, Hayzer la'în esîr oldu. Bozulan kefare-i fecereden dahı azı halâs bulup, çoğu katl ve esîr-i der-zencîr olunmuşdur. Elhamdüli'llâh sümme elhamdüli'llâh bu meserret müjdesiyle vezîr-i a'zam hazretlerine kâğıd tahrîr olunup, ahvâli i'lâm eylediler. Müjdeci vusûlünde azîm iltifât olunup ve donanma-i asker-i İslâm [27^a] fermân olunup,

¹⁶¹ “Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.” el-Bakara, 2/249.

¹⁶² “Onları şeytanlar için rücûm yaptık.” el-Mülk, 67/5.

¹⁶³ “Allah'tan nusret ve yakın bir fetih! Hem mü'minleri müjdele.” es-Saff, 61/13.

top ve tüfenk sadâsından zemîn ü âsumân inledi. Ve kal‘a-i Niş içinde olan kefare: “Bunîñ nedür aslı? Yohsa Türk’ün imdâdı geldi” deyüp, dil aldılar. Su‘âl eyledükde Hayzer mel‘ûn esîr olup, askeri kırıldugun haber aldılar. Havf u haşyet ârız oldu, ammâ bir kaç gün dahı gayret-i câhiliyyeleri hasebince ceng eylediler. El-kıssa, yigirmi beşinci gün¹⁶⁴ karâra tahammülleri kalmayup, kal‘a üzerine vire bayrakların diküp, amân âvâzın evc-i âsmâna beyveste itdiler. Âmme-i âleme şâmil olan eltâf-ı keremlerinden hâl-i pür-melâllerine merhameten virelerin makbûl buyurup, derûn-ı kal‘adan kefare-i fecere ihrâc olundu. Sâhib-i devlet, azîm mesrûr ve şâd [u] hurrem olup, Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretlerinin kemâl-i lûtf u ihsânına hamd ü senâlar kıldukdan soñra kal‘a-i Niş’den çıkan kâfirlerin yanına müstakil âdemler ta‘yîn eyleyüp, kal‘a-i Belgrad’a sâlim irsâl eylediler.

Bu feth-i ekberden soñra kal‘a-i Belgrad’a azîmet buyurmak niyyet eylediler ammâ sâbıkâ gözleri korkmuş paşalar ve agalar bir yire müctemi‘ olup, sâhib-i devlet hazretlerine: “Sultânım ! Bu feth-i azîmi hor görmeyüp, asker-i İslâmıla selâmete avdet buyursañız, bundan ziyâde iş görmek olmaz. Kal‘a-i Belgrad, küffâr-ı dûzah-karârda bir mertebe ta‘mîr ve metânet üzre bünyâd olunmuşdur ki, bu askerile üç sene muhârebe ve muhâsara olunmaga tâkat getürür. Tahmîldür ki, asker-i İslâm’a bir hîle ile hezîmet vâkı‘ olur ise bu hidmetler hebâ [27^b] mensûr olması mukarrerdür ve selefiñizden gelen vüzerâ karındaşlarıñuz bu fethiñ öşrine mâlik olmadılar. Belki bir sene muhâfaza olunsa bi-hamd’illâh hele bu sene ceng olunmadı” deyüp, tasadduklar iderler idi. “Elhamdüli’llâhi te‘âlâ sultân hazretlerine olan lûtf u kerem bir gayre nasîb olmamışdur” deyüp ve bunîñ emsâli niçe dürlü mehûf misâller ve kelâm ihtimâller gösterdiler. Lâkin vezîr-i âsaf-tedbîr mütevekkilen ala’llâh ve tedbîr-i umûrın tefvîz-i rabbi’l-izzet kılmışdı. Cevâb virüp, kelâm-ı cevâhir-nisârıyla: “Paşa karındaşlar ve aga yoldaşlar siziñ cevâblarıñuz rây-ı savâb görünür. İllâ biz kendü râyımızıla bu vartaya gelmedik, me’mûr olmuşızdur” deyü buyurdılar. Halk kıyâs eyledi ki, padişâhdan ictinâb ider. Meger her gice hazret-i sultân-ı kevneyn Resûlü’s-sekaleyn hazretlerin vak‘asında görüp, anlarıñ işâretiyle geldüğün remz eyler imiş. *Ve’n-nâs an-ha gafilûn*¹⁶⁵ halkiñ bu rûmûz ve kûnûzdan mefhûm-ı mühimmleri degil siz a’lemsiz sultânım”

¹⁶⁴ Defterdar, *Zübde-i Vekayiât*, s. 371’de muhasaranın yirmi üçüncü günü kalenin vire ile teslim olduğunu belirtir. Silahdâr ise kalenin yirmi üçüncü gün vire ile teslim olduğunu, yirmi dördüncü gün boşaltıldığı ve bir sonraki gün Osmanlı askerinin buraya girdiği yönünde bilgiler verir. Bu bilgi için bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 513-520.

¹⁶⁵ “İnsanlar bundan, bu durumdan gafildir.”

deyüp, herkes çadırlarına giderken birbirlerine söyleşüp, âkıbet: “Bu sefîh bir divânedür, asâkir-i İslâm’ı hezîmete sebep olur” dirler idi.¹⁶⁶

Ve Mine’n-nevâdir: Bi-emri’llâhi te’âlâ bir gün Niş kal’ası altında ta’mîr-i kal’a olunur iken, ber-hevâ mürğ-i ebâbîl şeklinde vâfir siyâh mürğân peydâ olup, hemân Vezîr-i a’zam Mustafâ Paşa hazretlerinin otak-ı gerdûn-nitâkı üzre bi’l-cümle gelüp kondılar ve birbiriyle lisân-ı hallerince ke’enne müşâveret ü müsâhabet ve ferah-ı [28^a] alâmet-i hayr ile nusret-nişânın gösterdiler. Vezîr-i müşterî-tedbîr bu tayr-ı ferhundeysi müşâhede kılup: “Elhamdülî’llâhi te’âlâ! Cânib-i rabbi’l-izzetden imdâddur ve alâmet-i nusretdür. İnşâ’llâhü’r-rahmân !” deyü fâl itdiler. Hakîkatî’l-hâl böyle acîbü’l-eşkâl mürğ-i ebâbîlile kıyâfet-i kuş kimesne görmüş degil. Hâsıl-ı kelâm asâkir-i İslâm içinde her kim ki, bu mürğân[1] müşâhede eyledi hayr-ı fâl dutup: “İnşâ’llâh min-ind’llâh feth-i nusrete nişândur” dirler idi. *Lisanü’l-halk aklâmü’l-Hakk*¹⁶⁷ mîsdâkınca zuhûra gelmişdür. Ba’dehû kal’a-i Niş altından irtihâl eyleyüp, azm-i Belgrad-ı behcet-âbâd deyü revân oldılar. Mezkûr mürğ-i siyâhân, asker-i İslâmıla ma’iyyeten pervâz idüp, konak mahallinde bi’l- mecmû’ vezîr-i âsaf-nişânın otak-ı gerdûn-nitâkı üzre konup, mesken ü karâr iderler idi. Vezîr-i fâzıl ve âlim, âmil-i huddâmân mehter ve sâ’irlerine tenbîh idüp: “Zinhâr tayr-ı mübârekiñ birin ürküdüp ve kûr ü kudûmden be-gâyet ihtirâz üzre olasız” deyü buyurmuşlar idi.

[SEMENDİRE’NİN FETHİ]

Tayy-yi merâhil ve kat’-ı menâzil birle bir gün kal’a-i Semendire’ye karîb menzile nüzûl buyurdılar. Vezîr-i alî-şân dâ’imâ mü’minlere gazâyâ kandırmakda ihsân-ı tâm ve mübâlaga şevk virüp, paşalar ve agalar kemâl-i istikâmet üzre istihdâm olunmaga teşne olmuşlar. Netekim Hakk sübhânehu ve te’âlâ Kur’ân-ı ‘azîminde Resûl Muhammed Mustafâ *salla’llâhü te’âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerine hitâb idüp, buyurur: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ

¹⁶⁶ Fazıl Mustafa Paşa’nın otağında yapılan meşveret meclisi hakkında Silahdâr: Ocak ağalarının, Niş’in fethi için 23 gün metrisde kalması, askerin yorgun olması ve yiyeceğinin de azalması; kışın ise yaklaşması nedeniyle Belgrad muhasarasının gelecek bahara bırakılmasını teklif ettiklerini, ama sadrazamın: “Ben giderim, isteyen gelsin ve gelmeyececeğini itmem” diyerek ocak ağalarının teklifini reddettiğini; bunun üzerine tüm ileri gelen ricalin savaş için hazırlıklara başladığını yazmaktadır. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 521-522.

¹⁶⁷ “Halkın lisânı, Hakk’ın kalemleridir.”

¹⁶⁸ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ [28^b] Ya'nî: “Yâ Muhammed! Mü'minleri küffârıla ceng itmege kandur ve şevk ü hareket getürmege mübâlâğa ile ne kadar kandurırsañ kandur. Eger sizden biriñiz sabr idici yigirmi kişi olur ise, iki yüz kâfire gâlib olur. Ve eger sizden yüz kişi olur ise kâfirlerden biñ kişiye gâlib olurlar. Şol sebebile kim, kâfirler câhillerdür: Allahü te'âlâ hazretin bilmezler ve kıyâmet gününe i'tikâd itmezler. Anıñçün mü'minler tayanup, durdukları gibi kâfirler tayanup duramazlar. Zîrâ mü'minler, Hakk te'âlâ'dan sevâb ve ulüvv derecât umarlar. Kâfirler anı bilmezler. Anlarda o hâl yokdur” demek olur. ¹⁶⁹ دال الخير كفاعله hasebince vezîr-i müşterî tedbîr-i âsaf, nazîr-i ferîd arz ve semâ ya'nî Köprülü-zâde Mustafâ Paşa niyyet-i hâlis birle murâdât-ı dîniyye ve umûr-ı dünyevîsin Hakk sübhânehu ve te'âlâ âsân ve ber-vefk-i dil murâdın savâb-makrûn ve zât-ı şerîfin belıyyât-ı gûnâ-gûndan mahfûz ve masûn kılup, bir rûz-ı mes'ûdda kal'a-i Semendere'ye vusûl buldılar. Sâbıkü'z-zikr âdem irsâl idüp: “Dîn-i İslâm'a da'vet; yâhûd cizye ve dahi re'âyâ olmagı kabûl idesiz” deyü i'lâm buyurdılar. Kefere-i dalâlet-âyîn birisin dahı kabûl itmedükde hemân fermân olunup, etrâfindan muhâsara olundı ve metrisler alunup, kebîr kal'a-şiken ve kûh-efgen balyemez toplar çekülüp, kal'a-i Semendire'yi şerâre-i âteş-sûzân içre tayr-ı semendere dönderdiler. Bu üslûb üzre iki gün dögülüp, üçüncü gün inâyet-i sultân-ı cihân ve mâlik-i ins ü cinn ve cân ve nusret-i Rahmân zuhûra [29^a] gelüp, kefer-i dûzah-mekîn vire bayrakların burc-ı hisâra diküp: “Âmân, el-âmân!” âvâzın âsümâne peyveste ¹⁷⁰ eylediler. Vezîr-i âlî-himem, virelerin kabûl buyurup, kal'a-i Semendere dahı feth olundı. ¹⁷¹ Ba'dehû mu'tâd-ı kadîm üzerine derûn-ı kal'adan ihrâc olunan küffâr[n] yanına âdemler ta'yîn eyleyüp, Belgrad'a varınca kimesneye rencîde itdürmediler. Bu feth-i ekberi vezîr-i deryâ-dil müşâhede kıldukça Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretlerine leyl ü nehâr hamd ü senâlar ve sad hezâr şükr-i bî-nihâye eyler idi. Ve kul tâ'ifesine ol mertebe ihsân ider idi ki, guzât-ı müslimîn muhabbetlerinden ugrına bir kerre degil, belki bir niçe kerre cân virmek ve kelle fedâ eylemek lâ-şey olmuşdı. Hakk sübhânehu ve te'âlâ taksîrâtın afv eyleye!

¹⁶⁸ el-Enfal, 8/65.

¹⁶⁹ “Hayra yol açan, onu işleyen gibidir.” Benzer metin için bk., Tirmizi, *İlim*, 14; *Müsned*, V, 274.

¹⁷⁰ Metinde “beyveste” şeklinde yazılmıştır.

¹⁷¹ Semendire'nin, muhasaranın kaçınıcı günü alındığı konusunda çağdaş Osmanlı kaynakları farklı bilgiler vermektedirler. *Silahdâr Tarihi*, II, 523'te, kalenin muhasaranın üçüncü günü zeval vakti alındığı yazılıyken; Defterdar *Zübde-i Vekayiât*, s. 371-372'de, muhasaranın ikinci günü zeval vakti fethedildiğini yazmaktadır. Kalenin nasıl teslim olduğu konusunda da bu kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. *Zübde-i Vekayiât*, s. 372'de, kalenin kılıç zoru ile alındığı belirtilirken; *Silahdâr Tarihi*, II, 523'te, iç kaleye sığınan düşman askerinin aman ile teslim olmayı istemelerine rağmen Vezir Halil Paşa'nın “kılıç kaleye girdikten sonra şerî'atımızda vire câ'iz değildir” diyerek bunu kabul etmediği ve kalenin kılıç zoruyla fethedildiği yönünde bilgiler aktarılmaktadır.

[BELGRAD'IN FETHİ]

Netâyic-i kelâm ani'l-merâm harâb kal'a-i Semendere ta'mîr olunup, derûnuna zehâir ve levâzımâtı tamâm, ceng ider kimesneler ile pür idüp, bir gün ale's-seher alaylar bağlanup, tabl-ı nakkâre mehteri ve darb-ı kös ve velvele-i İskenderî arsâ-i âleme velvele düşürüp, cûş u hurûşla hurrem ü şâd azm-i kal'a-i Belgrad eylediler. Kal'a karşısına vusûl bulup, otak-ı gerdûn-nitâklarından nüzûl buyurdılar. Üslûb-ı sâbık üzre nâme tahrîriyle âdem irsâl eylediler. Derûn-ı nâmede mûnderic elfâz-ı kehribârları: "Dîn-i İslâm'ı kabûl idesiz, veyâhûd cizye kabûlüyle sâ'ir zımmî re'âyâ gibi padişâh-ı alî-şânıñ sâye-i hümayûnlarında âsûde-hâl olasız" deyüp, kal'a-i Belgrad'a duhûlünde mel'ûnlar birin dahı kabûl itmeyüp, tâbî'-i nefis-i şeytân ve ba'îd-i lâıyk-i rahmet-i Rahmân oldılar ve herze vü halt eylediler. [29^b] "Hisâr vormeyüz ve birin dahı kabûl itmeyüz" didükde irsâl olunan âdem gelüp, bu cevâbı virdi. Hemân kal'a-i Belgrad'ı, asker-i zafer-me'âsire fermân idüp, yeñiçeri ve sipâh ve bir taraftan Arnabud ve Boşnak, Tatar, Türk, Türkmen, sarıca ve sekbân muhâsâra ve ihâtâ olunup, bir niçe mahallden metrisler kuruldı ve kûh-efgen toplar uydurup, kal'a-i Belgrad'ı döğmege takayyüd olundu. Her taraftan bunca kulle-şiken toplara âteş urulup ve ana top, kala'-i Belgrad içinde mahsûr olan kefer-i dalâlet-âyîn gözlerine, vâsî' cihân teng ü târ oldukdan soñra irtesi ale's-seher girü mübâşeret olunup ve azîm havân humpâraları uydurılıp, derûn-ı kal'ayı pür-âteş eylediler. Bâ-husûs lagımcılar huldü'l-arz misâlî zemîn[i] delik delik deldiler. Kal'a dîvârına kasdile kazmakda ve top, humpâra derûn-ı kal'ayı bozmakda böyle bir ceng-i azîm ki, yevm-i rûstehîzden nişân virür. Ammâ kal'a-i Belgrad'ı küffâr, ehl-i İslâm yedinden ahz u kabz eylediği vakt harâb olmuş idi. Melâ'in-i hâsirîn: "Elbetde bir gün ehl-i İslâm gelür, bu kal'ayı bize bâkî komazlar, almaga sa'y iderler" deyüp, *el-hâ'inü hâyifün*¹⁷² muktezâsınca ol mertebe ma'mûr ve metânet üzre ta'mîr itmişdi ki, müşâhede kılanlar Kandiye kal'asından muhkem olduğına şehâdet iderler idi ve her gören: "Bu kal'ayı, bu resme bir sene mikdârı ceng

¹⁷² "Hain korkak olur."

olunup, ale't-tevâlî döğülse kat'an zarar itmek ihtimâl degildir. Hemân abes yere bir zahmetdür ki, çekilür" dirler idi. Ammâ vezîr-i âsaf-ı sâni, sâf-dil, şeb- rûz, belki her sâ'at fîrûz [30^a] dest-i tazarru' ve niyâzile Hudâ-yı lem-yezelden feth-i Belgrad'ı recâ eyler idi. Üslûb-ı mezkûr üzerine altı gün ceng olup, yedinci gün bi-emri'llâhi te'âlâ bir hevân humpârasına âteş idilüp, ukâb misâl evc-i semâdan nüzûl eyledükde kal'a-i Belgrad'ın mahfûz bârud cebehânesine isâbet ve bunca tûl-i müddetden berü idhâl olunmuş bârût-ı siyâh-ı bî-pâyân âteş-sûzân alışıup, bir ugurdan enderûn-ı kal'a-i Belgrad'ın, nehr-i Sava etrâfı kulle ve burcile ve içinde olan anbarları mâlâ-mâl memlû cebehâne ve mühimmât ve muhafîzîn olan biñ neferden ziyâde melâ'in-i hâsirîn ile yerinden ve ka'r-ı zemîninden koparup, evc-i felek vâlâsına çıkarup, hezâr sâ'ika ve ra'd-vâr hışm-nâk ve vehme-nâk gürüldi ve gûnbürdi, rû-yi zemîni ve sakf-ı âsümân yerin lerze-nâk ve harekete getürüp ve arsa-i gabr ve evc-i semâyı, gûnâ-gûn elvân-ı acîbe duhânıla mâlâ-mâl doldurup ve bu zulûmât içinde evc-i âsümâne urûc iden seng-i turâb kal'a-i Belgrad üzerine mânend-i bârân belâ yagup, binâ' şekl ve seng-girân râst geldüğü her ne ise hurd u helâk ka'r-ı zemîne geçürdi. Ve ba'zı pâreleri metrisde bulunan Arnabud kulı üzerine serpülüp bir hayli insân telef oldu. Ammâ kefare-i fecereniñ ser-i bî-sûdlarına kıyâmetler kopup, bu sadâ-yı havf-nâkı görenler **يَجْعَلُونَ** ¹⁷³ **أَصَابِعُهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ** fehvâsınca kemâl-i dehşet ve nihâyet haşyet müstevlî olup, engüşt ber-dehân oldılar.

[30^b] El-kıssa, üç gün ve üç gice bi'l-cümle kal'a-i Belgrad'ı âteş kablayup, kal'ada olan top u tüfenk kızup gürül gürül atılup, yevm-i mahşerden bir vakt olmuşdur. Kefere-i fecere kara kuzgunlar misâli semâdan zemîne beşer onar dökülmege mülâzîm oldukda, çünkü gâziyân-ı İslâm bu hidâyet-i Sübhânî ve kerâmet-i insânî re'yü'l-ayn müşâhede kıldılar. Her taraftan tekbîr-künân sadâ-yı Allah Allah gûyânıla açılan gedüklerden kal'a-i Belgrad'a hücum ile derûn-ı kal'ada bulunan küffâr-ı hâkisâr kırk biñ mikdâr la'in-i bed-âyîn şaşup, şabkaların ellerine alup: "Zance Zance" dirler idi. Ya'nî: "Bu yol siz gâlibsiz, amân !" dirler idi. Ammâ yürüyüşile duhûl iden levendân-ı şîr-nerler, kefare-i hâsirini tîg-i hûn-feşânile bi'l-cümle katl ve esîr iderler. Lâkin mahall-i ma'rekede âteş düşen toplar ve bî-hisâb humpâralar patlayup çatlayup guzât-ı müslimînden çok kimesne şerbet-i şehâdeti sâkî-i ecelden nûş ve hiremân-ı Firdevs na'îm olmuşdur, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyhüm ecma'in*. Kal'a-i Belgrad min

¹⁷³ "Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar." el-Bakara, 2/19.

kıbeli'r-Rahmân bi-inâyeti'l-mülki'l-müste'ân feth olundu. Elhamdüli'llâhi rabbi'l-âlemîn, fî 1101 sene ihdâ ve mi'e ve elf.¹⁷⁴ Ol vezîr-i âkıl ü âlim ü fâzıl, şerî'at-ı Muhammedî *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellemi* kemâ-yenbagî ve mer'î icrâ idüp, zulm ü cürm-i re'âyâ fukarâsından bi'l-küllîye ref' ü def' eyleyüp, cümlesinüñ hayr du'âsın ahzıla gazâyâ müteveccih oldu. Hakk tebâreke ve te'âlâ her umûrın âsân eyleyüp, kefere-i bed- ma'âşın yedi senede zabt eylediği [31^a] memâlik üç ay mikdâr vakt içinde feth ü teshîre getürüp, memâlik-i mahrûsa-i hüsrevâneye fehm ve ilhâk eyledi. Netekim İbn Ömer'den, *radıyallâhü anhü*, rivâyet olunur: *Kālû'n-nebiyyü salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve selem:* ¹⁷⁵ الظلم ظلمات يوم القيامة

Adl kıl kim rûz-ı mahşerde adâlet diregiñ
Nûr-ı Hakk'dur kim ölüñce hârî bizzât olur

Lîk zâlim yolunu görmez sırâtı geçmesiñ
Kim kıyâmetde aña zulm işleri zulümât olur

mefhûmunca âhiretde böyle oluncak dünyâda hod azher-i mine's-şemsdür. Köprüli-zâde merhûmdan mukaddem gelen selefleri ne kıyâfetde sefere varup ve ne şekl üzre kimi gelüp, katl olup ve kimisi yolda katl olunmuşdur. ¹⁷⁶ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ sûre-i Enfâl'de sebkât itmişdür ve الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرُ دَرَجَةٍ عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ¹⁷⁷ tenzîl dahı emr mukarrerdür.

Netâyic-i kelâm, ani'l-merâm Erdel üzerine ta'yîn olunan asâkir-i zafer-me'âsir, tabur-ı bed-kârı dahı kırup ve Hayzer la'îni esîr eyledükden soñra vilâyet-i Erdel-Macar'ın otuz üç pâre kal'alarıla zabt u rabt eyleyüp, ba'de nehr-i Tuna üzerine havâle olunan kefere-i hâsirîn Vidin kal'ası ve Fethü'l-İslâm kal'asında bulunan melâ'îni dahı, üzerlerine yürüyüp, kendülerin katl ve kılâ'ları zabt ve bi't-tamâm¹⁷⁸ kabz [u] teshîre

¹⁷⁴ Belgrad kuşatması, 1101'de başladı, ama kale 1102'de fethedilebildi. Bk., *Silahlâr Tarihi*, II, 534-537; *Zünde-i Vekayiât*, 374; Danişmend, *Kronolojisi*, III, 470.

¹⁷⁵ Buhari, 2315; Müslim, 2579; Tirmizi, 2030.

¹⁷⁶ "Allah hainleri sevmez!" Enfâl, 8/58.

¹⁷⁷ "İman idip, hicret etmiş ve mallarıyla, canlarıyla fi-sebilillâh cihad etmekte bulunmuş olan kimseler, Allah indinde derece cihetiyle daha büyüktür ve bunlar işte o murada eren fâizîndir." et-Tevbe, 9/20.

¹⁷⁸ Metinde "bi-tamâm" olarak yazılmasına rapmen, biz diğer yazılımları da göz önünde bulundurarak "bi't-tamâm" yazımını tercih ettik.

getürölüp, memleket-i İslâm, mülevves-i murdâr kâfirlerden pâk olup, cevâmi‘-i şerîflerde ezân-ı şerîfler okundu ve tesbîh ü takdîs olunduktan sonra bu müjde-i safâbahş, server-i vezîr-i âlî-câh hazretlerine sür‘at-i mürûrîla i‘lâm [31^b] olundukda Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretlerine tekrâr be-tekrâr hamd ü sipâs ve şükr-i bî-kıyâs eyeleyüp, asâkir-i İslâm içinde sürûr-ı azîm hâsıl oldu.

Ba‘dehû kal‘a-i Belgrad’ın harâbe müsrif olan mahalleri kâe’l-evvel ta‘mîr olunup, bi’l-cümle levâzımât bi’t-tamâm âmâde ve cengâverân-ı gâziyânı derûn-ı kal‘a-i Belgrad’a nihâd olunduktan sonra sâlim ü gânim vezîr-i âsaf-şiyem avdet buyurup, rûz-ı Kasım’dan bir ay mukaddem mahmiyye-i Edrene’ye vusûl bulup, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinden kemâl i‘zâz u ikrâm ile tevkîr olunduktan sonra pâdişâh-ı zî-câh hazretleriyle ma‘iyyeten Kostantaniyyetü’l-mahrûsaya azîmet olundu. Cemî‘ İslâmbol halkı karşılayup: “Gazâñuz mübârek ola. Hemîşe düşmenlerin makhûr olsun” deyerek du‘â-i bi’l-hayrîla sarây-ı hümayûna nüzûl ve herkes menziline vusûl oldılar.

179 إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Beytü’l-Münşî

Bir vezîr-i fâzıl u kâmil ulûm

Sâhib-i takvâ idi ehl-i nüzûm

İbn an-cedd sâhib-i devlet idi

Pür-hüner şer‘î kavî yarar idi

Adle mâ’il oldu halk içinde ol

Anıñçün nusret-i Hakk buldı yol

El-hakk, fî zamânınâ âdil dimege lâyık bir vezîr-i âlî-câh idi, *rahmetu’llâhi aleyh*.

Çünkü bu feth-i ekber âsânü’l-vech müyesser oldu. Selîm Giray Hân hazretleri bu bahâne ile Vezîr-i a‘zam Mustafâ Paşa hazretlerinden recâ idüp: “Alîlü’l-vücûd ve ihtiyâr oldım. İstihdâm olunmaga liyâkatım yokdur. İzn-i şehriyâr ile ziyâret-i Beytu’llâh itmek gâyet ile müştâkım. Cenâb-ı sa‘âdetlerinden dahı recâ ve iltimâsım [32^a] budur ki,

179 “Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” el-Bakara, 2/20.

bu rütbe-i vâlâya ve bu merâtib-i a'lâya bu muhallislerini nâ'il buyurmalarıyla behremend buyurıla" deyüp, niyâz-mend oldılar. Vezîr-i alî-şân dahı recâ vü niyâzların kabûl buyurup, izn-i şehriyâr ile yitmiş yük akçe taraf-ı Devlet-i Aliyye'den in'âm u ihsân olundukdan soñra Kırım hânlığından kendü rızâlarıyla fârig olup, yerine veliyyü'l-ahd şekilli emmi-zâdeleri Sa'âdet Giray Sultân hân olmagı ma'kûl ve münâsib görüldi. Hazret-i Selîm Giray Hân, şehir-i Kostantaniye'den sefîneye süvâr olup, Mısır yolundan hacc-ı şerîfe azîmet ve müteveccih ve Allâhümme lebbeykve sa'diñ sadâsı gûyân-ı revân oldılar.¹⁸⁰ *Min taleb cedd ü cedd Allahümme yesirli ve cemî' ümmet-i Muhammed salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem.*

HİKÂYET-İ SA'ÂDET GİRAY HÂN BİN KIRIM GİRAY SULTÂN, sene 1102.

Hilyeti: Orta boylı, dogan burunlu, yek çeşm, kumral sakallı, nısf agarmışdı, bir âteşî tabî'at, merîh-hey'et, kendü râyından gayrı rây beğenmez, garrâ ve bî-merhamet kimesne idi. Velâkin bahâdırılık ile nîk-nâm ve şöhre-i nâs olmuş idi. Köprülü-zâde Mustafâ Paşa, bu Sa'âdet Giray Hân'ı kendüye mahsûs yâr u yâver ve muhibb-i sâdık ittihâz eyleyüp, kasaba-i Yanbolı musâfâtından Agaclar nâm karyeden ta'zîm ü tekrîmile şehir-i Kostantaniye getürdüp, Kırım hânı eylediler. Ve böyle kavl ü karâr, ahd ü ikrâr eylemişler ki: "İnşa'allâhü'r- Rahmân bu sene-i mübârekede bi'l-cümle asâkir-i Tatar-ı Kırım ve No[g]ay ve Ak-kerman leşkeriyle imdâd-ı sefer-i hümâyûnda ve hidmet-i [32^b] dîn ü devlete kemâl mertebe, istikâmet üzre taksîrât itmemek içün seni bu rütbe-i a'lâya lâyıq ve beyne'l-akrân fâ'ik ve ıstifâ olunmakdan murâdımız ancak budur" didükde Sa'âdet Giray Hân dahı sem'-i icâbet ile gûş eyleyüp أَطِيعُوا اللَّهَ¹⁸¹ hitâb-ı müstetâbı¹⁸² lâ-büdd üzerimiz[e] farz-ı ayndur. Elden gelen dirîg degildür" didiler. Ba'dehû taraf-ı mîrîden harc-ı râh, her ne

¹⁸⁰ Müellifimiz el-Hac Selim Giray'ın hacc macerasından bahsetmiyor. Selim Giray, zorlu bir yolculuktan sonra Mekke'ye ulaşıyor. Selim Giray, dönüşte de haramilerin saldırısına uğruyor, canını zor kurtarmasına rağmen tüm ağırlıklarını bırakmak zorunda kalıyor. Seim Giray'ın bu yolculuğu hakkında bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 561.

¹⁸¹ "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." en-Nisa, 4/59.

¹⁸² Metinde sehven "müstayâbı" şeklinde yazılmıştır.

levâzımâtı¹⁸³ görülüp, bir rûz-ı firûzda şehir-i Kostantaniye'den hurûc eyleyüp, Ak-kerman'a müteveccih oldılar.

Sa'âdet Giray Hân-ı merhûmuñ kendü lisânından menkûldür ki: "İslâmbol'dan taşra çıktığımızda hânlık¹⁸⁴ sancâğı¹⁸⁵ bir mu'temed ve tüvânâ hizmetkârımız yedine virildi. Hemân yola müteveccih olduğumuz gibi, bi-emri'llâhi te'âlâ gulâm-ı mezkûrñ altında bulunan atı sürçüp, az kaldı ki sancâk ser-nigûn ola. Bu alâmeti müşâhede eyledigimizde mu'accelen bir gayrı âdem yedine sancâğı teslîm idüp: "Bir hoşça gözet ve acele ile yürüme" deyü tenbîh eyledik. Bi-emri'llâhi te'âlâ bir mikdâr yer gitdiği gibi altında olan atı başı aşağı sürçüp, sancâğıyla harîf-i mezbûr zîr [ü] zeber oldu. Hemân ol vakt hâtırına böyle hutûr eyledi ki: "Bu alâmet hayra dâll degildür" didim. Hakîkati'l-hâl, bi'aynı vukû' bulup, on bir ay mikdârı zamânda sergerdânlık elvirmişdir. İnşâ'allâh tafsîl üzre nakl olunur. Ol vaktde Selîm Giray Hân hazretlerinin veled-i kebîrleri şevketlü Devlet Giray Sultân, diyâr-ı Kırım'da kalga idi. Sa'âdet Giray Hân, Kırım hânı oldukda Devlet Giray Sultân'ı azl eyleyüp, birâderi Cihân Giray [33^a] Sultân'ı kalga eyleyüp, Kırım'a irsâl olundu.

Kendüleri Ak-kerman'da mütemekkin olup, Kırım Karaçi ve beglerine mektûblar tahrîriyle: "Kırım askeriyle Ak-kerman'a gelesiz" deyü işrâb olunmuşdı. Bi'l-cümle Kırım begleri sâbıkâ geldüklerinden izdiyâdıla Ak-kerman'a gelüp, hân hazretlerine bir koşup, herkese mikdârınca ri'âyet ü ikrâm olundukdan sonra tedârik-i sefer görülüp, hicret-i nebiyyü'l-mükerrem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin biñ yüz iki Zi'l-hicce-i şerîfinüñ on beşinci dü-şenbih günü diyâr-ı Ak-kerman'dan niyyetü'l-gazâ, kasd-ı kâfir fi-sebîli'llâh ve mütevekkilen ala'llâh azm-i Belgrad-ı behcet-âbâd, dîn ü devlete imdâd deyüp, revân olduk[da], No[g]ay kavmi üzerine geldükde umûmen No[g]aylı, hân hazretlerine istikbâlen atlanup geldiler ve recâ eylediler ki: "Bizim vilâyetimiz serhadd-i İslâm'dur. Vilâyetimiz hıfz u hırâset olunmak için bunda kalan kavmimiz yetişür. Velâkin sultân karındaşlarıñuzdan birisin serdâr-ı asker için bunda komañuz lâzımdur. Memleketimiz hâlî kalmak ma'kûl degildür" didiler. Hân dahı: "Ammâ hânıñ murâdı askeri bulunmasun hizmetde kemâliyle edâ oluna" râzı oldu, murâdı böyle olduğunda, nâmlı sultânları komak istemez idi. Lâkin No[g]ay halkı

¹⁸³ Metinde sehven "levâzîmat" şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁴ Metinde sehven "hanlık" şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁵ Metinde "sancagını" şeklinde yazılmıştır.

umûmen ibrâm ve recâ eyleyüp: “Elbetde memleketimiz boş kalur ise bize gitmek güçdür” didükleri eelden hân dahı Safâ Giray Sultân-oglı Kırım Giray dirler, bir nâmı nâ-ma’lûm sultânı ma’kûl görüp, ol vilâyete ser-leşker eylediler. Ammâ mezkûr Safâ Giray Sultân’ıla Sa’âdet Giray Hân’ın mâbeynleri ezeli husûmet üzre birbirlerine hasm-ı cân, illâ sûret-i mu’âmele müdâhene tarîkına meslek-i [33^b] müdârâ yüzünden dost görinürler idi. Öyle husûmet-i kadîmî olan kimesnenün ogluna ser-askerlik ihsân eyledi. Ke’enne “Yulaftı öldürüp, inegin beslediler”. Hele ne çâre almakdur ke’enne *el- abdü yüdebbirû va’llâhü yükaddiru*.¹⁸⁶ “Olacaga bir vechile çâre olmaz; illâ tedbîrile def’-i kazâ olur” dimişlerdür. El-kıssa-i pür-hisse.

[SALANKAMEN SAVAŞI]

Sa’âdet Giray Hân hazretleri, No[g]ay sınırundan göçüp, kat’-ı menâzıl ve tayy-yi merâhil iderek, Eflak vilâyetine duhûlünde vezîr-i a’zam nizâmü’l-âlem hazretlerinden, hân hazretlerine hitâben bir muhabbet-nâme ile bir aga gelüp, mektûb sûreti tebliğ eylediler. Mefhûm-ı bi’l-fi’l: “Kırım hânı karındaşımız, şevketlü Sa’âdet Giray Hân hazretlerinin huzûr-ı mevfûrına ba’de’s-selâm ve’l-keâm” imlâ-yı tafsîli lâzım degil. “Her ne ise ma’lûmumuz olmuşdur ki, harâc-güzârımız olan Eflak vilâyeti içinden güzer buyurmuşsınız. Velâkin asâkir-i Tatar, yagmayı ve tâlânı¹⁸⁷ mu’tâd idinmişdür. Eger hâtırımız siyânet olunur ise zinhâr be-zinhâr kurâ ve kasabâtları üzerinden ubûr itmeyüp, Eflak voyvadası olan Kostantin koşduğı kulaguzlarla bir mahfî yollardan ubûr u güzer idesiz. Eger vilâyet-i mezkûra zarar isâbet ider ise cenâbıñuzdan ma’lûm olunur. Soñra cevâba kâdir olamazsınız” deyüp, azîm te’kîd itmişler. Hân dahı, Eflak voyvadası koşduğı kulaguzları askeriñ önünce yürüdüp, gitdiler. Ol vaktde bu abd-i pür-taksîr, hân hazretleri emmimiz olmagıla ma’iyyeten gitmişdik. Eflak içinde on gün mikdâr gitdükden soñra bir gün aynı ile âheste âheste girü cânibe dönüp gitdük. “Acebâ bu ne hikmetdür ki, yolımızdan rücû’ olundu” deyü herkes ta’accübde. İrtesi gün gine girü gitdiler. Muhassal-ı kelâm üç gün dolaşup, hân hazretleri su’âl eyleyüp: “Bunıñ [34^a] hikmeti nedür ki, üç gündür dolaşup, gâh girü gâh ilerü giderüz” didükde, hân

¹⁸⁶ “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

¹⁸⁷ Metinde “tâlânıla” şeklinde yazılmıştır.

hazretlerinin makbûli olan uhuvvâtı: “Pâdişâhım! Ugrumuzda bir azîm göl ve bataklık varmış, anıñçündür ki, dolaşdık” deyüp, i’timâd virürlerimiş. Meger anlarıñ dahı iş ma’lûmı olmayup, Eflak voyvadasınıñ hâtırın sıyânet ile kurâ ve kasabâtları dolaşup, kıyâs iderlermiş. Voyvada-i mezbûrîñ hâtırın sıyânete bâ’is hod sikke-i sürh meskûk imiş. Ammâ bu tarafda vezîrile küffâr mukâbele olduğu vakt olmanın, Eflak voyvadası olan la’in-i bed-âyîn, küffâr-ı hâsirînüñ hâtırın sıyâneten ve dîn-i bâtılına ri’âyeten, asker-i Tatar, Âl-i Osmân imdâdına yetişmesün içün hân uhuvvâtına beşer onar kîse irsâl eyleyüp, tarafgîr idinmiş. Bâ’is olmuş ki, asâkir-i Tatar’[1] gâhî şarkı ve gâhî şimâli dolaşdırup, meks ü te’hîr etdürürlerimiş. *Heze’l’hehüm Allâhü te’âlâ.*

Netâyic-i kelimât meşkîn-nevâht¹⁸⁸ üslûb-ı sâbık üzre dûr ü dırâz seyrân itdük. Kırk üçüncü gün Belgrad karşusunda ma’rûf Pançova palankasına vusûl bulduk. Sem’ile tahrîr degildür, râyü’l-ayn müşâhede olunmuşdur. Hemân bir harîf çıka gelüp, hân hazretlerinin dâmenin bûs eyledi: “Nedür ? Ne haber ?” didükde, “Pâdişâhım ! Ne haber-i kayûs, üç gündür ki, asker-i İslâm, bi’l- külliyye münhezim olup, cümle ordu-yı hümayûn ve hazîne ve cebehâneyi bıragup, firâr eylediler. Sadr-ı a’zam hazretleri mahall-i ma’rekede şehîd oldu” didi. Meger Köprüli-zâde merhûm ve magfûr, şehîd Mustafâ Paşa, *rahmetu’llâhi aleyh*, Belgrad’a vusûl buldukdan soñra bir hafta mikdârı zamân [34^b] te’hîr ü tevakkuf idüp: “Kırım hânı mahsûs çiragımızdur, elbetde gelür” dirler. Ammâ kat’an Kırım askeriniñ şâfi haberin alamazlar. Merhûm, bir âlî-cenâb kimesne olmagıla tehevvue gelüp: “Hoş imdi bu iş anlarsız dahı vücûd bulur” şeklinde sene-i sâbika magrûr olur ve nehr-i Sava’dan ubûrile azîm metrisler kesdirüp, kal’a-vâr müstahkem eyler. Kâfir-i bed-kâr seksen biñ mikdârı Nemçe¹⁸⁹ ve Macar, Zemin adasından berü gelüp, metrise yürürler. Sadr-ı âlî, fermân idüp, ejder-dem toplara âteş itdükçe kâfir-i dûzah-mekânı sokak sokak iderler. Kefere-i hâsirîn bir vechile zafer ve zerre mikdârı zarar itmeden me’yûs oldukda hemân hîle tarîkına sâlik olup, bir gice ordusın bozup, ke’enne firâr ider şeklinde gider. İrtesi görürler ki, ne kâfir var ne cühûd. “Bire gâvur kaçdı” sadâsıyla metrislerinde ağırlıkları bıragup, askeriñ nısfı der-akab kefere sür’atiyle giderler ve nehr-i Tuna kenârında ararlar. Hemân kâfir-i bed-âyîn bu za’fıla asâkir-i İslâm’ı sahrâda gördüğü gibi hınzîr-vâr hücum eyler. Sadr-ı a’zam dahı yeñiçeriye metris aldırup, atlu sipâhi ve paşalarıla kendüleri açıkda durup, kâfir-i

¹⁸⁸ Metinde “nehâvât” şeklinde yazılmıştır.

¹⁸⁹ Metinde “Nemse” şeklinde yazılmıştır.

dalâlet-âyînile mukâbil bir ceng ü kîlâl eylemişdür ki, vasf mümkün degildir. Kefere-i melâ'îni, gâziyân-ı İslâm demet demet eyleyüp, tu'me-i şemşîr-i âbdâr eylemişler iken, bozulduğu vakt içre kazâ ve kader bi-emr-i Hudâ-yı müte'âl, merhûm Mustafâ Paşa'ya bir rivâyetde top ve bir rivâyetde kurşun dutup, mürğ-i cân-ı azîzin rızâ-i Rahmân için fî-sebîli'llâh teslim idüp, zümre-i şühedâ ve tahte'l-livâ-i aliyyü'l-mürtazâyâ azîmet buyururlar, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh ve eskena'llâhi* [35^a] *fî'l-cennetü'l-na'im*.¹⁹⁰ Çünkü bu iş bi-emr-i Rabbânî, merhûm ve magfûr Köprülü-zâde Mustafâ Paşa-yı şehîd, şehâdet şerbetin nûş eyledi. “Baş gidince ayak pâydâr olmaz” fehvâsı ayân oldu. Hemân asker-i İslâm bi'l-cümle perîşân oldılar. Bu haber-i şûmı hân mesmû' eyledi, ünni mütegayyir olup, ellerin dizine urup, âh [u] efgân eyledi. Ammâ çi fâ'ide. Hele Tatar hoş-âmedcileri cem' olup: “Pâdişâhım! Siz niçün gam çekersiz? İş takdîrîndür. Siziñ ne cürm ü günâhıñuz vardır? Bu iş de Türk'üñ kendi acelesinden oldu” fülân deyüp, hâna tesliyet virüp, bir mikdâr teskîn eylediler. Ammâ kendü devletinden me'yûs oldu.

Baht yâr olıcak bir kişinüñ

Aksi olur murâdı her işinüñ

Murâdıñ üzre devr iderse felek

Zerre mikdârı çekdirir mi emek

Hâsıl-ı kelâm Sa'âdet Giray Hân melûl ve mahzûn, hâtır-perîşân Pançova palankası kurbundan sefîneye süvâr olup, nehr-i Tuna'dan ubûr eylediler ve kal'a-i Belgrad kurbunda bir menzile bârgâhlar kurulup, nüzûl buyurdılar. Ve kal'a-i Belgrad'da muhafız Koca Halîl Paşa ve Ca'fer Paşa ve Kemânkeş Paşa ve bunıñ emsâli niçe paşalar hân hazretlerin ma'a'l-kerâhe istikbâl eyleyüp, müşerref oldular. Senâ vü kelâmıda her birisi remzile ta'n-âmîz kelimâtlar eyleyüp: “Bu ân[a] dek gelmediñüz. Meselâ ba'de'l-harâbü'l-Basra iş tamâmında gelmeñüze müzâyaka yok” şeklinde edâlar eyledükçe hânıñ elem-i derûnı izdiyâd olup, gâh kızarup gâhî sarardı. Paşalar dahı ma'lû[m] idindiler ki, hân gayretinden helâk mertebesindedür, gayrı mukayyed olmayup, ba'zı musâhabet eylediler, vedâ'laşup, [35^b] paşalar menziline müteveccih oldılar. Tatar askeri hod saz demetlerinden salları bağlayup, hây hây sadâsıyla nehr-i Tuna'dan atları ve koşlılarıyla yüzüp geçmekte. İrtesi paşalar, hân hazretlerin ziyâfet ile

¹⁹⁰ “Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve naim cennetinde sakin kılsın !”

da‘vet eylediler. Cümle paşalar ve ocak halkı müctemi‘ olup, meşveret eylediler ve bir mikdâr askerile tabura “ dokunsalar, belki bir zarar ideler, veyâhûd Âl-i Osmân ordusundan cebehâne ve toplardan halâs müyesser olur ise bir azîm iş görülmüş olur” didiler. Ammâ ekserî nâs hân hazretlerinin kendülerin varması ma‘kûl görmediler, ihtimâl gözetdiler. Ammâ nefsü’l-emrde eger hân varsa, inşâ‘allâhü te‘âlâ azîm iş görilür idi. Zîrâ kâfir-i bed-kâr gâyetde gaflet üzre idi ve askeri zebûn ve çoğı mecrûh olmuş idi. Aceb ihmâl eylediler.

El-kıssa, bir iki günden soñra bir mikdâr asker irsâl olundu. Yarakdan yaraga yaygara eylediler. Meşhûr meseldür ki: “*Yaygaradan kurd ölmez*” didükleri gibi hây hüy ile bir kaç öküz ve bârgîr ve Nemçe ve Macar getürdiler. Anı dahı hân[a] ragmen paşalar: “Bu re‘yâyı niçün dutdñuz?” deyüp, çeküp aldılar. Gâziyân-ı Tatar cân u başdan geçüp, tabur içinden tutup çıkardıkları esîrlerin dahı zulmen ve kahren aldılar. Âl-i Osmân’ın bir iki ma‘tûh ve menkûb paşaları söziyle çeküp, ellerinden aldılar ve paşalara teslîm eylediler. Anlar dahı cümlesin bahâya kesüp, gine tabura yol virüp, bahâsından hâsıl kıldıkları sîm [ü] zerri almasın deyüp, ekl [ü] bel‘ eylediler. Çünkü bu nâ-sezâ vaz‘ u hareketi Tatar askeri müşâhede kıldukda münkesirü’l-bâl ve pür-melâl oldılar. Nâçâr hasbe’z-zarûr sabr eyleyüp, vakt-i fırsata müterakkıb oldılar. Ba‘dehû hân hazretleri, bi’l-cümle mirzâlar ve begleriyle müşâvere eyleyüp, [36^a] Devet-i Âliyye tarafına nâme tahrîr ve özürlerin takrîrile âdem irsâl olundu.

[VARAD’IN DÜŞMESİ]

Tabur-ı bed-kâr Varadin altından kalkup, belâ-yı nighbân-vâr bir semte gitdi. Dil aldılar ne semte gıtdüğünden istifâd olundukda kal‘a-i Varad’a gıtdığı şâyi‘ oldı. Meger Erdel-Macarı, Sadr-ı âlî, merhûm Mustafâ Paşa-yı şehîd, şehîd olunca Nemçe’den bir kimesneyi vilâyetine duhûl iddürmemişler. Hemân ol gün ki, vezîr-i alî-şân rahmet-i Yezdân’[a] mülhak oldılar. Anlar dahı Nemçe askerine etbâ‘ itmişler. Kal‘a-i Varad, Erdel-Macar’ının kilîdi olmanın anuñçün Varad’a hücûm itmiş. Hân hazretleri dahı Varad imdâdına gıtmek üzere niyyet eylediler. Ammâ bu işler böyle olunca üç ay mikdârı zamân mürûrıla derd-mend Tatar askeri göçüp, konup kal‘a-i Belgrad etrâfında sergerdân oldılar. Kaht-ı galâdan ekl idecek şey bulamazlar idi. Çok kimesne açlıktan hastalanup, nehr-i Sava’nın suyundan nûş iddiği gibi maraz-ı ishâle ugrayup, biñden

ziyâde âdem fevt olmuşdur. Hattâ kokoroz ta‘bîr olunur, lisân-ı Türki‘de Mısır bugdayı demekile ma‘rûf bir a‘lâf haşk, anı ekl iderler idi. Âl-i Osmân tarafından ser-asker olan Halîl Paşa didükleri yâdgâr: “Bu Tatar halkı her ne olur ise ekl iderlerimiş” deyüp, ke‘enne bahâ yem şeklinde kıyâsile Sultân Süleymân zamânından bâkî kalmış küflü beksimât: “İşte zahîre. Bunu ekl eylesünler” deyüp, bir kaç araba tahmîl ile irsâl eylemiş. Bi-emri’llâhi te‘âlâ, bi’z-zarûrî havf-ı cûddan ekl eyleyen Tatar gâzîleri iştidâd ishâl ile mübtelâ oldılar, çok kimesne fevt oldu. Serdâr Halîl Paşa: “Asker-i Tatar’a fûlân mikdâr zahîre virdim” kelâmıyla merhûm Mustafâ Paşa-yı şehîd, kal‘a-i Belgrad’da emânet [36^b] vaz‘ eyledüğü hazîneden bi’t-tamâm ahz eyledi.

Bâ-husûs asker-i Tatar, bir sebk-vâr kavimdür, mu‘tâd-ı kadîmleri budur ki; atlanduğı mahalden, murâd olunan mahalle vusûlünde hemân çalup çarpup , her ne olmalı olur ise ale’l- fevr dönmek gerekdür. Hattâ bir iş göreler vallâ iki üç ay bir yerde sürüklenüp, aç ve çıplak tekâsül olunsa, bi-emri’llâhi te‘âlâ hastalık isâbet eyleyüp, atlarında ve kendülerinde aslâ amel kalmaz ve ilâc pezîr olmaz. Husûsâ sevk dahı ola bir vechile mümkün olmaz ve bundan mâ‘adâ bir tarafdân Sa‘âdet Giray Hân’ıñ âteşi tab‘, begleri ve mirzâları bî-huzûr eleyüp, mâbeynlerinde küllî adâvet hâsıl olup, bir cehdile imtizâc idemediler ve mansıbında bulunan uhuvvâtı azamet-i tâmm birle halka selâm bile virmez oldılar ve hazînedârbaşı Nemrûd-ı sâni Divân Efendisi Osmân didükleri muhannes rûsvâ-yı evzâ‘ vü etvârları tahmîldür. Üç tuglı vüzerâda bu dimâğ olmaya ¹⁹¹ *إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* mısâkınca gurûrları hadden bîrûn, bundan gayrı küfrânü’n-ni‘me olup, efendilerinden halk-ı âleme şikâyetler idüp, dürlü dürlü sözler peydâ eyleyüp, hândan cümle nâsı tenfirü’l-kulûb eyledükleri gün gibi zâhir olmuşdur. Âkıbet asker-i Tatar’ıñ bozulup, gitmesine çoğı bunlar bâ’isdür. Hattâ bu abd-i pür-taksîr kal‘a-i Belgrad civârında bir gün No[g]ay mirzâlarından bir kaç belli mirzâları gelüp: “Bu asker bozula durur ve tahkîk ma‘lûmumuzdur. Size sırrı ifâde olunur ki, hân ağaçayınıza i‘lâm eyleñ, bir tedbîr ve çâre eylesinler” didiler. Sâbıkâ bize dahı sıfârîş eylemişler idi ki: “Asker içinde vukû‘ bulduğıñ ahvâli bize ifâde eyle” deyü. Bahsü’l-iktizâ [37^a] bu bahâne ile tezkere tahrîr olunup, vukû‘ üzre takrîr olundu. Lâkin irsâl olunan âdemimizi hazînedârbaşı mâni‘ olup, hân hazretlerine vusûl bulmaga komaz ve “Bu sözi hâna bildürmek ma‘kûl degildür” dir. İrsâl olunan âdemimiz gelüp, cevâbı bize ifâde ve i‘lâm eyledükde tekrâr âdem irsâl eyleyüp ve hazînedârbaşına bir iki sitem-

¹⁹¹ “Allah övünen, kurulup kasılan hiç kimseyi sevmez.” Lokman, 31/18.

âmîz kelâm irsâl eyledik. Bu iş bize sipâriş olundugın bildürdik ve âdeme tenbîh eyledük ki: “Hân hazretlerinüñ mahsûsan yedine tezkeremizi teblîg eyle” demişdik. Fi’l-vâkı‘ öyle itmiş. Mefhûm-ı tezkere ma’lûmları oldukda hazînedârbaşı olan Ali Aga’yı¹⁹² huzûrına da’vet eyleyüp, itâb yüzünden :“Bu ahvâli niçün bildürmediñüz?” didükde, ne asl-ı ahvâl deyüp, inkâr ider. Tezkereyi ihrâc eyleyüp, işte birâderimiz Mehmed Giray Sultânıñ tezkeresi deyüp, virirler: “Hâşâ ve kellâ bu askerîñ bu bed-iş fikrinde ola. Lâkin sultân karındaşuñuz bizleri sevmezler. Murâdları mutlak pâdişâhıma bizi gamz eylemekdür” ve bu sözlerinde kimi şâhid ve kimi müzekkî olup, hân hazretlerin kemâl fâsid i’timâdile i’timâd itdürürler ve bizi küllî tekzîb iderler. Âdemimiz gelüp bu ecvibe getürdi. “El-hükmü li’llâh el-vâhidü’l-kahhâr” deyüp, sükût eyledik. İrtesi gün beyne’l-fecr ve’d-duhâ umûmen No[g]ay askeri bozulup, Ak-kerman dahı tâbi‘ olup, girü cânibe dönünce hemân Şîrîn, mansûr-ı sücûd cühûd gürül gürül aldı yürüyüverdiler. Hân, nehr-i Tuna’nuñ öte cânibinde bir iki sultân ve sekbândan dahı cüz’î kimesne ile şöyle kaldı. Ol vaktde tezkeremizi zıkr eyleyüp: “Hey, vâh! Bir edebsiziñ sözün tekzîb aldık. Hayfâ ki gitdi devlet, el virmedi sa’âdet” manzûmen [37^b] zâkir ve hâ’ib [ü] hâsir kaldılar. Bi-emri’llâhi te’âlâ hân meshûrû’l-akl oldugı bî-iştibâhdı. Ol kimesnelere aslâ itâb idüp, ekzibelerin bildürmediler. Niçün böyle eylediñüz bile dimediler. Yigirmi biñden ziyâde asker çekilüp gittiler. Böyle tatvîl-i kelâmdan maksûd şehriyâr-ı âlî-câh encüm-sipâh olanlara i’lâmdur ki, inân u ihtiyârların bir niçe def’a tecrîbe ve sadâkatın imtihân eyledükleri kimesne yedine tefvîz-i umûr idüp, sözine küllî i’timâd itmeyeler ki, âkıbeti hüsrân ve nedâmet olmaya.

Pes asker bozulup, gitdükde hânıñ cân başına sıçrayup, halka yalvarmaya başladı. Ammâ kim kime, hele begler ve mirzâlar ve birâderi sultânlar kimin dönderdüp, kimin gönderdiler. Tahmînen dörd biñ âdem ancak kaldı. Hâliyâ firâr iden mirzâların ekserî: “Sa’âdetli pâdişâhım uğrıña kellem fedâ” deyüp, leffâf-ı harîkler der ki, ahd-şiken ve bî-vefâlık eylediler. Kendülerinüñ başına dahı hayr gelmedi. Zayyık derbendlerde ekserî haydûd keferesinde esîr ve helâk, bâkî kalanları dahı azîm meşakkat ile halâs oldılar. Bu taraftan Sa’âdet Giray Hân tekrâr müşâvere eyleyüp: “Bârî kal’a-i Tımışvar’a ve kal’a-i Varat’a bir mikdâr zehâir irsâline himmet idelim, böyle avdet eyleyelim” deyüp, bu rây[1] ma’kûl ve müstahsen gördiler. Hemân ale’s-seher azîmet idüp, serhadd-ı kal’a-i Tımışvar’a müteveccih oldılar. Tayy-yi merâhil birle bir gün kal’a-i Tımışvar’a vusûl

¹⁹² 36b’de hazinedarbaşı olarak Osman adını verirken burada Ali Ağa diyor.

bulup, zehâir ve levâzımâtın teblîg eylediler. Ammâ mesmû‘ olundu ki, tabur-ı hûk-cumhûr nehr-i Tuna’dan ubûrile, kal‘a-i Varat’ı muhâsara eylemişler. Hemân Tımışvar’dan dahı irtihâl eyleyüp, Yanvav gölü semtlerin dolaşarak bir gün sem‘-i nâs [38^a] top sadâsı zâhir oldu. Kefere-i bî-dîn kal‘a-i Varat’ı muhâsara eyleyüp, ceng iderlerimiş. Hemân bir mikdâr Tatar’ı, tabur çapdırmaga ta‘yîn ve irsâl eylediler. Ol gün sür‘atle gidüp, irtesi ale’s-seher taburı çaparlar. Meger kâfir-i hîle-kâr taburıñ etrâfın handak kesdirüp, topların çekmiş, muhkem tedârik görmüş, taşrada bulunan öküz bârgîrlerin sürüp, biñ dürlü havfıla bir mikdâr bahâ yem sürüp getürmekden gayrı zarara kâdir olmadılar. Dönüp geldükde hân dahı nâçâr dönüş eylediler. Derd-mend Varat kal‘asında bulunan ümmet-i Muhammed, feryâd ü figânıla beş on dahı gün muhâsara olunup, ba‘de vire ile kal‘a-i Varat’ı kefare-i bed-ma‘âş zabt u kabz eyledi. İçinde olan müslimîn kimin katl eylediler, bâkîleri esîr oldılar.¹⁹³ ¹⁹⁴ إِنَّا لِلّٰهِ وَإِلَيْهِ رَاجِعُونَ

Ezîn-cânib sâbıkâ nakl ü takrîr olunan nehr-i Tuna’nıñ kenârında bozulup giden asâkir-i Tatar sad hezâr meşakkatle Ak-kerman’a vusûlünde bir araya tecemmü‘ ve meşveret eylerler. “Sâbıkü’z-zikr ser-asker olan sultân dahı içimizde bulunsun” şeklinde bir âlây mâlâya‘nî halt kelâmlarıla arz u mahzar düzerler. Hattâ hân hazretleri ile ma‘an bulunan begleriñ ve mirzâlarıñ isimlerine göre karn bakırdan mühürler tasnîf iderler. Sultân-ı mezkûrîñ fitne vü fesâdıyla bu tasannu‘ işleri halka ilkâ ve igvâ ider ve der-i devlet tarafına bildükleri mikdârı Sa‘âdet Giray Hân’ı gamz ve hilâf-ı inhâ ve tezvîrâtılarıyla şöyle geçerler ki, istimâ‘ eyleyen kelâm-ı sıdk kıyâs iderler. Ve’l-hâsıl: “Cümle Kırım Karaçi beglerinüñ ve ulemâ efendilerinüñ ve sâ’ir nâs kullarınıñ [38^b] recâ vü niyâz iltimâsları: “Bize gayrı hân viresiz. Netîce eger murâd-ı şehriyârî bu kulların kemâl mertebe istikâmetile hidmet itdürmek ise arz u mahzarlarımızda mûnderic olmuş murâdımızıñ husûlın me’mûl bendeleridür” demişler. Hikmet-i Hudâ-yı müte‘âl ol vakt içre sultânü’l-berr ve’l -bahr Sultân Süleymân bin İbrâhîm Hân hazretlerinüñ zücâc-ı mizâcları münkesir olup, âkıbet kâr maraz-ı istikâya giriftâr olup, bir vechile ilâc-pezîr olmadukdan gayrı belki iştîdâd oldu. Âkıbetü’l-emr hâtif-i gaybdan gûşına âvâze-i ¹⁹⁵ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ayân oldukda târik-i taht u tâc-ı saltanat idüp, mürğ-i rûh-ı pür-fütûhları bâg-ı cenân ve kusûr-ı ravzât-ı rıdvâna tayrân u revân olup,

¹⁹³ Müellif, Varat’ın düşmesini Saadet Giray’ın hanlık döneminde olmuş gibi anlatmasına rağmen; bu fetih Safa Giray döneminde gerçekleşmiştir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 615; *Zübde-i Vekayiât*, s. 419-420.

¹⁹⁴ “Biz Allah’ınız ve nihayet O’na döneceğiz.” el-Bakara, 2/156.

¹⁹⁵ “Bütün nefisler ölümü tadacaktır.” el-Ankebut, 29/57.

saltanat-ı devlet, fânî-i mülk-i devlet bâkîye tebeddül ve tahvîl eyledi, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh*. Bir pâdişâh-ı sâf-dil, zâhid ü âbid, veliyyu'llâh, mazanne-i kirâmdan, sultân-ı âlî-câh idi. *Enâra'llâhü kubûrahüm ve eskena'llâhü te'âlâ na'îme ferâdîsihi*.¹⁹⁶ Pes derhâl Harem-i Hümâyûn'dan birâder-i âlî-nejâdları olan Sultân Ahmed Hân hazretlerin ihrâc ve taht-ı pâdişâhiye iclâs olundu ve sadâret-i uz mâ makâmına Arabacı Ali Paşa nâm bir nâ-hemvâr Türkü'l-asl¹⁹⁷ denî bir kimesneyi nüdemâ sevkîyle vezîr olunmuşdu.¹⁹⁸ Sâlifü'z-zikr Kırım halkınuñ sahte arz u mahzarları mezkûr vezîre teslim iderler. Müşâhede kılduğı gibi asl ve fer'in bilâ-su'âl pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerine telhîs eyler. Böyle ikdâm nâme bâ'is Ak-kerman'da ser-asker olunan Sultân Menkûb'ıñ pederi Safâ Giray Sultân dirler bir hasîs, fettân vezîre bir hîle ile intisâb eyler ve niçe rüşvet [39^a] ve dürlü dürlü pîşkeşlerle ve niçesine va'deler ikrâr eyleyüp, kabûlleri muhkem eyler. Arz u mahzar bahânesi zuhûrıyla dahı sa'y eyler. Bunda iş tamâm olmuş derd-mend Sa'âdet Giray Hân ba'de'l-avdet vezîri olan Koca Bahâdır Aga'yı mekâtib tahrîriyle irsâl eyleyüp: “Bu def'a sehv ü tekâsül ile bir işdür oldı. Cürmümüzi afv buyurasız. İnşâ'allâhü te'âlâ ol bahârda küffâr-ı dūzah-mekînden ahz-ı intikâm olunur” fehvâsıyla aga-yı mezkûrı irsâl eylemişler idi. Bahâdır Aga dahı kerâfer mahrûse-i Edrene'ye duhûlünde Vezîr-i a'zam Arabacı Ali Paşa'ya müşerref olduğı gibi hemân bir sirem arabasına tahmîl itdirüp, Bozca Ada'ya doğru yol virdiler. Bahâdır Aga neye ugradıgın bilmedi. Vezîr-i mezbûr aceb sormaga mâ'il kimesne idi, ammâ bi-emri'llâhi te'âlâ halka ne gûne sirem arabası îcâd eyler ise âkıbet kendü başına dahı vâkı' olmuşdur.

El-kıssa, vezîr-i a'zam hazretlerinüñ telhîsi, pâdişâh-ı âlî-câh hazretlerinüñ manzûr-ı hümâyûnları oldukda levâzîm-i kavâ'id-i ecdâdları üzre telhîsi: “Mucebince amel oluna” hatt-ı şerîfin tahrîr buyururlar ve Safâ Giray Sultân minvâl-i meşrûh üzre hân olması mukarrer olur. Bu taraftan Sa'âdet Giray Hân kat'-ı mesâfe-i dūr ü dirâzile bir gün kasaba-i İsmâ'îl'e vusûl bulup, andan dahı azîmet ile Tatar-pınarı nâm karyeye müteveccih oldılar ve Kahramân-atalık köyünde oturak eylediler. No[g]ay içinde bulunan begleriñ ve mirzâlarıñ cân başına sıçrayup, bâ-husûs sâhib-i cumhûr ve fesâd

¹⁹⁶ “Allah, kabirlerini nurlandırın ve onları firdevs cennetlerinin nimetlerinde naimde daim kılın !”

¹⁹⁷ Danişmend, Ali Paşa'nın Arnavud olduğunu yazar. Bk., *Kronolojisi*, III, 473; Mehmed Süreyya ise Ohrili olduğunu yazmaktadır. Bk., *Sicilli-i Osmânî*, III, 520.

¹⁹⁸ Arabacı Ali Paşa, II. Ahmed'in cülusu ile hemen sadrazam olmamıştır. Fazıl Mustafa Paşa'nın Salankamen'de şehit edilmesinden sonra 30 Ağustos 1692'de sadrazam olmuştur. Bk., Danişmend, *Kronolojisi*, III, 473; Mücteba İlgürel, “Ahmed II”, *DİA*, II, 33-34.

olan sultân, misâl-i cinn ü şeytân hafv arza girmege teşne olduğundan mâ‘adâ sevdâ-yı müterakkîye ugrayup, havfindan [39^b] mesken ve mahall bulamayup, kâbil olsa karn-ı şûra kâ’il olurdu. Begler ve mirzâlar araya âdem-i hâmîler koyup, hân hazretlerinden cürümlerin şefâ‘at eylediler. Kahramân-atalık köyi demekile ma‘rûf kurâda gelüp, hânın ayagina düşüp, cürmleri afv olundu. Hikmet-i Rabbânî, iş tamâm olmuşiken ol gün fermânla irsâl olunan kapucıbaşı gelüp, hân azl olunup, Safâ Giray Sultân hân olduğun i‘lâm eyleyüp, hânla ma‘an taraf-ı şehriyârîye alup gitdi. Rûm-eli’ne vusûlünde kazâ-i Yanbolı’ya tâbî‘ Çagırgan nâm karyede çiftliğine alıkoyup, kapucıbaşı, vezîr-i a‘zama i‘lâm için gitdi. On gün mikdârı çiftliğinde sâkin olduktan soñra hudâvendigâr kapucıbaşılarından birisi dahı gelüp, cezîre-i Rodos’a fermân olundu. Getürüp Rodos cezîresinde cezîre-bend itdiler. Beş sene mikdâr zamân¹⁹⁹ mu‘ammer olup, zahîr battal marazından fevt oldu, *rahmetu’llâhi aleyh*. Sâbıkü’z-zıkr birâder-i kihteri Hâcî Giray Hân merhûm türbesi kurbunda medfûndur. Bi-emri’llâhi te‘âlâ iki birâderler hâkları bir mahalle karîb ve devletleri kasîr imiş. *El-hükmü’li’lâh*. Ve ²⁰⁰ *إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ*. Sa‘âdet Giray Hân müddet-i saltanat, mâh 10 fî 14.²⁰¹ Hâcî Giray Hân müddet-i saltanat mâh 11.²⁰² *Rahima’llâhü te‘âlâ aleyhim ecma‘în*.

Nizâmî Goft

Hâk şod ânkes ki derîn hâk reft

Hâk çe dâned çe derîn hâk reft

Her verakî çehre-i âzâde îst

Her kademî fark-ı mülk-zâde îst²⁰³

İşte bu dervrân-ı felek, bu aceb seyrândur ki, temâşâsında ukalâ-i cihân hayrândur. Vallahü-a‘lem tahkîkü’l-hâl.

¹⁹⁹ Halim Giray, Saadet Giray’ın ölüm tarihi olarak 1106 senesini vermektedir. Halim Giray’ın verdiği bu bilgiye göre Saadet Giray azledildikten üç sene sonra vefat etmiştir. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 126.

²⁰⁰ “Biz Allah’ınız ve nihayet O’na döneceğiz.” el-Bakara, 2/156.

²⁰¹ Çağdaş bir Kırım tarihçisi olan Abdülgaffar Kırımî, Saadet Giray’ın hanlık müddetini 8 ay olarak belirtilir. Bk., *Umdedü’t-Tevârih*, haz. Şükrü Sert, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Umumî Türk Tarihi Mezuniyet Tezi, 1981, s. 16; Eserini yazmayı 1811’de bitiren Halim Giray ise bu süreyi 10 ay olarak belirtmektedir. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 126.

²⁰² Abdülgaffar Kırımî ve Halim Giray, Selim Giray’ın 9 ay han olarak kaldığını belirtirler. Bk., *Umdedü’t-Tevârih*, s. 12; *Gülbün-i Hânân*, s. 124.

²⁰³ “O kimse ki, toprağa gitti/İçine gireni toprak ne bilsin/her parçası istenilen sanatta/her adımı mülk-zâde olduğunu gösterir.”

[40^a] Ve Mine'n-nevâdir: Bi-emri'llâhi te'âlâ ihtilâfât-ı devvâr-ı felekden ba'zı garîb kalisü'l-vukû' şey zuhûr itmek mümkündür. Merhûm ve magfûr Köprüli-zâde Mustafâ Paşa-yı şehîd, vezâret sadrına nâ'il olup, sefer-i hümâyûna azîmet buyurdukları ibtidâ-i senesindedür ki, hicret-i nebiyyü'l-mükerrem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretinüñ biñ yüz iki senesinde zâhidân-ı bî-dâr ve âbidân-ı huceste-âsâr-ı sikâtdan ve reh-revân-ı bî-nevm olan zâtdan ve kazâ-i Yanbolı ve İslimye ve Karinâbâd'dan menkûldür ki: Bir şeb-i nısfü'l-leyde re'yü'l-ayn ve müşâhede olunmuş olunur ki, fevka's-semâ beş mâh-ı münîr tulû' idüp ve her mâhdan mâha kavs-ı kûzah şekilli elvân birer hayt çekilmiş ve üç dâ'ire hüveydâ olmuş ve dâ'ire ol sakf-ı semâdan rû-yi-arza muttasıl ve dâ'ire-i sâni nısf-ı semâda dâ'ir ve dâ'ire-i sâlis merkez-i kameri hâlî bir garîbü'l-a'cayib alâmet zâhir olup, iki sâ'at mikdârı zamân nümâyân u ayân olduğu muhakkak ve müsbet olmuştur. *Zalike takdîrû'l-alâmi'l-guyûb*.²⁰⁴ şekli budur ki, tasvîr olunmuştur.

[40^b] CÜLÛS-I SULTÂN AHMED HÂN BİN İBRÂHİM HÂN, sene 1102.

Devlet ü ikbâl ve sa'âdet-i iclâl birle taht-ı ferruh-baht-ı hüsrevânî ve serîr-i hilâfet-penâh-ı Osmânî üzre cülûs-ı hümâyûn-ı ref'et-nâmûsları vukû' bulup, birâder-i

²⁰⁴ “İşte bu gaypları çok iyi bilen Allah'ın takdiridir.”

âlî-nejâd Sultân Süleymân merhûm terk-i saltanat-ı fânî itdükde hicret-i nebiyyü'l-muhterem ve sultânü'l-mükerrem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin 1102 senesinde cülûs-ı hümayûnları olup, Arabacı Ali Paşa selefü'z-zikr ve beyân olundığı üzre vezîr olunup, sâ'ir ümerâ, vükelâ ekser ya tebdîl ü tagyîr olunup, Devlet-i Osmânîyân bir gûne dahı fetret ve hareket üzre umûr-ı mu'azzama bi'l-küllîye huddâm ve tavâşî yedine müfevvez olup, bir takribile âlem herc ü merc perîşânü'l-hâl, kefare-i fecere hod yevmen fe-yevmen hazîne ve mâl sâhibi ve etrâf-ı memâliki gâret ü hasâretten münfek olmadı. Pâdişâh-ı âlî-câh Sultân Ahmed Hân encüm-sipâh hazretleri kırk beş seneden izdiyâd mahbes-hânede olmuşlar, ahvâl-i âlemden bî-habîr, herkes vilâyetden me'yûs ve ümîdlerin kat' eylemişler. Böyle bir asr-ı mühmel idi ki, el-ıyâzü bi'llâh. El-kıssa, Ali Paşa râyıyla Safâ Giray Sultânı hân olmak ma'kûl görüldi. Kasaba-i Yanbolı kurbunda vâkı' karye-i Karguna nâm mahallde çiftliğinden götürüp, pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretleriyle müşerref olunup, her ne ise mukannen-i kadîm üzerine ri'âyet olunup, hân olmuşdur, sene 1103.

HİKÂYET-İ SAFÂ GİRAY HÂN BİN SAFÂ GİRAY SULTÂN

Bu bir tama' vü hased ve'l-akrân habîs hân idi. Hattâ Kıbtîyân cizyedârlığı iştirâ eyleyüp ve niçe def'a bâzîrgânlık ile gâhî Trabzan sabunu ahz idüp fûrûht eyler idi ve gâhî balık satar ve alur idi. Bir vechile kârından âr itmez kimesne idi ve güci yetdüğün zulmile mâlın almak yanında lâ-şey idi. [41^a] Şehr-i Edrene'de hân olduktan soñra beş on gün tedârik görölüp, ba'de Kırım tarafına müteveccih oldılar. Tayy-yi merhale ile bir gün tahtgâh-ı kadîm-i Cengiziyân olan Bagçe-sarây'a vusûlünde hemân iş [ü] nûş ile zevke heves olup, gayrı tedârik-i mühimmleri olmadı.

[ÇERKES BEYLERİ İLE MÜCADELE]

Bir gün, “Çerkesin beglerinden Ali Sultân nâm bir beg dergâhıñuza yüz süre-geldi” deyü hâna ahbâr olundu. Karşısına da'vet olunup: “Nedür söziñ görelim, söyle” didükde Kabarti begi olan beg mirzâdan şikâyet eyleyüp: “Hâsıl murâdımız olur ise hân efendimize iki biñ esîr hidmet virelim” didiler. Hemân iki biñ esîr, hânıñ sem'ine vusûlünde şâd-merg mertebesine karîb menzile vardı. “Hemân bir sultanıla, bir mikdâr asker ihsân buyurulur ise iş tamâm olur” didiler. Safâ Giray Hân, ale'l-acele Mübârek

Giray nâm bir oğlın ta'yîn eyleyüp, bir mikdâr asker koşdılar. Sultân-ı mezkûr, ba'de't-tedârik bir gün irtihâl eyleyüp ve azm-i Çerkes deyü revân oldılar. Ammâ Kırım halkı, Macar seferinden bî-zâr olmuş kavm bu bahâne ile giden gideniñ oldu. Sultânıla yigirmi biñden izdiyâd âdem ma'an çıkup gitdiler.

Sâbıkâ bu Çerkes begleri, Sa'âdet Giray Hân asrında gelüp, Kabarti begi olan beg mirzâdan şikâyet eylemişler idi. Hân-ı merhûm dahı: "Sefer üzredür. Şimdi mahalli degül ve illâ ba'de'l-avdet mesâlihiñüze takayyüd olunur" deyü buyurmuşlar idi. Vaktiñ müsâ'adesi olmaduğı eelden Sa'âdet Giray Hân-ı merhûm ma'zûl olup, Safâ Giray Hân, hân oldukda Çerkesler aña ilticâ eylediler. Netâyic-i kelâm ani'l-merâm ol tarafda beg mirzâ dahı mesmû' idinmiş ki, Kırım'a hân olan Safâ Giray Hân-oglu Mübârek Giray Sultân yigirmi biñden ziyâde askerile üzeriñe ta'yîn ve taslît eyledi ve fekk-i hâtır oldılar. Ol [41^b] dahı bir mikdâr Çerkes keferesin cem'ile nehr-i Çekem dimekile müte'ârif suyiñ kurbunda tedârik görüp, Kızılyar didükleri mahalle şecerî bir kal'a ihdâs olunmak içün kavm-i Çerâkise ikdâm-ı tâm ve sa'y-i ihtimâm birle kal'a bünyâd itdürdi. Derûn-ı kal'aya ma'an bulunan Çerkeslerle duhûl eyleyüp, hâzırbaş oldılar . Pes bu taraftan Mübârek Giray dahı asker-i Tatarıla nehr-i Çekem didükleri çayuñ kenârına gelüp kondılar. İrtesi ale's-seher tarafeynden cenge muntazır olup, hâzır oldılar. Hemân beg mirzâ tahassun eyledüğü kal'asından taşra çıkup, nehr-i mezkûriñ berü tarafına geçdiler. Ma'an bile bulunan Çerkes-i nâkeslerle müttefikan asker-i İslâm üzerine kajgarik çalup, atların kamçıluyup hücûm eylediler. Bir muhârebe-i azîm vâkı' oldu ki, görenler tahsîn ider. Hikmet-i Hudâ-yı lem-yezel, beg mirzâ-beg didükleri la'îniñ vakt-i muhârebede bindüğü atına bir sehm-i kazâ-i perrân dokundu. Muhâlif yerine vâkı' olmagın atına za'f u argın mülâhaza eyledüğü gibi tahassun eyledigi kal'a semtine arzû ile nehr-i Çekem'e ugradı. Gâziyân-ı Tatar, melâ'îñüñ ardın alup, nehr-i mezkûr içinde giriftâr idecek mahallde beg mirzâ ve atı gark olup, nâ-bûd oldılar. Bâkî Çerâkesleri kimin katl ve esîr olup, ba'zı yügrük atluları firârele kal'alarına ve daglara dagılup kaçdılar. Bir cüz'î zamânda beg-mirzânıñ lâşe-i murdârın nehr-i mezkûrdan ihrâc olup, bir gam-ı adû-yı bî-dîn at kuyruguna takup sürükleyerek sultân-ı merkûmuñ çadırına getürdiler. Çerkes kavmi, beglerine olan hakâreti görünce perîşân olup, dagıldılar. Ba'dehû cümle Kabarti kavmini cem' eyleyüp, göçürüp, kadîmî mekânları olan Ureb suyu dimekile ma'rûf mahalle iskân

itdirüp, biñ beş yüzden mütecâviz esîrlerin ahz [42^a] ve at, tolga ve zırhların aldı. Vâfir ganîmet ile avdet eyleyüp, mesrûr [u] ferah-nâk taraf-ı Kırım'a müteveccih oldılar.

Ammâ Kırım'da Safâ Giray Hân'a, Âsitâne-i sa'âdetden kânûn-ı kadîm-i Osmânî üzre kılıç, kaftânile bir kapucıbaşı irsâl olunup, sefer-i hümayûna da'vet olundu. Ol dahı bir mikdâr asker tedârikiyle Ak-kerman'a gelüp, vusûlünde anlardan dahı bir mikdâr asker peydâ eyleyüp, Bogdan sınırından ve Eflak vilâyeti içinden güzer eyleyüp, Yerigök demekile müsemmâ mahalle nüzûlünde bi'l-cümle Kırım begleri, asker-i Tatar'ı tahmîn eylediler. Min haysü'l-mecmû' üç biñ âdemden izyâd görmediler. Safâ Giray Hân ise Âl-i Osmân vezîriyle va'd ü ahdi: "Akallı yüz bin Tatar adû-şikârile fasl-ı bahâr-ı huçeste-âsârda imdâd-ı dîn ü devlet içün bizi hâzır bilesiz" deyü lâf harmanın savurmuş ve elsine-i nâsda dahı böyle tevâtür ve meşhûr olmuş. Şimdiki hâlde sadr-ı âlî huzûrına varıldukda: "Feth-i kelâm hânım. Cenâbıñuzıla olan ahd ü peymân şimdiki hâlde hilâf oldu. Yüz biñ Tatar'ın öşrin bile getürmediñüz. Bâ'is nedür ? " deyü su'âl eyledükde hân dahı kizbinden hicâb ve kendüne itâbdan havfıla: "Belî sultânım. Va'demizde ma'âza'llâh hilâf olmaz, sahîh olur idi. İllâ işte bu kimesnelerin mâni'-i küllîsi olmasa. Memleketimizde bize hükûmet iddürmezler. Kendü re'yleriyle gezerler" deyüp, "bizi havâle eylediği gibi ol ân bizim işimiz yaman olur" deyüp müşâvere eylediler. "Buña ilâc budur ki; hemân bu aradan girü cânibe avdet aceb maslahatdur? Eger devlet tarafından itâb vâkı' olur ise bu hâna olur. İbtidâen dahı böyle bâzergân hân bize lâzım dahı degildür" deyüp, sözlerin bir araya kodılar ve cümlesi bu râyı ma'kûl [42^b] görüp: "Biz ölmez hânın kullarıyuz" didiler ve bu aralıkda mahrûse-i Edrene'de rikâb-ı hümayûn kâ'im-makâmı olan Bıyıklı Mustafâ Paşa dahı sırran mektûb tahrîriyle bir çukadârın irsâl eyleyüp, Kırım beglerine mektûbı vusûlünde derûn-ı mektûbda mûnderic kelîmât: "Ba'de'l-hamiyetü's-selmât. Hâliyâ me'mûr olduğunuz seferden avdet eyleyesiz. Hânıñuz el-Hâc²⁰⁵ Selîm Giray Hân-ı alî-şân, hacc-ı şerîfden gelmişdür ve mükerrer hân olması mukarrerdür. Abes yere zahmet çeküp, şedd hall sıkletinden halâs olasız ve bu sene-i mübârekde sâlim eviñüze avdet eyleyesiz. Serhadd-i İslâm dahı hemân muhâfaza olunacakdur" dimişler. Bu fîtneden murâdı Arabacı Ali Paşa'yla mâbeynleri kec olmanın ve Selîm Giray Hân hazretlerinin Mutaîfâ Paşa çırığı olmağıla böyle san'at eylemişler.

²⁰⁵ Eserin tamamında "el-Hâcî" şeklinde yazılmasına rağmen biz "el-Hâc" yazımını tercih ettik.

Çünkü bu mektûbîñ mefhûmı dahı ma'lûmları oldu. İrtesi ale's-seher asker-i Tatar içinde loş loş, kıyt kıyt âvâzıla bir sadâ zâhir oldukda hemân bi'l-cümle asker dönüp aldı yürüyüvirdi. Hemân Safâ Giray Hân'ın etekleri tutuşup, safâsı cefâyâ mütebeddil oldu ve Sa'âdet Giray Hân-ı merhûm aleyhine itdiği sû-i tedbîr yoluna geldi. Netekim buyurmuşdur: *Kâle aleyhi's-selâm*: ²⁰⁶ من حفر حفرة فقد وقع فيه hadîs-i şerîfî muktezâsın nümâyân müşâhede ve ayân oldu. Ammâ çâre yok. Bozulup giden askeriñ ardından âdemler irsâl idüp, beglere ve mirzâlara çok niyâz itdürdi ve: “Her ne murâdınız olur ise dirîg olunmaz. Hemân bu fesâddan fârig olasız” deyüp çok tazarru' eyledi ve lâf harmanın savırup va'deler gösterüp, şikâllerine çok piyâz düşdi. Ammâ kat'an müfîd ve mesmû' itmediler. Varan [43^a] âdemin dögüp kodılar. Safâ Giray Hân me'yûs oldu. Bi'z-zarûrî yanında bulunan beş on kimesnesiyle nehr-i Tuna sefinelerinden birine binüp, Ak-kerman'a geldiler. Ol bozulup giden asker Ak-kerman'da eğlenmeyüp, Kırım'a vusûlünde arz u mahzar tahrîr eyleyüp, evsâf-ı zemîmesiyle arzların pür eyleyüp, netîce: “Biz böyle hâna hidmet itmeyüz” cevâbıyla yekûn-ı kelâm ve imzâ-i havâss u âmm idüp, Âsitâne-i Ferîdûn-unvân cenâbına irsâl eylediler. Hâmil-i arz u mahzar, Devlet-i Âliyye vusûlünde kâ'imakâm-ı rikâb-ı hümâyûn olan Bıyıklı Mustafâ Paşa'ya arz u mahzar-ı Kırım'ı teslim olundukda, ol dahı telhîs-i şehriyârî eyleyüp, arz u mahzar-ı Kırım'ı mütâla'a ve inşâ olundukda ma'lûm-ı hümâyûnları oldu. “Pes umûmen bir vilâyet-i evsâf zemîmesine şehâdet iden kimesne elbetde mezmûmdur ve cümle ulemâ vü sulehâ kezb-i ihtiyâr itmezler” cevâbı buyurmuşlar ve gelen kimesneye su'âl olunup: “Vilâyetiñüz halkı murâdları ve hazzları kimdendür ve kimi sifâriş eylediler?” didükde, ol dahı cevâb virüp: “Sultânım a'lemdür. Velâkin hâliyâ cümle Âl-i Cengiz'den mümtâz ve ser-firâz olan el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şândur ve halk-ı âlem anlardan hoşnûd ve emândur. Bâkî siz a'lemsiz” didükde hemân mu'accelen fermân tahrîr ve kemâl-i i'zâz u ikrâmile: “Bu tarafa teşrîfiñüze müterakkıb ve intizârdayuz. Bir gün mukaddem gelesiz” deyü i'lâm olundu.

Sa'âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretleri dahı henüz hacc-ı şerîfden gelmişler idi. İrsâl olunan kapucıbaşı vusûlünde İslâmbol kurbunda vâkı' karye-i Kadı'da, çiftliklerinden azîmet eyleyüp, şehir-i Edrene'ye vusûl buldukda azîm alaylar ile mu'azzez ü mükerrem istikbâl [43^b] olunup, bir sarây-ı âliyye nüzûl eylediler ve fermânıla kapucıbaşı dahı Ak-kerman'a irsâl olunup, Safâ Giray-ı Hân-ı sâbık cezîre-i

²⁰⁶ “Kim ki, kardeşi için bir kuyu kazarsa içerisine kendisi düşer.”

Rodos'a ta'yîn olundu. İrsâl olunan kapucıbaşı aga vusûlünde Safâ Giray Hân'ı getirüp Rodos'a idhâl eyledi.²⁰⁷ Cezîre-i mezkûra vusûlünde ticâret tarîkıyla cem'-i mâl tahsîline mukayyed oldılar. Bunıñ dahı ahvâli alâ-vechi'l-iktisâr zıkr olunmuşdur. Safâ Giray Hân müddet-i saltanat mâh 10.²⁰⁸

BEYT

Cihânda kalsa eser nîk-nâmıla ahı
Çok olur sîm [ü] zer nâkes nâdânda dahı
Merd-i meydân añunla hân olan öyle gerek
Hezâ mu'tî kerem dise añnâ nâs sehî
Niçe biñ şâh u gedâ konup uçdı bu lânenen
Hâtemiñ nâm ile sanki cisminde rûhı
Yohsa hissetle kabul eylerse bed-nâmı
Añulur târîh-i beşer buncılayın bed-nâmı

HİKÂYET-İ EL-HÂC SELÎM GİRAY HÂN BİN BAHÂDIR GİRAY HÂN İGBİRA'LLÂHÜ ŞÂNÜHÜ, sene 1104.

Hilyeti: Orta boylı, beyâz elli, nahîfe'l-cism, halîmü'l-tabî', tatlı dilli, fasîhü'l-lisân, sehî ve kerîmü's-şân bir hân-ı alî-şândur. Hakk sübhânehu ve te'âlâ ömr ü devletin efzûn ve kâm-ı maksûdın dillerinde bir vefk dil hâsıl eylemeye. Âmîn! Devlet ü şevketiyle tavâf-ı beyt-i Hüda ve hacc-ı şerîf ziyâret ve edâ eyleyüp, kemâl-müsâb ve ecr [ü] fazîlet [ü] sevâba nâ'il oldılar. Netekim rivâyet olunmuşdur. *Kâle'n-nebiyyü min mâlik zâd u rahle* [44] *تبليغ الي بيت الله و لم يحج فعليه ان يموت يهوديا* *salla'llâhü te'âlâ ve selem:* ²⁰⁹ *من ملك زاد و رحلة* hadîs-i şerîfinden ictinâb ve emsâlen kemâl-i şevk ve neşât-ı kalbile edâ-i farzu'llâh eyleyüp geldükden soñra üçünci def'a diyâr-ı Kırım'a hân-ı alî-şân ve sâhib-i

²⁰⁷ Silahdâr, Safa Giray'ın Kırım ileri gelenlerinin mallarına zorla el koyduğunu ve bu nedenle bu hana bir kin beslendiğini belirtir. Selim Giray'ın taraftarı olan Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Mustafa Paşa ile Silahdâr Osman Paşa'nın hana duyulan bu hoşnutsuzluktan istifade ederek onu azlettirdiklerini ve böylece Selim Giray'ın da üçüncü defa han seçildiğini belirtir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 682-685; Defterdâr Mehmed ise hanları karıştırmış ve Saadet Giray yerine Safa Giray yazmıştır. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 437-438.

²⁰⁸ Kırım tarihlerinde Safa Giray'ın hanlık müddeti hakkında birbirinden farklı bilgiler verilmektedir. Abdülgaflar Kırımı 9 ay derken, bk., *Umedü't-Tevârih*, s. 17. Halim Giray 10 ay demektedir, bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 128.

²⁰⁹ "Kim mala ve bineğe mâlik olur da hacca gitmezse Yahudi veya Hristiyan olarak ölür." Tirmizi, 812, III, 176.

unvân oldukların şikeste vü beste cerîde ve tahrîr [ü] takrîre getirüp, alâ-kadri'l-imkân bu abd-i pür-taksîr [ü] acz, halka'llâhü te'âlâ Dervîş Mehmed Giray bin Mübârek Giray-ı Cengizî *gaffera'llahü zünûbehû ve setera uyûbehû*. Alâ-vechi'l-ihtisâr ayân u beyân olunur. İnşâ'allâhü tebâreke ve te'âlâ.

Hicret-i nebiyyü *salla'llâhü aleyhi ve sellem* erba' ve mi'e ve elf 1104 evâhîrinde el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretlerinin tâli'-i mes'ûdları ferhunde ve kuvvet-i sa'âdet bulup, hânlık saltanatına iclâs olunup, sene-i mezkûrada mühimmât-ı tedârik-i sefer görülüp hâzır oldılar. Ammâ hân oldukları vakt içre birâder-zâdelerinden Şâhîn Giray Sultân'ı diyâr-ı Kırım'a nûreddînlik mansıbına ihsân buyurilup ve Çerkes hidmetine sipâriş buyurdılar. Ve ferzend-i reşîdlerinden Sa'âdet Giray Sultân dahı vilâyet-i Çerkes'de Jane nâm karyede sâkinler idi. Hemân Şâhîn Giray ve Sa'âdet Giray sultânlar atlanup, sâlifü'z-zıkr Safâ Giray-oglı Mübârek Giray'ı öñin alup bi'l-cümle esîrleri ve cebe ve tolga ve atların elinden alup, Mübârek Giray havf u haşyetden güzîrân olup firâr eyledi. Azak semtinden dolaşup güçle²¹⁰ Kırım'a düşdi. Anda dahı duramadugundan Rûm-eli'ne gelüp, sâbıkâ meskenine duhûl buldı. Çünkü Safâ Giray Sultân bu haberi mesmû' eyleyüp, esîrlerden me'yûs oldukda mevt ender-mevt pür-melâl olmuşdur ve Arabacı Ali Paşa dahı kal'a-i Belgrad'ı²¹¹ [44^b] ol sene muhâfaza idüp, küffâr-ı dûzah-mekîn Bosna-sarâyı semtlerine hücûm eyleyüp, Bosna serdârı olan merhûm ve magfûr Topal Hüseyin Paşa bir gâzi vezîr ve müdedbîr-i âlî-tedbîr olmanın Hüsrev Beg nâm selef vüzerâsından bâkî kalan defneyi feth eyleyüp, akçe-i mezkûrıla yigirmi biñ mikdâr kul yazup, gelen kefare-i hâsirîni dâ'imâ münhezim eyledüğü meşhûr olduğundan ol sene umûmen kâfir-i bed-kâr cumhûren üzerine vardılar. Hakk tebâreke ve te'âlâ hazretinün kemâl-i lûtf u ihsânıyla kefare-i dûzah-karârı karşulayup, otuz biñ mikdârı nasârı tu'me-i tîg-i âbdâr eylediler. Anıñçün Arabacı vezîr üzerine çokluk kâfir gelmeyüp, hemân tarafeynden muhâfaza olunmuşdur. Ba'de'l-Kasım avdet eyleyüp, Edrene'ye geldükde vezâretten azl olunup, Ali Paşa'ya: “Cezîre-i Rodos'a var. Hân çerâğıña müşerref ol” şekli irsâl eylediler. Bir sene mikdârı zamân mürûrıyla katl olunup, kelle-i nâ-sûdı meydân-ı sarâyda galtân olundu.²¹² Sadr-ı vezârete el-Hâc Ali Paşa nâmında bir vezîr-i âlî-vakâra tesellüm-i mühr-i vezâret-i şehriyârî olundu.

²¹⁰ Metinde “gücüle” şeklinde yazılmıştır.

²¹¹ Metinde “Belgrad'da” şeklinde yazılmıştır.

²¹² Arabacı Ali Paşa'nın azledilme sebebi çağdaş Osmanlı kroniklerinde daha farklı anlatılmaktadır. Ayrıca Ali Paşa azledildikten sonra önce Gelibolu'ya sürülmüş ve burada bir ay kaldıktan sonra Rodos'a

[BELGRAD'IN MUHASARADAN KURTARILMASI]

Ba'de't-tedârik-i sefer, el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerin dahı da'vetile mahmiyye-i Edrene'ye getürmüşler idi. Hân hazretlerine dahı “Seferîsüz” deyü fermân olundukda, hân-ı alî-şân hazretleri dahı Kırım'da kalga sultân oğluna mektûb-ı muhabbet üslûb tahrîr olunup ve beglere ve mirzâlara yarlıg, belîg irsâl eyleyüp, derûnunda münderic kelimât-ı müşkîn [ü] fehevâtı: “Kalga sultân oğlumuz ve sâ'ir begler ve Karaçi kullarımıza ba'de's-selâm-selâmet peyâm, inhâ-i hânî budur ki: Emr-i şehriyârile imdâd-ı sefer-i hümâyûna me'mûr olmuşsızdur. [45^a] Bir gün mukaddem gelmege sa'y-i makdûrîñuz sarf idesiz” deyü te'kîd ü tenbîh buyurmuşlar. Anlar dahı “*El-emr-i emr-i kem*” fehvâsınca ale't-ta'cîl mühimmât-ı sefer görölüp, ber-mûcib-i emr-i âlî itâ'at üzre hakîkatî'l-hâl öyle bir kesret ve cem'iyet ki, bi'l-mecmû' Kırım dilâverleri ve No[g]ay mümtâzları, Tatar-ı kürk-i hûn-hârlar fî-sebîlî'llâh ve mütevekkelen ala'llâh minvâlince ittifâkıla cem' olup, انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ emr-i şerîf ile âmil oldılar. Tayy-yi merâhil²¹³ ve kat'-ı menâzil birle azîmet eyleyüp, kal'a-i Belgrad'a karîb menzilde hân-ı alî-şân hazretlerine mülâkî oldılar ve kal'a-i Belgrad'a ser-asker-i İslâm olan merhûm Ca'fer Paşa-yı şehîdîñ hafiyeten irsâl eylediği feryâdcıları gelüp, mektûbun getürdiler. Tahrîr olunduğı üzre seksen biñden mütecâviz Nemçe ve Macar ve re'yâ kâfirleri nehr-i Sava'dan ubûr idüp, bir haftadan ziyâdedür ki, kal'a-i Belgrad'ı mânend-i ejder-i heft-ser ihâta ve muhâsara eyledi ve öyle ikdâmile dögerler ki, günde yedi yüz pâre top, iki yüz havan kumpara atup, derûn-ı kal'ayı harâb [u] vîrân eylemişdür. Asker-i İslâm dahı bî-tâb ve bî-mecâl olmuşlardır. “Eger imdâd-res olunmaz ise kal'a-i Begrad'ı gine zabt eylemesi mukarrerdür. Hemân Allah ve Resûl bir sâ'at mukaddem imdâdımıza erüp, halâsımıza sebep olasız” demişler ve nâliş ü zârîlik kılup feryâd eylemişler ki, mesmû' olan ehl-i îmân bi'z-zarûrî bana ârız olurdı. Çünkü hân-ı alî-şân ve sadr-ı âlî-vakâr hazretlerinüñ mesmû'ları oldı. Hemân bir niçe dilâver-i [45^b] Tatar'ı istifâ olunup, acele birle dil almaga irsâl olundı. Dilâverân-ı Tatar-ı adû-güzâr bâd-vâr esip gitdiler. Ale'l-

nefyedilmiştir. Müellifimizin belirttiği üzere bir sene sonra değil, azledildikten yaklaşık üç ay sonra öldürülmüştür. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 626-634; *Zübde-i Vekayiât*, s. 421; *Sicill-i Osmânî*, III, 520: Abdülkadir Özcan, “Ali Paşa, Arabacı”, *DİA*, II, 424.

²¹³ “Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.” et- Tevbe, 9/41.

fevr tabur-ı hûk-i cumhûra yetdiler ve bir kaç Nemçe ve Macar la‘înlerin dâm-ı kemendile giriftâr-ı dest-beste tutup, ikinci gün hân hazretlerinin huzûrlarına ihzâr olundu. Anlar dahı söyledüp, fi’l-vâkı‘ paşa-yı mezkûrîñ tahrîri üzre seksen biñ mikdârı kefare-i dûzah-mekîn: “Kal‘a-i Belgrad’ı bunca gündür ki, muhâsara itmişlerdür” deyü cevâb virdükde sadr-ı âlî huzûrına irsâl olundu. Dil getüren dilâverlere, vezîr-i âlî-kadr hil‘at-ı fâhire ve altun bahş eylediler. Ba‘dehû dillerden su‘âl olundukda minvâl-i mezkûr üzre cevâb virdiler. Vezîr-i alî-şân ve hân-ı zî-şân dahı gayret ü bezl-i makdûr eyleyüp, cidd [ü] cehdile iki konagı bir eyleyüp, bir menzil mikdârı mahall kaldukda bir mikdâr Tatar askeriyle bir sultânı ser-asger eyleyüp, tabur çapdırmaga irsâl eylediler. Sultân-ı mezkûr, hân hazretlerinin ogullarından Sa‘adet Giray Sultân nâmında olan ferzend-i reşîdleri idi. Gayret ve sür‘at birle tegâfülen taburıñ bir semtinden sadâ-yı Allah Allah gûyân-ı berk-ı hâtıf gibi çapdukları ile küffâr-ı bed-ma‘âş birbirine düşüp, bir hayli şaşkınlık gösterdiler. Meger kefare-i sakar-karâr, kal‘a-i Belgrad’ı mânend-mâr etrâf u eknâfin ihâta eyleyüp, taburınıñ dahı etrâfına bi’l-cümle handak kestirüp, hıfz eylemiş. Yohsa azîm iş görölmesi mukarrer idi.

El-kıssa, taburdan taşra bulunan otlukcı ve hayvânât cinsinden bârgîr ve gâv bir hayli doyunluk ele getürdiler. Kal‘a-i Belgrad derûnunda bulunan asâkir-i [46^a] İslâm, Tatar-ı nusret-nişânı gördüklerinde burc [u] bârûlarından şâdmân toplar atup, tekbîr-künân, şükr-i Yezdân eylediler. Ammâ mahall-i ma‘rekede sulehâ-yı ümmetden bir Tatar sûfîsi küffâr-ı bed-âyîne esîr olur. Re’s-i tabur olan la‘în-i bed-âyîn, sûfî-i mezbûrı karşısına getürdüp, cellâd-ı tîg-i uryân siyâset meydânında: “Dogrı söyle, bu gelen asker, Kırım hânı kendü midür?” deyü su‘âlinde, mezkûr sûfî bir dîndâr ve mütedeyyin sulehâ-i ümmet olmagın gayret-i İslâmî mevt üzre bir hayc ve hayât memâtın yeksân görmegin: “Bu asker ki, görürsüz, hân hazretlerinin ednâ mertebede bir hidmerkârıdır. Hânda kaldıgu hâna ola” deyüp cevâb virür. Tekrâr su‘âl eyleyüp: “Kırım hânı²¹⁴ ne kadar askerile geldi” derler. Sûfî-i mezkûr: “Asker-i Tatar’ıñ ne mikdâr oldugı ma‘lûmum degildir. İllâ hemân No[g]ay askerinden seksen biñ leşker defter olunmuşdur. İ‘timâd olunmaz ise yarın gelürler, görürsüz” didükde la‘în-i dalâlet-âyîn gazaba gelüp, katline emr eyler. Bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ, ecel-i müsemmâsınıñ vakt[i] olmamagın yanında bulunan kapudanıñ birisi recâ eyleyüp: “Yarınki güne dek te’hîr idelim. Eger cevâbında kizbi zuhûr eyler ise biz bunu dürlü dürlü azâb ile helâk

²¹⁴ Metinde sehven “hanınıñ” şeklinde yazılmıştır.

idelüm ki, bir gayriye dahı gayret ola” deyüp sūfi-i mezkûr halâs iderler ve habsile emr iderler. Ol şeb bi-emri’llâhi te’âlâ kendü mâbeynlerinde bir hengâme-i şedîd zâhir olur tâ bi-seher birbiriyle ceng ü cidâl üzre iken sūfi-i mezkûr bi-emri’llâh bir tarîkıyla ol hengâme arasında halâs müyesser olur, askere gelür. Anlar hōd: [46^b] “Tatar basdı” sadâsıyla kıtâl-i azîm vâkı’ olur, vâfir kâfir mürd olur. Ale’s-seher kal’a-i Belgrad’ı dögmekden fârig olurlar ve nehr-i Sava üzerine vaz’ eyledükleri cisrlerinden Zemîn adası semtine mürûr itmege başladılar. Nısf mikdârı ubûrundan soñra hân hazretleri ve sadr-ı âlî hazretleri bi’l-cümle asâkir-i nusret-me’âsirile gelüp irişdiler. Asker-i İslâm’a icâzet virüp, küffâr-ı hezîmet-şi’ârıñ ardından irişüp, berk-ı hâtıf misâl girişdiler. Bir mikdârın tu’me-i tîg-i âbdâr ve kimin dahı esîr-bend giriftâr eylediler. Nehr-i Sava’nıñ öte cânibinde bulunan la’în-i müşrikin tonüz topı olup, fîrâr eylediler. Guzât-ı Tatar-ı sabâ-reftâr ardlarına düşüp, vâfir ganîmet ve esîr ele getürdiler. Ba’dehû kal’a-i Belgrad’ı ta’mîr ve rîş olan mahalle müceddeden bir hisâr-ı hasîn bünyâd olunup, etrâfına tûl u amîk handak kesdirilüp ve bir kaç mahall-i elzemden tabya ve kuleler ihdâs olundukdan soñra zehâ’ir ve cebehânesin vâfir tedârik olunup, enderûn-ı kal’a-i mezkûra mâlâmâl kul doldurdukdan soñra ma’mûr ve metîn eyleyüp, rûz-ı Kasım anda tescîl eyleyüp, sâlimîn ü gânimîn avdet eylediler.

Tayy-yi merâhil ve kat’-ı menâzil birle pây-ı taht-ı Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân mahrûse-i şehr-i Edrene’ye vusûl buldukda el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine kemâl tevkîr ü i’zâz ile sarây-ı dil-güşâ vâlâ zer ender-zer döşenüp, ta’zîm ü tekrîmile du’â vü senâlarıla getürüp kondurdılar. Pâdişâh-ı cihân, Sultân Ahmed Hân, *rahmetu’llâhi aleyh* hazretleri el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerin sarây-ı hümayûna da’vet idüp, [47^a] azîm eltâf-ı hüsrevânîlerine mazhar düşüp, hâs atlarından bir esb-i cihân-peymâ mücevher ve murassa’ donanmış ki, her gören bir Mısır hazînesi tahmîn eyler, el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine ihsân olunup ve ser-i mübârekine bir mücevher-i girân-bahâ sorguc takup ve miyânlarına dürr²¹⁵ ü lû’lû ile memlû terkeş ve murassa’ bir tîg-i âbdâr kuşadup ve bir fâhir semmûr kürk giydürüp, kırk kîse mikdârı gurusu harclık in’âm olundukdan soñra hayr du’âlarıyla: “Dâ’ima yüziñ ak olsun, berhûdâr ol!” deyüp mu’azzez ve mükerrem konagı olan sarây-ı ferah- fezâyâ getürüp nüzûl eylediler ve sadr-ı âlî hazretlerine dahı kemâl mertebede tevkîr olunup, du’â-i bî’l-hayrile behremend buyuruldu.

²¹⁵ Metinde “dûr” şeklinde yazılmıştır.

Pes vezîr-i âsaf-tedbîr el-Hâc Ali Paşa hazretleri bu fırsatı ganîmet-i küberâ mülâhaza eyleyüp, *Azze men kanea ve zelle men tamea*²¹⁶ mefhûmı muktezâsınca hân-ı alî-şân hazretlerin şefî‘ tutup, pâdişâh-ı âlî-vakâr ve şehriyâr-i âlî-tebâr hazretlerinden mütekâ‘idlik recâsına biryân olup: “Alîlû’l-vücûd bir bende-i kemîneleriyim. Dîn ü devlete istihdâm olmaga iktidârım ve kuvvet-i bedenim tahammülü yoktur. Du‘â-gûy-i şehriyârî olunmak ile çerâg ü hayr-hâhları olmak recâ olunur” didükde, pâdişâh-ı encüm-sipâh dahı recâsın kabûl buyurup, sadr-ı vezâretten azl olunup, yevmiye beşyüz akçe vazîfe in‘âm olundu ve şehir-i Bursa’da mütemekkin olmak üzere izn-i şehriyârîleri sâdır oldukda vezîr-i nîk-tedbîr, ol hergiz pür-hatardan sâlim hurûc eyleyüp, [47^b] şehir-i Bursa’ya duhûl buldılar.²¹⁷ الشَّهْرَةُ آفَةٌ hadîs-i şerîfinden halâs oldılar.²¹⁸ Sadr-ı âlî ve mesned-i mu‘âllaya rikâb-ı hümâyûn kâ’imakâmı olan Bıyıklı Mustafâ Paşa’yı, huzûr-ı şehriyârîyye da‘vet olunup, mühr-i vezâreti yed-i ba‘îd teslîm ve tefvîz emûr buyurdılar. Pes sadr-ı vezârete Bıyıklı Mustafâ Paşa tasaddur eyledi ve el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretlerin, pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretleriyle mükerrer müşerref olunup, izn-i hümâyûnlarıyla diyâr-ı Kırım’a müteveccih oldılar. Şerefü’l-vusûl taht-ı hükûmetlerinde İskender misâl geçüp karâr buyurup, adl ü dâdile hükûmete ve icrâ-i şer‘-i Muhammedî’ye *salla’llâhü aleyhi ve sellem* meşgûl oldılar. *Kâlen nebiyyi salla’llâhü te’âlâ aleyhi ve sellem*,²¹⁹ ان احبَّ الناس يوم القيامة امام عادل

O şehüñdür sa‘âdeti günin

Meyli yok zulme adle mâ’ildür

Hazret-i izzete âhibbü’n-nâs

Yevm-i mahşerde şâh-ı âdildür

²¹⁶ “Kanaat eden aziz, hırâ düşen zelil oldu.”

²¹⁷ “Şöhret âfettir.”

²¹⁸ el-Hac Ali Paşa’nın sadareten azli aslında paşanın hastalığından dolayı değildir. Çağdaş Osmanlı kronikleri de sadrazamın neden ve nasıl azledildiği konusunda birbirine tamamen zıt bilgiler vermektedirler. Defterdar, *Zübde-i Vekayîât*, s. 440-442’de II. Ahmed’in, halka ağır vergiler salan ve onlara zulmeden defterdarı azletmesi için Sadrazam Ali Paşa’ya fermân göndermesine rağmen sadrazamın defterdarı azletmemesini ve huzûr-ı hümâyûnda bunun sebebi sorulduğunda ise defterdarı savunarak, padişahın kararını eleştiren bir konuşma yapmasını paşanın azledilme sebebi olarak gösterir. Padişah, önce Ali Paşa’yı öldürmek istemiş, ancak ileri gelen devlet ricalinin araya girmesiyle onu af etmiştir. Padişah, paşayı afvetmekle kalmamış, istediği yerin valiliğinin verileceğini de belirtmiştir. Fakat sadrazam bu teklifi de reddedip, cüzi bir geliri olan Mihaliç hâssını istemiştir. Daha sonra da Bursa’ya gitmiştir. Silahdâr ise, Defterdar’ın tam tersini söylemektedir. Ona göre haksız olan Ali Paşa’dır ve padişahın gazabından Bozuklu Mustafa Paşa’nın ricası ile kurtulabilmiştir. İkinci defa huzura geldiğinde ağlayarak af dilemiş ve Mihaliç hâssını, padişahın lütfu ile almıştır. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 694-697.

²¹⁹ “Kıyamet gününde insanların en sevimlisi (Allah’a en sevimli geleni) adaletli devlet reisidir.”

muktezâsınca âmil oldılar.

VAK‘A-İ ASR-I SULTÂN AHMED BİN İBRÂHÎM HÂN, *rahmetu’llâhi te‘âlâ aleyh.*

Zamân-ı şerîflerinde gürûh-ı revâfız ve melâhide Acem şâhı olan Hân Hüseyin, nâme ile elçi irsâl eyledi. Ebü’l-Ma’sûm Hân nâmında bir Kızılbaş, dörd yüz nefer mülhid-i bed-ma‘âşile vâfir tuhfe vü hedâ ile bir siyâh fil getürdiler. Bir sarây-ı âliyye²²⁰ sâkin itdirilüp, üç ay mikdârı zamân mahmiyye-i şehr-i Edrene’de misâferet tarîkıyla istirâhat eyleyüp, dürlü dürlü hîle kelâmlar ile vükelâ-yı dövledin ba‘zın mertebe-i i‘timâda irişdurdiler.²²¹ Revâfız la‘înlerinüñ [48^a] gelmesine bâ‘is iki vech üzre imiş.

BİRİSİ OL Kİ: Ekrâd beglerinden Bebe Süleymân nâm bir beg-i şecî‘ ve dilâver, memâlik-i Revâfızî dâ’ima tâlân ve yagma ve harâb eylemege mu‘tâd bir server idi. Bir vechile def‘-i mazarrata ve mukâbil [ü] mukârenete kâbil olmadukları ecluden şikâyet tarîkıyla Âsitâne-i Ferîdûn-unvân cenâbına arz-ı muhabbet gösterüp, mezkûr Bebe Süleymân Beg’i gammaz itmek husûsuna gelmişler idi.

VECH-İ SÂNÎ: Özbek Hânı olan Sübhân Kuli Hân dâm-ı ref‘te hazretleri mensûbâtından Kayva ya’nî Urgenc vilâyeti didükleri memleketiñ taraf-ı Sübhân Kuli Hân’dan nasb olunan Şeh Niyâz Hân Kızılbaş hudûdıyla sınırdaş olmanın memleket-i Revâfızî dâ’im gâret ü hasâretten hâlî olmayup, niçe kurâ ve şehirlerin harâb u yebâb itmesi sebebiyle ke’enne Kızılbaş-ı mezheb-tırâş, anlara böyle cevâb-ı harr-gûş virüp: “Hâliyâ biz Mekke ve Medîne pâdişâhı olan Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân ile dostuna dost ve düşmenine düşmân olmak üzre ahd ü peymânımız vardır ve cemî‘ ümmet-i Muhammed *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ cemâ‘at-i mü’minîn mâbeyninde şâh-ı ekber ve sultân-ı fahr ve halîfe-i rû-yi zemîn anlardır. Ma‘a-hazâ bizim üzerimize havâle olan düşmene anlarıñ dahı rızâ-yı hümâyûnları yokdur” şeklinde lâf ü güzâflar tahrîr olunup, ol vilâyet halkına karaltı göstermişler: “İşte Âl-i Osmân

²²⁰ Metinde kastedilen saray Defterdar Ahmed Paşa Sarayı’dır. Bk., *Nusretname*, 243b.

²²¹ Ebü’l-Masum’un İran elçisi olarak gelmesi II. Ahmed döneminde değil, II. Mustafa döneminde 1108’dedir. Ayrıca Edirne’de üç ay değil, iki buçuk ay kalmıştır. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 604-605; *Nusretname*, 243b-246b; Anonim bir Osmanlı kroniğinde ise *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 132-133’te ise Ebü’l-Masum’un İstanbul’a geldiği tarih 1109 olarak verilmektedir.

pâdişâhına âdemimiz gitdi ve imdâd-ı asker dahı virecek oldu” fülân deyüp, kendü memâliklerin hıfz için bunda gelüp arz-ı muhabbete sebeb bu imiş.

El-kıssa, [48^b] hezâr-ı şeytânât ile Bebe Süleymân Beg’i hilâf-ı inhâ eylediler. Vilâyet-i Acem’i gâret ü hasâret itmeyesin deyü te’kîd-i ahz-ı hümayûn sâdır olundı ve ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âliyyelerden bir aga ile Bebe Süleymân Beg’e irsâl eyleyüp, gürûh-ı Kızılbaş-ı bed-ma’âş dahı yıkılıp gitdiler.

VAK‘A-İ UHRÂ: Meşâhir-i ulemâdan Mısırî muhalles eyler, tarîkat meşâhîrinden, re’îsü’l-ulemâ add olunanlardan bir şeyh-i müte‘ârefü’n-nâs Anadolu diyârında vâkı‘ şehr-i Burusa’dan iki yüz mikdârı sûfî ve müridleriyle sancâk kaldırıp ve ba’zı nâ-meşrû‘ halt-ı kelâmıla ya’nî: “Peygamberiñ kızı hazret-i Fâtımatü’z-zehrâ, *radiyallâhü anhü* hazretinüñ ferzend-i reşîdleri İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin-i şehîd, *radiyallâhü te‘âlâ anhü* dahı peygamberdür ve hâlâ ben İsâ-rûhu’llâhım. İşte iki melek bu sûfîlerimdir” deyüp şehr-i Edrene’ye bu da’vâ ile vusûl bulduğı gibi: “Bize mahallsiz gelen İsâ lâzım degil” deyüp cümle sûfîleriyle İbrime’ye²²² nefy olundı. Cüz’î zamân dahı te’hîr olursa bir azîm fesâda bâ’is iş olması emr-i mukarrer idi. Mezkûr Mısırî Efendi-yi merhûm, mazanne-i kirâmdan bir meczûbü’l-akl, aşk-ı ilâhî ile mest olmuş kimesne olduğundan iştiyâh degildi. Ammâ kelâmı şer‘-i şerîfe muhâlif olmanın nefy olunmuşdur.

Ve raca’nâ ilâ kelâminâ. Pes ol şitâ-güzerile fasl-ı bahâr-ı huceste-âsârda tedârik-i mühimmât-ı sefer hâzır ve âmâde kılınup, Sadr-ı âlî Bıyıklı Mustafâ Paşa ve sâ’ir vükelâ vü ümerâ bi’l-cümle sipâh, kuvvet ve kudret-i birle ve sa’âdetli [49^a] el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretlerine da’vet-i sefer olunmak için hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn ile bir kapucıbaşı agayı irsâl olunmuşdı. Ve kılıç, kaftân ve altmış biñ altun sekbân ulûfesi, on biñ altun hân hazretlerine, terkeş bahâ dahı irsâl olundı. Şerefü’l-vusûl sa’âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri dahı: “Sem‘an ve tâ‘an” deyüp bir mikdâr Kırım askeriyle diyâr-ı Kırım’dan azîmet buyurup, Ak-kerman’a vusûllerinde bir kaç gün ârâm uistirâhat eyledükden soñra ba‘de’t-tedârikü’s-sefer “Es-

²²² Niyâzî Mısırî, Limni’ye sürülmüştür. Bk., *Silâhdâr Tarihi*, II, 704-705; *Zübde-i Vekaiyât*, s. 450; Abdülbâki Gölpinarlı, “Niyâzî Mısırî”, *Şarkiyat Araştırmaları*, VII, 183-226.

seferü kit'atün mine's-sakar"²²³ mefhûmunca No[g]ay ve Ak-kerman kavminden dahı bir mikdâr asker intihâb idüp, hulûs-ı kalbile fî-sebîli'llâh ve mütevekkilen ala'llâh müteveccih ve azîmet buyurdılar. Kâle'n-Nebiyyü aleyhi's-selâm: من اغتبرة قدماء في سبيل الله حرم الله علي النار ²²⁴ hadîs-i şerîfî sürûriyla "Azm-i kal'a-i Belgrad-ı behişt-âbâd ve dîn ü devlete imdâd" deyüp çekilüp gitdiler. Ammâ vilâyet-i Eflak'dan ubûr u mürûr ider iken Kırım halkı sâbıkâ hânlardan bozulup, gitdügi menzile geldükde eski habâ'is hulkları harekete ve hâtırlarına gelüp loş loş, kıyt kıyt avâzın ayyûka peyveste eyleyüp, girü cânibe aldı yürüyivirdiler. Sekbân halkı dahı gitmek istedi. Hân hazretleri ibrâm eyleyüp koyvermediler. Hemân sekbân halkı ve agaları bi'l-cümle iki biñ mikdârı askerile kaldı. Sâbıkâ çekilüp gitdiler. Hân hazretleri nâçâr hele gayret eyleyüp girüye dönmediler. Belgrad'a müteveccih ve revân oldılar.

Sekbân tâ'ifesi, Kırım halkıyla avdet eylemege ibrâm [49^b] itmedüklerine sebep budur ki: Asker-i Tatar ulûfesizdür, hasbeten li'lâh sefere çıkarlar. Ammâ sekbân kavmi ulûfe-hordur, vazîfeleri dahı Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân hazînesinden ihrâc olunup, hân olan devletlüye teslîm olunur. Eger anlar dahı vazîfesin tamâmen virüp, bahşışlerin mukannen üzre iderler ise aslâ bir fi'l-i şenîde bulunmaz bir tâ'ifedür ve mazbûtdur ve illâ Safâ Giray Hân-ı sâbık gibi ulûfelerin kat' eyleyüp, nısf üzre virilüp ve Devlet-i Âliyye'den gelen altunu kırkup noksânü'l-agyâr idüp virürler ise anlar dahı ma'âl-kerâhe istihdâm olunup, fırsat mahallinde firârdan gayrı işe yaramaz. Yohsa hîle ve noksân olunmasa hân olan kimesneden bir ân ayrılmazlar, mutî' ve münkâd tâ'ifedür. Meger hân olan kimesneniñ azl olmasın akle'l-yakîn müşâhede ideler. Netekim Safâ Giray'ı ma'lûm idindiler ve sekbân akçesi seksen biñ guruşdur, atı ve tüfenk, pâk ve müsellâh tüvânâ ve kırk bayrak olmak üzre, be-her bayrak ellişer âdem cengâver ve tüfenk-endâz dilâver şartıyla ibtidâen el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretlerinüñ ikinci def'a hân olduğu 106 senesinde re'y-i şerîfleriyle Âsitâne-i sa'âdete i'lâm eyleyüp, be-her sene Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân hazînesinden ulûfe-i sekbân bi't-tamâm ihrâc olunup, bir ser-bevvâbân-ı hâssa agayla hân hazretlerine irsâl ü teblîg olunur idi.

²²³ "Sefer, cehennemden bir parçadır."

²²⁴ "Ayakları Allah yolunda tozlanan kimseye Allah ateşi (cehennemi) haram kılar."

Netâyic-i kelâm ani'l-merâm, el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân, pâdişâh-ı âdil ve şecî', kâmil, bir vücûd-ı sehî, ke'enne kerem sâhibi, nâmûs [50^a] u âr olmagın gâyetde âr lâ-hakk olup, girü dönmediler. Bâlâda zikri sebkât eylediği minvâl bâbında ma'an bulunan askeriyle kal'a-i Belgrad'a vusûl buldılar. Bi-emri'llâhi te'âlâ ol sene kâfir-i bed-kâr aslâ hareket itmeyüp, tarafeynden muhâfaza olundu. Rûz-ı Kasım tescîlinde sâlim avdet eylediler. Ammâ bu taraftan Kırım ve Ak-kerman ve No[g]ay halkı bi'l-cümle hâzır olup, vakt-i şitâda vilâyet-i küffârda olan nehr-i azîmler incimâd mahalline müterakıb ve intizâm iken hikmet-i ilâhî bir şitâ-i zemherîr kuvvetinde cümle Macar mün'kid u incimâd olduğu gibi hemân toksan biñ mikdârı Tatar-ı sabâ-reftâr, adû-şikâr bir uyardan atlanup Lehli keferesinüñ vilâyeti üzre fî-sebîli'llâh sefer ü azîmet eylediler. Berk-ı hâtîf misâl irişüp, Leh keferesi memâlikin harâb ve tâlân ve yagma ve hüsrân ve kurâ vü kasabâtın şerâre-i âteş-sûzân ile pür idüp, on biñden mütecâviz esîr ve dûşîze ve gulâm ahz eyleyüp ve mâl-ı ganîmetden ve hayvânât cinsinden bî-add ve ganâyim ele getürüp, selâmet ile vilâyetlerine vusûl buldılar. Elhamdüli'llâhi te'âlâ ol şitâda azîm yüz aklığı zuhûra getürdiler.

Bu taraftan el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleriyle, Sadr-ı âlî Bıyıklı Mustafâ Paşa ma'an mahmiyye-i Edrene'ye vusûl bulup, pâdişâh-ı âlî-vakâr ve şehriyâr ve âlâ tebâr hazretlerinden sad gûne iltifât-ı in'âm ve ihsânlarına, mahzar u inâyetlerine nâ'il oldılar ve tekarrub-ı sultân ile niçe kimesneleri dahı çerâğ ve hayr-hâh idinüp, خير الناس²²⁵ من ينفع الناس hadîs-i şerîfi tahtında [50^b] dâhil oldukdan soñra icâzet-i şehriyârile me'zûn olup, azm-i vilâyet-i Kırım ve mesken-i havâkîn-i Cengiziyân-ı kadîm deyüp müteveccih ve revân oldılar.

Hân hazretleri ric'atlerinden soñra Sadr-ı âlî Bıyıklı Mustafâ Paşa dahı fırsat bulup, vezîr-i sâbık el-Hâc Ali Paşa sülûküne meslek üzre mütekâ'id olmak recâsını pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerine arz [u] niyâz ve i'lâm eylediler. Ammâ Sultân Ahmed bin İbrâhim Hân gûyâ vezîrlar kendünden bî-zâr şekilli senede birisi mütekâ'id olmaga tâlib ü ragbet olduklarından gazaba gelüp, hemân katline fermân buyurdılar. Vükelâ-yı devletden ba'zı nedîm-i şehriyârî bulunan kimesneler recâ vü niyâzile cürm ü günâhın

²²⁵ "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır."

afv itdirüp, Bıyıklı Mustafâ Paşa'yı nefy olmasıyla halâs eylediler.²²⁶ Ba'dehû Ali Paşa nâmında bir paşayı getirüp, sadr-ı âlî makâmına tasaddur eylediler. Ol vezîr-i basîr dahı sadr-ı vezârete nâ'il olduğu gibi tama'-ı hâmile celb-i mâla sa'y u ikdâm eyleyüp, niçe dürlü bid'atler ihdâsına ihtimâm ve îcâd eyledi. Hattâ selef pâdişâhlardan i'tâ olunan nâs üzre havâs-ı hümayûnlar herkes âbâ an-ced berât-ı pâdişâhile mutasarrıf olduğu hâssların cebren ellerinden ahz eyleyüp, mâlikâne nâmıyla tesmiye itdirüp, mezâda virilüp, dellâllar nidâ iderek fûruht eylediler. Güci yeten kimesne istikrâzile akçe peydâ eyleyüp, mutasarrıf olduğu ekmegin satun aldı. Kimisi dahı akçe peydâ idemeyüp hâ'ib ü hâsir kaldı. Netîce, kiminden biñ gurus [51^a] ve kiminden iki biñ gurus celb idüp, ilâ yevminâ hazâ bid'at-i dalâlesi kâ'im, kendüsi mevtille nâ'im oldu. Âkıbet kendü başına dahı hayr gelmeyüp, Sultân Mustafâ Hân cülûs-ı hümayûnlarında katl olunup, lâşesin yol üzerine bıraktılar. Memerr-i nâs üzre cesedinden halk mürûr idüp, hâk-i pâyile cism-i Arab-vâr siyâh oldu. *Ve ilâ hâza'l-ân siper-i la'net* halk olmuştur.²²⁷ Netekim²²⁸ كل بدعة ضلالة mukarrerdür. El-ıyâzü bi'llâhi'l-aliyyü'l-azîm mazmûm-ı nâs olup, târîhlere tahrîr olunup, elsine-i havâs u âmmda bed-nâm olmuştur.

BEYT

Tama' her kişiyi pek alçak eyler

Meseldür “az tâma', çok ziyân” dirler

²²⁶ Çağdaş Osmanlı kronikleri Bozoklu Mustafa Paşa'nın azledilmesini farklı sebeplere bağlamaktadırlar. *Zübde-i Vekayiât*, s. 476 ve *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 52-53'te Dârüssaade Ağası Nezîr Ağa ile olan sürtüşmelerinden dolayı Nezîr Ağa gurubunun sadrazamın azlini sağladıkları yönünde bilgiler verilmektedir. Silahdâr ise, sadrazamın azledilme sebebi olarak ava fazla düşkün olmasını ve devlet işleriyle yeterince ilgilenmemesi göstermektedir. Bk., *Silahdâr Tarihi*, II, 739-740.

²²⁷ Burada anlatılan Sadrazam Sürmeli Ali Paşa'dır. Ancak müellifimizin belirttiği gibi Sürmeli Ali Paşa, II. Mustafâ'nın cülusunda değil, bundan yaklaşık iki ay sonra katledilmiştir. Öldürülme sebebi hakkında çağdaş Osmanlı kronikleri müellifimizden oldukça farklı bilgiler vermektedirler. Silahdâr, *Nusretnâme*, 217a'da sadrazamın azledilme sebebi olarak II. Mustafa'nın sefere katılmasını önlemek için Yeniçerileri isyana teşfik etmesini göstermektedir. Yine bu kaynağımıza göre paşa, azledildikten sonra hemen öldürülmeyip, Çeşme'ye sürülmüştür. Ancak borçlarına karşılık yeterli malı olmadığı için İzmir yakınlarında iken yakalanıp, İstanbul'a geri getirilmiş ve burada idam edilmiştir. Defterdâr, sadrazamın azledilme sebebinin bir iftira yüzünden olabileceğine dikkat etmektedir. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 539, 547.

²²⁸ Her bidat bir sapkınlıktır. İbn-i Mace, 42; İbn-i Hambel, 17184, 4/126.

[VARADİN SEFERİ]

Muhassal-ı kelâm Ali Paşa dahı sadr-ı vezâretde müstahkem olup, evvel bahâr-ı huçeste-âsârda mühimmât-ı sefer tedârikiyle mu’tâd-ı kadîm-i Osmânî ve âdet-i müstahsene-i cihândârî üzre Kırım hânı olan el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretlerin dahı da’vet-i sefer-i hümâyûn içün kılıç, kaftân ve harc-ı râh ırsâl eyleyüp, sefer-i hümâyûnda ma’an bulunmasın işrâb u i’lâm eylediler. Anlar dahı: “Sem’an ve tâ’an” deyüp ba’de’t-tedârik bir vakt-i meymenette²²⁹ diyâr-ı Kırım’dan irtihâl eyleyüp, Ak-kerman’a vusûl buldılar. Ve No[g]ay askerin dahı küllî ihtimâm birle ihrâc olundukdan soñra niyyetü’l-gazâ fî-sebîli’llâh ve mütevekkel-ala’llâh fehvâsıyla azm-i Belgrad-ı behcet-âbâd deyüp, revân oldılar. Bu taraftan Ali Paşa-yı sadr-ı âlî, asâkir-i nusret-fercâmile top, tüfenk ve humpâra ve fişek tecemmülât-ı cebehâne hâzır u âmâde oldukdan soñra azm-i Belgrad kıldılar. Tayy-yi merâhil ve kat’-ı **[51^b]** menâzil birle bir yevm kal’a-i Belgrad’a vusûl buldılar. Bir kaç gün ârâm veistirâhat eyleyüp, asker-i Tatar-ı sabâ-reftâra muntazır iken bir rûz-ı fîrûzda anı müşâhede ve ayân oldı ki, hemân gerü gubâr evc-i âsumâne peyveste alup, âyâ ne ola deriken, bâd sabâ tîg-i ser ve tîzile karşılayup, rakîb-i bed-likâ manend iki şikk eyledükde nümâyân oldı ki, sa’âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretleri bir hing-i sabâ-reftâra süvâr olmuş, öñünce sekbân bayrakları güşâda ve direkleri çekilüp ve tug-ı pür-fürûg sancâk-ı sîm [ü] zerler nâz ni’m ile hırâmân-ı dilberler gibi zahrında ve anın zahrında tablhâne-i hânî güm güm gümleyüp, nevâ vü râst ve dem-sâzile sürüp, gelüp ve anlardan gerü kat ender-kat tavâ’if-i muhtelif, biribirin bilmez ve lûgat-ı muhâlife ile kelâmını kimesne añlamaz. Tatar dilâverleri ve No[g]ay ejdehâları gürûh gürûh, fevc fevc gûyâ deryâ-yı ahter-i ender mevc ender mevc bir kesret ve bir hengâme-i fitrat ki, her nazar-ı dîdeler, Tatar-ı sabâ-reftârıñ bu cem’iyetlerine tahsîn idüp, hazâ cüyûş-ı müslimîn kûh-efgen deyüp pesend-i vâfirîn eylediler.

Hemân sadr-ı âlî hazretleri bi’l-cümle ümerâ-i izâm ve mîr-i-mîrân-ı alay ile istikbâl eyleyüp, otak-ı gerdûn-nitâkları bir mahall-i mürtefi’-i ferah-fezâyâ kurulmuşdı. İkrâm-ı tâm ve tevkîr ü ihtirâm birle nüzûl eylediler. Ba’dehû vezîr-i a’zam, azîm ziyâfetleriyle hân-ı alîşânı da’vet eyleyüp, ordu-yı hümâyûna teşrîfinde mükerrer ü

²²⁹ Metinde “meymenede” şeklinde yazılmıştır.

mu‘azzez alayıla getürüp, sadr-ı âlî hazretlerinin otak-ı vâlâ-nitâkına nüzûl idüp, hân hazretlerini ba‘de’z-ziyâfe [52^a] bir rahş-ı cihân-peymâyâ bindürdiler ve asâkir-i Tatar’a müstevfî zahîreleri virilüp, bir kaç gün def‘-i şeddü’l-rihall eyledükden sonra el-Hâc hân-ı zî-şân ve sadr-ı âlî ve bi’l-cümle ocak halkı ve mîr-i mîrân, vükelâ-yı düvel müşâvere eylediler ve Astankamen nâm mahallde olan tabur-ı hûk-i cumhûrîñ üzerine varılmak için müttefikü’l-keîlâm idüp, hâs ve âmm ma‘kûl ve münâsib gördiler ve dil almak için dilâverân-ı Tatar’dan intihâbile yigirmi mikdâr Tatar kürk-i hûn-hâr irsâl olunup, nehr-i Sava üzerine cîsr bünyâdına Eflak begi ve ahâli-i mezkûrları ta‘yîn ve havâle olunup, tetmîminde hemân bi’l-cümle vüzerâ-i izâm ve ümerâ-i fehâm ve cüyûş-ı İslâm, cîsr-i mezkûrdan ubûr u mürûrıla Zemîn sahrâsını memlû‘ ve hayme vü hiyâm eylediler. Ba‘dehû dil almaga varân dilâverler vusûl bulup, bir niçe Nemçe ve Macar kefere-i bed-kâr keşân ber-keşân ahz idüp, sadr-ı âlî huzûrına ihzâr eylediler. Su‘âl olundukda: “Tabur-ı bed-kâr Nemçe ve Macar kefere-i dûzah-karâr Varadin nâm kal‘a kurbunda mevcûd olduğu tahkîk-i ma‘lûmları oldu ve diller de bunu söyledi. Mahall-i mezkûrdan irtihâl eyleyüp, azm-i Varadin kefere-i dûzah-mekîn niyyetiyle müteveccih oldılar. Meger müşrikîn-i dalâlet-mekîn, kal‘a-i Varadin’i müceddeden bünyâd idüp, bir hısn [ü] hasîn ve bir kal‘a-i gevher- mekîn eylemişler ki, pâ-yı esâs kelle-i gâv ve semek ve kulle-i mu‘allâsı evc-i semâ-i ferkadân felek eşkâl bünyâdında üstâdân-ı mühendisîn hayrân ve handak-amîkanda ukalâ-i dûr-bîn sergerdân olur. Bundan mâ‘adâ tabur-ı nuhûset-cumhûrın etrâf-ı kal‘ayı ihâta eyleyüp, [52^b] mânend-i mârr-ı heft ser dâ’ir ve bundan mâ‘adâ taburınıñ etrâfına dahı tûl ve amîk handak kesüp, kemâl-ı havfindan toplar çeküp, tabyalar ihdâsıyla şöyle kavî heft ve hırâset eylemiş ki, ne mûrg-i tâ’ir üzerinden uçmaga kâbil, ne mârr-ı sehmiyye arasından geçmege nâ’il olur.

Netâyic-i kelâm hân-ı zî-şâ[n], vezîr-i alî-şân, bi’l-mecmû‘ cüyûş-ı nusret-nişânıla kal‘a-i Varadin üzerine müteveccih olup, top menzili mikdârı mahall kaldukda nüzûl buyurup, hemân yeñiçeri metris almaga fermân buyurdılar. Dilâverân-ı cüyûş-ı İslâm ale’l-ikdâm metrisler kazup, itmâmında top ve darbûzânlar kurulup, hâzır olundu. İrtesi ale’s-seher müşrikîn-i dalâlet-rehber üzerine kûh-efgen balyemez ve koguş toplarına âteş urilup, tabur-ı nuhûset-cumhûr üzerine dâne-i top bârân-ı âsumân misâl yagdırıldı. El-kıssa, üslûbü’l-mezkûr yigirmi üç gün ale’t-tevâlî tabur-ı nuhûset-cumhûrın ihdâs eylediği tabyaları dögölüp, ceng ü cidâl tarafeynden bir ân münfekk ve top ve tüfenk ârâm olunmadı. Bi-emr-i Hudâ-yı müte‘âl on gün mikdârı zamân bârân-ı rahmet eksik

olmayup, metrisler seyl-i revânile memlû oldu. Bir gice bagteten bir hengâme sadâ-yı Allah Allah sâdır olup, asker-i İslâm birbirine düşdi. Tâ bi-seher ceng ü kıtâl vukû' buldı. Kâfir-i bed-cibilliyet dahı metrislerin bıragup: “Türk basdı” sadâsıyla birbirlerine tîg ü teber urup, azîm kıtâl eyleyüp, hayli kâfir cehenneme ırsâl eylerler. İrtesi ale's-seher hân hazretleriyle müşâvere olunup, bir vechile zafer müyesser olmayacağın mukarrer [53^a] bildükden soñra topları metrislerden ihrâc olunmak ma'kûl görüldi. Fermân olunup, topları metrislerden çekdirdiler. Ba'dehû te'hîr olunup, ba'de'l-işâ menzil-i merkûmdan irtihâl buyurup, kal'a-i Belgrad cânibine müteveccih oldılar. Bi-emri'llâhi te'âlâ azîm matar-ı kesîr vukû'ıyla yollarda gâyet zahmet ve meşakkat çekildi. Bi-fazli'llâhi te'âlâ cebehâne ve toplar bi't-tamâm selâmet ile hudûd-ı İslâm olan kal'a-i Belgrad'a vusûl bulup, cümle cüyûş-ı müslimîn ve asâkir-i mü'minîn sâlim üzre dârü'l-âmâna vusûl bulup, rûz-ı Kasım tescîl mahfûz olundukdan soñra bi'l-cümle avdet buyurdılar. Ol sene-i mübâreke ne gâlib, ne maglûb oldılar.

el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân dahı sadr-ı âlî hazretleriyle vedâ'laşup, Kırım tarafına azîmet ve müteveccih oldılar. Ali Paşa-yı sadr-ı âlî dahı kadem be-kadem mahmiyye-i şehir-i Edrene'ye azîmet eylediler. Tayy-yi merâhil iderek bir rûz-ı firûzda mahrûse-i Edrene'ye vusûl ve duhûl bulup, pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretlerinüñ hâk-i pâ-yı gubâr-ı mübâreklerine rû-yı mâlide birle müşerref oldukda iltifât-ı hüsrevânîlerine mazhar düşüp, in'âm-ı tâm ve tevkîr ü ihtirâmlarıla behre-mend oldılar. Târîh, sultânü'l-kevineyn ve resûlü's-şakaleyn Muhammedü'l-ümmî, Kureyşî ve Hâşimî, *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ hamse ve mi'e ve elf sene 1105 evâsıtında vukû' olmuştur.²³⁰

Ammâ bi-emr-i Rabbânî ve hükmi Sübhânî birle bu vakt içre pâdişâh-ı cemm-tezyîn Sultân Ahmed bin İbrâhîm Hân hazretlerinüñ tab'-ı zücâcları münkesir olup, âtabe-i zamân mu'âlece ve dermân eyledükçe [53^b] kat'â kuvvet-i eczâ te'sîri bulunmadı.²³¹ كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ الْحَكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ misdâk-ı sadâkat-meşhûnı müşâhede ve nümâyân olup, maraz-ı istiskâ-ı tiblî hod müştedd ve ayân oldukda hemân

²³⁰ Varadin Seferi 1105 değil, 1106'da düzenlenmiştir. Bk., *Silâhdâr Tarihi*, II, 757-779; *Zübde-i Vekayiât*, s. 492-496; Danişmend, *Kronolojisi*, III, 475.

²³¹ “O’ndan başka her şey helâktedir, hüküm O’nun ve nihâyet döndürölüp O’na götürüleceğiz.” el-Kasas, 28/88.

cânib-i hâtîf-i gaybdan ²³² رَجْعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي sadâsı sem‘-i şerîfine idhâl olunduğı birle rûh-ı azîzi, cism-i tenden perrân ve na‘îm-i fîrdevs içre hırâmân oldu. İnşâ‘allâhü te‘âlâ *rahmetu’llahi te‘âlâ aleyh, rahmeten vâsia’ten* فِإِذَا ²³³ جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ emr-i münîfi ve vefkınca ne bir sâ‘at takdîmden ve ne bir sâ‘at te’hîr olmayacağı mukarrerdür. Ve derd-mend hekîmbaşî müteferrik-i hicâb oldılar. Anıñçün zürefâ-i Fars dimişdür ki:

Magrûr her zerre mî-gûyed müneccim jâj tabîb

Çünkü bi-emri’llâhi te‘âlâ Sultân Ahmed Hân bu dâr-ı fenâdan, sarây-ı bekâya rihlet buyurdılar. Birâder-i âlî-nejâd, merhûm Sultân Mehmed Hân ferzend-i reşîdlerinden Sultân Mustafâ Hân hazretlerin taht-ı sa‘âdete iclâs olundu.

CÜLÛS-I HÜMÂYÛN SULTÂN MUSTAFÂ HÂN BİN MEHMED HÂN,

sene 1106, sitte ve mi’e ve elf.

Cülûs-ı hümayûn-ı şevket-makrûnları zuhûrunda mesned-i sadr-ı âlîde Ali Paşa bulunmagıla mühr-i vezâreti, pâdişâh-ı âlî-câh savbına teslîm eyledükde mahzar-ı inâyet-i şehriyâriyye nâ’il olup, mükerrer hil‘at teşrîfiyle i‘zâz ü ikrâm ve iclâl ü izâm ve tevkîr olunup, menşûr-ı vezâreti iki sultân-ı azîmü’ş-şânîñ tevkî‘ ve tugrâ-yı ikbâliyle [54^a] tezyîn bulmuş iken vesvese-i şeytâniyye mübtelâ olup, ba‘zı tama‘-ı hâm ile hıyâneti zuhûrunda müstehakk-ı gazab-ı şehriyârile katl ve ibret-i âlem içün tarîk-i âmm üzre lâşesin bıragılup, memerr-i nâsda pâymâl olmuşdur. Hülâsa-i kelâm, Ali Paşa fevtinden soñra mesned-i vezârete lâyük [u] yarâr ve cümlesinden fâ’ik bihter-i tefahhus olundukda vezîr-i kârdân, pâk-mezheb, emîr-i sâlih, bâkîze-meşreb, hudâvend-i cihânîñ ehl-i râzı, atası kullarınıñ ser-firâzı Elmâs Mehmed Paşa, *rahmetu’llâhi te‘âlâ* hazretlerin mesned-i sadâret-i uzmâ ve makâm-ı vezâret-i kübrâya müstehakk ve inâyet olunup, mühr-i vezâreti teslîm eylediler.

²³² “Sen rabbinden, rabbın de senden hoşnut olarak dön de gir kullarım içine, gir cennetime!” el-Fecr, 89/28-29-30.

²³³ “Müddetleri gelince bir lâhza geri de kalmazlar, öne de geçemezler.” el-Araf, 7/34. Metinde âyetin ilk kelimesi “izâ” şeklinde yazılmıştır.

[İKİNCİ MUSTAFA’NIN İLK AVUSTURYA SEFERİ]

Tedârik-i mühimmât-ı sefer-i hümayûn için fermân kılundukda hemân südde-i dergâh-ı âlem-penâhdan velvele-i tabl, nakkâre-i mehterî ve gulgule-i kös-i İskenderî, arsâ-i âleme lerze bıraktı. Ra’d-ı âsâ-yı nevbet-i şâhî, endâm-ı âsmâne zelzele düşürüp, tınâb-ı bârgâh-ı câh-ı celâl ve sâyebân-ı sa’âdet ü ikbâl, şâh-ı şecere-i tûbâ gibi künküre-i kasr-ı mînâya bağlayup, südde-i sa’âdeti secdegâh-ı cebbârân ve Âsitâne-i devleti, pûse-gâh-cihândârân olup, in’âm-ı âmmile ihyâ-i kânûn-âbâd ve kirâmları kâ’idesin itmege niyyet ve bir mübârek sâ’atde rihlet buyurup, fî-sebîlî’llâh ve mütevekkilen ala’llâh, azm-i kala’-i Belgrad deyüp müteveccih oldılar. Ve bi’l-cümle vüzerâ-i nîk-rây ve ulemâ-i müşekkel-keşân müşâveresiyle hâssa bostâncılarından İslâmbol sarâyı [54^b] bagçesinden biñ beş yüz ve Edrene sarâyı bagçesinden dahı biñ beş yüz, mecmû‘ üç biñ piyâde cengâver tuvânâ yigitler istinbât olunup, üç sınıf olmak üzere; bir bölüğine kırmızı çukadan timür kabran ta’bîr olunan mintan ve ayaklarına mâî çukadan şelvâr ve başlarına ma’hûr kırmızı bostâncı baratası²³⁴ ve bir gürûhına mâî timür kabran ve kırmızı şelvâr ve bir sınıfına dahı yeşil çuka kabran, mâî şelvârile tezyîn ve dirhemli dalyan tüfenklerle arâyiş-i cuyûş-ı İslâm olmuşlar idi ki, müşâhede kılan: “Bâreka’llâh hezâ cengâvârân” deyüp tahsîn iderler idi. Pâdişâh-ı âlî-câh hazretlerinüñ yemîn ü yesârında piyâde, azîm şöhrat ve salâbet ve arâyiş-i ceys-i dîn ü devlet ile pâdişâh-ı encüm alay gösterüp, mahmiyye-i şehir-i Edrene’de azîmet-i sefer me’âsir-i zafer-rehber deyüp, müteveccih oldılar.

İki sene mikdârı zamân nîk-tedbîrile azîm tedârik görölüp, küffâr-ı dûzah-karârdan haylice intikâm ahz olunmak müyesser oldu. Ammâ niçe kimesneler bu masraftan kendülerine serika ve ekl ü bel’ oluncak şey müşâhede itmedüklerinden ref’ semtine sâlik oldılar. Âkıbetü’l-emr ulûfelerin kat’ idüp, bî-ma’nî serefdür” deyüp, virdükleri ulûfe dahı nâkısü’l-agyâr altun ve züyûf para ile ceng uranıñ derûnun pâre pâre eyleyüp, küllî i’tibardan düşürdiler. Anlar dahı müte’essif olup, münkesirü’l-ayâl oldukda mahall-i ma’rekede cân u gönülden sa’y ve ceng [ü] cidâle kemâlile istihdâm ve istikâmet üzre olmadılar. Tenfîr-i kulûb hâsıl oldu. [55^a] Pes üçüncü def’an azîmet-i sefer olundukda inhizâm-ı ekber vukû‘ bulmuşdur ki, vasfına lisânımız varmaz. İnşâ’allâhü te’âlâ aşağıda mahalli ile ale’l-ihtisâr zikr ü beyân olunur.

²³⁴ Barata kelimesi *te* (ت) harfî yerine sehven *ti* (ط) harfî ile yazılmıştır.

El-kıssa-i pür-hisse, mu‘tâd-ı kadîm-i Osmânî ve âdet-i müstemirre-i cihân-bânî üzere el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretlerin dahı kılıç ve kaftân ve ulûfe-i sekbân irsâl olunup, ser-bevvâbân-ı hâssa agalarından birisi hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnıla vusûl bulup, da‘vet-i sefer-i hümâyûn eylemişler idi. Hân-ı zî-şân hazretleri şeref-i vusûlünde emr-i şerîfe imtisâl buyurup, asâkir-i Tatar-ı düşmen-güzârile imdâd-ı dîn ü devlet niyyetiyle müteveccih buyurup, tayy-yi merâhil dûr [ü] dırâz birle bir rûz-ı firûzda serhadd-i İslâm’da vâkı‘ kefer-i fecereniñ ahz ve istîlâ eyledüğü kal‘a-i Lipova’ya irişdiler. Pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri devlet ü şevket ile Belgrad-ı cennet-âbâda vusûlünde nehr-i Tuna’ya cîsr-i hümâyûn vaz‘ ve bünyâd olunup, tetmîminde bi’l-cümle cüyûş-ı müslümîn ve asâkir-i muvahhidîn ile ubûr u mürûr eyleyüp, kal‘a-i Lipova üzerine müteveccih olmuşlardı. Henüz kal‘a-i Lipova’nın feth ü teshîri müyesser olmuşdı. Hân-ı zî-şân hazretleri dahı ol mahallde yetişüp geldiler. Pâdişâh-ı encüm-sipâh, hân hazretlerinüñ erişdügünden gâyet mesrûr olup, ale’l-efrât hân hazretlerine tevkîr ve ta‘zîm ü tekrîm birle otak-ı gerdûn-nitâklarına da‘vet olunup, hâl ve hâtırın tefahhus eyleyüp, ba‘de’z-ziyâfe bir semmûr kürk, mücevher tîg ve terkeş ihsân olunup, [55^b] hasbe’l-hâtır eyleyüp, otak-ı şehriyârîden avdet eyledükde bir esb-i girân-bahâ, müretteb ve müzeyyen zer rahtlı ve mücevher atı hân hazretlerinüñ öñüne getirüp, ta‘zîmile hân hazretlerin bindürüp, kendü ordularına müteveccih eylediler.

Ba‘dehû müşâvere olunup, Sebeş ve Lugoş ta‘bîr olunan kal‘alar üzerine varılmak müteveccih görüldi. İrtesi kal‘a-i Lipova’yı lagım ile esâsından yıkup, harâb-ı mânend-i seng ve türâb eyledükden soñra seyl-i revân misâl kılâ‘-i mezkûrlar üzerine müteveccih eylediler. Tatar-ı yâv-reftârîñ ba‘zı cüst²³⁵ [ü] çâlâkları ileri varup, kal‘a-i mezbûrlarıñ yakınında küffâr-ı dûzah-karârîñ otlukcılarına râst gelüp, fi’l-hâl bir kaç Nemçe ve Macar’ı giriftâr eyleyüp, getürdiler. Getüren dilâverlere ihsân olunup, dillerden su‘âl olundukda, hâliyâ Fetaran demekile ma‘rûf kapudan on biñ mikdârı kefer-i şeytânile mahall-i mezkûrda hâzır oldugı diller dahı söylediler. Hemân pâdişâh-ı İslâm, Sultân Mustafâ Hân, alaylar bağlamaga fermân buyurup, bi’l-cümle asâkir-i zafer-me’âsir kat ender-kat saflar bağlayup, yürüdiler.

²³⁵ Metinde “cüst” şeklinde yazılmıştır.

كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُومٌ²³⁷ va‘d-i kerîmi ümîdiyle²³⁶ إِنْ مَا يُوقَى الصَّابِرُونَ أَجْرُهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

hükümünce mübâşeret olundu. Bir cüz’î zamân yürüyüp, müşrikîn-i dalâlet-âyîniñ tabur-ı hûk-i cumhûrî üzerine çıkadüşdiler. Hemân yürüyüş eyleyüp, na‘re-i merd-i meydân ve feryâd-ı muhannesân yek âvâzıla zemîn ü zamân ve kubbe-i âsumân çık çık inledi. Ammâ sa‘âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân [56^a] küffâr-ı dûzah-mekânun ardından dilâverân-ı Tatar-ı hûn-hârlara işâret eyledükde berk-ı hâtıf misâl irişüp, tîr-i belâyı, sehâb-ı siyâhdan dökülen bârân misâl yagdırdılar. Kefere-i bed-ma‘âşın üzerlerine sehm-i kazâ-i gâziyân hârr-i kunfûz gibi nümâyân oldu.

El-kıssa, vakt-i zevâlden asra erince bir ceng-i pür-âşûb olmuşdur ki, göz görmeden ve sem‘ işitmekden âciz olup, kefare-i dûzah-mekân üç def‘a hücum idüp, asâkir-i İslâm münhezim mertebelerine karîb olmuşken bi-avni’llâhi te‘âlâ nusret-i cenâbü’l-izzet ihsânıyla dördüncü hücumunda re’îs-i tabur-ı hâk olan Fetaran la‘îne kurşun dokunup yaralandukdan sonra cân havliyle firâr eyledükde cümle kefare dahı perîşân olup, kaçmakla halâs bulmayup, bi’l-cümle on biñ mikdârı müşrikîn-i dalâlet-âyîn tu‘me-i tîg-i âbdâr olmuşlardır. Ve Fetaran la‘în dahı firâr idüp, yolda mürd olmuş. Elhamdüli’llâh! Hakk sübhânehu ve te‘âlâ Kur’ân-ı azîminde va‘d buyurdugı üzre²³⁸ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ²³⁸ âyet-i kerîmesi zuhûra gelüp, bu feth-i nusret-nişândan cümle cüyûş-ı İslâm şâdmân ve mesrûr oldılar. Pâdişâh-ı İslâm hazretleri hamd [ü] senâ ve şükr-i bî-nihâye kıldılar.

Ale’s-seher Sebeş ve Lugoş kal‘aların dahı feth idüp, derûnunda bulunan kefereyi kimin katl ve kimin esîr eylediler. Ve kal‘a-i mezkûrları dahı lagım atdırup, hevâya atdılar ve harâb idüp, gayrı kâra mukayyed olmayup avdet eylediler. Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretinün emr-i şerîfi üzre mahall-i muhârebede sâbit-kadem olmagıla ve tavâ’if-i askerî, pâdişâhdan [56^b] iki sene mikdâr hoşnûd ve râzı olduğı ecluden aslâ havf ve firâr itmek hâtırlarına bile gelmeyüp, yerlerinde sâbit-kadem ve râsih-dem oldılar. Netekim Ebû Hüreyre *radiyallâhü te‘âlâ anhü’d*en rivâyet olundu ki, Hazret-i Sultânü’l-kevneyn buyurdılar: ثَلَاثٌ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَوْنُهُمُ الْمَجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمَكَاتِبُ الَّتِي

²³⁶ “Ancak sabredenlerdir ki, ecirlerine hesapsız erdirilir.” ez-Zümer, 39/10.

²³⁷ “Allah kendi yolunda kaynamışcasına saf bağlayarak çarpışanları sever!” es-Saff, 61/4. Metinde “ke’ennehüm” yerine sehven “ke’enne” yazılmıştır.

²³⁸ “Diğer biride ki, onu seveceksiniz; Allah’tan nusret ve yakın bir fetih! Hem mü’minleri müjdele.” es-Saff, 61/13.

²³⁹ Ya'nî: “*Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretinüñ lûtf u keremine nazar üzerine vâcibdür ki, üç kimesneye yardım ide. Birisi mücâhid-i fî-sebîli’llâhdur. Ve birisi dahı şol bahâya kesilmiş kuldur ki, ödemek diler; ve birisi dahı şol kimesnedür nefsinî harâmdan men‘ eyleyüp ve sakınup olunmak ister. Hakk sünhâne ve te‘âlâ bu üç kimesneye mu‘în olması emr-i mukarrerdür ve bir hadîs-i şerîfinde dahı Ebû Hüreyre hazretlerinden nakl olunmuşdur ki, قال النبي صلى الله عليه وسلم تسليمًا: كفل الله لمن جاهد في سبيل الله يخرج منه من بيته إلى الجهاد في سبيله و تصديق بكلماته ان يدخله الجنة او*”
²⁴⁰ Ya'nî: “*Şol kimesne, fî-sebîli’llâh cihâd ide, şu hâlde ki, ondan çıkmaga bâ‘is-i cihâd ola, Hakk te‘âlâ hazretinüñ emrine, va‘delerine i’tikâd üzre ola, bir gayrı hilâfü’l-meşrû‘ arz olmaya, Hakk celle ve alâ kefil olmuşdur ki, ol kimesne vefât iderse cennete koya. Eger sag olursa eline giren nesne sevâbdur. Ya ganimet mâlî ne ise anuñla evine götüre*” demekdür. *Allahümme yessirhâ lenâ, va’hsürnâ mea’s-şühedâi ve’l-mücâhidîn tahte livâi Nebiyyike Muhammedin Seyyidi’l-enbiyâi ve’l mürselîn. Bi-rahmetike ya Erhame’r-Rahimin.*²⁴¹

Muhassalü’l-kelâm ani’l-merâm pâdişâh-ı [57^a] Ferîdûn-unvân mesrûr [u] hândân ric‘at buyurup, bi’l-cümle cüyûş-ı İslâm nusret-i fercâmile devlet ü şevket birle tayy-yi merâhil ve kat‘-ı menâzil iderek mahmiyye-i şehr-i Edrene’ye dogrı müteveccih oldılar. Sa‘âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri dahı izn-i şehinşâhiyle vilâyet-i Kırım tarafına teveccüh buyurdılar. Târîh-i Sultânü’l-kevneyn Muhammed nebiyyü’l-şakaleyn *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ bin yüz yedi vasatında vâkı‘ olmuşdur. Sene-i mezkûrda pâdişâh-ı âlî-câh şehr-i Edrene’de karâr itmeyüp, mahrûse-i Kostantaniye’[ye] müteveccih olup, ol kış İslâmbol’da sâkin olunup, sayd ü şikârile etrâf-ı Kostantaniye’de eglenüp, zevk ü şevkile ol sahârî ve cibâlde olundılar. *Vallâhü a’lemü bi’s-savâb.*

²³⁹ Tirmizi, *Fezâilü’l-Cihâd*, 20; Nesai, *Nikah*, 5; Nesai, *Cihâd*, 12.

²⁴⁰ Buhari, *İman*, 26; Buhari, *Tevhid*, 8; Müslim, *İmâret*, 103-104; Ebu Davud, *Cihâd*, 9; İbn Mace, *Cihâd*, 1; İbn Hanbel, 2/117, 231, 384, 399.

²⁴¹ “Allahım, onu bize kolaylaştır! Resuller ve Nebiler efendisi peygamberin Muhammed’in sancağı altında, şehidler ve mücahidlerle birlikte haşreyle ! Ey merhametlilerin en merhametlisi senin rahmetinle...”

SULTÂN MUSTAFÂ HÂN, SEFER-İ HÜMÂYÛNA İKİNCİ DEF‘A GİTDÜKLERİDÜR.

Pes ol şitâ mürûrunda ol bahâr-ı huceste-âsârda pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri mahmiyye-i Edrene’ye teşrîf buyurup, azîm mühimmât-ı sefer-i hümâyûn görüldi. Müşâvere olunup, sa‘âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretlerine hatt-ı hümâyûn şevket-makrunlarla bir aga irsâl olunup da‘vet olundu. Şerefü’l-vusûl hân-ı alî-şân dahı bi’l-cümle Kırım beglerin ve ulemâ efendilerin cem‘ eyleyüp, müşâvere olundu. Umûm cumhûr ol sene-i mübârekede hân hazretlerinin sefere gitmesin ma‘kûl görmediler. Zîrâ “Moskov keferesinin gâyetde tugyânı olmagıla hâlâ üç bölük olup, bir bölüğü yüz seksen biñ mikdârı la‘în-i bed-âyîn nehr-i Özü üzre vâkı‘ Dogan kal‘ası [57^b] üstüne ta‘addî mukarrerdür. Ve bir bölüğü iki yüz biñden mütecâviz küffâr-ı dûzah-karârile memleketimiz üzerine yürümek üzredür. Ve bir bölüğü kırâlları olan la‘în ile bî-hisâb leşker-i delâlet-rehberlerle hâliyâ Deryâ-yı Siyâh’ıñ kal‘a-i Azak muhâsarasıdadur. Bu evc-i düşmen-i kavî mâbeyninde ehl ü evlâdımız bıragıp gitmek hilâf-ı şer‘ ve kânûndur” didiler; ammâ hân hazretleri devleti havfından ibrâm eyleyüp: “Elbetde imdâd-ı dîn ü devletde ben gitmeyünce olmaz. El-hükmü li’llâh emr-i şehriyârîye itâ‘at iderim” didükde hemân nâs gulüvv ü feryâdıla: “Siz giderseñüz asker vermeyüz. Hemân bir kendiñ gidersüñ. Biz dahı birisin bulurız” didükde hân nâçâr olup, gitmeden fârig oldılar. Begleriyle müşâvere eyleyüp, bir mikdâr askerile bir sultân ta‘yîn olmasın münâsib ve ma‘kûl görüldi. *Men raâhü’l- mü‘minûe hasenün fehüve indallahi hasenün*²⁴² mefhûmunca râzı oldılar ve ferzend-i reşîdlerinden Şehbâz Giray Sultân’ıñ gitmesin müteveccih gördiler. Hemân sultân-ı merkûmı huzûrlarına da‘vet eyleyüp, bir hil‘at-ı hâs giydürdiler ve dîn ü devlet hidmetinde kemâl-i istikâmet ile rikâb-ı hümâyûnda ubûdiyyet cihetinde, taksîrât itmeden hazer eyle. Eger dâreynde kâm-ı maksûdın bî-na‘b hâsıl ola varasın ve askeriñ zabtında muhkem ol. Halk içün hulûs-ı kalb olan ibâdın sür ve mu‘ânet eyle” deyüp ve bunıñ emsâli niçe dürlü dahı nasîhat ü pend-i peder eyledüklerinden soñra hayr du‘â eylediler. Sultân [58^a] dahı peder-i müşfiklerinden kelâm-ı pendî cân gûşine bend eyleyüp ve dâmen-i şerîfin bûs eyleyüp: “Sem‘an ve tâ‘an. Elden gelen dirig olunmaz. Hemân efendimiziñ hayr du‘âları hem-râhumuz oldukdan soñra inşâ‘allâhü te‘âlâ âsân olur” didiler. Ba‘dehû

²⁴² “Müminler nazarında iyi olan bir kimse Allah katında da iyidir.”

tedârik-i sefer görölüp, diyâr-ı Kırım'dan iki biñ mikdârı âdemile irtihâl ve azîmet olundı ve hulûs-ı kalbile niyyet eyleyüp, fî-sebîli'llâh ve mütevekkilen ala'llâh وَمَا 243 hitâb-ı müstetâbından sâlik oldılar ve niçe günde diyâr-ı Ak-kerman'a vusûl oldukdan soñra No[g]ay ve Ak-kerman askerinden on biñ mikdârı güzîde asker ahz olundı ve Eflak vilâyeti içünden mürûrıla kat'-ı menâzil ve tayy-yi merâhil iderek kal'a-i Belgrad-ı behcet-âbâd ve dîn ü devlete imdâd deyüp, revân oldılar.

Ammâ bu taraftan pâdişâh-ı encüm-sipâh, Sultân Mustafâ bin merhûm el-gâzi Mehmed Hân tedârik ve mühimmât ve bi'l-cümle levâzımât hâzır u âmâde kıldukdan soñra: “Bismillâh, tevekkelte ala'llâh ve niyyetü'l-gazâ, fî-sebîli'llâh وَحْشِرَ لِسُلَيْمَانَ 244 mîsdâkınca cüyûş-ı İslâm-ı nusret-i fercâmile tabl-ı âsâyîş-i mehterî ve kös-i velvele-i İskenderî cûş u hurûşla diller feryâd iderek 245 azm-i Belgrad eylediler. Kat'-ı merâhil dûr u dirâz ve tayy-yi menâzil mürğ-i pervâz gibi bir rûz-ı firûzda dâhil-i cânib-i Belgrad olup, hayme vü bârgâhlar ile cibâl [ü] sahrâyı pür kıldılar ve fermân olunup, nehr-i Tuna üzerine tonbazü'l-esâs bir cîsr-i mu'azzam bünyâd olunmaga mübâşeret olundı. Tetmîminde sa'âdet ve devlet [58^b] birle cîsr-i hümâyûndan mürûr eyleyüp, otak-ı gerdûn-nitâklarına nüzûl eylediler ve mesmû'-ı şerîfleri oldı ki, re'îs-i tabur-ı nuhûset-cumhûr Hersek didükleri mel'ûn toksan biñden mütecâviz Nemçe ve Hırvad ve sultân-ı mürteddleriyle Tisa nâm nehr-i Cariñ kenârında tabur-ı merdûdlarıyla hâzirimîş ve bir mikdâr tabur-ı Sek cumhûrları dahı bâlâda zikri sebkât iden kal'a-i Lipova'yı müceddeden ta'mîr eyleyüp ve Sebeş, Lugoş'ı dahı ta'mîr itdürmüşler didiler. Hemân Lipova'da olan müşrikîn-i dalâlet-âyîn üzerine azîmet eylediler. Fi'l-tahkîka kâfir-i dûzah-mekîn on biñ mikdârı melâ'în müctemi' oldukda etrâf u eknâfda bulunan re'yâ keferesi dahı tugyân eyleyüp, anlara tâbi' olup, hayli kâfir-i bî-dîn ittifâk itmîşler. Pâdişâh-ı İslâm, asker-i nusret-fercâmıla yürüyüp üzerlerine vardılar. Hemân bir uguardan sadâ-yı Allah Allah gûyân, tîg-i havf-şân uryân idüp, hücûm ve top ve tüfenkile rücûm-ı şeyâtîn mezmûm olunup, 246 وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً fehvâsınca kefere-i dalâlet-rehbere bir giriş girildi ki, lemha-ı basarda on biñden ziyâd la'în mâlik-i cahîme sürüldi.

243 “Halbu ki, onlar ancak şununla emrolunmuşlardır: Hakperest, muvahhid olarak dini Allah için hâlis kılarak.” el-Beyyine, 98/5.

244 “Süleyman'ın, orduları onun önünde toplandı.” en-Neml, 27/17.

245 Metinde “idererek” şeklinde yazılmıştır.

246 “Müşriklerin sizinle topluca harb ettikleri gibi...” Et-Tevbe, 9/36. Metinde “katilû” sehven “aktıl” olarak yazılmıştır.

Hakk sübhânehu ve te‘âlâ celle şânühû kemâl-i lûtfundan ihsân idüp, kefare-i fecere inhizâm olup, kimi katl ve kimi esîr-i bend-i zencîr olundu. Bakiyyetü’s-süyûf fırâr eyleyen la‘înleri cân kurtarup, Hersek la‘în yanına yıkılup gitdiler. Çünkü pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretleri bu feth-i zafer-şi‘ârı müşâhede eyledükde cenâbb-ı rabbi’l-izzete hamd ü senâ ve şükr-i bî-nihâye eyleyüp, guzât-ı müslimîne ihsân ve in‘âmlar eyleyüp, kul tâ’ifesinüñ kemâl mertebe hâtırların hoş eylediler. Ol sene-i mübârekde azîm takayyüd ve tedârik dahı bulunmagıla [59^a] elhamdüli’llâhi te‘âlâ ihsân-ı vech üzre feth-i nusret müyesser olmuştur. Netekim Hakk sübhânehu ve te‘âlâ buyurur: **فِيْنَا لَنَهْدِيَهُمْ سُبُلًا**

²⁴⁷ وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ va‘d-i kerîmi üzre amel idüp, müsâb oldılar. İnşâ’allâhü’r-rahmân.

El-kıssa-i pür-hisse, ceng [ü] cidâl nihâyet buldukdan soñra Lipova kal‘asın lagımile atdırılup, harâb u yebâb eylediler. Nigehbân bir gubâr-ı azîm peyda oldı. Rûzgâr rûzgâr karşılayup, cisinden dâmına varınca iki şakk eyledükde iyânen nümâyân oldı ki, asker-i Tatar-ı adû- şikâr on biñ mikdârı Şehbâz Giray Sultân serdâr olup, imdâd-ı şehriyârile acele ve sür‘at ile gelürler. Vusûl buldukda gördiler ki, iş tamâma irişmiş, gâyet müte’essif oldılar ve asâkir-i İslâm’uñ bir tarafına kondılar. Pâdişâh-ı bülend-iktidâr, azîm haz eyleyüp, Şehbâz Giray Sultân, otak-ı gerdûn-nitâkına da‘vet olundu. Sultân-ı merkûm dahı kemâl-i edeb ve hicâb ile gelüp, dâmen-i şehriyârile müşerref âdâbile ayag üzre durdı. Gûyâ beşeresinde melâlet eseri izhâr oldukda pâdişâh-ı deryâ-dil afv ile mu‘âmele buyurup, sultân-ı mezkûrı huzûr-ı şerîfinde oturdup, kemâl ikrâmile behre-mend ve fâ’ik-i akrân eyledüler. Ba‘de’l-mükâleme bir semmûr kürk ve tîg-i mücevher ihsân eyleyüp, zerrîn kemer rahtlı ve zer egerli bir rahş-ı cihân-peymâyâ bindürüp, ma‘an gelen uhuvvât ve mirzâlarına hil‘at-ı fâhireler ihsân buyurup, hâtırların habîr eyledükden soñra, sultân-ı mezbûr menziline avdet eylediler. Ba‘dehû meşveret olunup, nehr-i Tisa kenârında vâkı‘ küffâr-ı hâkisâr üzerine varılmak münâsip görüldi. Menzil-i mezkûrdan irtihâl eyleyüp, Tisa vâdîlerine müteveccih oldılar. [59^b] Vusûlünde Eflak ve Bogdan re’yâlarına fermân buyurup, nehr-i Tisa üzerine müceddeden bir cîsr-i hümayûn bünyâd eylediler. Cîsr-i mezkûrı sa’y u kûşîş birle itmâm kılındukdan soñra fermân olunup, cümle asâkir-i nusret-me‘âsirleri ubûr u mürûr eyleyüp, pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri dahı cîsr-i mezkûrdan ubûr buyurdılar. Ve re’y-i hümayûnları öyle sudûr eyledi ki: “Ordu-yı hümayûnda vâkı‘ ne mikdâr araba

²⁴⁷ “Elbette biz onlara yollarımızı gösteririz ve şüphesiz ki, Allah her halde muhsinlerle beraberdir.” el-Ankebut, 29/69.

varısa asker-i İslâm'ın etrâfın ihâta ve tabur-vâr eyleyeler ve arabalar arasından kavî zencîrler çekile" ale'l-fevr öyle eylediler. Meger Nemçe serdârı olan Hersek la'ın tegâfülen cüyûş-ı İslâm'ı basmak kasdıyla gelüp, bir köşede pinhân, gûyâ cinn ü şeytân-vâr dîde-i beşerden nihân imiş. Hemân bir ugurdan niçe biñ tüfenk boşaldup, asker-i İslâm üzerine hücum eylediler ve tabur olunan arabalara irişüp, arabaları bir kaç mahalliden bozup, ordu-yı hümayûn içine yürüdiler. "Bire hây kâfir geldi !" deyince hattâ leylek çadırı ta'bîr olunan mahalle irişdiler. Guzât-ı müslimîn gaflet üzre bulunmagın hatar-ı azîm vâkı' olayazdı. Hemân asker-i İslâm dahı kefare-i dalâlet-rehberi kurşun ve tîg-i hûn-feşânile karşulayup, yaka yakaya müşt müşte oldılar. Bir kıtâl-ı azîm, ceng ü cidâl ve mühâceme-i harb ü kıtâl vâkı' olmuşdur ki, vasf [ü] ta'rîfnde lisân kâsirdür. Üç sâ'at mikdârı zamân ol vâdî-i meydânda kıtâl-ı ekber vukû'undan soñra nusret-i Rabbi'l-izzet, mü'minîn-i muvahhidîne müyesser olup, kâfir-i bed-cibillet darb-ı tîg, asker-i nusret-fercâma tâkat getüremeyüp firâr eylediler.

El-kıssa, ele giren [60^a] katl ve esîr olunup, bakiyyetü's-süyûf olanları firârile cân kurtardılar. Hicret-i nebiyyü'l-mükerrrem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin biñ yüz sekiz senesinde 1108 vâkı' olmuşdur. Cüyûş-ı İslâm, pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerinin huzûrunda kelle-i küffârdan püşteler idüp, azîm mesrûr [u] ferah-nâk oldılar. Ammâ evvelki ceng-i tabur ile bu ceng mâbeyni on gün mikdârı zamân ancak olmagıla asker-i İslâm dâ'ima havf u haşyetile râhat ve karâr olmadukları eelden bir mikdâr kendülerine ve çârpâlarına za'f ârız olup ve zahm-dârları dahı çok ve zahîreleri dahı kılet olmagın pâdişâh-ı âlî-câh hazretleri dahı gayrı kâra mukayyed olmayup, *el-avdû ahmedâ*²⁴⁸ mefhûmıyla ric'at buyurdılar. Ve Şehbâz Giray Sultân, mahall-i ma'rekede küffâr-ı hâkisârı, taşrada bulunan melâ'inleri gâziyân-ı Tatarıla misâl-i kürk-i hûn-hâr-ı gûsfend bî-mecâl-vâr biribirine konup, azîm hüner gösterdügünden pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri gâyet muhabbet ü meveddet eyleyüp, hattâ Kırım'a hân itmek murâd idinmişler. Vüzerâ-i nîk-râyları rızâ vermeyüp: "Pâdişâhım, hâliyâ pederleri el-Hâc hân hazretlerinin hâtırı sıyânet olunmak lâzım-ı devletdür" deyüp men' eylemişler. Ve sultân-ı merkûma eltâf-ı keremleri zuhûra gelüp, hâss-ı hümayûndan iki hâss ihsân eyleyüp, mesrûr u hândân buyurmuşlar. Ba'dehû izn-i hümayûnlarla cânib-i Kırım'a Şehbâz Giray Sultân müteveccih ve revân oldılar.

²⁴⁸ "Avdet daha övülmüştür."

Ve pâdişâh-ı âlî-vakâr ve şehriyâr-ı âlî-tebâr hazretleri dahı sâlimîn ve gânimîn avdet ve menzil be-menzil âheste âheste azîmet eylediler. [60^b] Ve zümre-i mücâhidîn ve cüyûş-i muvahhidîn ile ecr ve fazîlet kesb eyleyüp, kal‘a-i Belgrad’a vusûl bulup, cîsr-i hümâyûn-ı şevket-makrûnlarından ubûr u mürûrıla bi’s-sa‘âdet ve’l-iclâl dârü’s-saltanatü’l-aliyye, mahmiyye-i şehir-i Edrene’ye azîmet buyurdılar ve ecr [ü] sevâba nâ’il oldılar. Netekim İmâm-ı Taberânî naklinde Ebû İmâmeddin *radıyallâhü anhü* rivâyet olunmuşdur ki, Resûlu’llâh *salla’llâhü aleyhi ve sellem* hazretleri buyurdu kim: ²⁴⁹ *يا‘nî: “Dîn-i İslâm’da olan amelleriñ a‘lâsı fî-sebîli’llâh cihâddur. Aña yetişmez illâ ehl-i İslâm’uñ efdali olan yetişür”* deyü buyurdılar. Zireve-i senâm didükleri deveniñ örgüc mahallinüñ en a‘lâsıdur. Pes mücâhid-i fî-sebîli’llâh halkıñ a‘lâsı ve efdali olduguna bu hadîs-i şerîf delîl-i rûşendür ve Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretleri Kelâm-ı kadîm’inde *فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ* ²⁵⁰ âyet-i kerîmi ile efrâz eylemişdür. *Allâhümme yessir lenâ fî zümratı’l-mücâhidîn ve’s-şühedâi ve’s-sâlihîn tahte livâi Nebiyyike Muhammedin salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem. Bi hurmeti’l-mücâhidîn ve’l-muhâcirîn ve’s-şühedâi ve ulemâi’l-âmilîn. Ya Erhame’r-Râhimîn, ve’l hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn.* ²⁵¹

Netâyic-i kelâm ani’l-merâm Sultân Mustafâ Hân hazretleri dahı devlet ü şevketile mahmiyye-i Edrene’ye vusûl buldukda bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ bir ferzend-i reşîdleri gülîstân-ı Osmânî’de gonca-vâr güşâd ve ayân olup, bu iki meserret bir yerden zuhûrıla bi’l-cümle memâlik-i mahrûselerinde bulunan halk-ı âlem şâd u handân [61^a] oldılar ve ism-i şerîfin Sultân Mahmûd ile müsemma olup, bu iki sûrile şehir-i Edrene’de donanma olup, sûr-ı azîm eylediler.

²⁴⁹ Metinleri farklı olmakla birlikte benzer hadisler için bk., Tirmizi, *İmân*, 8; İbn Mace, *Fiten*, 12; İbn Hanbel, 5/231, 234, 235, 237, 240, 246.

²⁵⁰ Metinde ayet farklı yazılmıştır. Ayetteki bazı kelimeler yazılmamış. Ayetin tam metni şu şekildedir: لَا الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْيَسْتَوِي وَكَأَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ²⁵¹ olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler müsavi olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla mücahid olanları, oturanların dere itibarıyla üzerine geçirdi. Gerçi Allah ikisine de cenneti va‘d buyurmuştur. Bununla beraber Allah mücahidlere oturanların fevkinde azîm bir ecir ihsan etmiştir.” en-Nisâ, 4/95.

²⁵¹ “Allahım, mücahidler, muhacirler, şehidler ve ilmi ile amil olan alimler hürmetine. Peygamberin Hz. Muhammed sancağı altında mücahidler, şehidler ve Salihler zümresinde olmayı bizlere kolay kıl. Ey merhamed edenlerin en merhametlisi. Hamd âlemlerin rabbi Allah’ındır.”

BEYT

Cihân bâkî degil ey dil bu bir hûb câmekândur hem
Müzeyyen câmeler ile görünen cism ü cândur hem

Eglese bahşi nâmıla eser kavîsi bu fânîde
Kalur nâmı cihân içre kâmrândur hem

[RUSYA İLE MÜCADELE]

Devlet-ca dîd yâft her ki nîgû-nâm zîşt
Ger ukbeş zikr-i hayr zend koned nâm-râ²⁵²

fehvası üzre mezkûr sân ve makbûl inde's-sübhân olmak her şahsa münâsib ve nasîb olmaz. Ve raca'nâ ilâ kelâminâ. Sâbıkâ nakl ve takrîr-i ayân ve tahrîr-i beyân olunmuşdı ki, el-Hâc Selîm Giray hân-ı zî-şân sefer-i hümayûna çıkmak için umûmen vilâyet-i Kırım ulemâsı efendilerine ve begler ve agalarıyla meşveret eyleyüp, hân hazretlerin seferden men' eylemişler idi. Hasbe'l-iktizâ hân hazretleri fârig olup, Şehbâz Giray Sultân'ı ta'yîn eylemişler idi. Moskov kefer-i feceresi *katlihimâ'llâhü ecma'in* üç bölük olup, bir bölüğü yüz seksen biñden mütecâviz la'in [ü] kakhâr, kıralları olan melâ'in-i eşrârile seyl-i azîm misâl kal'a-i Azak muhâsarasında ve bir bölüğü iki yüz biñ mikdâr hâsirîn-i murdâr ile diyâr-ı Kırım üzerine müstevlî olup, Ur kal'ası demekile ma'rûf sedd-i bâb-ı diyâr-ı Kırım'dur, ol mahalle irişüp, sû-i kasd-ı vilâyet eyledükde Kırım halkı [61^b] şaşup, ne kâra mübâşeret ideceklerin bilmediler²⁵³ *يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ* [ve]²⁵⁴ *وَصَاحِبِهِ وَبَنِيهِ* vâdîlerinde sergerdân olup, kimi araba tedârikinde ehl ü evlâdın sa'y-i halâsda olup, âh vâhla diyâr-ı Kırım bir hâl-i pür-melâle giriftâr olmuşdur ki, el-ıyâzü bi'llâh fi's-sâmi'in vasf [ü] ta'bîrinde dahı hüsn yok. Ve bir bölük melâ'in-i *katlihimâ'llâhü bâsirihi* nehr-i Özü üzre vâkı' Dogan kal'ası nâm mahalle belâ-yı âsümânî-vâr nâzil olup, kal'a-i mezkûr muhâsara eyleyüp ve Bahr-i Siyâh'dan şayka ve

²⁵² “Makam sahibi olan kişi kötü de olsa eğer hayr ile zikredilirse nâmı iyidir.”

²⁵³ “Kişinin kardeşinden kaçacağı gün.” Abese, 80/34.

²⁵⁴ “Eşinden ve çocuklarından.” Abese, 80/ 36. Metinde 34. âyet ile 36. âyet ard arda geliyormuş gibi yazılmıştır.

kayıklarıyla diyâr-ı Kırım üzerine hücum tedârikinde oldılar. Bu üç düşmen mâbeyninde memleket-i Kırım muhâsara olmanın cümle nâs diyâr-ı Kırım'dan me'yûs oldılar ve cümle cezîre-i Kırım'da vâkı' olan ne kadar esîr Kazakları varısa der-zencîr olup, habs eylediler. Hattâ bir niçe def'an bi'l-cümle katl eylemek için niyyet ve cümle râzı olmuşlariken mâbeynlerinde niçe umûr-dîde ve kâr-âzmûde kimesneler te'hîrin ma'kûl gördiler ve bir def'a kefare-i müfsidin üzerine varup, mukâtele vü muhârebe idelim. *Alâ kadri'l-mukadder* mümkün mertebe sa'y eyleyelüm, tâkatımız irmedigi takdîrce anlardan bend ü zencîr içinde bulunan esîrlerimizi katl itmek müşkil degil, âsândur. Hemân gayret-i İslâm budur ki, Hakk sübhânehu ve te'âlâ hazretinden kemâl-i tazarru' niyâzile temennâ idüp, bu gelen küffâr-ı eşrâra hücum idelim. Ümîddür ki, Hakk sübhânehu ve te'âlâ Muhammed Mustafâ hürmetine *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* meded [ü] inâyet irişdirüp, nusret ve fırsat ihsânıyla bu derd-mend-i za'fâ kullarına rahmeti sebkât eyleye" deyüp müşâvere olundı. *فَقَوَّلَ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ* ²⁵⁵ *وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ يُجِبُ الْمُتَوَكِّلِينَ* mîsdâkınca rây-i bâ-savâbları bu minvâl üzre [62^a] yekûn bulup, umûmen vilâyet-i Kırım kavmine nefîr-i âmm ile bi'l-cümle ulemâ ve meşâyih ve sulehâ ve ehl-i sûk ve tâ'ife-i tüccâr, şehîrli ve ehl-i kurâyâ dellâllar nidâ olunup, ricâlden her ne kim varısa hân hazretlerinin yanına müctemi' oldular ve havf ü hırâşile bukâ [vü] zârilikler avâzın âsümâne, belki nitâk-ı felegi peyveste eyleyüp, kefare-i dûzah-mekîn üzerine azîmet ve müteveccih oldılar. Ale's-seher tabur-ı bedgirdârîñ öñin kesdirüp, bi'l-ittifâk bir araya cem' oldukda hân hazretlerinin, şeyhü'l-islâm ve müftî-i enâmü'l-meşhûr, âlim Hasan Efendi sellemehü's-selâm hazretleri bir mahall-i mürtefi'a nüzûl idüp, cüyûş-ı İslâm'a tahrîk-i kıtâl için va'z [u] nasîhat ile ²⁵⁶ *إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ* âyet-i kerîmesi tefsîrinde takrîrât ve tevcîhâtlar ile hazret-i bârî te'âlâ hazretinüñ ehl-i gazâ ve şühedâyâ olan va'd-i şerîfinde bir mertebe sarf-ı makdûr eylediler ki, cümle nâs giryû ve feryâd [u] nâliş ve efgân sadâ-yı tekbîr-künân dil [ü] cân birle şevk ü cûş [u] hurûşa geldükde hemân cümleden evvel du'â vü senâ eyledükden soñra şeyhü'l-islâm olan Hasan Efendi hazretleri el tîr ü kemâna urup, küffâr-ı bed-âyîn üzerine sadâ-yı Allah Allah gûyân ve mütevekkilen-ala'llâh hamle ve hücum eyledükderünde akabince hazret-i el-Hâc Selîm Hân hazretleri dahı bukâ ile hamle kıldılar. Pes asâkir-i İslâm bu mütemmi ikdâmı

²⁵⁵ “İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (O’na dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.” Âli-İmran, 3/159.

²⁵⁶ “Eğer siz Allah’a yardım ederseniz, O size yardım eder ve ayaklarınızı kaydırmaz.” Muhammed, 47/7. Metinde “İntensîru’llâhe” şeklinde yazılmıştır. Doğrusu “İntensurûllâhe”dir.

cümle ulemâ ve hân hazretlerinden görünce cümle nâs cânından fârig olup, kefare-i sakar-karâr üzerine bir giriş girdiler ki, berk-ı hâtıf misâl irişüp bir ceng [ü] cidâl ve kıtâl olmuşdur ki, [62^b] lisân-ı insân takrîre ve ne geleñ muharrir tahrîrine kâbildür. *Men-lemyezük, lem ya ‘rif*²⁵⁷ kabîlinden bir aşub ma‘reke-i cidâl vâkı‘ olmuşdur. Bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ hamle-i ulâları bî-hadd bârân-ı rahmet nâzil olup, kefare-i dalâlet-gavîniñ topları ark-ı bârânile memlû olduğu sebebiyle kat‘â iki biñ pâre mikdâr memlû toplarıñ bir dânesi dahı âteş kabûl itmeyüp ve raht-ı müntehâlar misâl gâziyân-ı Tatar’ıñ pâymâlı oldılar ve tüfenkleri dahı sönmüş itfâyî kanâdîl lülesi gibi hemân ellerinde bir âlet olup, biñde birisi âteş kabûl itmedi. Yohsa mahmiyyen leşker olan ukalâ-i dûr-bîn öyle tahmîn ve kıyâs olunmuş ki, asâkir-i müslimîn killet cihetinde kefare-i dûzah-mekân askeri yanında hemân bakar-ı âsûd üzre bir hâl-i sefîd mikdâr görünmüş. Küffâr-ı hâkisârıñ kesreti hadd-i ta‘rîfden bîrûn olduğu bî-iştibâhdur. Ammâ nusret-i Rahmânî ve inâyet-i Sübhânî va‘d-i münâfî zuhûrıla²⁵⁸ *كَمْ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ* ²⁵⁸ *ma‘nâ-yı sadâkat-ı meşhûnı nümâyân olup, gâziyân-ı Tatar-ı adû-güzâr, kürk-i hûn-hârlar âdâ-yı bed-cibillet, dîn milletiñ ser*²⁵⁹-i bî-sûdlarına kıyâmetler koparup, kelle-i bî-devletlerin meydân-ı ma‘rekede mânend-i celîd galtân gerü ve türâb eylediler. Gerçi kefare-i dûzah-mekân kesreti ve vefretde ifrât, ammâ asker-i mücâhidîn, âteş-sûzân misâl kefare-i bî-berke bölük bölük idüp, ale’l-efrât katl ve esîr-i bend-i zencîr eylediler. Âkıbet-kâr küffâr-ı hâkisâr nâçâr olup, hân hazretlerine âdem irsâl eyleyüp: “Sözümüz vardır. Bir mikdâr, ceng ü cidâlden ârâm ve emân [63^a] buyursunlar” didükde, asâkir-i Tatarı hücumdan men‘ olunup: “Görelim sözleri nedür” didiler. Cümle nâs ikdâm ile: “Elbetde melâ’inüñ bir hîlesi olmak mukarrerdür” didiler. Velâkin ba‘zı kimesneler te’hîrin merrece görüldi. Meger küffâr-ı hâkisâr hîle-i siper nifâkı çehre-i bî-sûdına çeküp, bir mikdâr teneffüs ve karâr içün rehn tarîkıyla bir iki amel-mânde Kazagı: “İşte size bunlar emânet. Hemân sulh [u] salâhı görelim” deyüp, ol gün menzil-i merkûmda bir mikdâr karâr ve istirâhat eyleyüp, irtesi taburın kavî ve muhkem eyleyüp, etrâfına topların dizüp, sulha mugâyir bir niçe kelimât-ı kabîh meş‘ar eyleyüp, söz uzadup, ke‘en râzı olmaz şeklin gösterüp, aldı yürüyüverdiler. Etrâfdan gâziyân-ı Tatar hücum idince hemân toplarına âteş urup, Tatar mücâhidlerin bölük bölük eyleyüp, çok kimesneyi peymâne-i hûrî yedinden nûş u gûşer iletirdi. Üslûb-ı sâbık üzre Dogan kal‘ası

²⁵⁷ “Kim ki tatmadı, bilemez.”

²⁵⁸ “Nice az bir cemiyete Allah’ın izniyle galebe çalmışlar. Allah sabırlılarla beraberdir.” el-Bakara, 2/249.

²⁵⁹ Metinde “sîr” şeklinde yazılmıştır.

semtine yıkılıp, gitdi. El-hakk, gāziyân-ı Tatar-ı adû- güzârîñ böyle ikdâm ve cür'et eyledügin kimesne müşâhede itmiş degildür. Netekim *Îzâ yeise'l-insânü tâle lisânühü*²⁶⁰ mefhûmunca dîn ugrına, vilâyet gayretine ve ehl ü evlâdları halâsına aceb sa'y ü ikdâm eylemişlerdür. *Hakk sübhânehu ve te'âlâ dâ'im kuvvet ve nusret ihsân eyleyüp, a'dâ-yı dîn-i İslâm'ı makhûr ve münhezim eyleye! Bi hürmet-i seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn, fî berrike ve bahrike ecma'in, âmîn! Bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn. Yâ mu'in ve bihi't-tevfîk*²⁶¹. Hülâsa-i kelâm meserret encâm firâr eyleyen müşrikîn-i dalâlet-âyîn Dogan kal'asına vusûl bulup, [63^b] kal'a-i mezkûrı muhâsara iden kefare-i fecereye karışdılar. Bu taraftan imdâd-ı kal'a-i Dogan için Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân cânibinden bir niçe paşalar ve ehl-i tîmâr ve Nigbolu sancagı ve Silistre sancagı nefir-i âmm olunup, Ak-kerman askeriyle yalı agası ve No[a]y askeriyle hân hazretlerinüñ ogullarından bir sultân ta'yîn ve irsâl olunmuşdı. Bunca asker-i İslâm umûmen kal'a-i mezbûr kurbunda vâkı' nehr-i Özü²⁶² kenârına vusûl bulup, kal'ayı muhâsara iden kefare taburına metrisler aldılar. Küffâr-ı hâkisâr, kal'a-i Dogan'ı döğmede, asker-i İslâm dahı tabur-ı sek-i cumhûrı toplayup, ceng-i pür-şerâr kat ender-kat oldu ki, yevm-i rûstehîzden virür. Tatar askeri dahı el-Hâc hânıla ma'an nehr-i Özü'niñ öte cânibinde ordularıyla karâr-dâde oldılar. Küffâr-ı hâkisâr, kal'a-i Dogan altına tabur-ı nuhûset-cumhûrın vaz' idüp, etrâfı vü eknâfın hândak-ı amîk ile ihâta eyleyüp ve topların kurup, lenger bırakdukdan soñra kal'a-i Dogan'ı küte küt döğmege ikdâm eyledi. Otuz günden ziyâd minvâl-i meşrûh üzerine muhâsara eylediler. Paşalar âlet-i mülâhaza bir iki top kurup, toplara âteş virürler. Ammâ dâne-i top nereye gitdügin kimesne görmez. Meger topçılar olan mürteddler aslâ tabura zarar itmek murâd idinmeyüp, topı hevâya ta'lik iderlermiş. Paşaların dahı mühimmi olmayup, ekl-i kahve ve şerbet ile eglenürler imiş.

BEYT

Derd-i âhı çıkdı eflâke re'yânîñ bu gün

Siz safâñuzda huzûr itmekde, âlem gün tutun

minvâlince [64^a] kal'a-i Dogan'ın hâl [ü] ahvâli hâcetlerine yaramayup, enderûn-ı kal'ada bulunan cengâverân muzdaribü'l-hâl ve bî-mecâl ve top ve humpâra darbindan

²⁶⁰ “İnsan ye'se düştüğü zaman dili uzar.”

²⁶¹ “Senin karalarındaki ve denizlerindeki bütün nebiler ve resullerin efendisi hürmetine... Ey Mu'in, ey merhamet edenlerin en merhametlisi Allahım kabul eyle! Senin rahmetinle ve başarı O'nunladır.”

²⁶² Metinde “Özrü” şeklinde yazılmıştır.

bî-tâb ve za'îf, kimi zahm-dâr ve kimi şehîd olup, gayretile cân [u] dilden muhârebe vü kıtâl ve ceng ü cidâlden bir ân münfekk ve top ve tüfenkile ceng eyleyler idi. Âhirü'l-emr kefare-i hâsirîn bâb-ı hîle-yi küşâd eyleyüp, derûn-ı kal'ada bulunan muhâfızâna âdem irsâliyle: "Size feryâd-res olacak yokdur. Hemân kal'ayı vire"²⁶³. İlk sizleri selâmete çıkaralım" deyüp, ahabâr olundukda derûn-ı kal'ada bulunan müstahfazân dahı müşâvere eyleyüp, fi'l-vâkı' vire dahı itmez isek darben alması mukarrerdür. Zîrâ zehâire vü me'kûlât kısmından zarûret kemâlünde. Bundan kat'-ı nazar cebehâne dahı kalmadı. Bârî ehl [ü] evlâdımızla halâs olurız ümîdine vire ile kal'ayı, küffâr-ı hezîmet-şi'âra teslîm eylediler. Hemân kefare-i fecere derûn-ı kal'aya duhûl idüp, zabt u rabt eyledükden soñra: "Kamaniçe fethinde fülân kal'anıñ ba'de'l-vire, cümlesin esîr eylediñüz" bahânesin peydâsıyla Dogan halk-ı derd-mendleri bi'l-cümle esîr ve der-zencîr eyleyüp, feryâd ü figânile kırâlları olan melâ'îne ihdâ ve irsâl eyledi. Ve kal'ayı ta'mîr ve içine kifâyet mikdârı zehâir ve cebehâne vaz' ile kendüleri dahı yıkılıp gitdi. Bunca asâkir-i İslâm ardlarından baka kaldı. Paşalar aslâ mühimm idinmeyüp, kendü zevkleriyle mukayyed oldılar. Zehî bî-âr ve bî-gayret [ü] nâmûs dahı idinmeyüp, davulların dögdürüp döndiler.²⁶⁴ [64^b] Hakk sübhânehu ve te'âlâ garîzdür ve intikâmdur, kemâl-i lûtfıla kefare-i fecereden intikâm-ı müslimîn-i muvahhidîni ahz eylemek müyesser eyleye! *Bi-mennihi ve fazlihi bi-hürmetihi fahri'l-mürselin*²⁶⁵.

Ammâ Moskov kıralı olan la'în dahı bî-aded asker-i bî-dîn ile kal'a-i Azak el-firâk el-firâk vâdîlerinde sergerdân eyleyüp, iki aydan mütecâviz zamân muhâsara eyledi. Âkıbet-kâr düşvâr-ı kal'a-i Azak etrâfından nehr-i Ten didükleri mâ'i çâr ki, kal'a-i Azak tahtından revândur, nehr-i mezkûrîñ bir tarafından handak kesdirüp, tabur-ı nuhûset-cumhûrîñ muhît eyledükden soñra, handak nehr-i Ten'e mülhak olup, bâlâ vü bülend tabyalar bünyâdıyla kal'a-i Azak'ı üç tarafından muhâsara ve metîn kal'a içine alup, rûz-merre beş yüz top ve bî-hisâb humpâra ve tüfenk atup, kal'a-i Azak'ı pür-âteş eylediler. Melâ'în-i hâsirîn deryâ-yı muhîtten gemiler gönderüp, Ceneviz ve Portukal ve Flemenk Frenklerinden şeytânâtta kemâl bulmuş, belki arâzîl olmuş la'înleri cem' eyleyüp, kuvvet-i mâliyesi hod hadden bîrûn olmagıla her nerede bir kâmil hîle-kâr varısa Moskov kıralı yanına cem' oldugundan yüz seksen vukıye mikdârı havan

²⁶³ Metinde bu kelime harekeli olarak "vere" şeklinde yazılmıştır. Ancak biz daha doğru olan "vire" kelimesini yazmayı tercih ettik.

²⁶⁴ Mehmed Giray, 63b'nin derkenarında Doğan kalesinin otuz değil, on gün kuşatıldığını ve metin içinde belirttiği gibi büyük miktarda Osmanlı yardımının da gelmediğini yazmaktadır.

²⁶⁵ "Fazlıyla ve nimetiyle peygamberlerin övücü (Hz. Peygamber) hürmetine."

humpârasın atup, kal'a-i Azak'ı harâb [u] yebâb itmekden âciz ve fûrû-mânde eylediler. Ve bir mikdâr Tatar askeri ta'yîn eylediler. Asker-i Tatar salt sebk-vâr kavm, tabur-ı nuhûset-cumhûrîñ etrâfı hısn [ü] hasîn bir vechile varmak mümkün olmadı. Vech-i meşrûh üzre ilhâh ve ibrâm idüp, hân-nâ- hâh derûn-ı kal'ada bulunan muhafızân-ı İslâm muzdaribü'l-hâl bî-mecâl olup, kal'a-i Azak'ı [65^a] vire ile küffâr-ı hâkisâra teslîm eylediler. Ammâ kıral-ı dâll sözünde sâhib-i kadem olup, virelerin kabûl eyleyüp, derûn-ı kal'adan ihrâc olan Müslümânlarıñ yanına âdemlerin ta'yîn eyledi. Hattâ Kırım sınırı hudûdına irişdurdiler ve bir habbe mâl ve erzâklarına va'z-ı yed itdirmedi. Bu musîbet ahvâli tahrîr [ü] ta'bîrinde bî-zâr olmuşızdur.

[VENEDİK İLE MÜCADELE]

Va'llâ asrımızıñ küllîsi dahı böyle mürûr itmekile hasbe'l-iktizâ cerîde ve imlâ olunmuşdur. Bi-emri'llâhi te'âlâ cevânib-i erba'adan küffâr-ı sakar-karârîñ dil [ü] dîn zebân olup, memâlik-i aktâr-ı İslâm üzerine her taraftan hücum eylediler. Ümmet-i Muhammedî nâcâr kalup, kangı cânibe cevâb vireceğın bilmediler. Rû-yi bahrdan Venedik Frengi la'înleri dahı cezîre-i Girit harâreti henüz dâğ-ı derûnı üzre sûzân ve yevm-i fırsat içün nigerân olup, pençe-i Osmâniyân-Ferîdûn-unvândan havf u haşyetinden sulh sûretiyle görünür imiş. Hemân ferce bulup, fırsat ganîmetdür deyüp, bunca kalyon ve şayka ve mavnalarıyla rû-yi bahrdan cezîre-i Mora ve Agriboz semtlerine taslît ve havâle olup ve cezîre-i Mora'yı yigirmi beş kazâ ve on beşden mütecâviz kalâ' ile tahrîb ve gâret eyleyüp, vilâyet-i mezbûr a'yânı ve âhâlisi[ni] kimi katl ve kimi esîr-i bend-i zencîr eyleyüp, umûmen cezîre-i Mora'yı zabt ve tasarruf eyledi. Hayfâ ki, öyle bir ma'mûr cezîre rub'-i meskûnda bile belki misli yokdur. Hazâ'in-i Âl-i Osmân, dâr-ı uhuvvâtına senevî dörd biñ kîse gurus ba'de'l-masraf îrâdı olduğu meşhûrdur. Müşrikîn-i dalâlet-âyîn anıñla kâni' olmayup, donanma-i hümayûn gemilerin bir niçe def'a ürküdüp, Sakız adasına [65^b] havâle ve taslît olup, âhir-kâr cezîre-i Sakız'ı dahı zabt eyledi. Pâdişâh-ı gerdûn-vakâr ve şehriyâr-ı âlî-tebâr Sultân Mustafâ Hân hazretleri kudûm-ı yümn-âsârı taht-ı sa'âdet- tâc-dârîye câlis oldukda sâbıkâ vilâyet-i Cezâir'de dayı olan Mezomorta nâm bir şecî', dilîr kimesne olup, her vechile mahall ve müstehakk olmagıla, der-i devlet-medâra gelüp, niçe rûzgâr istihdâm

olunup, ba‘de asr-ı Sultân Ahmed Hân’da²⁶⁶ deryâ kapudanlığı Mezomorta’ya tevcih ve ihsân olundu. Paşa-yı şecâ‘at-şi‘âr, sâhib-i gayret ve âr olmanın sefâyin-i zafer hümâyûn ve donanma-i nusret-nümûn bunca çekdirme ve kalyon tedârik ve mühimmât-ı sefer ve levendân cengâverile memlû idüp, seher yelken açup ve lenger kırup, azm-i cezîre-i Sakız deyüp, revân ve müteveccih oldılar. Muvâfık eyyâmile tayy-yi merâhil iderek bir rûz-ı firûzda kefare-i fecereniñ donanma-i nuhûset-nümûnuna râst geldiler. Venedik Frengi la‘înleri çünkü donanma-i İslâm zafer-rehberi müşâhede eyledükde sâbıkâ donanmaları perîşân idüp, yagmaya kangımış mel‘ûn hemân beş aded kalyon-ı cehennem numûneleri ile üzerlerine hücum eylediler. Evvel vehlede kalyonlar görüldüğü gibi kapudan paşa hazretleri emr idüp, bî-mehâbe kefare kalyonları üzerine top-ı kulle-kûblara âteş urulup, ceng ü cidâl, harb [ü] kıtâle sa‘y olundu. Kefere-i fecere, donanma-i hümâyûnıñ hücumun görünce ma‘lûm idindi ki, sâbıkâ kıyâs degil. Hîle yüzinden cenge âgaz eyledi ammâ kapudan paşa, ya‘nî Mezomorta aslâ ve kat‘â kefare-i dûzah-mekîne kelb mikdârı i‘tibâr itmeyüp, [66^a] bir mertebe sür‘atile çekdirüp, başarda ile kalyon üzerine yürüyüp ve donanma-i hümâyûn kalyonları ile bi‘l-cümle irişdükleri gibi kefare-i sakar-karârıñ kalyonlarına çatup, bunca levendân-ı guzât hemân bir def‘ada kalyonlarıñ üzerlerine ankûd misâl tırmaşup, bir ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl vâkı‘ olmuşdur ki, ancak rû-yi bahrda sefer eyleyüp, ceng-i kalyon ne gûnedür râyü’l-ayn müşâhede kılmış, işte ancak ol âdem bilür ve bu muhârebeyi ol kimesne fehmi ider. Yohsa ne tahrîrile kâbildür ve ne hod takrîr ile vâkı‘ hâl keşfe mâ‘il olur. Bu mahallde olan harb [ü] kıtâl tefhîm ve ifâde olunmak emr-i muhâldür. Anıñçün gazâ-yı bahr-i sefer, berden iki kat efdaldür. Netekim Ebû İmâm *radiyallâhü anhü* rivâyet itmişdür ki; *Kâle ‘n-nebiyyü salla ‘llâhü te ‘âlâ aleyhi ve sellem* . شهيد البحر مثلث شهيد البر . والمائد في البحر كالمتشطح في دمه في البر . وما بين الموجتين كقاطع الدنيا في طاعة الله . وإن الله عز وجل وكل ملك الموت بقبض الأرواح . إلا شهيد البحر فإنه يتولى قبض أرواحهم . ويغفر لشهيد البر الذنوب كلها إلا الدين .²⁶⁷ Ya‘nî: “*Deryâ şehîdi iki kara şehîdi gibidür. Ve deryâda başı dönen; karada kanı içinde ızdırâb idüp, yatan gibidür. Ve deryâda iki mevc arasından geçen Hakk sübhânehu ve te ‘âlâ hazretinüñ tâ‘atında dünyâyı gezen gibidür.*

²⁶⁶ Mezomorta Hüseyin Paşa, II. Ahmed döneminde değil, II. Mustafa döneminde kaptan-ı derya olmuştur. Müellimiz önce “Mustafa” yazmış, sonra “Ahmed” olarak düzeltilmiş ve böylece de yanlışla düşmüştür. Bk., İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolijisi*, III, 477; Cengiz Orhonlu, “Mezomorta Hüseyin Paşa”, *İA*, VIII, 205-208; İdris Bostan, “Mezemorta Hüseyin Paşa”, *DİA*, XXIX, 524-526.

²⁶⁷ *Sünen-i İbn Mâce*, s. 298.

Ve tahkîkâ Hakk sübhânehu ve te‘âlâ kabz-ı ervâh itmege Âzrâ’il aliyhi’s-selâmı vekîl itmişdür. İllâ deryâda şehîd olanlara degil. Zîrâ Hakk sübhânehu ve te‘âlâ anlarıñ rûhların bi’z-zât kudretiyle alur. Ve karada şehîd olanıñ cemî‘ günâhın yarligâz magfîretiyle illâ üzerinde olan borcu kalur. Deryâda şehîd olanıñ cemî‘ günâhın magfîret eyler, borcun dahı magfîret eyler. Hakk abd-i magfîretiñ ma’nâsı sâhibini [66^b] kemâl-i lûtf u keremiyle râzı ve hoşnûd eyler. Ve ol şehîd olan kimesneyi halâs eyler” demekdür, ve bu deryâ gazâsı hakkında vârid olan ahâdis-i şerîf bî-nihâyedür. Velâkin teberrûken bir iki hadîs-i şerîf nakl olundu. Niçe mü’min karındaşlarımız müşâhede oldukda fazâ’il-i cihâda ragbet ve şevk üzre olsun içün ve bunıñla iktifâ olunmuşdur. *Ve Allahü muhibbü’t-tevfîk ve Huve nime’r-Refik*²⁶⁸

Hülâsa-i kelâm kefare-i dûzah-mekîn kalyonlarıyla ol rûz-ı firûzda levendân-ı gâziyân ceng [ü] cidâle ikdâm idüp, bi-avni’llâhi te‘âlâ dörd nefer kalyonların feth idüp, derûn-ı kalyon-ı cehennem-nümûnünde bulunan melâ’îni kimin katl ve kimin esîr-i bend-i zencîr olundu. Bir kalyonu, şâhîn şesşperinden halâs olmuş zâg misâl köhne gırbâl gibi firâr idüp, cehennem[e] yıkılıp gitdi. Kapudan paşa-yı dilîr çünki, avn-i nusret-i cenâb-ı rabbi’l-izzîyi müşâhede kıldukda hezâr hezâr şükr-i bî-pâyân ve sipâs-ı firâvân idüp, levendân ceng urana in‘âm u ihsânlar eylediler. Ba‘dehû kalyon-ı ganîmet-numûnelerîñ üçü küllî top ve tüfenkden gâyet şikest olmuşdı. Anları baturup ve birisin yerin iledüp, hemân cezîre-i Sakız üzerine azîmet buyurdılar. Muvâfık rûzgâr ile cezîre-i Sakız’a vusûl buldukda aslâ te’hîr ve tevîk itmeyüp, Sakız kurbuna yanaşup, levendân-ı ceng-âmîzi bi’l-cümle karaya çıkarup, tevîk-i Hudâ-yı müte‘âl ihsânıyla âsânü’l-vech kal’a-i Sakız ve cezîresiyle ma’an feth ü teshîri müyesser olup, kapudan paşa ya’nî Mezomorta nîk-nâmıla elsine-i [67^a] nâsda memdûh ve makbûl olmuşdur, ammâ bu vak’a-ı sâbıkâ biñ yüz altı senesi hicret-i nebiyyü’l-mükerrem ve *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* evsatında zuhûr eylemişdi. Hasbe’l-iktizâ bu mahalle müsâdif düşdi.

[OSMANLI DEVLETİ’NİN ZAYIFLAMA SEBEPLERİ]

Ol esnâlarda her taraftan düşmen baş kaldırıp, ümmet-i Muhammed’iñ başına niçe dürlü musîbetler vâkî’ olup, kaht [ü] galâ ve tâ’ûn-ı ekber ve usûf u kûsûf ve

²⁶⁸ “Başarıyı veren Allah’dır. O, ne güzel dosttur.”

zelzele ve zulm [ü] cevr hod bî-kıyâs olmanın halk-ı âlem cân u başından bî-zâr olup, karalar perâkende ve perîşân alâ'im-i kıyâmet nişânları gibi gûne gûn bid'atler zuhûr zuhûrıyla niçe kimesneler hânümânların bıragup, kimi Şâm'a ve kimi Horasan'a firâr idüp, giderler idi. Elhamdüli'llâhi te'âlâ hîn-i tahrîrde cümle kefere-i dûzah-mekîn ile sulh u salâh müyesser olup, âlem bir mikdâr âsûde-hâle mütebeddil oldu. Ümîd olunur, lâkin küffâr-ı hâkisâr hezîmet-şi'âr yevmen fe-yevmen tezâyüd ve terakkî üzre cem' ve hazîne-i mâl ve kal'a, vilâyet sâhibi olup, gâyet kuvvet tutmuşdur. Hakk sübhânehu te'âlâ hayırlar müyesser eyleye! Ya'lemu'llâhü te'âlâ Devlet-i Osmâniye böyle züll ve noksân vukû'atı zâhir budur ki; üç şeyden tevellüd ve isâbet ider.

EVVELKİSİ BUDUR Kİ: Re'âyâ fukarâlarına taraf-ı mîrîden havâle olunan tahsîl-i mâla me'mûr olan âmil ve ehl-i örf nâmıyla köyden köye zulm [ü] te'addî eyleyen nâ-halflar cânib-i mîrîden me'mûr oldukları şeye kanâ'at itmeyüp, kendüleri içün dahı tahsîl iderler ve zulm [ü] ta'addî ile tahsîl olunan mâldur ki, ehl-i vazâife mevâcib virürler. Anlarıñ ekl ve şürbleri meblag-ı mezbûrdan olmagıla, herkese [67^b] muhanneşlik sirâyet idüp, küffâr-ı hâkisârı gördükleri yerden, belki niçe def'a görmeden firâr idüp perîşân olurlar. Netekim Resûlu'llâh *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* buyurmuşdur: ²⁶⁹ *إن لم تغل أمتي لم يقم لهم عدو أبدا* Ya'nî: “Benim ümmetim hıyânet itmezler ise hergiz anlardan düşmen karşı durmak yokdur” dimekdür. Târîh-i İbn-i Kesîr'de mestûrdur ki: Mısır pâdişâhlarından Sultân Baybars zamânında ba'zı Müslümânlar gazâyâ gitdiler. Aralarında bir bahâdır kimesne var idi. Her vakt ceng yüzünde atı ilerü gidüp, cûş u hurûşıla ikdâm üzre idi. Bir gün atına binüp, ilerü salmak istedi. At kıçın kıçın çekilüp kâbil olup ilerü varmadı. Ne kadar darb idüp hamle eyledi olmadı. Ta'accüb eyledi. Ol gice bi-huzûrluk ile yatmadı. Vâkı'asında atın görüp, hışm yüzünden itâbile: “Bu gün böyle eylediñ, beni rüsvâ itdüñ. Âdetiñ üzre ilerü varmadıñ” didi. At ayıtdı: “Ben niçe ilerü gidecem. Sen benim arpamı ol gün yaramaz akçe ile alup yedürdüñ. Ben dahı şöyle itdim” didi. Sabah olduğu gibi ol kimesne arpacıya varup, akçeyi değışdirdi. Dahı eglenmeyüp atına bindi. Atı evvelki gibi cüst [ü] çâpük oldu. At hayvân iken böyle nümâyân olunca ve amelden kalınca insân da hod mine's-şemsdir ki, ta'bîri mukarrerdür.

²⁶⁹ *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 81/08.

İKİNCİ VECH ZÜLL BUDUR Kİ: Bir vezîri getürüp sadr-ı vezârete iclâs idüp, üç ay yâhûd beş ay mikdârı vakt içre [68^a] cüz'î şey içün bir münâfık igvâsıyla azl iderler ve nâ-hakk katl idüp, memâlikin zabt iderler idi. Ve bir paşayı dahı getürüp vezîr iderler idi. Ol derd-mend dahı selef-i sâbıkîn görüp, cân havfına düşer. Dâ'imâ efkâr ve endîşe üzre âyâ bir iki gün bu cây-ı muhlikden necât u halâs müyesser olur mıyım, yohsa kelle-i nâ-sûdı virir miyim fikri ile sevdâ-yı merâkkīya²⁷⁰ düşüp, âkıbet cünûna ugrar. Fi'l-hakîka bir kişiniñ cânından evvel ne maslahat-ı mühimmi olur. Hemân sadr-ı âlfide bulunan devletlü umûr-ı memleket tedbîr-i mühimmi umdugu gibi, sâ'ir vükelâ-yı düvel bi'l-cümle acz-i kesel izhârıyla hareket iderler. Mahalli ile müşâvere olunmaz ve hüsn-i ihtiyâr-ı umûr-dîde ve kâr-azmûde kimesnelerden vech-i ma'kûl su'âl olunmaz ve bilinmez, kâr-ı sefer mechûl ve mu'attal olur. Kemâlile tedârik görölmez. Pâdişâh-ı âlî-câh hazretleri anları kavî tedârik gördi kıyâs eyler. Belki nüdemâları dahı böyle zann eyler. Mahall-i me'mûrda istihdâm olunacak kimesne bulunmaz; olana dahı amel-mânde bire hây ! Ale't-ta'cîl serden-geçdi yazıñ deyü birer aga ta'yîn olunur. Anlar dahı celb-i mâl içün bir alay râ'y ve Türk çiftçi ve Vılak oglancukları ve birer tâzelerin ve hammâllardan kaçup, sırtı yagır olmuş menuları ve bunıñ emsâli niçe nekbâtı bir bayrak kaldırıup, davul çaldırıup, serden-geçdi deyü tahrîr iderler. Ol yazduğı kimesneler serden degil, kıldan geçmezler. Cedd be-cedd Türk ibn-i Türkler tekâlîf havfından serden-geçdi nâmın nâ'il olmak içün yazılırlar. Mahall-i ma'rekede öyle askerden iş ümîdi mensûr degildür. Cümleden evvel firâra sa'y iderler ve ordu-yı hümâyûnı gâhî yagma iderler ve gâhî bıragur giderler. Hemân hudûd-ı [68^b] selâmete irişdükleri gibi: “Niçün firâr itdiñüz ?” deyü itâb havfından iki üç biñ mikdârı süfehâ tecemmü' idüp: “Bizim ulûfemiz niçün virmezsiz ?” fülân yaygarasın koparırlar. Gel imdi gör ne işler iderler. Gürûh-ı eşkiyâ şerî'at bilmezler ve nâmûs-ı dîn ü devlet ve gayret bilmezler. Cumhûrile niçe dürlü hengâme ve gürüldi fesâdlar iderler. Âkıbet memâlik-i mahrûseyi harâbe virürler. Rûz-be-rûz devlet zillet bulmaga sebep olurlar. Ehl-i ırz Müslümânlarıñ nâmûsın çak çak iderler. Âkıl olan kimesneler bir köşede pinhân olup, nazar-ı ibret birle seyrân iderler. Anıñçün dimüşlerdür:

Nâ sezâyîrâ çü meynî baht yâr

Âkilân teslîm kerdend ihtiyâr

Çün nedârî der rende tîz

Bâ bedân ân be ki kim gîrî sitîz

²⁷⁰ Metinde “\” harfî yazılmamıştır.

PES BÂ'İS-İ TEŞVÎŞ-İ ÂLEM ÜÇÜNCÜ BUDUR Kİ: Hân-zâdelerden bir sultânı getirüp mu'azzez ü mükerrem diyâr-ı Kırım'a hân iderler. Ol asırda sadr-ı âlî olan devletlü ile hân olan sultân ahd ü mîsâk iderler ve biribirlerine seferde mu'în olmaga sa'y-ı makdûrların bî-dirîg ideler. Bu kul üzerine hân olan devletlü Kırım memleketine gider. Kırım'a vusûl müyesser olur mı olmaz mı, sefer tedârikin görmege sa'y ider. Ammâ Kırım memleketinde bulunan kimesneleriñ şakî ve sefîhleri evzâ' itmek murâd eyledükde hân olan devletli rızâ vermeyüp, bir mikdâr zabt ve tasarrufa sa'y eylediği gibi bir niçe süfehâ bir araya müctemi' olup, arz u mahzar îcâd iderler. Bir iki nekbetler yediyle der-i devlete irsâl iderler. Vusûlünde mefhûmı şu: "Fi'n-netîce biz bu hânı istemeyüz". Bir iki iftirâlar dahı tahrîr iderler. İstemedükleri [69^a] hod hân olan zî-şân, Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân istihdâm olunmak içün güzîde asker isteyüp kemâl mertebe iş görmek murâd eylediği içündür, yohsa kuşcı ve hidmetkârile varılup ne mikdâr iş görilür didüğünde gayrı cürmi yokdur. Bu abd-i pür-taksîr niçe def'a mâbeynlerinde bulunup, râyü'l-ayn müşâhede eylemişizdür. Vâkı' hâl budur. Ba'dehû Âsitâne-i sa'âdet-unvânda arzları makbûl olup, asl u fer'in bilâ-su'âl hemân fermânıla bir kapucıbaşı irsâl olunup hânı azl iderler. Hîç bir ferd-i vâhid dimez ki, bunı azl eyledik, ammâ bunlar dahı nasıl pâdişâh-ı kadîmdür, zi'llu'llâhdır. Bunlara azl, katlden eşiddür. Netekim "*el-nefyü kel-katli*"²⁷¹ mefhûmı mübeyyendür Şer'-i Muhammedî *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* üze degme hâlile pâdişâhlara azl olmaz. Gerekse fâsık olsun bunlarıñ âhı [vü] ünni bize dahı şârîdür, yâhûd kendünden dahı istifsâd olsun. Fi'l-vâkı' hilâf-ı şer'-i şerîfî def' ve zulmi varısa; yâhûd bid'at ihdâs eylediyse men' ü def' idelim. Mücerred Tatar'ıñ eşkıyâları sözleriyle hân azl olması arzû nâmûnisdür. Kavm-i Tatar yüze çıkar ve hilâf-ı şer'-i şerîf zulm itmiş olurız, inkisârından hazer gerekdür dimezler. Hân, ma'zûl ile ahd ü mîsâk iden vezîr ol mahalle bâkî kalmaz, gayrısı gelür. Hemân bir alay gürûh-ı mekrûhıñ sözine ve mahzarına bilâ-tevakkuf amel idüp, bir pâdişâhı bî-günâh tahtından indirüp, arz-ı hâlin bile söyletmeyüp, âr [u] nâmûsın hâke yeksân ile cezîre-i Rodos'a nefy iderler. Ehl-i Hakk katında insâf mıdır? Ol hod mevt aña hıyânet mertebesindedür. Hayrân [69^b] ve sergerdân olup: "Aceb ben[üm] ne cürmüm sâdır oldu. Âyâ nîşledim, Devlet-i Âl-i Osmân'a hidmet itmege murâd ve sa'y itdigim kubhüm ve askeriñ güzîdesin ihrâc itmege takayyüd eyledigüm içün midür ki, bir iki nekbetler sözüyle bizi azl eylediler.

²⁷¹ "Nefy etmek öldürmek gibidir."

Hoş imdi görelim sadrımıza tasaddur eyleyen şahs ne gûne hareket eyler” deyüp köşe-i vahdetde sâkin olur. Vâh u âhile temâşâyı seyrân ider. Ammâ bu taraftan bir derd-mendi dahı getürüp mu‘azzez ve mutantan Kırım’a hân iderler: “Var imdi hân-ı sâbık gibi olma, bir hoşça tedârik üzre sâhib-i basîret ol” dirler idi. Ve evvel baharda sefer-i hümayûn imdâdı hizmetinde kemâl-i istikâmet eyle deyü te’kîdler idüp, ol baharda dahı tama‘-ı devlet birle: “Belki benim elümden iş gelür, yâhûd mukadderdür fehvâsınca lâf harmanın savırup, inşâ’allâh evvel baharda asker niçedür görirsüz” fülân deyerek diyâr-ı Kırım’a teveccüh ider. Vardığı gibi nâsın hareketünden mülâhaza ve fehm idüp, ne belâyâ giriftâr olduğın bilür. Ammâ fâ’ide-i niyyet sefer mahallinde askeriñ güzîdesin istemege havf ider. Eger beglere ve mirzâlara cüz’î itâb yüzünden: “Ben siziñ pâdişâhıñuz vekiliyim. Elbetde şu mikdâr asker benimle seferde bulunmalıdır” der ise kat’an mecmû‘ itmezler. Eger “Cebrile alurım, dîn ü devlet hizmetinde bulunurım” der ise anı dahı arz idüp hân-ı sâbıkı döndürürler. Nâçâr kalur, bi’z-zarûrî hân-ı zî-şân olanlar Âl-i Osmân hizmeti kaydın unudup, kendü derdine [70^a] ilâc itmek çâresine düşer. Devleti ve havfından begleriñ ve mirzâlarıñ tab‘ına mugâyir hareket itmeyüp ve itmege dahı teveccüh göstermez. Buldukları mâl ve ni‘meti anlara virüp, anlarıñ korunması sâyesinde geçinüp, tavâ’if-i Tatar’ıñ mugâllatâsıyla hânlık nâmına dahl ider. Yoksa müstakil pâdişâh olmak ne mümkün. El-kıssa, Âl-i Osmân tarafından sefer teklif olundukda beglerden recâ vü niyâzile bir kaç kuşcı ya’nî ırgad ve ve hizmetkâr makûlesinden ta’yîn ider. Meger üç biñ âdem varısa Âl-i Osmân’dan havf idüp: “Otuz biñ âdem ve güzîde asker irsâl olundu” deyü arz iderler. Anlarıñ çoğı dahı Tatar degildür. Kimisi Toma ya’nî dogmuş köle ve kimi Âl-i Osmân memâlikinden cürmile firâr eyleyen çâresiz Kırım’a gelüp, tebdîl-i câme ile Tatar kıyâfetinde bu kimi Çerkes, kimi Urus fî şeybân-ı ecnâs muhtelifü’s-subûr ve bunıñ emsâli niçeler ceng görmüş aralarında biñde bir er bulunmaz. Mahall-i ma’rekede firârdan ve yagmadan gayrı şeye yaramaz. Böyle askerile ne mikdâr iş görilür. Ammâ minvâl-i meşrûh üzerine olmayup, Kırım hânları anlarıñ arzıyla azl olmasa, istiklâl üzre hân olup, hükm icrâ olunup, begler ve mirzâlar zabt olunsu kırk elli biñ asâkir-i Tatar, Kırım hıfzı içün alıkonup ve kırk elli biñ kimin Kırım’dan ve kimin Ak-kerman ve No[g]ay’dan asker ihrâc olunup, bir iki sene Belgrad ve Tımışvar etrâfında kışlayup, memâlik-i küffâra akın salup, kurâ ve kasabâsın ihrâk ve tâlân [70^b] eylemek lâzım gelse Nemçe degil, belki Rim-Papa didükleri la’în bile ürküp, cilâ-yı vatan itmek mukarrer idi. Netekim selefde merhûm ve magfûr Gâzî Giray Hân, Sultân Süleymân

aleyhi'r-rahmet ve'l-gufrân zamân-ı şerîflerinde yedi sene mütevâliyen sınır serhaddinde kışlayup, memâlik-i Nemçe'yi harâbe bâ'is olup, âkıbet-kâr Sultân Süleymân merhûmuñ ayagina düşüp, bî-hadd ü pâyân hazîne virüp, sulhile halâs olmuşdur. Bu sözimizi tasdîk el-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretleri beş yüz biñ güzîde askerile Kaçnak seferinde işledügi işler ve bunca memâliki kefare-i dûzah-karârdan cebren ve kahren halâs itmesi delîl-i rûşendür. Ve bir delîlimiz dahı budur ki; Sultân Mustafâ Hân *tavvela'llâhü ömrehü*²⁷² zamân-ı şerîflerinde vezîr-i âsaf-nazîrleri merhûm Hüseyin Paşa tedbîri ile Devlet Giray Hân-ı zî-şân, No[g]ay kavmine ihrâc-ı vilâyet-i Ak-kerman husûsuna ta'yîn olunup, kavm-i No[g]ay umûmen bir niçe def'a hân hazretlerinden şikâyet ile arz u mahzâr irsâl eylediler. Kat'an mesmû' olunmayup, hân hazretlerine mu'âvenet ve istimâlet eylediler. Âkıbet bi'l-cümle No[g]ay Tatar'ın öyle bir bâgî ve âsî kavmi kabza-i teshîre cebren ve kahren zabt olunup, murâd üzerine iş görüldi. Devlet Giray Hân hazretleri dahı hân oldugı ma'lûm-ı sıgâr u kibâr oldı ve pâdişâh-ı rû-yi zemîniñ dahı emri icrâ olunmuşdur. İnşâ'allâhü'r-rahmân aşagıda mahalli ile nakl ve îrâd olunur. Tatvîl-i kelâma [71^a] bâ'is pâdişâh-ı zevî'l-ihirâmıların âr u nâmûsı sıyânetendür. "*Kellemi'n-nâse alâ kadr-i ukûlihim*"²⁷³ mısâdâkunca amel olunmuşdur. Yohsa tafsîl ü tahrîr beyân olunsa bu muhtasara münâsib görölmez. Vallâhü a'lem bi-hakîkatî'l-hâl ve mine'l-tevfîk.

²⁷² "Allah ömrünü uzun etsin!"

²⁷³ "İnsanlara anlayabilecekleri kadar konuşun." Bk., *Kenzü'l-Ummal*, 10-439-29282.

[ZENTA HEZİMETİ]

HİKÂYET-İ SULTÂN MUSTAFÂ HÂN İBNÜ'L-MERHÛM GÂZÎ
MEHEMMED HÂN, *HALLEDALLÂHÛ MÛLKEHÛ*.

Pâdişâh-ı Cem-şöhret ve şehriyâr-ı Hürşîd-münzelet Sultân Mustafâ Hân hazretleri üçüncü def'a sefer-i hümayûna niyyet ü azîmet buyurdıkları icmâlen alâ vechi'l-ihlisâr zikr ve tahrîr olunur.

Pes bâlâda zikri sebkât iden Ali Paşa müttehim olup, katl olundukdan soñra Elmâs Mehmed Paşa sadr-ı vezâret-i kübrâ makâmına nâ'il olup, zebdedü'l-muhakkakeyn, es-seyyid Feyzullah-ı şehîd efendi hazretleri makâm-ı fetvâda ve hâce-i hüdvendigâr ve mukarreb-i şehriyâr, bâ-husûs ferzend-i reşîdlerinden birisi nakîbü'l-eşrâf, birisi kadî-asker-i Rûm, biri kadî-asker-i Anadolu ve biri İslâmbol monlâsı itmişlerdi. El-hakk Devlet-i Osmâniyân'da böyle unvân ve şevket ve mâl-ı Kârûn'a mâlik bir musâhib dergâh-ı şeyhü'l-islâm misli sebkât itmemişdür. Âkıbetü'l-emr tama' belâsıyla zelîl ve hakâret ile katl olunmuşdur. İnşâ'allâhü te'âlâ aşağıda mahalli ile tahrîr olunur.

Netâyic-i kelâm ve'l-merâm hicret-i efdalü's-salavat ve ekmelü't-tahıyyât *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin biñ yüz tokuz 1109 senesinde mahmiyye-i şehir-i Edrene'den mühimmât-ı sefer ve levâzımât-ı hatîr²⁷⁴ ârâste vü bîrâste olup, bi'l-cümle ekâbir [ü] a'yân ve a'zam vüzerâ-i zevî'l-ihlisâm alay olmak üzre hâzır olup, pûlâd sancaklı rahş-ı bî-hemtâlarına süvâr olup, padişâh-ı âlî-câh [71^b] hazretlerinin önünce yürüdiler. Anların ardınca padişâh-ı cihânın murassa'-pûş, bisâtile müzeyyen girân-bahâ tokuz dâne yedek semend ü pesendleri çekilüp ve hırka-i nebevî zer ender-zer bir koçı ile yanında piyâde-i hüddâmân ta'zîm ü tekrîm ile yürüdükde ve anın zahrında padişâh-ı âlî-vakâr Sultân Mustafâ unkar-sıfat, murassa'-pûş rahş-ı cihân-peymâya süvâr olup, ser-i mübârekine cevâhir sorguçlar ve yeşil şal çıkarup, üzerine takınup, solakân-ı hâssa rikâb-ı hümayûnunda piyâde ve dîbâ câmeli, peykân-ı hâssa önünce ve livâ-yı meymetü'l-nevâ hazret-i habîb-i hudâ-küşâd önünce ve altı bölük

²⁷⁴ Metinde "hatar" şeklinde yazılmasına rağmen, "tehlikeli" anlamına gelen bu kelime bizce ulu, yüce, büyük anlamlarına gelen "hatîr" kelimesi olmalı.

halkı silâhdâr ve sipâh bi'l-cümle gûnâ-gûn yemîn ü yesârında kat ender-kat ve üç biñ piyâde bostânciyân-ı hâssa iki taraftan elvân gürûh gürûh ve hüddâmân-ı sarây-ı âlî iç-oglan nâmında olan agalar gebûd-ı pûlâda gark olup ve deryâ-misâl mevc ender-mevc velvele-i tabl ve kôs ve sûrnâ-yı nakkâre ve ziller feryâd iderek yümn ü ikbâl ve azamet-i iclâl ile alayı gösterüp, heybet-i tâm ve şevket-i mâlâ kelâm birle mahrûse-i şehir-i Edrene'den irtihâl ve azîmet-i müteveccih olup, konak mahalli menziline dâhil²⁷⁵ oldukda otak-ı hümayûn şevket-makrûnlarına nüzûl buyurup, geçüp karâr buyurdılar. Bundan evvel mu'tâd-ı kadîm-i Osmânî ve âdet-i müstahsene-i kâmkârân-ı cihân-bânî hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnlarıyla ser-bevvâbân-ı hâssalardan bir agayı irsâl buyurup, bi'l-fi'l Kırım hânı olan el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerin da'vet-i sefer-i hümayûn buyurmuşlar idi. [72^a] Ve pâdişâh-ı zî-câh menzil-i mezkûrdan bir rûz-ı firûzda sa'âdet ve devlet birle irtihâl buyurup, azm-i Belgrad-ı behişt-âbâd, niyyetü'l-gazâ fî-sebî'lillâh ve mütevekkilen ala'llâh hasebince azîmet eylediler.

Ammâ hân hazretlerine irsâl olunan kabucıbaşı aga vusûl bulup, hatt-ı hümayûn-ı şehriyârîyi teslîm eyleyüp, da'vet-i sefer-i hümayûnı i'lâm eylediler. El-Hâc Selîm Giray Hân-ı zî-şân hazretleri dahı bi'l-cümle ekâbir [ü] a'yân, begleri ve ulemâ efendileri şem'ine cem' idüp, hatt-ı hümayûn-ı rif'at-makrûnı bi'l-müvâcehe kırâ'at olunup, mefhûmı ma'lûm-ı sığâr u kibâr oldukda bi'l-mecmû' ulemâ ve meşâyih, begler ve mirzâlar cevâb idüp: "Sem'an ve tâ'an pâdişâh-ı rû-yı zemîn hazretlerinin emr-i şerîfine mutî' ve münkâd olmuşuzdur. Lâkin ahvâlimiz ma'lûmları olmuş. Hâliyâ Moskov keferesi *kâtelehümu'llâhi bâsirehüm* kıralları olan la'in-i dalâlet-âyîn ile bî-hadd ve bî-aded asâkir-i dalâlet-rehberile serhaddimiz olan Azak kal'asında dernek eyleyüp ve rû-yı Bahr-i Siyâh'a üç biñ mikdârı yelken ihdâs kalyon ve çekdiri ve şayka hazırlayup, fırsat gününe nigerân iken memleketimiz ve ehl [ü] evlâdımızı öyle bir ejdehâ-yı sıfatsız agzına biragup gitmek insâf degildir. Sa'âdetli pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerinden niyâz olunur ki; âlem-i âlem-cinân olan eltâf-ı keremlerinden bu kulların dahı mesrûr buyurup, donanma-i hümayûnların rû-yı Bahr-i Siyâh'a irsâl buyurup ve bir mikdâr askerile bir iki paşa kulların dahı taraf-ı berden top ve cebehâneyle ihsân buyururlar ise [72^b] anlarıñ imdâdı ve mu'âveneti sebebiyle bu kulları belki kuvvet-i kalb hâsıl olup, vilâyetimiz ve ehl [ü] evlâdımız hıfz [u] hırâsetine çâre ve tedârik görülür idi. Eger fazl-ı hümayûnları üzerimize vâkı' olmaz ise ol kavî melâ'îne tâkat

²⁷⁵ Metinde sehven "dâhil" şeklinde yazılmıştır.

getürülmez. Memleketimizi küffâr-ı dûzah-karâr cebren ve kahran zabt eylemesi bî-ıştibâhdur. Hemân şerr-i a‘dâdan imdâdın Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretlerinin kerem ü inâyetine sığındık ve pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretlerinin eltâf-ı mâlâ nihâyelerine ümîdvârız” deyüp yekûn kelâm eylediler. Ammâ el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri: “Îtâ‘at-ı şehriyârî üzerime lâzımdur. Her çeh yâd âbâd ben elbetde bir mikdâr askerile olsun imdâd-ı sefer-i hümâyûnda bulunurum ve giderim” didüklerinde bi’l-cümle nâs girîv ile feryâd eyleyüp: “Hân-ı alî-şân efendimiz gidüp, bunca ibâdu’llâh ve meleket küffâr-ı hâsirîne teslîm eylemek lâyıık-ı dîn ü devlet degildir. Ve asker dahı virmeyüz ve illâ bir mikdâr kimesne ile gine Şehbâz Giray Sultân ogulların irsâl buyurmak ma‘kûldür” didiler. Cümle sığâr [u] kibâr bu re’y-i münîri müstahsen ve müteveccih görünce hân hazretleri dahı nâçâr rızâ-yı hüsrevânîleri oldu. *Men ra’âhü’l-mü’mînûn hasen ve inda’llâhe hasen*²⁷⁶ mazmûnı üzre âmil oldılar ve Şehbâz Giray Sultân’ı huzûrlarına da‘vet buyurup, hil‘at-ı hâs ile behre-mend ve hidemât-ı mu‘ayyenelerile sefer-i hümâyûn imdâdına ta’yîn buyurup: “Göreyim seni oglum ! Dîn ü devlet hizmetinde cüst ü çâpûk olup, cünbişîñ merdâne ve hareketüñ [73^a] dilîrâne ile rikâb-ı şehriyârîde edâ-i hizmet itmekde taksîrât-ı acz ve keselden ictinâb ile düşmâna kürk-i hûn-hâr-ı mânendi ol mazlûmlara ganem-i bî-karn olup, asker zabt u tasarrufunda cerî ve sâhib-i basîret ol” deyüp ve bunîñ emsâli niçe pend ü nasîhat-âmîz kelâmlar buyurdılar. Sultân-ı mezkûr, dâmen-i bûs-ı kâmkârı ile me’nûs olup, *El-emru emruküm* muktezâsınca sem‘an kabûlile icâbet gösterdiler. Nefsü’l-emrde bir yarar ve dilâver sultân idi, *rahmetu’llâhi aleyh*.

Muhassal-ı kelâm bir niçe gün tedârik-i mühimmât-ı sefer ve levâzımât “*Hataru’s-sefer kıt‘atün mine’s-sekar*”²⁷⁷ minvâlince bir mikdâr asker-i Tatar-ı düşmen-güzârile bir yevm-i mes‘ûdda diyâr-ı Kırım’dan rihlet-künân, bi-cânib-i Ak-kerman deyüp, teveccüh ve azîmet buyuruldu. Fî-sebîli’llâh tevekkelte ala’llâh hasebiyle hulûs-ı niyyet eylediler ki, ²⁷⁸ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ vefkınca âmil olalar. Mesrûr-ı handân Şehbâz Giray Sultân şevk ü zevkile tayy-yı merâhil idüp, diyâr-ı Ak-kerman’a vusûl buldılar. Andan dahı bir mikdâr No[g]ay ve Ak-kerman askeri tedârik olunup, azm-i Belgrad ve dîn ü devlete imdâd deyüp ve teveccüh eylediler ve mücâhid-i fî-sebîli’llâh olmaga cân atup gitdiler. Netekim Hasan, *rahmetu’llâhi aleyh*, naklinde vârid olmuşdur

²⁷⁶ “Müminlerin iyi gördüğü kişiyi Allah da iyi görür.”

²⁷⁷ “Seferin tehlikesi cehennem alevinden bir parçadır.”

²⁷⁸ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.” Muhammed, 47/4.

ki: *Kâle'n-nebiyyü salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* غدوة او روحة في سبيل الله خيرا من الدنيا ²⁷⁹ Ya'nî: “*Fî-sebîli'llâh bir kerre gün evvelinden zevâl vaktine degin, yâhûd zevâl vaktinden ahşam[a] dek gitmek, dünyâdan ve dünyâda olandan hayrdır. Ve sizden biriñüz kîtâl safında durdığ bir kimesnenüñ altmış yıl ibâdetinden hayrdır*” deyü buyurdılar. Ve bir rivâyetde dahı Abdullah ibn Ömer'den *radiyallâhü te'âlâ anhü* nakl olunmuşdur ki, Resûlu'llâh *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* buyururlar: *Ya'nî: غدوة في سبيل الله خير من خمسين حجة* “*Bir kerre fî-sebîli'llâh sabâhdan zevâle degin gitmek elli yıl*²⁸⁰ *hacdan efdaldür*” demek olur. *Allahümmahşürnâ fî zümratihim ve razeknâ bi-amelihim. Yâ Mu'in, Bi-Rahmetike Yâ Erhemerrâhimîn.*²⁸¹ Eger ihvânü's-safâ su'âl buyururlarsa kim müverrihîn-i mütেকaddimîn, *rahmetu'llâhi aleyhim ecma'in*, gazâ hakkında olan âyât-ı kerîme ve hadîs-i şerîf-i nebeviyye istidlâl itmeyüp, hemân mücerred vak'a-i güzeştî tahrîr ü takrîre iktifâ eylemişler, gayra mukayyed olmayup, gitmişler. Bu abd-i kesîrû't-taksîr sad hezâr acz ve noksânile cevâbımız budur ki; iki hadîs-i şerîf manzûrım olup, sürûrîmdan cân [u] dil semâ' ve tarîka serâ' olmuşımdur. Biri budur ki; Hazret-i Ali ibni Ebî Tâlib, *kerama'llâhü vechehü* rivâyet buyurmuşlardır: *قال رسول الله صلى الله تعالى عليه و* Ya'nî: “*Bir kimesne mü'min karındaşını gazâya kandırırsa [74^a] ol kişiye, gazâyı kişinüñ ecridi kadar ecr virilür ve gazâ yolunda anuñ her adımına bir yıllık ibâdet sevâbı virilür*” demekdür. Ve birisi dahı ²⁸² Ya'nî: “*Bir kimesne bir kimesneye bir hayr amel delâlet eylese, ol ameli işleyen kadar aña dahı sevâb virirler*”. minvâlince amel olundi.

Hülâsa-i kelâm, meşkîn-i encâm bu tarafdán pâdişâh-ı İskender-âyîn hazretleri asâkir-i deryâ-mekâtir ile kat'-ı menâzil-i râh-ı cihâd ve tayy-yi tarâ'ik-i sa'y-i ictihâd birle kal'a-i Belgrad'a duhûl ve sahrâyı ve cibâli pür-hayme idüp, nüzûl buyurdılar. Bir kaç gün istirâhat olunup, bir rûz-ı fîrûzda menzil-i merkûmdan irtihâl eyleyüp, nehr-i Tuna üzerin[deki] tonbazü'l-esâs cîsr-i hümâyûndan ubûr u mürûrıla karşı yakasında bir mahall-i ferah-fezâ, makâm-ı dil-ârâyâ nüzûl buyurdılar. İrtesi ale's-seher menzil-i

²⁷⁹ Farklı versiyonları olmakla birlikte bk., Buhari, *Cihâd*, 5, 6, 73; Buhari, *Rikak*, 2, 51; Müslim, *İmâret*, 112-115; Nesai, *Cihâd*, 11-12.

²⁸⁰ Metinde “yol” şeklinde yazılmıştır.

²⁸¹ “Allahım bizi onların zümresinde haşreyle ve onların ameliyle bizi rızıklandır. Yâ Mu'in, ey merhametlilerin en merhametlisi senin rahmetinle !”

²⁸² Müslim, *İmâre*, 133; Tirmizî, *İlim*, 14.

mezkûrdan rihlet idüp, nehr-i Tisa semtine revân oldılar. Ol vakt meymenet-âsârda asker-i Tatar'ın gelmesine müterakıb iken Şehbâz Giray Sultân dahı tayr-i şehbâz misâl kanat berküp, acele ve sür'atile irişüp geldi. Pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri gâyetde mahzûz u mesrûr oldılar ve Şehbâz Giray Sultân'ı otak-ı hümâyûna da'vet buyurup getürdiler ve ikrâm-ı tâm ile karşularında oturmak fermân olunup, ba'de'l-istirahât şerbet ve kahve nûş olunup, dil-nevâht eyleyüp, hâl ve hâtırın su'âl buyurup, musâhib ve nedîm-i şehriyârî olmagıla behre-mend buyurdılar. Ba'dehû [74^b] izn-i hümâyûnlarıyla ordusuna gitmek için tekrâr dest-i şerîfi bûsile me'nûs oldukda fâhir semmûr kürk giydürüp, bir müzeyyen rahş-ı cihân-peymâya bindürüp, ma'an bulunan uhuvvât ve mirzâlarından on mikdâr kimesnelere hil'at-ı fâhireler ihsân olunup, mazhar-ı inâyet-i şehriyârile behre-mend buyurdılar.

Ba'dehû müşâvere olunup, küffâr-ı hâkisârdan dil almagıçün dilâverân-ı Tatar-ı sebk-vâr a'dâ şikârdan intihâb olunup, bir bölük kimesne ile on beş mikdâr Tatar irsâl olundu. Bâde-saht misâl esüp gitdiler. Nemçe-i gebrden bir niçe Nemçe ve Macar mel'unların sayd eyleyüp, keşân ber-keşân huzûr-ı alî-şâna getürüp arz olundu. Pâdişâh-ı âlî-câh tahsîn-i vâfirîn-i gâziyân-ı Tatar'a ki, yüz biñden ziyâde askerile on günden izdiyâd idi ki, bir kimesne bir dil almaga degil, belki bir kıl ahzına cür'et idemediler. "El-hakk asker-i Tatar'ın bu dilâverliği inkâr olunmaz" lafzın îrâd buyururlar. Dil getüren dilâverâna in'âm u ihsân buyurup, mesrûr eyledükden soñra, gelen Nemçe ve Macar la'în [ü] füccârlardan su'âl olunup: "Tabur-ı Sek cumhûrîñuz kandadur ve ne mikdâr askeri vardır" didüklerinde, kefare-i bî-berk cevâb idüp: "Re's-i tabur-ı Hersek didükleri mel'unile ma'an seksen biñden mütecâviz Nemçe ve Macar ve Hırvat kâfiri fülân mevzi'de hâzırdur. Bâkîsi ma'lûmumuz degildür" didiler. La'înleri nâr-ı cahîme irsâl olunup, pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretleri fermânıla, Eflak ve Bogdan re'yâları nehr-i Tisa üzerine bir cısr-i azîm bünyâdına mübâşeret [75^a] eylediler. Vakt-i karîbde cisriñ itmâmı müyesser olup, bi'l-cümle asâkir-i İslâm cısr-i mezkûrdan ubûrile pâdişâh dahı der-akab mürûr idüp ve fermân buyurdılar ki: "Askeriñ etrâfına dâ'iren mâ-dâ'ir handak-amîk kesdirüp ve meteris altına ale'l-ikdâm handaklar kesilüp, yeñiçeri kulları meteris aldılar. Bâ'is-i handak sene-i sâbıkda olan ürkündi ve ceng için gâfillikten ihtirâz olundu. Cümle asker hâzırbaş oldılar. Fî-mâ-ba'd asâkir-i Tatar-ı nusret-şi'âra izn olunup, Sente vâdîlerinde olan kâfir kurâ ve kasabâtın nehb ü gâret ve yagma vü hasâret itmek için çapdırmaga irsâl eylediler. Ve Şehbâz Giray Sultân'a hil'at giydirilüp,

serdâr-ı asker-i Tatar olundu. Ve biñ atlu yigitlerden ve serhadd levendlerinden arzû idenlere dahı izn virildi. Şehbâz Giray Sultân'ıla on biñden ziyâd yerar dilâverler çapup gitdiler.²⁸³ Meger Hersek la'în, asker-i dalâlet-âyînile bir gûşe pinhân, ayn-ı insândan misâl-i şeytân nihân imiş. Asâkir-i Tatar'ıñ gâret ü yagmaya gitdügün görünce bir tarafdand zuhûr eyleyüp, asâkir-i İslâm'ıñ öñünden kara hıznîr misâl alayların dizüp, tıranbetesin çalarak, ke'en cünbüş gösterdi ve hîle râhına sülûk idüp, kal'a-i Varadin vâdilerine yıkılup gitdi. Asker-i İslâm dilâverleri handakdan taşra çıkmaga ve kâfir ile kelle virüp alışmaga izn istediler ve pâdişâh-ı zî-câh hazretleri izn virmek murâdları olmuş, illâ şeyhü'l-islâm olan Feyzullâh Efendi rızâ virmedi deyü rivâyet olunmuşdur.

El-kıssa, kefer-i dûzah yıkılup gitdi. Aslâ bir top ve bir tüfenk [75^b] attırmayup, hemân Sek mesâbesine kovdılar, aslâ mukayyed olmadılar. Tabur-ı la'înler yıkılup gitdi kıyâsile cisrden avdet idüp, Tımışvar semtine ubûr itmege fermân eylediler. Hemân evvelâ pâdişâh hazretleri ve Şeyhü'l-islâm Feyzullâh Efendi mürûrıla ba'de asker-i İslâm'ıñ ağırlığı katâr ve mehârı güzer itmege başladılar. Ammâ metrisde oldukları hinde [Boşnak] Ca'fer²⁸⁴ Paşa nâm bir paşayı karavula ta'yîn eyleyüp, andan soñra mürûra niyyet itmişler idi. Paşa-yı nâ-merd ol mahallde gaflet üzre yatıyoriken Nemçe la'înlerinden dil almaga çıkan melâ'înler [Boşnak] Ca'fer Paşa'yı basup, ol muhannes aslâ muhârebeye kâdir olmayup, giriftâr olur, kıyâfetiyle Hersek mel'ûna ihzâr iderler. Paşa-yı muhannes rüsvâydan asâkir-i İslâm'ıñ ahvâlin su'âl eyledükde, mevt havfindan halâs ümîdiyle ol bed-ef'âl: "Asker-i İslâm sizden havf eyledüklerinden metrislerin bıragup, firâr itdiler. Aceb fırsat mahallidür. Eger şimdi hamle eyleseñüz iş görürsüz. Pâdişâh dahı bir mahûf kimesnedür ve şeyhü'l-islâmıñ sözünden çıkmaz. Ol hîd havfindan bûse-i ka'r-i zemîne girer idi"²⁸⁵ deyüp, bu gûne elfâz-ı muhmelâtı düşmen-i bî-dîne ifâde eyledügi gibi melâ'în-i hâsirîn [Boşnak] Ca'fer didükleri habîs[i] habs idüp: "Eger vâkı' ise seni âzâd iderim" deyüp ma'an bulunan hanâzîrlerle acele birle gelür. Hakîkati'l-hâl görürler ki, vâkı' der. Asker-i İslâm ağırlığı hây hây cisrden mürûr itmekde, tahmînen beş biñ mikdâr asker-i nusret-fercâm ile Sadr-ı âlî Elmâs Mehmed

²⁸³ Mehmed Giray, metinde verdiğı bilgiyi sayfanın kenarına düştüğü notla düzeltmiştir. Derkenârda, Şehbaz Giray'ın çapmağa gitmediğı, Tatar askerinin gönderildiğı; Şehbaz Giray'ın ise sadrazamın çadırına gittiğı, ama sadrazamın çadırına top güllesinin isabet ettiğı; bu nedenle de sadrazam ve Şehbaz Giray'ın birlikte padişahın otağına gittikleri yazılıdır.

²⁸⁴ Metinde "Şarkan" yazılmıştır. Ama Silahdâr, karavul için görevlendirilen kişinin Şarkan değil Cafer Paşa olduğunu yazmaktadır. Bk., *Nusretnâme*, 253b.

²⁸⁵ Silahdâr, Avusturya ordusuna buna benzer bir haberi verenlerin iki çoban ile iki Arnavud olduğunu yazmaktadır. Bk., *Nusretnâme*, 253a-b.

Paşa ve Ca‘fer Paşa ve Yeñiçeri Agası Deli Balta-zâde Mahmûd Aga²⁸⁶ askerînin ardında revendâr [76^a] olup, geçmege ikdâm iderler. Hemân küffâr-ı bed-fi‘âl cısr-i hümayûnı nişânlayup topile urup kesdirdiler. Bâkî kalan asker-i İslâm’ı ihâta eylediler. Pes vezîr-i âsaf-tedbîr bu hâli müşâhede kıldukda ahvâl neye münce oldugın ma‘lûm idindiler. Ol ân *li-rızâ’i’r-Rahmân ve hasbeten li’llâhi’l-müste‘ân*²⁸⁷ arzû-yı şehâdet lehcesinde nümâyân olup, dîn-i mübîn ugrına ceng itmege mübâşeret olundu.²⁸⁸ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ Ya‘nî: “*Hakk tebâreke ve te‘âlâ hazretinün yoluna küffârile ceng eyleñ. Allâhü te‘âlâ hazreti işidicidir. Siziñ gazâdan kalanlarıñuz ve gazâyâ ilerü gidenleriñüz ne söyler ise işidür. Ve bilicidür, gönülleründe ne saklarsa bilür*” mefhûmıyla âmil olup ve النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءَ وَالصَّالِحِينَ Ya‘nî: “*Şol kimesneler ki, Hakk Te‘âlâ hazretine ve resûlune mutî‘ olalar. Anlar şu kimesnelerle yoldaşdur ki, Hakk tebâreke ve te‘âlâ anlara in‘âm eylemişlerdür. Ve ol in‘âm olunan şehîd, tâ‘ife-i nebîler, siddîkler ve şehîdler ve sâlihlerdür. Ne güzel refîklerdür*” deyü buyurmuşdur.²⁹⁰ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Muhassal-ı kelâm bir ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl vukû‘ bulmuşdur ki, feleklerde melekler ve ka‘r-i bahr içre semekler tahsîn-i vâfirîn eylediler. Egerçi asker-i İslâm’dan beş biñ âdem mikdâr-ı dilîrân li-rızâi’r-Rahmân şerbet-i şehâdeti sâkî-i hûr ve gulâmân yedinden nûş ile hırâmân na‘îm oldılar, *rahmetu’llâhi aleyhüm ecma‘în*. Ammâ küffâr-ı dûzah-mekînden yigirmi biñden izdiyâd melâ‘îni mâlik-i cahîme irsâl eylediler. Vezîr-i [76^b] a‘zam Elmâs Mehmed Paşa ve Ca‘fer Paşa vesâ‘ir paşalardan bi’l-mecmû‘ on dörd paşa ve Yeñiçeri Agası Deli Balta-zâde ve kul kethudâsı bunlar ma‘an bulunup, şehâdet şerbetin nûş idüp, hırâmân-ı firdevsün oldılar. İnşâ‘allâhü te‘âlâ hem-reh-i ale’l-murtazâyâ ve zümre-i şühedâyâ dahl oldılar. إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ²⁹¹ رَاجِعُونَ. Hakk sübhânehu ve te‘âlâ ugr-ı dîn-i mübînde fedâ-i cân eyledükleri ecr-i

²⁸⁶ Metinde Mehmed Ağa yazılmıştır. Ama çağdaş Osmanlı kaynakları Mahmud Ağa olarak belirtirler. Bk., *Zübde-i Vekayât*, s. 624; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*, s. 128’de; *Nusretname*, 253a-b

²⁸⁷ “Rahman olan Allah’ın rızasına ve yardımına sığınarak.”

²⁸⁸ “O halde Allah yolunda çarpışın ve Allâh’ın semî-alîm olduğunu bilin!” el-Bakara, 2/244.

²⁸⁹ “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.” en-Nisâ, 4/69.

²⁹⁰ “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.” el-Fatiha, 1/6-7.

²⁹¹ “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” el-Bakara, 2/156.

mükâfâtın eyleyüp, rahmetlerin ziyâd eyleye ! Bu dâr-ı fenâdan elbetde irtihâl mukarrerdür. Ne bahtiyârdur ol kimesne kim, anlar ölmediler, şühedâ zümresine vusûl buldılar. Netekim buyurmuşdur: *Kâle'llâhü tebâreke ve te'âlâ* . وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ²⁹² Ya'nî: “*Yâ Muhammed! Sakın sen fî-sebîli'llâh maktûl olanları meyyitler sanma. Belki anlar dirilerdür. Rabblerine kurbları vardır. Cennetinden rızıkları virilür. Hakk te'âlâ anlara virdiği şeref-i şehâdetile ve ebedî hayâtına ir görmekile ve hazret-i Hakk'a kurb hâsıl itmekile na'îm-i cennetinde temettu' itdikleriyle şâd oldukları hâlde ve dahı şol kendülerinden soñra zamânda ya katl oldukları zamânda şehîd olan mü'minlerle anlar üzerine havf ve hüzn olmaduguna şâdmân olurlar*” dimekdür. *Allahümme yessir lî va'hşürnâ fî zümratihim mine'ş-şühedâi ve'l-ebrâr va'llâhü a'lemü ve ahkemü ve minhü't-tevfik.*²⁹³

El-kıssa, asr vaktinde ceng ü cidâle mübâşeret olunup, kâfir ile top topa, tüfenk [77^a] tüfenke, âkıbet kılıç kılıca gelüp, vakt-i i'sâyâ dek gırıv Allah Allah sadâsı kesilmedi. Ammâ bu tarafda bulunan asker-i İslâm feryâd idüp, imdâda izn istediler. Fermân itmediler. Fermân itmemeyege bâ'is şeyhü'l-islâm olan Feyzullah Efendi mâni' olup: “Ol asker gitdi. Bunda kalanlar anlara mu'âvenet itmek sadedinde iken belki kâfir, Tisa'dan geçmiş bulunup, ordu-yı hümayûnı dahı şeb-hûn ider ise musîbet-i kübrâ vâkı' olması mukarrerdür” deyüp, çok tahmîl gözetdüğü eclden Sultân Mustafâ Hân hazretlerin dahı vehm ü havfıla pür eyleyüp, hemân Tımışvar kal'ası tarafına teveccüh eylediler²⁹⁴. Cümle ordu ve otak bıragılup, çekilüp gitdiler. Hayfâ ki, nâ-ma'kûl iş itdiler. Âkıbet şeyhü'l-islâmın başına dahı hayr gelmeyüp, dürlü dürlü hakâretler ile eşkıyâ yedinde katl ü helâk oldu. İnşâ'allâhü te'âlâ mahalli ile takrîr ve îrâd oluna.

²⁹² “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümleri sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler. (Şehitler) Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler.” Al-i İmran, 3/169-171.

²⁹³ “Allahım! Benim için bunu kolaylaştır ve bizi o kimselerin, şehitlerin ve iyilerin zümresinde haşret. Allah en iyi bilen, hükmünde en isabetli olandır ve başarı O'ndandır.”

²⁹⁴ Çağdaş Osmanlı kroniklerinde de benzer konuşmalar yer almasına rağmen doğrudan Feyzullah Efendi'yi suçlayan ifadeler geçmemektedir. Bu sefere katılmış olan Silahdâr, ileri gelen devlet ricalinin: “Bizden gayrı bunda kimse kalmadı, artık durmakdan selâmete çıkmaklığı tercîh itmeğin” diyerek çekilmeye karar verdiklerini yazmaktadır. Bk., *Nusretnâme*, 254a.

Asâkir-i İslâm ol şeb-i târîk içre misâl-i huffâş tâ be-seher yürüyüp, irtesi bir gerd-i gubâr peydâ oldı. Âyâ ne ola der iken anı gördiler ki, sâbika nakl olundugı üzre çapmaga irsâl olunan asâkir-i Tatar-ı kürk-i hûn-hârlar yortuşup gelür. Şehbâz Giray Sultân-ı unkar-sıfat bir rahş-ı cihân-peymâya süvâr olmuş, asker-i Tatar'ın öñünce pâdişâh-ı zî-câh hazretlerin arzû eyleyüp, sür'atile gelür. Ma'ıyyeten bunca Nemçe ve Macar mel'ûnları keşân ber-keşân giriftâr-ı bend ü zencîr itmişler ve kâr-ı ganem-i bî-nihâye ganîmet ile pâdişâh-ı alî-şânın öñüne çıkageldiler. Huzûr-ı pâdişâhiye gelüp, temennâ ile dâmen-i şerîfin bûs eyleyüp, âdâbile rahşına süvâr olup, pâdişâh-ı âlî-câh hazretleri ile ahvâli, serencâm-ı güzeşti bir mikdâr müsâhabet eylediler²⁹⁵. Ba'dehû [77^b] sultân-ı müşârün-ileyh hakkında in'âm u ihsânları sudûr idüp, küllî iltifât-ı hüsrevânîlerine mazhar düşdiler. Yevm-i mezkûrda kal'a-i Tımışvar'a vusûl bulup, sahrâ-yı Tımışvar'a nüzûl buyurdılar. Pâdişâh-ı encüm-sipâh, sâbikâ vezâretten ma'zûl olup, tekrâr rikâb-ı hümayûn kâ'im-makâmı olan Bozoklu²⁹⁶ Mustafâ Paşa'yı huzûrlarına da'vet idüp, ber-vech-i emânet mühr-i vezâreti teslîm eylediler. Bir kaç gün Tımışvar'da sâkin olup, ârâm uistirâhat eyledükden soñra Belgrad tarafına avdet eylediler. Ba'dehû sadr-ı vezârete ma'kûl ve münâsib olanı meşveret olunup, düstûr-ı mükerrerem, müdebbirü'l-umûr, benî âdemü'ş-şühûd bâ'el ihsân ve'l-kerem, mihr-i evc-i mu'allâ ve lâıyk-ı sadr-ı âlî , mefharü'l-erbâbü't-tedbîr, vezîr-i rûşen-zamîr, vezîr-i müşîrimiz, mekremet-i pezir Emmi-zâde Hüseyin Paşa-i *yesira'llâh* paşa hazretlerin kal'a-i Belgrad'a hâfız-ı hazâyin içün ta'yîn olunmuşdı. Da'vet buyurup, semmûr kürk giydirölüp, mühr-i vezâreti yedine teslîm buyurdılar ve azîmet olunup, mahmiyye-i Edrene'ye müteveccih oldılar. Şehbâz Giray Sultân dahı izn-i şehriyârele me'zûn olup, diyâr-ı Kırım'a revân oldılar. Ammâ vezîr-i âsaf-tedbîr, sadr-ı vezârete câlis ü nâ'il oldukda: “Âlem perîşân, muhtell ve müşevveş” dâ'ima fikrile “acebâ ahvâl neye münce olur” deyüp, şehr-i Edrene'ye doğru gelmekte. Lâkin meşhûr meseldür ki, elsine-i nâsda tekellüm olunur.

²⁹⁵ Çağdaş Osmanlı kroniklerinde Zenta hezimetinden sonra Şehbaz Giray ile padişahın buluştuğuna dair bir bilgi yer almaz. Bk., *Nusretname*, 253a-254a; *Zübde-i Vekayiât*, s. 623-625; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 128'de ise “Tatar askeri ile Selim Giray oğullarından Şehbâz Giray ile Haleb Valisi Osman Paşa metrisler taşralarında idiler. Küffar ile bir mikdar elleşüp, mukavemet mümkün olmamağla metrisler içine girüp, anda dahi eyleşmeyüp, köprüyü geçüp karşuya geldiler” şeklinde yazmaktadır.

²⁹⁶ Silahdâr, “Bozoklu” olarak belirtir. Bk., *Nusretname*, 254a.

BEYT

Gelmeli olıcak kişiye devlet
Yerilir bir kıl ile bî-minnet

Gitmeli olsa ola mı tedbîr
Tutmaz anı niçe zencîr

mefhûmunca bir sâf-dil, tab‘-ı selîm devletlü olmanın bi-emri’llâhi te‘âlâ [78^a] baht kuvvetde ve tâlî‘yi yevm fe-yevm izdiyâd-ı devlet bulduğu hasebiyle Ceneviz balyozı ve Felemenk balyozı, sâhib-i devlet huzûrına geldükde lisân-ı tercümânile ba‘de‘d-du‘â: “Eger destûr-ı şerîfleri olur ise sultânım hazretlerine bir cevâbımız vardır. Eger ma‘kûl görülür ise emr sultânımıñdur” didiler. Vezîr-i alî-şân dahı: “İcâzetdür, söylesünler. Sözleri nedür görelim” deyü buyurdukda balyozlar söze esâs urup, lisânlarınca tercümânlarına takrîr eylediler. Ol dahı tercüme eyleyüp: “ Sultânım! Balyoz-ı du‘âcı kullarınıñ cevâbı ve kırallarınıñ dahı murâdı budur ki: “Hâliyâ on yedi senedür mütevâliyeten tarafeynden ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl münfekk olmadı. Bunca benî-âdem iki cânibden dahı telef olmakda ve mukâtele hod rûz be-rûz teselsül ve terakkî bulmakda ve tarafeynüñ memâlik-i şehir ve kurâları tavâ‘if-i askerîden harâb u yebâb olup, perîşân oldugunda gayrı re‘yâ vü berâyâ bu iki vilâyet kavmi âciz ve fûrû-mânde²⁹⁷ kalmışdur. Eger sultânım hazretlerinüñ murâd-ı şerîfleri olsa bu kulları kırallar vâsıtasıyla mâbeyne duhûl eyleyüp, cânibeynüñ ıslâh olmasına sa‘y olunup, ümîddür ki, bâ‘is ve sebep olur idik” deyüp, yekûn-ı kelâm eylediler, el-uhdetü ale‘r-râvî. Çünki vezîr-i zî-şân, bu kelâmı, baş tercümân olan İskerletoglu’ndan istimâ‘ında bir hayli²⁹⁸ deryâ-yı fikr içre müstagrık olup cevâb virdiler ki: “Nesfû‘l-emrde sözleri münâsib görünür. Bu umûr-ı mu‘azzamayı cümle ulemâ efendiler ve ocak halkı müşâvere olmaga muhtâcdur. Ba‘dehû pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerine [78^b] telhîs olunur. Eger ma‘kûl-ı hümayûnları olur ise ol vakt görülür” deyü vaz‘-ı meclis eylediler ve menzil be-menzil tayy-yi merâhil ve kat‘-i menâzil birle pây-ı taht-ı şehriyârları olan mahrûse-i Edrene’ye vusûl buldular. Bir niçe gün def‘-i şeddü‘l-rihal eyledükden soñra, bi‘l-cümle ekâbir [ü] a‘yân, vükelâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân cemî‘-i gafîr, sagîr ü kebîr

²⁹⁷ Metinde “ferâmânde” şeklinde yazılmıştır. Ancak metnin anlamı göz önünde bulundurulduğu zaman “fûrû-mânde” kelimesi daha uygun düşmektedir.

²⁹⁸ Metinde “hîle” şeklinde yazılmıştır.

müşâvere için ictimâ‘ olundu ve mezkûr balyozlar müvâcehesinde sözleri cümleye arz u i‘lâm olundukda hâs-ı âmm ²⁹⁹ *الصلح سيد الاحكام* hadîs-i şerîfin îrâd idüp, sıgâr u kibâr ma‘kûl ve müstahsen gördiler ve şeyhü’l-islâm sellemehü’s-selâm es-Seyyîd Feyzullâh-ı eş-şehîd Efendi hazretleri dahı e‘imme-i Ebû Hanîfe *rahmetu’llâhi te‘âlâ aleyh* mesâlihâyı tecvîz buyurdıkları üzre fetvâ-yı şerîf tahrîr idüp, sadr-ı âlî huzûrına irsâl buyurdılar. Pes bu umûr-ı cumhûrîñ rây-i bâ-savâbı üzerine vasf [ü] tahrîr idüp, vezîr-i âsaf-zamîr, pâdişâh-ı nîk-ahter hazretlerine telhîs ve i‘lâm eylediler. Hudâvendigâr-ı a‘zam hazretlerinüñ manzûr-ı hümâyûnı oldukda bi’l-cümle ulemâ-i müslimîn ve ukalâ-i dûr-bîn, vükelâ-yı cemm-tezyîn ma‘kûl ve makbûl gördüklerin pâdişâh-ı deryâ-dil dahı münâsib ve mergûb buyurup, rızâ-yı hüsrevânîleri zuhûrıla ber-mûcib telhîs makbûl buyurup, hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnları sâdır oldu. Çünki esâs-ı sulh bünyâdına mübâşeret olundu. Balyozlara cevâb idüp: “Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri[nin] rızâ-yı hüsrevâneleri zuhûr buldı” deyüp cevâb virildi. Anlar dahı kırallarına i‘lâm idüp ve Nemçe çâsârına bildirilüp, mâbeynde ancak elçi varup hudûd tefrîk olmak [79^a] kalınca hemân vezîr-i âsaf-nişîn hazretleri, bu umûr-ı mu‘azzama itmâmı ve encâmı için mefharü’l-erbâb-ı kalem ve kıdvetü’l-küttâbü’l-umûr-ı ehemm, re’îsü’l-küttâb olan Râmî Mehmed Efendi’yi musâlaha-i sulh için elçi-i sagîr nâmıyla irsâlin müteveccih görüp, nâme-i hümâyûn ahd-i meşhûn tahrîr ve takrîr kemâ-yenbagî Râmî Mehmed Efendi yedine teslim olundu ve Nemçe çâsârına sulh için irsâl olundu, sene 1110 aşere ve mi’e ve elf. Ve mezkûr balyozlar Nemçe kiralına zu‘m-i bâtılları üzre mektûblar tahrîr ve âdem irsâl eylediler. Ve ibtidâyi sulh biñ yüz onda olup, intihâsı biñ yüz on bir senesi itmâm irişmişdür. İnşâ’allâhü te‘âlâ mahallinde nakl ve îrâd olunur.

Ve bu aralıkda sa‘âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretleri mihrâb-ı şerîfleri pîr, vücûd-ı nahîfleri alîl olmanın hüsn-i rızâ ve ihtiyârile Kırım hânlığından fârig olup, mütekâ‘id olmak için arz-ı Âsitâne-i Ferîdûn-unvân ve pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretlerine niyâz eylediler. İnde’s-sultân recâları kabûl olup, karîb-i Kostantaniye’de sâbıkâ cânib-i Devlet-i Âliyye’den in‘âm olunan karye-i Kadı’da ³⁰⁰ vâkı‘ sarâyında sâkin olmak üzerine azl olunup, mahall-i mezkûrda iskân olunmak için fermân olunup, eltâf-ı şehriyârîden on yedi yük akçe salyâne ve hâsslar ihsân olunup, yevmiye otuz beş vukiyye lâhm-i ganem ve dörd yüz ekmek, altı keyl birinc ve altı vukiyye revgan ve altı

²⁹⁹ “Barış hükümlerin efendisidir.” *Müsnedü’r-Rebi’*, I, st.235-596.

³⁰⁰ Silahdâr, Selim Giray’ın Çatalca’daki kendi çiftliğine yerleştiğini yazmaktadır. Bk., *Nusretname*, 266b.

vukiyye asel ta'yîn ve ihsân olundu. Kendi re'y-i şerîfleriyle sulb-ı kebîrleri Devlet Giray Sultân bin el-Hâc Selîm Giray Hân'ı Kırım'da kalga iken getirüp, mahrûse-i Edrene'de [79^b] mu'azzez ü mükerrerem Kırım diyârına hân eylediler. Şu'arâdan biri, ism-i şerîflerin hân olduğu vakte târîh düşürmüş:

Çıkup biri didi mübârek ola
Devlet, Devlet Giray

Sene 1110 aşere ve mi'e ve elf, fi 3 şehr-i Ramazânü'l-mübârek.³⁰¹

HİKÂYET-İ DEVLET GİRAY HÂN BİN EL-HÂC SELÎM GİRAY HÂN

Hilyeti: Nahîfü'l-cesm, zarîfü'l-resm, tatlı dilli ve arslan göñli, merd-i meydân, sâhibü'l-i'tâ ve'l-ihsân, şecî' ve bahâdır pâdişâhdı. Hattâ niçe def'a vâkı' olmuşdur ki, bi'z-zât gazâ idüp, kendü eliyle kâfir katl idüp, ve esîr dahı itmişlerdür. Bir gâzî pâdişâh idi. Âkıbet Kırım beglerinüñ söziyle belâya giriftâr olmuşdur. Hakk halâs eyleye ! Pâdişâh-ı âlî-câh, şehriyâr-ı encüm-sipâh Sultân Mustafâ Hân zamân-ı şerîflerinde müstakil hân olup, ser-i mübârekine mücevher sorguç takup ve murassa' terkeş kuşadup, semmûr kürk ve murassa' kılıç ve müzeyyen besâtile bir rahş-ı girân-bahâ, teşrifât-ı havâkîn resmi vü tertîp üzre azîm iltifât eyledükden soñra izn-i hümayûnlarıyla diyâr-ı Kırım'a müteveccih oldılar. Şehr-i Edrene'den rihlet eyledükde pederleri el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine vedâ' içün varup, karye-i Kadı'da müşerref oldukdan soñra tayy-yi merâhil ve kat'-ı menâzil birle diyâr-ı Kırım'a revân oldılar. Bir rûz-ı meymen-i firûzda tahtgâh-ı havâkîn-i Âl-i Cengiziyân olan ve merci'-i e'imme azîz bulgân-ı Bagçe-sarây'a vusûl bulup, bi'l-mecmû' ekâbir-i ulemâ ve meşâyih-i sulehâ istikbâl ile menzil-i mezkûra nüzûl ve adl [ü] dâdile ihsânın mebzûl eyleyüp, [80^a] ahkâm-ı şer'-i şerîfi icrâ ve şâhân-ı adâlet-şi'âra lâıyk ve sezâ ahlâk-ı hamîde kesbile

³⁰¹ Çağdaş Osmanlı ve Kırım kronikleri II. Devlet Giray'ın 1110'un hangi ayında han olduğu hakkında farklı bilgiler vermektedirler. Defterdar, *Zübde-i Vekayiât*, s. 677'de Devlet Giray'ın 3 Ramazan 1110'da han ilan edildiğini yazmaktadır. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 149-150'de 15 Şaban 1110'da Devlet Giray'a hanlık verildiği ve 15 Ramazan 1110'da da Edirne'den Kırım'a hareket ettiği yazılıdır. Silahdâr ise *Nusretname*, 268a'da Devlet Giray'a 3 Ramazan'da Ahmed Paşa Sarayı'nda hanlığın tevdi edildiğini bildiren hatt-ı hümayûnun verildiğini; 20 Ramazan'da ise önce babası Selim Giray'ı görüp, daha sonra da Kırım'a gittiğini yazmaktadır. Halim Giray, II. Devlet Giray'ın babasının yerine 1110 senesi Receb'inde hanlığa getirildiği yazmaktadır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 129.

şefkat-i fukarâ ve merhamet-i süfehâ itmekde takayyüd-i tâm ve sa'y-i ihtimâm eyleyüp, hattâ cemî' meyhâne ve bozahâneleri yıkdırup ve tenbîh ü te'kîdile yasak eyleyüp, mey-hor ve boza-horlara hakâretler olunup, bâ-husûs bî-namâz olan bî-edebleri teşhîr-i âlem için tâbûta kodurdup şehir esvâklarında meyt yerine gezdirdiler. Halk-ı âlem gâyet du'âlar ile Devlet Giray Hân, elsine-i nâsda memdûh oldu.

Bu uslûb üzerine altı ay mikdârı zamân mürûr idüp, vasat-ı şitâda cümle Kırım Karaçi beglerin tecemmü' eyleyüp, azîm müşâvere eylediler. Hemân bir yevm diyâr-ı Kırım'dan atlanup, askerile ve top ve tüfenkile Ak-kerman tarafına teveccüh eylediler. Halk, hân hazretleri Kırım'dan atlanup, Ak-kerman'a teveccühünden bir ferd murâdı ne idüğün ma'lûm idinmediler. Meger sâbıkda nakl ü takrîr olunan Re'îsü'l-küttâb Râmî Mehmed Efendi, Nemçe kiralına vardukda, kiral-ı dâll sulha dâhil bir niçe mühmel kelâm îrâd idüp: “Bunlar makbûlünüz olur ise sulh olunur” ve bir kaçı makbûl olup ve çoğı merdûd olmuş. Kabûl olunan kelâm-ı mühmelün birisi; No[g]ay kavmine bâsirehüm Ak-kerman vilâyetinden ihrâc olunmak üzre ta'ahhüd olunmuş ve Leh keferesinün vilâyetin gârât u hârâb itdükleri için Lehli kiralı olan mel'ûn, Nemçe çâsârına şikâyet itmesiyle ve Nemçe'ye etbâ'ı hasebiyle tâ'ife-i No[g]ay'ı mekânlarından ihrâc olunmak üzre sulh olunmuş ve Devlet Giray Hân mahmiyye-i Edrene'de hân oldukda Devlet-i Aliyye'den, sadr-ı âlî i'lâm itmişler. Anlar dahı hasbe'l-iktizâ râzı olmuşlar. [80^b] evsat-ı şitâda atlanmaga bâ'is bu imiş.

El-kıssa, No[g]ay kavmi mesmû'ları oldu ki, Kırım hânı olan Devlet Giray Hân askerile Ak-kerman'a teveccüh eylemiş. Hemân bi'l-cümle ittifâk eyleyüp pes seksen biñ mikdâr No[g]ay-ı bed-rây cumhûren atlanup, hânı karşulamaga revân oldılar. Ve Can-kerman kal'ası karîbinde mülâkât olup, âdem irsâl eylediler ve cevâblarında: “Sa'âdetli hân-ı alî-şân efendimiz böyle tedârikle ve asker, top ve tüfenkile bu kullarınun üzerine azîmet buyurduklarından cümle havfa düşdik. Murâd-ı şerîfleri nedür? Cümle No[g]ay kulları su'âl ve recâ iderler. Bu âna dek Kırım hânı olan şehriyârlar böyle tedârikle bizim üzerimize gelmezler idi. Cürm ü günâhımız nedür beyân buyursunlar” didiler. Hân-ı zî-şân cevâb virüp: “Selefde gelen ecdâdımız *enâra'llâhü berâhînehüm*³⁰² hazretleri diyâr-ı Kırım'dan atlanup Ak-kerman'a geldükleri şimdi mi vukû' bulmuşdur ki, hattâ su'âl iderler ve bu âna dek bir ferd-i

³⁰² “Allah, burhanlarını nurlandırın.”

vâhid niçün gelürsüz deyü su'âl itdükleri olmayup, anıñçün ki anlarıñ kalbinde hîle ve hud'a³⁰³ olmaduğı nümâyân idi; ammâ şimdiki hâlde siziñ bu su'âliñüzden hıyânet müşâhede olunur. Netekim buyurulmuşdur: *El-hâ'inü ha'ifün*³⁰⁴ mücebinedür. Bizim dahı elbetde memleket umûrı içün bir mesâlihimiz olmasa bu araya gelmez idük" deyü cevâb virdiler. Ammâ No[g]ay kavmi cumhûr seksen biñ mikdârı asker tarîk-i bâğîye sâlik olup: "Yok elbetde bir râzı degilüz, askerile üzerimize geldüğüne. Ve bu arada cümlemiz katl olmadukca ubûr itmeleri mümkün degildür. Hemân girü avdet buyursunlar. Recâ ideriz" didüklerinde, hân hazretleri gazaba gelüp: "Ne yebâna söyler şu mel'ûnlar? Yohsa murâdları cebre döndürmek [81^a] midür? Elbetde ben yolımdan dönmezim" yürüdiler. Hemân No[g]ay-ı bed-rây bir ugûrdan hücûm eyleyüp, hân askerin ihâta eyleyüp oka dutdılar. Hân dahı emr eyleyüp, beş on pâre topa bir fitilden âteş urulup, tarafeynden Allah Allah sadâsı ayyuka peyveste olup, iki asker-i İslâm biribiriyle kıtâl ve muhârebeye girişdiler. Ammâ No[g]ay-ı bed-râyı gâyet kesretinden hân askerine galebe gösterüp kamalatdılar. Askeriñ az olmak sebebiyle havf ârız oldu. Ol gice nehr-i Özü yakınında muhâsara olunup, irtesi ale's-seher mâbeynlerine begler ve ulemâ efendiler tevessül eyleyüp, hân hazretlerine recâ eyleyüp sulh olundu. Mahall-i mezkûrdan Devlet Giray Hân avdet eyleyüp, Kırım'a revân oldılar, ammâ derûnunda eser-i celâlet bâkî kalup: "Hoş-imdi ey No[g]ay-ı bed-rây ! İnşâ'allâhü'r-rahmân *et-teenî mine's-Sübhân* saña bu iş yanıña kalmaya ve mikdârıñ bildürmek üzerimize lâzım oldu ve intikâm almak gör niçe olur" deyüp, bu fikr[i] aslâ kimesneye fâş ve dîdesi yaş Kırım'a müteveccih oldılar.³⁰⁵

Ammâ bu kavmi No[g]ay iki kabîledür ki, hâlâ kuvvetli ve kesretli halkdur. Birine Orak-oglu dirler ve birine Urm Mehmed-oglu dirler. Bunlardan mâ'adâ kabîlesi çokdur. Amma cümleye bunlar galebe ve kesretde dahı müsellemdür. Bu fesâd [u] fitneye bâ'is dahı bu iki kabîledendür ki, zikr olundu. Bunlarıñ içinde re'îs-i fitne ve

³⁰³ Metinde "hadaka" veya "hudaka" şeklinde yazılmasına rağmen anlam gereği "hud'a" kelimesi daha uygun düşmektedir.

³⁰⁴ Bk., dibnot no:92.

³⁰⁵ Abdulgaffar Kırımî de *Umdetü't-Tevârih*, s. 24'te Devlet Giray ile Nogay mirzalarının arasının bozulma nedeni olarak Devlet Giray ile Leh kralı arasında yapılan anlaşmaya rağmen Nogay mirzalarının Lehistan'a akınlar düzenlemeye devam etmelerini göstermektedir. Ancak Nogay mirzaları ile yapılan ilk mücadelede Berzem nehri üzerinde Devlet Giray'ın Nogay birlikleri tarafından kuşatıldığını ve buz tutmuş bu nehir üzerinde hanın bir gün beklemek zorunda kaldığını da anlatmaktadır. Abdulgaffar Kırımî, Devlet Giray'ın, Kırım'a gitmeden önce Nogay mirzaları ile bir anlaşma yaptığına dair bir bilgi vermez. Bu ilk karşılaşmayı Halim Giray, *Umdetü't-Tevârih*'den özetleyerek anlatmıştır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 129-130.

cumhûr olan Carim Mirzâ ve Beg³⁰⁶ Arslan Mirzâ nâm iki nekbet olmuştur ve bâkîleri anlara tâbî‘ olmuşlar idi. Devlet Giray Hân rücû‘ında No[g]ay kavmi dahı dönüp, mesrûren memleketlerine gelüp, lâf ü güzâfile: “İşte hânı kovdık” fülân haltile zulm ü ta‘addîlerin izdiyâda meylân oldılar. [81^b] Hattâ Ak-kerman kurâlarında No[g]ay mirzâları birer çiftlik peydâ eyleyüp, Bogdan keferesi re‘yâların yanlarına cem‘ idüp, cizyesin kendüleri ahz u kabz eyledükden mâ‘adâ Ak-kerman Tatar‘ı ve Çatak halkından celb-i mâl eylemege, gâyet ta‘addiye ve fesâda meşgûl oldılar . إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
³⁰⁷الظَّالِمُونَ muktesâsınca âkıbet cezâların buldılar. İnşâ‘allâhü te‘âlâ mahalliyle îrâd olunur.

VAK‘A-İ ŞEHBÂZ GİRAY SULTÂNÜ’L-MERHÛM.

Pes sultân-ı mezkûrîñ vak‘ası bu mahalle münâsib düşmekile tahrîr ü îrâdı müvecceh görüldi. Devlet Giray Hân mahmiyye-i Edrene‘de hân oldukda birâder-i kihteri Sa‘âdet Giray Sultân‘ı kalga itmek murâd iderler. Lâkin Şehbâz Giray Sultân‘ıñ pâdişâh-ı âlî-câh hazretleriyle kemâl mertebe intisâbları olmagıla ve iki def‘a rikâb-ı hümayûn hidmetinde ma‘an sefer seferleyüp istihdâm olduğundan ma‘lûm-ı hümayûnları olmagın Devlet Giray Hân’a öyle fermân buyururlar ki: “Şehbâz Giray Sultân karındaşını Kırım’a kalga eyledim. Hâtır-ı hümayûnumuz zâten râyetinden memnûn olurız” deyü sıfârîş buyurdılar. Her çend ki, Devlet Giray Hân: “Müsinn karındaşımız Sa‘âdet Giray variken anlarıñ kalga olmaları bâ‘is-i fitnedür” deyü vüzerâyâ i‘lâm iderler ve men‘ olması tarafına sa‘y iderler. Ammâ müfîd olmayup: “Pâdişâh-ı rû-yi zemîn böyle murâd-ı şerîf eylediler. Tekrâr men‘ine ikdâm idemeyüz” deyü cevâb virürler. Nâçâr, hatt-ı hümayûnıla Kırım kalgası olmagiçün Şehbâz Giray Sultan’a kapucıbaşı irsâl eylediler. Ol vaktde Şehbâz Giray, Çerkes vilâyetinde bir mikdâr askerile serdâr idi. Pes bu iş böyle vukû‘ında [82^a] birâderân beyinde tuhm-ı adâveti mezra‘-i muhabbete nisâr eylediler. Çünkü Devlet Giray Hân, Kırım’a varup, taht-ı sa‘âdetine câlis oldu. Ba‘zı Çerkes begleri hidmeti içün Şehbâz Giray’a mektûb tahrîrile âdem irsâl eyleyüp, sipârîş buyurdıkları hidmetiñ bir niçe def‘a aksi vüçûda gelüp, her çend ki, mekâtib tahrîrile sultân-ı mezkûra tenbîh eylediler: “Kat‘â müfîd

³⁰⁶ Metinde “Biy” şeklinde yazılmasına rağmen biz, Halim Giray’ın “Beg” yazımını esas aldık. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 179.

³⁰⁷ “Şu muhakkak ki, zalimler felah bulmazlar.” el-Enam, 6/135.

olmayup, mütenebbih ve mesmû‘ itmedüklerinden mâ‘adâ, hân hazretlerine bî-ma‘nî kelâmlar îrâd idüp: “Anlara Kırım hanlığın ihsân eyleyen pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretleri, baña dahı kalgalık in‘âm buyurdılar. Biz kendü mesâlihimiz bilmez degilüz ki, her dem hükmile âdem gönderür” deyü ba‘zı nâ-ma‘kûl kelâmıla hâtır-şiken, ta‘n-âmîz sühan îrâdile Devlet Giray Hân’ı mahzûn ve mecrûh-ı kalb eylediler. Elbetde kişînin velîsi inkisârı mahall-i huzurdur. Sultân-ı mezkûr şebâb ve sekrân-ı devlet olmagıla âkıbet-endîş olamadı.

Muhassal-ı kelâm, bir şeb câme hâbında sürûrıla gaflet içre mustagrık-ı tîr iken bir niçe Çerkes-i nâkes kâfirleri gelüp, kapuyı dak iderler. Sultân-ı mezkûrîñ hidmetinde ol ân nevbetçi iki oğlan bulunur, kapuya varup: “Sultân hazretleri uykudadur. Neylersiz ?” dirler. Çerâkesler: “Bir mikdâr işimiz vardır, sultâna söylerüz” deyüp, bu keşâkeşde sultân dahı bî-dâr olur ve gulâmâna: “Açıñ kapuyı, görelüm nedür” dirler, kapuyı açarlar. Hemân melâ‘înler içeriye ugraşup, tüfenkile sultânı urup ve kılıçile dahı bir niçe yerden çalup, ol nâzenîn nâz-perver-i dilîr, tâze serveri katl idüp, zümre’-i şühedâya dâhil eyleyüp, melâ‘înler firârile yıkılıp giderler. Ol [82^b] hengâmede gulâmân dahı birer mahalle hüfte olup, Çerkes mel‘ûnları gitdükdên soñra feryâda başlarlar. Agvatt ve tevâbi‘ne haber irüp, etrâfi tecessüs idüp, aslâ bir şeye kâdir olmazlar ve bir Çerkes degil, meges bile bulmazlar, âciz olup gelürler. ³⁰⁸ اذا جاء القضاء عمي البصر mefhûmunca bunca tevâbi‘ ve asker sâhibi kimesne iken agası olan sâbıkâ zıkr-i sâbık Sa‘âdet Giray Hân-ı merhûmuñ hazînedârbaşılığından çıkma Ali Aga didükleri yâdigâr efendisünüñ hıfz u hırâseti mühimm ve hâceti olmadugundan böyle iş zuhûr eyledi. Ve halk-ı âlem ol dûn himmetiñ hıyânetine haml eylediler. Sultân-ı mezkûr bir bahâdır, sâhib-i sebât u kadem ve mânend-i hâtem pâdişâh-zâdedür deyü cümle nâs mevti haberinden müte’essif olup, hayfâ ki, öyle bir vücûd-ı mükerrrem telef oldu didiler, *rahmetu’llâhi aleyh, zâlil-i takdîrû’l-azîzü’l-alîm*.³⁰⁹ Şeyh Sa‘dî-i Şîrâzî, *rahmetu’llâhü’l-bârî*, gofte-i pend kitâb-ı Gülistân’ında buyurdugı beyt:

Cihân ey birâder nümâned be-kes

Dil ender cihân âferîn bend pes

Me-kon tekye ber mülk-i dünya-yı peşt

³⁰⁸ “Kader geldiğinde göz görmez”. Benzer metin için bk., *Kestü’l-Hafâ*, 1-80/195; Hâkim, *Müstedrek*, 2-440/3525.

³⁰⁹ “Bu Allahın takdiridir.”

Hezârân kes çün çû Perverd-keşt ³¹⁰

minvâlince devâm [u] sebât rûzgâr rûzgâr, mahâll ender-mahâll olduğu bî-şübhedür. *Ed-Dünyâ cîfetün tâlibühâ kilâbün*³¹¹ mûcib-i mukarrerdür. Ve raca'nâ ilâ kelâminâ. Pes Şehbâz Giray Sultân-ı merhûm şehîd oldukdan soñra na'ş-ı şerîfin diyâr-ı Kırım'a getirüp, peder-i mâcidleri merhûmü'l-magfûr Bahâdır Giray Hân türbesinde defn eylediler. Hicret-i nebiyyü'l-mûkerrem sultânü'l-muhterem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin sene 1111 ihdâ aşere ve mi'e ve elf, fî hicreti'l-izzü's-şerîfde vâkı' olmuşdur. ³¹²

VAK'A-İ UHRÂ: Sâbıkâ nakl [83^a] ve îrâd olundugı üzre asr-ı Sultân Ahmed Hân ve *eskenâ'llâhü fî'c-cenân* zamân-ı şerîflerinde şâh-ı Acem'den elçi gelüp, ba'zı hedâyâ vü peşkeşlerle bir siyeh fîl getirüp ve Ekrâd beglerinden Bebe Süleymân nâm begden şikâyet eylediler. Ve ser-bevvâbân-ı hâssadan bir aga ta'yîn itdürüp, irsâl eylemişler idi. Aga-yı merkûm Bebe Süleymân'a vusûl bulup, ahvâli i'lâm eyledükde, Bebe Süleymân dahı çoklık mühimm idinmeyüp, belki vilâyet-i Revâfızî ol giden müşted rencîde itmege mülâzîm ve iştigâl gösterdiler. Revâfız-i mezheb-tırâşîñ bî-aded memâlikin harâb eyleyüp, hânümânın yagma ve tâlân idüp, dâr bî-dâr avâzı feryâdın âsümâne urûc eylediler ve asr-ı Sultân Mustafâ Hânîde dahı bir elçisi geldi. Gelüp, Ali nâmında Öz hânı imiş, vâfir tühfe-i tefârîk ihdâyıla bir siyeh fîl dahı getürdiler ve şâh-ı Acem olan Şâh Hüseyîn-i mülhîd-i bî-dînden pâdişâh-ı âlî-câh hazretlerine bir niyâz-nâme getürdiler. Mefhûm-ı şûmı: “Ekrâd beglerinden Bebe Süleymân nâm beg vilâyetimizi gâret ü nehb ve hasâret eylemedin bize ve re'yâlarımıza râhat, karâr virmez ve bu işinden dahı ferâgat itmez. Selefünüzde el-merhûm, el-magfûr, cennet-mekân Sultân Ahmed Hân'dan hatt-ı hümayûnları sâdır olmuş iken kat'an istimâ' itmeyüp, dahı ziyâde ikdâm ider olmuşdur. Eltâf-ı şehinşâhuñuzdan niyâzdur ki; mezkûr Bebe Süleymân'a te'kîden bir fermân-ı celîlü'l-unvân irsâl buyurup, tenbîh buyurıla. Zâhir budur ki, şimdiki hâlde siziñile sulh u salâhımız mukarrerdür. Dostuñuza dost,

³¹⁰ “Kardeş, dünya kimseye kalmaz. Gönünü cihânı yaradan Tanrı'ya bağla işte o kadar. Dünya mülküne itimat etme. Çünkü dünya senin gibi çok kimseyi beslemiş sonunda öldürmüştür.” Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1975, s. 327.

³¹¹ “Dünya bir leştir, tâlipleri de köpektir.”

³¹² Uşşâkîzâde, Devlet Giray'ın Şehbâz Giray'ı öldürttüğünü açıkça yazmaktadır. Bk., *Uşşâkîzâde Târîhi*, haz. Dr. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005, I, 450; Defterdar Mehmed Efendi de Uşşâkîzâde'deki bu bilgiyi aynen alarak aktarmaktadır. Bk., *Zübde-i Vekâyât*, s. 703. *Anonim Osmanlı Tarihi*'nde de benzer şüphe serdedilir. Bk., *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 200.

düşmeniñüze düşmen bilesiz”. Ve buña bir niçe dürlü temellük tahrîr idüp irsâl eylemiş. Ol vakt içre Basra şehrin tâ’ife-i [83^b] Urbân bir tarîkıla zabt eyleyüp, tasarruf-ı Âl-i Osmân’dan gitmişti. Kızılbaş-ı bed-ma’âş yed-i Urbân’dan bir tarîkıla kal’a-i Basra’yı ahz eyleyüp, miftâh-ı kal’ayı dahı elçisiyle irsâl idüp, pâdişâh-ı encüm-sipâh hazretlerine getürüp teslim eylediler. Ve erbâb-ı düvelde niçe kimesnelerin mu’âvenet ve müzâheretleri olmagın pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretlerine hüsn-i ta’bîr ile i’lâm olundukda rızâ-yı hüsvânîleri zuhûrunda Bebe Süleymân hakkında hatt-ı hümayûnları sâdır oldı ve ser-bevvâbân-ı hâssadan bir aga ta’yîn olundı ki, asl-ı fûrû’ı Kızılbaş-ı mezheb-tırâş cinsidi ve anlarıñ ihsânı dîdesi ve tarafgîri olmagın irsâl olundı. İnde’l-vusûl, Bebe Süleymân’a, kapucıbaşı aga hatt-ı hümayûnı götürüp teslim eyledi. Kırâ’at olunup mefhûmı ma’lûmları oldukda, Bebe Süleymân cevâbında: “Sa’âdetli pâdişâhımıza hilâf-ı inhâ eylemişler. Cemî’ zamânda Kızılbaş-ı bed-ma’âş sünnî müslümâna her gez dost ve hayr-hâh olmaz. Hemân murâdları bir hîle ile benim elümden halâs olmak için pâdişâhımızıñ vücûd-ı şerîflerine sıklet olmuşlar ve illâ bu kulları dahı arz idüp, anlarıñ kubhün ifâde iderim” didükde, irsâl olunan kapucıbaşı aga taraf-ı Revâfız’da bulunmagın ve ekl-i rüşvet alması sebebiyle ol mahalde ba’zı nâ-ma’kûl cevâblar ile haddinden mütecâviz elfâz-ı mühmele îrâdile Bebe Süleymân’a itâle-i lisân eyledi. Bâ-husûs tâ’ife-i Ekrâd serd tabî’at oldukları ma’lûmdur. *İzâ ye’ise’l-insânû tâle lisânühû*³¹³ hasebince Bebe Süleymân pür-âteş olup, mezkûr kapucıbaşın katl eylemek murâd eyledi. Ma’an bulunan nedîmleri recâ eyleyüp, hezâr belâyla [84^a] halâs eyleyüp kovdılar. Kapucıbaşı dahı firâr idüp, bir niçe müddetden soñra Edrene’ye dâhil oldı gelindi. Gör der ve minnet idüp Bebe Süleymân’dan ol mertebe şikâyet eyledi ki, vasfa gelmez. Evsâf-ı zemîmesinden iftirâ ile söylediği kelâmuñ efvâh-ı nâsda şuyû’ bulan, evvelâ: “Şer’iat ol memleketde icrâ olunmaz ve hukûk-ı ibâd mu’attal olmuş. Bebe Süleymân’ıñ hod isyânı ve ihtişâmı hadden bîrûn, bi’l-küllîye hânedân-ı Âl-i Osmân’a itâ’at ve münkâd degildür ve sû-i kasdı emr-i mukarrerdür. Sâhib-hurûclık iddiâ’sındadır. Hemân fırsat yevmine nigerândur ve şâh-ı Acemi rencîde ve küllî mazarr[â]tı vardır ve muhakkakdur” deyüp, dürlü dürlü sugrâlar ve kübrâlar kurup vükelâ-yı devleti bir mertebe i’timâd eyledi ki, Bebe Süleymân’ıñ kanına teşne oldılar. Bâ-husûs Şeyhü’l-islâm Feyzullâh Efendi’ye, Revâfızlar ihtilât ve intisâb kesb idüp Acem şâhından mahsûs nâme ve hedâyâlarla gelüp, şefâ’at ve himâye recâ olundukda ve şeyhü’l-islâm efendi dahı Erzurum hâkından olmagıla gayret-i

³¹³ “İnsan, yeise düştüğü zaman dili uzar.”

hâkiye ve câzibe-i mâliyye her taraftan ikdâm olundu ve pâdişâh-ı zî-cân hazretlerine i'lâm eyleyüp, hakkında hatt vârid olup, bir kaç beglerbegi ve asâkir-i Anadolu, Bebe Süleymân üzerine ta'yîn ve magzûb-ı aleyh olduğun i'lâm idüp: "Hemân üzerine varup katl idesiz" deyü paşalar ta'yîn ve irsâl eylediler. Ve Acem şâhı olan melâhideye dahı nâme-i hümayûn tahrîr olunup: "İşte hâtırınız kemâ-yenbagî mer'î ve marazı hıyânet olunup, Bebe Süleymân mâbeynimizden tarh ve ref olunmak için asâkir-i bî-şümâr ta'yîn olundu. Sizler dahı âsûde-hâl olasız" mefhûmun ifâde [84^b] eyledükde melâ'in-i hâsirîn cihân cihân mahzûz olup, hemân kendü askerinden dahı elli biñ güzîde Kızılbaş-ı mezheb-tırâş istinbât eyleyüp, Bebe Süleymân üzerine tarafeynden hücum eylediler. Paşalar dahı hatt-ı hümayûn mücebince âmil olup yürüdiler. Bebe Süleymân dahı karşılayup, bir ceng-i azîm vâkı' olmuşdur ki, insân dehşet alır. Fî-mâ-ba'd Bebe Süleymân'ın askeri pâydar olmayup perîşân oldılar. Bebe Süleymân dahı nâçâr yanında bulunan yigirmi otuz mikdâr âdemiyle firâr eyledi. Sür'atile gelür iken bir zayıyık derbendden ubûr idüp, öñlerinde ma'lûmları bir cîsr varıdı ki, Bebe Süleymân mahall-i mahûfeden güzer itmek için cân atup geldiler. Müşâhedelerinde biñ mikdâr Kızılbaş-ı evbâş hayme vü hargâhların kurup, ma'şer-i mahûfda cisriñ agzın alup dururlar. Bebe, çünkim bunu müşâhede eyledi, girülerinden dahı kovgun olduğun bildiler hemân tevekkül-i Hakk eyleyüp ve âl-i tîg-i hûn-feşân olup, Kızılbaş-ı bed-ma'âş üzerine at sürünce Hakk sübhânehu ve te'âlâ avn ü ihsânı tevfiğ ü refik olup, anca melâhid Bebe Süleymân geldi nâmıyla gürûh gürûh firâr eylediler; ammâ Bebe Süleymân Beg'ün ardından âdemleri gelüp yetişüp, altmış kadar kimesne olmuşlar idi, biñ nefer Kızılbaş cîsr agzından dagıdup köprüden mürûr eylediler. Ba'dehû acele ve sür'atile yürüyüp, Karadeñiz sefinelerinden birine süvâr olup, diyâr-ı Kırım'a çıkup, Devlet Giray Hân hazretlerinin hâk-ı pâyına rû-yi ubûdiyyet mâlîde ve sâye-i sa'âdetlerinde âsûde-hâl üzre sâkin oldılar. Hicret-i nebevî *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellemün* sene 1110 aşere ve mi'e ve elf evâhîrinde zuhûr itmişdür.³¹⁴

Çünkü Râfızî melâ'inün [85^a] murâdı ve maksûdları hâsıl oldu. Bebe Süleymân Beg'den bu san'atla intikâm ahz eylediler. Mesrûr u ferâh-nâk yıkılup memlûklerine

³¹⁴ Çağdaş Osmanlı kroniklerine göre Bebe Süleyman sorunu 1111'de çözüme kavuşturulmuştur. Bk., *Raşid Tarihi*, II, 487-489; *Zübde-i Vekayiât*, s. 683-684; *Uşşâkizâde Târihi*, I, 393-404 . Ancak Silahdâr bu olayı 1109 tarihi olaylarını anlatırken vermektedir. Bk., *Nusretnâme*, 260a-260b. Burada zikrettiğimiz kaynaklardan sadece *Uşşâkizâde Târihi*'nde Bebe Süleyman'ın Kırım'a kaçtığı, 1115 tarihinde Kırım hanının aracılığı ile afv edidiği ve önce Edirne'ye geldiği, daha sonra da Köstendil eyaleti tevcih edildiği yazılıdır. Bk., *Uşşâkizâde Târihi*, II, 607, 612.

gittiler. Ve bu gûne fitneye hafıyyeten agâz idüp, ahâlî-i Bagdâd olan tâ'ife-i Urbân Arab kavmin igvâyıla fesâda bırakup, her taraftan Bagdâd üzerine müstevlî oldılar. Hattâ Bagdâd'ı muhâsara mertebesinde hâle vardılar. Vâli-i Bagdâd behişt- âbâd olan paşa, der-i devlete arz u i'lâm eyleyüp, Kızılbaş-ı bed-ma'âşın fitne vü fesâdı olduğunu³¹⁵ ifâde eyledi ve imdâd için asker taleb eylediler. Ammâ Âsitâne-i sa'âdet'de melâhidini hâmî ve mu'âvîn-becidd olduğu eelden, gelen arz u mahzarlara vücûd vermeyüp: “Şâh-ı Acem'den bu iş me'mûl degildür” didiler. Ammâ der-akab feryâdcılar yürüyüp: “Kızılbaş-ı kallâş, tâ'ife-i Urbânıla hem-reh, yoldaş olup yetmiş seksen biñden mütecâviz melâhide etrâf-ı Bagdâd'ı harâbe virdi” deyüp, biribiri ardınca irişdiler. Ol vakt ma'lûmları oldu ki, vâkı' imiş.

Sâbıkâ zikr-i sebkât eyleyen celâlî Yeyen Paşa'nın Boz-oglan nâmında olan mef'ûlin getirüp, ser-çeşme-i sekbân ve sarıca eyleyüp, Anadolu vilâyetine bayrak acmaga izn virildi ve bir niçe paşalar dahı ta'yîn ve irsâl olundu. Merkûmlar dahı sür'at ve acele birle revân olup, tayy-yi merâhil birle bir rûz vâdî-i Bagdâd'a karîb menzile nâzil oldılar. İrtesi ale's-seher menzil-i mezkûrdan irtihâl eyleyüp, ol gün Bagdâd'a irişmek tahmîniyle revân oldılar. Bir mikdâr gittükleri gibi anı gördiler ki, yetmiş seksen biñ mikdâr Arab atlı, eli mızrâklı Kızılbaş-ı [85^b] mezheb-tıraşile eş ve yoldaş olup, alaylar bağlayup yürüdiler. Bu taraftan asâkir-i İslâm bi'l-cümle on biñ mikdârı ancak var, nâçâr olup bi'z-zarûrî mukâbil oldılar. Mukâtele vü muhârebeye başladılar. Bir azîm ceng ü cidâl vâkı' olunup, âhirü'l-emr kesret-i adûya bir vechile cevâba imkân olmaduğundan asker-i İslâm münhezim oldu ve ser-çeşme olan Boz-oglan zahmdâr oldu. Melâhide-i bî-dîn dahı ziyâde yüze çıkup, ol sürûrıla âhâli-i Bagdâd'ı harâbe virdükden soñra tekrâr yürüyüp Basra şehrin darben zabt eylediler. İşte bir iki müfsîd igvâsıyla Bebe Süleymân'ı tarh itmeniñ an-karîb mazarretin gördiler. Hattâ cümle Anadolu vilâyetin nefîr-i âmm eyleyüp ve Daltaban Mustafâ Paşa'yı ser-asker eyleyüp, sad-gûne belâlar ile şehir-i Basra'yı tâ'ife-i Urbân'dan gücile halâs idüp zabt olundu. İlâ hüzzâl-ân ol memâlikde hüsn-i zindegânî olmayup, re'yâ vü berâyâ müfterü'l-hâl olduğu mesmû'dur. Bu dahı hicret-i nebiyyü'l-muhterem ve sultânü'l-mükerrem

³¹⁵ Metinde “olduğuna” şeklinde yazılmış gibidir.

salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin sene 1111 cemâziye'l-ülâsında istimâ' olunmuştur.³¹⁶

Vallâhü a'lem bi-hakîkatî'l-hâl sene-i mezkûrda 1111 mahmiyye-i şehri Edrene'de vâkı' cîsr-i Sarrachâne demekile ma'rûf cîsr-i mu'azzam bi-emri'llâhi tebâreke ve te'âlâ nısfından ziyâdesi bir ugurdan yıkılup harâb yebâb, mânendesinüñ türâb olmuştur.³¹⁷ Pâdişâh-ı İslâm, Sultân Mustafâ Hân, vezîr-i âsaf-tedbîrleri mahmiyye-i [86^a] Edrene'de, Bucuktebe ta'bîr olunan mahall-i ferah-fezâ-yı kulûbe müceddeden bünyâd ve ihdâs eylediği sarây-ı vâlâ, dil-güşâda ziyâfet olunup, teşriflerinde cîsr-i mezkûrîñ üzerinden ubûr u mürûrıla güzer buyurdıkları vaktten tahmînen buçuk sâ'at zamân mürûrında cîsr-i mu'azzam bir ugurdan yıkılup, bir sâ'ika misâl sadâ gürüldi ve günbürdi zâhir olup, herkes segirdişüp halk-ı âlem izdihâm gördüler ki, öyle bir kavî ve metîn binâ harâb olmuş. Bi-emri'llâhi te'âlâ üzerinde iki sâ'il ümmî bulunup, fekdânlardan gayrı kimesneye ziyân isâbet eylememiş. Böyle bir tarîk-i âmmdur ki, kat'an mürûr u ubûr üzerinden münfek degil iken elhamdülî'llâhi te'âlâ bir zarar irişmedi. Bâ'is-i harâb-ı cîsr-i Sarachâne, efvâh-ı nâsda mütevâtir böyle oldu ki: Mahrûse-i Edrene bostâncıbaşı olan Ali Aga, cîsr-i mezkûrîñ sarây-ı hümayûn tarafına altı göz âsiyâb ihdâs ve icâd idüp, âsiyâb-ı merkûmuñ bend ta'bîr olunan dîvârın nehr-i Tunca'ya sedd eyledi. Ba'dehû vakt-i şitâda nehr-i mezkûr cûş u hurûş idüp, taşdığı mahall bend olan dîvârîñ üzerinden sür'atile bertâb iden âb-ı kesîr, cîsr-i mezkûrîñ zemînin hafrâ ile esâsına isâbet idince bi'l-mecmû' hâkdan ref' idüp, cîsr-i mezkûr harâbe bâ'is olduğu mukarrer olmuştur. Bostâncıbaşı itâba müstehakk olmuşken cürmi afv olundu. Sene 1113'de kapuagası fevt olup, mâl-ı metrûkâtından cîsr-i Sarachâne'[ye] iki yüz kîse harc ve sarf olunup, müceddeden bünyâd olunmuştur.

Ve târîh-i mezkûr 1113'de [86^b] bi-emri'llâhi te'âlâ şehri Edrene'ye harîk vâkı' olup, kal'a içi nısfından ziyâde ihrâk-ı bi'n-nâr olup, tâ'ife-i Yahûdî'den ba'zıları mâlî hırsından âteşden kaçamayup kebâb olmuştur. Mahall-i Yehûd ve tersâ cümle ihrâk olup, kal'adan taşra dahı çıkup, Bitbâzârı ve bedestân etrâfı ve bir kaç mahalle ihrâk olmuştur. İki gün ve bir gice mütevâliyen yandı. Âkıbetü'l-âkıbe sarây-ı hümayûn

³¹⁶ Defterdar, *Zübde-i Vekayiât*, s. 706-713'te Urbân taifesinin Basra'yı kuşatmasını ve Daltaban Mustafa Paşa'nın serasker olmasını 1111'de meydana gelen olayları anlatırken bahsetmektedir.

³¹⁷ Çağdaş Osmanlı kroniklerinde Sarachane Köprüsü'nün yıkılma tarihi olarak 1113 verilmektedir. Bk., *Nusretname*, 276a; *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 161; *Zübde-i Vekayiât*, s. 715.

baltacıları irişüp, azîm zahmet ile teskîn eylediler. Bâ'is-i ihrâk kim olduğu ma'lûm olunmadı.³¹⁸

Ve hicret-i nebiyyü'l-mükerrerem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin aşere ve mi'e ve elf 1110 senesi mübâreginde sâbıkâ nakl olunmuşdı ki, Re'îsü'l-küttâb Râmî Mehmed Efendi elçilik tarîkıyla Peç kiralına varup, Ceneviz ve Felemenk kırılları dahı nâme tahrîrile âdem irsâl eylemişler idi. Çâsâr-ı Nemçe ile sulh [u] salâha müte'allik ahvâli şöyleşüp, niçe kıl u kâlden soñra tarafeynüñ rızâsı bulunduğı üzerine akd-i sulh itmâm ve encâme irişdüğü hinde re'îs efendi avdet eyleyüp, Edrene'ye vusûl buldukda tekrâr İbrâhîm Paşa nâmında bir paşayı üç tug pâyesi ihsân olunup, elçi-i kebîr olmak üzerine kürk giydirilüp, mahmiyye-i Edrene'den irsâl ve revân oldu. Ve Peç kiralı dahı elçi irsâliyle vâfir tuhfe ihdâ ve peşkeşlerle dörd, beş yüz mikdârı Nemçe kâfirleriyle bir bilir keferesi Belgrad'a vusûl bulup, ahabârı vürûdunda pâdişâh-ı encüm-sipâh Sultân Mustafâ Hân hazretleri dahı şehir-i Edrene'den irtihâl buyurup, mahrûse-i Kostantaniye'[ye] [87^a] revân oldılar. Elçi-i mezkûr hicret-i nebiyyü'l-muhterem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellemün* ihdâ aşere ve mi'e ve elf 1111 senesi Ramazân-ı şerîfinün ibtidâsında İslâmbol'a dâhil olup, pâdişâh-ı cem-tezyîn hazretleriyle buluşup, sâbıkâ Re'îsü'l-küttâb Râmî Mehmed Efendi ile akd-i sulh ve şurût-ı kuyûtayı üzre tarafeyniñ rızâları vukû' bulup, ahd-nâme-i hümayûn tahrîr olundu. Ammâ re'îs efendi ile çâsâr-ı Peç olan la'în-i bed-âyîn hîn-i esâs-ı sulhda böyle şart eylemişler ki: "Hâliya kal'a-i Kamaniçe'[yi], Leh kiralı olan Nalkıran nâm melâ'îne teslim idesiz ve No[g]ay kavmin vilâyet-i Ak-kerman'dan ihrâc idesiz ve yigirmi beş sene olmak üzre bu şurûta tarafeynüñ rızâsı üzre sulh olmaga râzıyuz" minvâl-i meşrûh tarafeynüñ makbûlü olup, sulh olundu. *El-hükmü-li'llâh vâhidü'l-kahhâr*³¹⁹. Çünkü mesâliha-i sulh tecvîz görüldi. Hemân bir paşayı ta'yîn idüp, kal'a-i Kamaniçe boşalmak ve kefare-i dûzah-mekîne teslim olunmak için irsâl olundu. Ol dahı vusûl bulup, bi-eyyi vech-i kân kal'a-i Kamaniçe'yi boşaldup, derûnunda bulunan ümmet-i Muhammed feryâd ü figân iderek ihrâc olduğu gün bi-emri'llâhi tebâreke ve te'âlâ bir

³¹⁸ Büyük Edirne yangını hakkında *Zübde-i Vekayiât*, *Raşid Tarihi* ve *Anonim Osmanlı Kroniği*'nde bir bilgi yer almaz. Yangını en teferruatlı, o esnasında orada bulunan, Silahdâr Fındıklılı Mehmed Efendi anlatmaktadır. Mehmed Efendi'ye göre yangın 1113 Rebûlâhîr'inde Pazar günü Akşam vakti başlamış ve yaklaşık 14 saat sürmüştür. Yangın, bizzat II. Mustafa'nın da katıldığı çalışmalar sonunda güçlükle söndürülebilmıştır. Yapılan teftişte 3052 ev, 5 cami, 2 mescid, 6 kilise, 2130 dükkân ve 9 hanın kül olduğu ortaya çıkmıştır. Bk., *Nusretname*, 276a-276b.

³¹⁹ "Hüküm, el-Vâhid ve el-Kahhar olan Allah'ındır."

azîm küsûf vâkı‘ oldu. Halk-ı âlem dehşet üzre ta‘acübde hayrân iken ahabâr-ı nedâmet istimâ‘ olundu ki, ol vakt içre iki musîbet-i kübrâ vâkı‘ olmuş. Birisi kal‘a-i Kamanîçe bunca cevâmi‘-i şerîflerile kefare-i dûzah-karâra teslîmi; birisi dahı ulemâ-i [87^b] izâmdan eşher-i nâs olan Tefsîrî Mehmed Efendi hazretleri ki, Anadolu vilâyetinde Sivas nâm şehirde sâkin imiş, târik-i fenâ idüp na‘îm-i firdevs-i cinâna âheng ve rihlet buyurmuşlar, *rahmetu’llâhi aleyh*.³²⁰ Bu iki musîbetüñ âşârı çehre-i şems-i âlem-tâbda nümâyân olup, küsûf zuhûrıyla âlem zulemât içre siyâh pûş olup, ke’enne yâs ve mâtem câmesin ber-dûş eyledi. Hayfâ ki, öyle fâzıl-ı cihân, pesendîde-i devrân, rûzgâr rûzgâr çok devrinde mislin getürmez.³²¹ *إِنَّا لِلّٰهِ وَإِلَيْهِ رَاجِعُونَ*. Hafy ender-hayf ki, kal‘a-i Kamanîçe gibi seddü’l-İslâm ve nihâyet istihkâm ile meşhûr lisân-ı hâs ve âmm, pâ-yı esâsı kahr-ı pençekîr ve sâk-ı semek ve bi-eyyi vech-i kân kulle-i mu‘allâsı bâ-pûs, ferkadân-felek bir vâdî-i hârâ-yı emn-âsâsa yek-pâre, kulle-i humbâra üzerinde karârgâr olup, dâ’iren mâ-dâr bi’l-cümle cürm hisârı kesme kayalardan handaklar ki, devr-i amîki fehmünde hükemâ-i mühendisîn mütehayyir ve kâsir ve ulemâ-i dûr-bîn tahayyülünden âciz ve hâsir kalur. Öyle metânet ile meşhûr bir kal‘a-i lâ-nazîri kefare-i müşrikîne teslîm olundu. Hafy, sad hezâr hafy şimden girü ne te’essüf müfîd ve *اللّٰه* ³²² *يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ*

El-kıssa-i pür-hisse ibtidâ ceng-i Nemçe biñ toksan dörd târîhinde zuhûr idüp, âhir sulh-ı salâha gelince on yedi senede üç def‘a asâkir-i İslâm gâlib olup, bâkîlerinde küffâr-ı hâkisâr galebe göstermişdür ve ³²³ *وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ* halk-ı âlem cânından [88^a] bî-zâr olup kalmışlar idi. Maktûl Kara Mustafâ Paşa’nın cüz’î tama‘ eylediği sebep olup, bunca dârü’l-İslâm kılâ‘ ve bilâdı elden gidüp, küffâr-ı hâkisârda karâr-dâde olmuşdur ve bî-hadd-i payân Müslümânların ehl ü evlâdı esîr, giriftâr-ı bend-i zencîr oldu.³²⁴ *ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ*

³²⁰ “Tefsîrî Mehmed Efendi’nin ölümü hakkında daha geniş bilgi için bk.,” *Uşşâkizâde Tarihi*, I, 417-419.

³²¹ “Biz Allah’ınız ve nihayet O’na döneceğiz.” el-Bakara, 2/156.

³²² “Allah istediği hükmü verir.” el-Maide, 5/1.

³²³ “Nusret, Allah’ın kendindendir.” el-Enfal, 8/10.

³²⁴ “Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir).” el-Enam, 6/96.

[GÂZÎ GİRAY'IN İSYANI]

Sâbıkâ nakl ü tahrîr olunan Şehbâz Giray Sultân, vilâyet-i Çerkes'de kalga olup, on ay mürûrî zamânda katl ve şehîd olunduktan soñra mahalline birâder-i esenni Sa'âdet Giray Sultân'ı kalga eylediler ve anlarıñ kihter birâderleri Gâzî Giray Sultân'ı nûreddîn eylediler. Ammâ Gâzî Giray Sultân, Devlet Giray Hân ve Sa'âdet Giray Sultân'ıla mâbeynlerinde bürûdetleri mukarrer idi. Çerkes keferesi Şehbâz Giray Sultân'ı katl eyledüklerinden Gâzî Giray gâyet bî-huzûr olup: “Acebâ birâderimizi Çerkes melâ'îni kendü re'yiyle mi katl eylediler; yohsa birinüñ tahrîki var mıdır ?” deyüp, Çerkes vilâyetinde Şehbâz Giray Sultân mahalline ser-asker olmuş idi. Ahbâr cüst³²⁵ [u] cû ve kavm-i Çerkesiñ bir niçesin ahz idüp, muhkem teftîş ve takayyüd ü tefahhus eyledükde bir kaç Çerkesler ikrâr idüp: “Şehbâz Giray'ı biz katl eyledik. Lâkin karındaşıñuz Sa'âdet Giray Sultân emriyle olundu. İ'timâd olunmaz ise işte kâğıdları” deyüp, Kalga Sa'âdet Giray'ıñ mührile kâğıdın ibrâz iderler. Efvâh-ı nâsda ahbâr-ı sahîh böyle mütevâtir ile şâyi' olmuşdur. El-uhdetü ale'l-râvî. Nefsü'l-emrde pâdişâhân-ı selefde dahı çok vâkı' olmuşdur ki, devlet hasediyle karındaş karındaşı, peder ogluna ve ferzend pederine su'ikasdı ola gelmişdür ve mahall-i ta'accüb degildür.

[88^b] Çünki Gâzî Giray, bu iş zuhûrın müşâhede kıldukda mezra'-ı kulûb-ı ahaveyne tuhm-ı bürûdet-nisârı azher olup, sultân-ı mezkûrîñ dahı göñli bulandı. Hemân vilâyet-i Çerkes'den gayrı kâra mukayyed olmayup ric'at eyledi. Sür'atile gelüp, Taman adasından sefîne ile Kırım tarafına güzer eyledi ve karâr [u] ârâm itmeyüp, ma'an bulunan âdemleriyle ilgâr idüp, Şîrîn mirzâlarından Can-timür nâm mirzânîñ hânesine nüzûl eyleyüp, ol şeb anda mihmân oldılar. Mirzâ-i mezbûrile müşâvere eyleyüp, ahvâli i'lâm eyledi: “Acebâ hân ağaçamız Şehbâz Giray Sultân karındaşıımızı katline bâ'is kimden oldugı ma'lûmları mıdır” deyü su'âl eyledi. Mirzâ-yı bed-rây iftirâ'en: “Belî ! Ma'lûmlarıdır. Eger ben kuliñ kelâmına istimâ' buyursañuz zinhâr hân hazretlerine müşerref olmak sadedinde olmayasız. Size dahı yamân kasdı olduguna ilm-i lâ-hakkdur. Velâkin bir tâze şahzâdesin ve el-Hâc hân bâbâñdan çok in'âm görmüşimdür. Velî-ni'memdür. Anlarıñ hâtırı sıyâneten size dahı muhabbet üzreyüz. Hemân siz dahı başıñuz tedârikin görîñ” deyüp, igvâ-ı küllîyü'l-kâsile ve bu ma'küle niçe dürlü vehm-nâk sözler söyleyüp, bir mertebe i'timâd ve i'tikâd hâsıl

³²⁵ Metinde sehven “ج” harfî yazılmıştır.

eylemiş ki, sultân-ı mezkûr ol şeb tâ be-sehr ve vesvese-i sevdâyıla bî-dâr ve dîdesine hâb-ı râhat gelmeyüp, mürğ-i râhat karârı uçdı. Hele ne hâl ise ol leyl güzerile fecr dildâr-ı âleme rû-yi cemâlin arz eylediği gibi, hemân Gâzî Giray Sultân ve ma'iyeten bulunan tevâbi'hâ yügrük rahş-ı cihân-peymâlara süvâr olup, firârile azm-i kal'a-i Ur deyüp, sür'at ile **[89^a]** revân oldılar. Ur kal'asından güzer ile Can-kerman vâdisine bâd-ı sarsar misâl esüp gitdiler. Ol gün gidüp, irtesi Can-kerman'a vusûl buldılar. Kal'adan ubûr, nehr-i Özü eclî için geşti taleb olundu. Muhâfızân-ı Can-kerman olan beg kayık virmeyüp: "Mâdemki Kırım hânından yarlıg olmaya, gemi virilmez" deyüp, cevâb eyledükde bi'z-zarûrî Gâzî, Kirman semtine gitdiler. Bi-emr-i Rabbânî giderken nehr-i Özü kenârında bir balıkçı kayığı bulup, havfıla cümle atların bıragup, sad mihnet ve cefâyıla ikişer beşer nehr-i Özü'yi mürûr eylediler. Atları berû kenârda bıragup, ol cânibe ubûr eyledükde Can-kerman kavminûn atların bulup ahz itdiler. Süvâr olup, cânib-i Ak-kerman deyüp gitdiler ve No[g]ay kavmine âdem irsâl idüp: "İşte Gâzî Giray Sultân, hân hazretlerine hâtır-mânde olup, siziñ arañuza geliyor" deyüp, ahbâr eyledükde kavm-ı No[g]ay acele ve sür'at birle yigirmi biñ mikdârı askeri ılgâr idüp, Gâzî Giray Sultân'ı istikbâl ile karşılayup, mâbeynlerine alup, memleketlerine götürüp gitdiler. Ammâ bu taraftan Devlet Giray Hân hazretlerine ahvâli i'lâm ve ifâde olunup: "Birâderiñüz Gâzî Giray Sultân sizden havf ile ve ba'zı kimesneleriñ igvâsına uyup, Ak-kerman'a mebbe-i fitne vü fesâd ve bâgî-i tugyân olan No[g]ay kavminûn arasına duhûl itmek için firâr eyledi" didüklerinde Devlet Giray Hân azîm müte'ellim ve gam birle pür-âteş olup, hemân tîz akıncı âdemler ve sekbân bölükbaşılıarı ta'yîn ve irsâl eylediler ve: "Her kanda irüp yetişürseñüz fermânımızı sultân-ı mezkûra gösteriñ. Eger mutî' olur ise gelsün, karındaşımızdur. Benim **[89^b]** aña zerre mikdârı yaman kasdım yoktur" deyüp halef-i billâhi'l-alâ a'lâ kasem eyledi. Ve bundan soñra inâd ve muhâlefet eyleyüp: "Firârdan murâdım mutlak fitne vü fesâddur" vâdîlerine sâlik görünür ise bi-eyyi vech-i kân cebren ve kahren dahı getüresiz" deyü ta'yîn olunan agalarına ve sekbân bölükbaşılıarına tenbîh buyuruldı. Anlar dahı acele ve sür'at ile Gâzî Giray'ı kovgup gitdiler. Can-kerman'a vusûl bulup istifsâr olundukda, Can-kerman kavmi, No[g]ay halkı yigirmi biñden, belki izdiyâd hâliyâ iki gündür ki Gâzî Giray'ı alup gitdükleri haberin i'lâm eylediler. Bunlar dahı nâçâr avdet eyleyüp, Kırım'a gelüp, hân hazretlerine ahbârı ifâde ve i'lâm eylediler ve "Gâzî Giray Sultân'ıla cümle No[g]ay ahd ü mîsâk eyleyüp, yemîn ü kasemile birbirlerin i'timâd-ı küllî hâsıl eylemişler. Bi'l-mecmû' ittifâkan Ak-kerman'a gitmişler" didiler. Bu haberi istimâ'

idince Devlet Giray Hân gâyet melûl ve mahzûn olup, ³²⁶ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقِ hadîs-i şerîfi üzre mukadderâta havâle idüp, sabr eylediler. Ammâ Gâzî Giray Sultân çünkü mâbeyn-i No[g]ay'a duhûl eyledükde beyân-ı berdesinden âgâz ve demsâz idüp, kavm-i No[g]ayile müşâvere eyleyüp: “Hâlâ bu Devlet Giray Hân'ın sû-i tedbîri nedür ki, No[g]ay kavmini Âl-i Osmân âsitânesine hilâf-ı inhâ idüp, sevk ve gammazile bizi yurdımızdan âvâre itmek diler ve ehl [ü] evlâdımız ve mâl, erzâkımızı hasâret murâd eyler ve kavm-i No[g]ay perîşân olup, sahrâ-yı meyhamânda ecdâd-ı sâbıkları gibi bahâ yem misâl buldukların ekl idüp geçinsün der. İmdi buna tedbîr budur ki, biz dahı *alâ kadri'l-makdûr* elden geldiği ve tâkatımız irdüğü [90^a] minvâlince biribirimize yâr u yâver olup, gerek mâlen ve gerek cebren bu meskenimizden ayrılmayalım. Eger üzerimize asker çeküp, gelür ise sâbıkda varup, kovdugumuz gibi karşılayup ceng idelim ve Gâzî Giray Sultân'ı ele vermeyelim. Anın bir mûyî-i murdârına niçe kelle-i No[g]ay galtân ola” deyüp, bi'l-cümle kavm-i No[g]ay mugallata kasem eylediler. Ba'dehû Gâzî Giray Sultân'a dahı yemîn teklîf olunup: “Sen dahı bu kâr-ı fâsîdde bizimle ma'an olur musın? Bize dahı itmînân-ı kalb hâsıl olmak için i'timâd virüp” didüklerinde, sultân dahı bilâ-tevakkuf kasem-i billâhi'l-aliyyü'l-azîm idüp: “Siz ne kârda olursanız siziñ râyınıza mugâyir ef'âl benden sâdır itmeye” deyüp, biribirlerin kemâl mertebe i'timâd itdirdiler. Ba'dehû fitne esâsın hafr için müşâveresine başladılar, ammâ Kırım beglerinün ulu begi olan Şîrîn begi Öktimür Beg ol mahall firâr idüp, No[g]ay arasına gelüp karışdı.

Bâ'is-i firâr-ı Öktimür, efvâh-ı nâsda böyle tevâtüre irmişdi ki: Devlet Giray Hân ibtidâen No[g]ay kavmine gelmezden evvel Öktimür Beg ebnâ-i cinsinden Kadir Şâh Mirzâ nâm bir Şîrîn mirzâsıyla Öktimür Beg mâbeyninde adâvet hâsıl olup, Öktimür bir akl gözende harîf idi. Kadir Şâh'ın fırsat vaktin gözedüp ve mutarakkıb iken âkıbet bir gün tenhâ sahrâda râst gelür, hemân Öktimür, Kadir Şâh'ı ve Öktimür'ün iki oğulları bâbalarına mu'âvin olup, darb-ı tâziyâne ile öyle dögerler ki, Kadir Şâh-ı derd-mend feryâd ider merhâmet itmezler ve başın yararlar. Ba'de'l-hakâre Kadir Şâh'ı katl itmek kasd iderler. Mâbeyne niçe mirzâlar ve agalar imdâd idüp, mâni' olurlar ve fasl-ı gavgâ [90^b] iderler. Ammâ Kadîr Şâh-ı derd-mend ömründe tâziyâne degil, fiske yememiş. Darb-ı tâziyâneden mânend-i kadîd olmuş, ammâ bu şeyün vukû'undan sa'âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân mesmû'ları oldukda gâyet elem-zede ve müte'essif oldılar. Zîrâ Kadir

³²⁶ Buhari, 5-1953/4788.

Şâh Mirzâ, hân-ı alî-şân, ya'nî el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinin büyük kız karındaşları olan fahrü't-tâcü'l-muhaddarât-ı uzmü'd-devlet el-Hâc Hânı sultân hazretlerinin mezkûr Kadir Şâh Mirzâ oğlu olmagıla Öktimür'den böyle hakâret sudûr eyledüğünden azîm elem-nâk olup, Öktimür'e münkesirü'l-bâl oldılar. Ammâ Devlet Giray Hân hazretleri dahı gazaba gelüp: "Tîz der-akab fermân eyleyüp, Öktimür'îñ kayd [u] bendine sekbân ve bölükbaşılar bayrakıla ta'yîn olundu. Ve Öktimür'i kayd [u] bendile huzûrîma ihzâr eyleyesiz" deyü sıfârîş buyurdılar. Hemân üç bayrak sekbân ma'an bölükbaşılar atlanup, Öktimür'i getürmege gitdiler. Sekbân ta'yîn olduğu zamân meger cevâsîsü'l-ahbâr anda imiş, ahvâli Öktimür'e i'lâm eylemiş. Öktimür dahı kararı firâra mütebeddil eyleyüp diyâr-ı Kırım daglarından kaçup, âkıbet bir sefîneye süvâr olup, diyâr-ı Rûm'da sâbıkâ nakl olunan Murâd Giray Hân-ı merhûmıñ ferzend-i kebîri yanına ilticâ eyleyüp, bir niçe gün misâl-i huffâş pinhân ider. Âkıbet No[g]ay kavminüñ isyânın istimâ' idince cân atup, No[g]ay kavmi arasına duhûl idüp ve dürlü hîle ta'allümüyle anları dahı igvâ ider. Bu taraftan Devlet Giray Hân[ın] ta'yîn eylediği sekbânlar, Öktimür'îñ evin basup, bulunan kimesnelerinden su'âl iderler: "Kanı beg nerededür?". "Begimiz firâr eyledi, bilmeyüz" deyü cevâb eylediler. Bölükbaşıları, Öktimür'i [91^a] bulmadıklarından melûl olup, mâl [u] erzâkından ba'zı eşyâsı yagma olunur ve oglundan birisin tutup, kayd [u] bendile hân hazretlerine getürüp ve Öktimür Beg firârın ifâde eylediler. Mezkûr Öktimür Beg oğlun habs olunmak fermân buyurdılır. Bir kaç günden soñra recâ eyleyüp, cürmün afv buyurup habsden ıtlâk eylediler. Ammâ bu taraftan Öktimür, No[g]ay kavmine iblîs-vâr dürlü fitne telkîn eyleyüp, niçe tehayyülât-ı fikr-i fesâdile takrîk eyleyüp: "Hemân Devlet Giray Hân'ı azl itdürmege sa'y u ihtimâm gerekdür. Ve çâresi dahı budur" deyüp, No[g]ay kavminüñ re'îsi olan Carim Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâ ve sâ'ir mirzâlar ve Gâzî Giray Sultân ve bi'l-cümle Ak-kerman halkınıñ ilerü bâyları ve No[g]ay kavmi bir araya tecemmü' eyleyüp, müşâvere olundu ve sözlerin bir araya yekûn eyleyüp, Âsitâne-i Ferîdûn-unvân cânibine arz u mahzar irsâl eylediler. Mahzarda olan elfâz-ı mühmelâtları: "Bu hânı istemeyüz. Zâlimdür ve bizi hilâf-ı şer'-i şerîf yurdumuzdan ihrâc itmek diler. Emr-i şer'îñ biz dahı kendimizi ümmet-i Muhammed add ideriz ve şer'-i şerîfe dahı mutî'üz ve râziyuz. Bizim kime zararımız var. Hân bizi cebren kaldırmak diler. Netîce-i kelâm eger cümle No[g]ay kullarıñuzu kulluga kabûl iderseñüz Devlet Giray Hân'ı azl idüp, gayrı hân irsâl idersiz" deyüp ve bunıñ emsâli niçe dürlü haltiyâtlar ile mahzarların pür idüp, Âsitâne-i unvâna vusûl ve mefhûmı ma'lûm oldu ve hedâyeler, peşkeşleri bir kaç sâde

oglan ve dûşîzeler ve yorga bârgîr ihdâ eyleyüp, belli kimesneler ile irsâl olunmuşdı. Vükelâ-yı düvel, hıttâ-i No[g]ay'dan bir hayli inkılâba düşüp, şehir-i Kostantaniye içre dürlü sözler peydâ olup: “İşte No[g]ay âsî olacak, yüz biñ askerile [91^b] gelecek” efvâh-ı nâsda güft ü gû çoğaldı. Bir niçe def’a müşâvere olundu. Âkıbet bi’l-fi’l Kırım hânı olan Devlet Giray Hân’a i’lâm olunması ma’kûl ve müvecceh görölüp, bu maslahat ne gûne olmalıdır, anıñ re’yine tefvîz olundu ve anlarıñ haraketi ne minvâl üzre olur ma’lûmları olmak içün bir kapucıbaşı irsâl olunup, No[g]ay kavminüñ arz u mahzarları sırran virüp ve kendüleriñ mektûbların tahrîr ve tastîr idüp alâneten teslim olundu. Ve No[g]ay tarafından gelen âdemlere tesliyet idüp: “Elem çekmeñ. İşiñüz olur. Bir mikdâr meks ü ârâm idiñ. İşte bu kapucıbaşı agayı, hânı getürmek içün ta’yîn ve irsâl olunmuşdur. Geldügi gibi azl olunur ve siziñ maksûdıñuz üzre hân nasb olunur” deyüp, tâ’ife-i No[g]ay’a cevâb-ı har-gûş virdiler. Ammâ bu rây-i münîr, merhûm Sadr-ı âlî Hüseyin Paşa hazretlerinüñ karîhasından zâhirdür. Anıñçün dimişlerdür: “*Âkıl vezîr, mecnûn şâhı geçindürür*”. Çünki No[g]ay-ı bed-rây ve haber-i hayâlî istimâ’ında tahkîk-i zu’mile Gâzî Giray Sultân’a ve mirzâ ve beglerine mekâtib tahrîrile âdem irsâl eylediler. Mefhûm-ı şûmunda: “İşte biz Türki havfa düşürüp, iş tamâma irişdi ve Devlet Giray Hân azl olundu. Bir gayrı hân virecek oldılar. Elhamdülîllâh cümle No[g]ay-ı bed-râyıñ murâdı hâsıl olmuşdur” deyüp, müjdecî irsâl eylediler. Ol dahı sür’atile gidüp, No[g]ay kavmine vusûl bulup, işitdügi üzre ahvâli i’lâm ve mekâtibleri teslim eyledi. Cümle No[g]ay bu haberden [92^a] mesrûr ve bi-şâd-ı hürrem olup, ke’enne hemân sözleri red olmaz kıyâsile acîb ve tefâhür idüp, bir hayli burunlandılar. Ve “Evvelden de ol hânıñ olacağı öyle idi” deyüp lâf ü güzâf harmanın savırup, bir kaç gün sevindiler. Ve cümle No[g]ay ve Ak-kerman Tatar’ı bir araya tecemmü’ idüp, Gâzî Giray’a meşveret olmagiçün ve anıñ söziyle münâsib olanın arz itmek içün vardılar ve re’îs-i bed-baht firârî Öktimür Beg ve Çarım Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâ vâfir askerile bir mahallde sultânıñ çâdırın kurup, etrâfında bölük bölük müşâvere olundu ve kangı hânı istemek ma’kûldür denildi. Ba’zı: “Selîm Giray Hâcî Hân üç def’adur ki hân olur. Bunca hidmetimiz sebkât itmişdür. Eski efendimizdür. Anı istemek lâzımdur” didi. Ve kimisi redd cevâb idüp: “El-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri hânlıktan bî-zârdur ve istemez. Velâkin Safâ Giray Hân, Kırım kavmiyle husûmet-i külliyesi vardır, hemân No[g]ay hânı olsun anı arz idelim” deyince hemân ekser nâs: “Bre meded ! Ol nâkesi bî-behre’ getürüp, neylersiz? Cümle nâsıñ mâlın birer tarıkıla celb idüp, âlemi harâbe virür. İsmini bile zikr itmek ma’kûl degildür” didiler. Sâbıkda eñledügi Safâ Giray Hân

olundığı vakt Öktimür Beg: “Kızın bana hîle eylemişti. Öktimür Beg semtin dutanlar anıñçün lisâna getürdiler. Yohsa evsâf-ı zemîmesi âleme münteşirdür. *El-ıyâzü bi’llâhi min şerri zâlik*.³²⁷

El-kıssa niçe kıl u kâlden soñra yekûn-ı kelâm pür, şâh-ı İslâm âsitânesine arz [92^b] ve mahzar idelim. Âl-i Cengiz evlâdından her kangı şâh-zâdeyi irsâl eyler ise anlarıñ emrine mutî‘ ve münkâd olurız ve hidmetinde istikâmet üzerine istihdâm olalım. Hemân sözimüz söz olsun ve Devlet Giray Hân azl ola” didiler. Bu tedbîr üzerine karâr virdiler. *El-abdü yüdebbiru va’llâhü yûkaddiru*³²⁸ mefhûmından bî-haberlerdür. Netâyic-i kelâm tekrâr arz u mahzar tahrîr ve tesvîd eyleyüp, Âsitâne-i hümayûna irsâl eylediler. Ammâ bu taraftan Devlet Giray Hân hazretleri dahı sâbıkâ No[g]ay kavmi üzerine gelüp, iş tamâm olmayacağın müşâhede kıldukda kavm-i No[g]ay’a irhâ‘-i inân eyleyüp, derûnunda hafî ve pûşîde eylemişti ki: “İnşâ’allâh bir mahalli ile intikâm ahz iderim” deyüp gitmişti.

Bu def‘a diyâr-ı Kırım halkını, ulemâ ve sulehâ ve beglerin da‘vet ile şem‘ine cem‘ eyledükde divân-ı âlî olunup, No[g]ay-ı bed-rây ahvâli husûsıçün müşâvere olundu ve No[g]ay-ı bed-râyıñ tarîk-i bagî ve fesâda sâlik oldugı ve Mekke ve Medîne pâdişâhı *dâme mülkühü* hazretlerinüñ fermânı üzre âmil olmayup ve bizim emrimize dahı itâ‘at itmedükleri hod cümle sıgâr u kibârıñ ma‘lûmıdır ve ahvâl ne gûne oldugın re‘yü’l-ayn müşâhede eylemişsüz. Cümleñüzüñ münâsib ve müteveccih gördüğü bu rây-ı münîrde ne der, ne vechile cevâbi idersiz?” deyüp, Devlet Giray Hân hazretleri su‘âl buyurdukda cümle ulemâ efendiler ve begler ve mirzâlar müttefikü’l-kelâm: “Sa‘âdetli hân efendimiz hâliyâ pâdişâhımızsız. Siziñ emriñüz olur ise asker çeküp, ol bâgî kavm üzerine yürüyelim. Eger itâ‘at itmezler ise ceng [93^a] dahı idelim. Hakk sübhânehu ve te‘âlâ bize nusret eyler ise *min ni‘meti’llâhi te‘âlâ* eger bir aks zuhûr eyler ise hüküm gâlibüñ. Elbetde “*devlet kazâ yanındadır*” dimişler. Bir çâresi dahı görilür, lâkin ümîdvârız ki, *İnşâ’allâhü tebâreke ve te‘âlâ celle şânühü*, bu tâ‘ife gâyetile tугyân olmuştur. *Küll-i kemâl-i zevâl*³²⁹ mücebince cezâları terettüb olunup ve mikdârları kendülerine bildürile” didiler. Hemân Devlet Giray Hân hazretleri sürûren: “İşte sizden me‘mûlumuz olan cevâb bu idi ki, siz didiñüz” deyüp, beglere ve mirzâlara hil‘atlar giydirüp ve ulemâ

³²⁷ “Bunun şerrinden Allah’a sığınırım !”

³²⁸ “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

³²⁹ “Her kemâl, zevâl bulur.”

efendiler[e] dahı in‘âm ve ihsân ve lûtf-ı keremler bahş eyleyüp, cümleyi şermsâr ve dil-nevâht eylediler. Herkes dil [ü] cânile hân hazretleri ugrına baş virmek lâ şey mertebesin mülâhaza eylediler. Netekim *el-insân abîdü’l-ihsân*³³⁰ demişlerdür. Yohsa in‘âm [u] ihsân olmadan kuru lâklâka, rîş-hande ile âlem kulluk eylemez. Pâdişâhlar keremile fâ’il-i muhtâr olan şahsı abd-i memlûk mertebesinde iderler. Hasîs, bî-behre olanlar rüsvâ-yı dâreyn olup giderler. Görmez misin tevârîhlere tastîr ve tahrîr olup, nîk-nâm ve adâlet-nâm ile Nûşirevân bir Mecûsî iken elsine-i nâsda eyle rûzü’l-kıyâm memdûh, hâs-ı âmm olmuşdur. Kemâl-i hüsn-i ahlâkı sebebiyle hakkında Sultân-ı Enbiyâ *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem*³³¹ *انا ولدت في زمن شاه العادل* hadîs-i şerîfi medhiyle ta‘rîf buyurdılar. Ve Hâce Kâsım-ı hasîsü’l-meşhûr, dîn-i İslâm içinde kemâl ilmi variken âmil olmayup, [93^b] tarîk-i hisse sâlik olmagın bed-nâmıla cihân içre zebân-ı insânda la‘în mertebesine karîb menzil almışdur. Netekim Ebû Hureyre *radiyallâhü anhü* rivâyet eyler kim, sultânü’l-enbiyâ *salla’llâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* buyurmuşdur:³³² *تعس عبد الدرهم و تعس عبد الدينار*

BEYT

Şol kişi kim virdi göñlün kul olup sîm [ü] zerre
Yüzi üstüne düşüp kendüni magbûn eyledi

Öldi ve kaldı gözünde bir evc toprak hemân
Yok yire zahmet çeküp, bagrını pür-hûn eyledi

³³³ *النصيحة* hadîs-i şerîfine imtisâlen saded-i gayre çekülüp gittik.

Ve raca‘nâ ilâ kelâminâ. Pes Devlet Giray Hân emriyle asâkir-i Kırım tedâriklerin görüp, hâzır olunca Çerkes vilâyetinde vâkı‘ Cihân Sadak ta‘bîr olunan kavm-i No[g]ay’ıñ gâyet şecî‘ ve bahâdırları anlardur, mektûb tahrîriyle anlardan dahı imdâd-ı asker taleb olundu ve üç biñ mikdârı Cihân Sadak asker-i bed, şekl-i gûl-beyâbân, leysü’l-ifrît ve’l-insân bir tâ’ife-i magribü’l-kıyâfedür ki, vasf ne mümkün. Ammâ

³³⁰ “İnsan, ihsanın kölesidir.”

³³¹ “Ben âdâlet sahibi bir melik zamanında doğdum.” Benzer metin için bk., *Şuabü’l-İman*, 5195, 4/305.

³³² “Paranın kulu olan perişan olur.” Bk., *Sünen-i İbn Mâce*, II, s. 1385

³³³ “Din nasihattir.” Müslim, *İman*, 23; Ebu Davud, *Edeb*, 59; Nesei, *Beyat*, 31; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 102.

hasmına bebr ve peleng ve şikârına yedi başlu neheng-vâr, hamle-i kılıcı merdüm hod kiyâset ve sansâr³³⁴ hey'et. Anlar dahı irişüp, Devlet Giray Hân hazretlerinin emrine fermân-ber olup durdılar. Hemân bir rûz-ı meymenet-efrûzda hân-ı zî-şân heng-i sabâ-refîârına süvâr olup, tabl-ı âsâyışlerin çaldırıp, yüz biñden, belki mütecâviz askeriyle cümle Kırım bahâdırları ve Cihân Sadak dilâverleri ve iki biñ sekbân tüfenk-endâz ceng uran mümtâzân ve dilâverân-ı tîr-endâzânıla tug-ı [94^a] pür-firûğın ve alem-i ejdehâ-peykerin kaldırıp, azm-i cânib-i No[g]ay-ı bed-rây, bi-sâkin-i Ak-kerman mânend-i seyl-i bârân müteveccih ve revân oldılar. El-hakk Devlet Giray Hân-ı zî-şân, sâhib-i şecâ'at ve bahâdır pâdişâhıdı. Bunca âsî kavm-i No[g]ayı anka-sıfat gözine aldirmayup: “Ben anlara mikdârın bildüreyim” deyüp, üzerlerine varmak ehl-i insâf katında çok merkezdür. Böyle bir kavî düşmendür ki, bâd-vâr üç günlük menzile bir günde irmek anlara müyesserdür. Netîce tecemmül gözeden kimesneniñ kârı ve karârı degildir. Ammâ *Himmetü'l-ricâl takle'u'l-cibâl*³³⁵ denilmiştir. Bâ-husûs şâh-ı³³⁶ nusret-encâm inân-ı himmetleri şeri'at-i Muhammedî *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* muvâfık üzre olunca bi-izni'llahi te'âlâ bir şey hâ'il olamaz. *Erâde'llâhu şey'en yesurru esbâbehü*³³⁷ mefhûmunca hâsıl olur. Hemân tahsîl-i rızâ-yı Hudâ sa'yında ihtimâm gerekdür. Ol tarîkde bulundukda niçe müşkililler âsân olur. Netekim *إِنْ أَرَادَ اللَّهُ شَيْءً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ*³³⁸ nümâyân olur. Pes Devlet Giray Hân'ın du'a ve temennâsın hedef-i icâbete ir görüp, makbûl olduğunda bî-iştibâhdur.

Muhassal-ı kelâm ani'l-merâm, hân-ı alî-şân kat'-ı menâzil ve tayy-yi merâhil idüp, bir rûz nehr-i Özü dimekile ma'rûf olan suyuñ kenârında vâkı' Can-kerman karşısına nüzûl buyurup karâr eylediler. Bi-emri'llâhi te'âlâ vakt-i şitâ bir mikdâr süheyl olup, nehr-i mezkûr bi'l-cümle müncemid bulunmayup, su ile buz karışık cârî olmanın karşı yakadan kayık ve tonbaz gelmek [94^b] bir vechile mümkün olmadı. Hele etrâf u eknâfî cüst³³⁹ [ü] cû için niçe umûr-dîde ve kâr-azmûde Tatar yol agaların irsâl olunup, âkıbetü'l-emr Aksu dimekile müsemmâ mahallden nehr-i Özü'ye karıştığı mahalle üç kat ta'bîr olunur, ol aradan Özü nehr[i] buz bulunup, bi-emri'llâh cîsr-i

³³⁴ Metinde “sansâr” kelimesi ص harfi ile değil, س harfi ile yazılmıştır.

³³⁵ “Er kişinin himmeti dağları yerinden oynatır.”

³³⁶ Metinde “şâhâ” şeklinde yazılmıştır.

³³⁷ “Şayet Allah bir şey dilerse sebeplerini halkeder.”

³³⁸ “Bir işe hükmettiği zaman ona sadece “ol!” der ve o da olur.” Yasin, 36/80. Âyet “إِنَّا” kelimesi ile başlamasına rağmen müellifimiz “إِنْ” kelimesi ile başlamıştır. Ayrıca imlâda bazı farklılıklar bulunmaktadır.

³³⁹ Metinde “ج” harfi fazladan yazılmıştır.

kudret-mânend olmuş. Ale'l-fevr hân hazretlerine gelüp ifâde eylediler. Hemân emr idüp rihlet eylediler. Mahall-i mezkûra irişüp, bi'l-cümle asâkir-i İslâm zafer-encâm nehr-i Özü'yi buzdan ubûr eylediler ve sâlimîn mürûrıla taraf-ı Ak-kerman'a müteveccih ve revân oldılar. Bi-izn-i Hudâ-yı lem-yezel ol vaktde Âsitâne-i mu'âllâ tarafından irsâl olunan kapucıbaşı aga dahı gelüp, hân hazretlerine buluşup, kavm-ı No[g]ay'ıñ, Devlet Giray Hân hazretleri aleyhine irsâl eyledükleri arz u mahzarların hâna teslîm eyledükden soñra hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrunıla sâhib-i devlet mekâtiblerin dahı teslîm eyleyüp, vâkı' ahvâli i'lâm eyledi. Ta'zîm ü tekrîmile fermân-ı hümayûn kırâ'at olunup, mefhûm-ı münîfî hân hazretlerine küllî istimâlet virilüp: "No[g]ay-ı bed-rây hâ'inîlerinüñ muhkem hakkından gelesüz" deyüp ve kezâlik ³⁴⁰ ³⁴¹ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ mazmûn-ı şerîfin i'lân ve inhâ eylemişler. Devlet Giray Hân-ı zî-şân hazretleri çünki veliyyü'n-ni'am pâdişâh-ı âlî-himem hazretlerinden böyle ikdâm ve mu'âvenet ve hayr himmet müşâhedeinde mesrûr olup, ziyâde kalb-i kuvvet hâsıl eylediler ve Hakk sübhânehu ve te'âlâ dergâhına hezâr, sad hezâr şükr [ü] sipâs eyleyüp, pâdişâh-ı âlî-vakârıñ hatt-ı hümayûnın asâkir-i mansûra içinde ma'âniyen kırâ'at eylediler. Cümle leşker meyânında tevâtür buldı ki, hân hazretleri [95^a] pâdişâh-ı âlem-penâhıñ ne mertebe mu'âvenet ve hayr himmet eyledügin cümle asker müşâhede kıldukda her kişi cân-ı dil cümle sa'y-i hidmet ve nîk-himmet eyleyüp, hayra fâl eylediler: "İnşâ'allâhü'r-rahmân iki pâdişâh-ı âlî-câh hazretletinüñ himmet-i hamîyyeti bizimle oldukdan soñra No[g]ay-ı bed-râyıñ hakkından gelinmek âsândur" didiler.

Netîce-i kelâm ve hulâsa-i merâm sürûrıla yürüdiler. Ammâ bu taraftan kavm-i No[g]ay istimâ' eylediler ki: "Hâliyâ Kırım hânı olan Devlet Giray Hân-ı zî-şân yüz biñ asker-i Kırım ejder-i garîm ile ve bunca yemân Sadak-ı bî-mezâk ve niçe Çerkes, hayli Tantarık ve hayli Kalmuk ve Kazak bunca top ve tüfenk, mânend-i heft-ser misâl işte geldi" didiler. Hemân cümle kavm-i No[g]ay ahlanup, Gâzî Giray Sultân mâbeynlerinde serdâr ve Öktimür Beg ve Carim Mirzâ ve Beg Arslan se'r-i fitne ve tугъан seksen biñden mütecâviz askerile Devlet Giray Hân-ı zî-şân hazretlerin öñün kesdirüp, Fuyanlık didükleri mahallde karşılayup, iki asker birbirlerin gördükde alaylar bağlayup, mukâtele vü muhârebeye hâzır oldılar. Lâkin çünki kavm-i No[g]ay, asâkir-i Kırım'ı müşâhedeinde evvelki gibi görmeyüp, havf u hırâş derûnlarında zâhir oldı.

³⁴⁰

³⁴¹ "Ve işte biz zâlimleri böyle cezalandırırız !" el-A'râf, 7/41.

Devlet Giray Hân-ı zî-şân emr eyleyüp, cümle topları ilerü geçirdiler. Der-akab bunca tüfenk-endâz sekbân ve kalga kulları kat ender-kat olup, anıñ kafâdârı sipeh-sâlârı yüz biñden mütecâviz Kırım dilâverleri ve Şîrîn erleri ve Mansûr serverleri fevc ender-fevc ve mevc ender-mevc, gürûh gürûh, saf saf olup, deryâ-yı Ummân misâl cûş u hurûşla vurdılar. [95^b] Pes No[g]ay-ı bed-rây mehâbet-i asâkir-i nusret-nişânıñ salâbet ve heybetlerinden dehşet olup ve vücûd-ı bî-sûdları lerze-nâk olup, mukâtele degil, firâra dahı mecâlleri olmayup, hemân sulh olsun niyâz ve âgâz eyleyüp, emân el-emân sadâsıyla iki belli mirzâların rehn irsâl eyleyüp: “Pâdişâhımızdur. Bu kullarına bu günlük emân buyursunlar. Hâliyâ üç dörd gündür ki, at üzerinden bir lahza zemîne raht itmeyüp, bî-tâb ve tâkat kalmışızdur. İnşâ’llâhü’r-rahmân ale’s-seher efendimiziñ bi’l-cümle hâkipâ-yı kempâ misâllerine rû-yı acimiz sürilür. Kendü kullarıyuz. Biz hatâ ve isyân eyledik, merhamet ve şefkatleri ümîdündeyüz. Pâdişâhdur, cürmümüzü diler ise afv ider. Murâd ider ise itâb ider” deyüp, mirzâlarıyla bu cevâbı irsâl eylediler. Hân-ı zî-şân, kerîmü’l-hısâl olmagın bunlarıñ za’af-ı ahvâl-i pür-melâllerine terahhum eyleyüp, ol gün cengden fârig olunmak fermân olundu. İki asker biribirine mukâbil konup, ârâm eylediler. Meger No[g]ay-ı hîle-rây kendülerinüñ mukâteleye vü muhârebeye kuvvet [ve] kudretleri irmeyecegin akle’l-yakîn müşâhede kıldukda tarîk-i hîleye sâlik olup, firâr niyyetiyle böyle bir san’at peydâ eylemişler. El-kıssa, ol rûz-ı güzerile şeb-i dildâr vusûlünde bi-emr-i Hudâ-yı mûta’âl bir azîm duman düşüp, irtesi yevm mânend-i şeb-i târ herkes biribirin arar. Vakt-i zuhra-i kübrâya irince duman ref’ olmayup, iki asker biribirin görecektir gibi olmadı. Meger No[g]ay-ı hîle-kâr hemân ol şebb-i târîkde firâr eyleyüp, [96^a] misâl-i cin ü şeytân ayn-ı insândan nihân olmuşlar. İrtesi rûz gördiler yerinde yeller eser mefhûmı üzre No[g]ay kavminden bir ferd bulunmadı. ³⁴² وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ mazmûnuna mâ-sadak düşüp, firâr eyledükleri hân hazretlerinüñ dahı ma’lûm-ı şerîfleri oldukda gazaba gelüp: “Hây kezzâb mel’ûnlar ! Bize yemîn ü ahd eyleyüp, kendüleri firâr ve hîle-yi ihtiyâr eylemekle pençemizden halâs olur mı kıyâs eylerler ?” Hemân etrâf u eknâfa âdemler ta’yîn idüp, kangı cânibe firâr itdüklerin tecessüs eylediler. Ve ol rehin olan iki mirzâyı katl eylemek murâd eyleyüp habs olundu. Bir iki gün habsde durdukdan soñra begler recâ eyleyüp, habsden ıtlâk ve cürmleri afv olundu. İrsâl olunan âdemler gelüp, kavm-i No[g]ay Aksu dimekile ma’rûf nehr cânibine gitdüklerin haber virdiler. Aksu didükleri, Moskov kâfirinüñ hudûdudur ve sahrâ-yı Mehat’ıñ berü kenârıdır. Pes hân hazretleri muhbir oldukda hoş

³⁴² “Allah zulmedenleri doğru yola çıkarmaz.” el-Mâide, 5/51.

imdi “*Deli kaçır ise evi kaçmaz*” mefhûmunca ol mahallden rihlet eyleyüp, Ak-kerman tarafına müteveccih oldılar. Nehr-i Turla’yı ubûr eyledükden soñra: “Cihân Sadak kavmine icâzetedür. Bâgî No[g]ay’ın mâl [u] erzâkını yagma eylesünler. İbret-i nâs ola ki, pâdişâhlarının hükmüne itâ‘at itmeyen kavmün cezâları budur ve tevârîhlere tastîr ve tahrîr olunup, eyle rûzü’l-kıyâm mucib-i ibret ve sebep-i nushet ola” didüğü gibi *Allâhü ekberu a‘zam kebîrâ* ³⁴³ gelindi. Gör kim ol deryâ gibi asker-i bî-girân cûş u hurûş [96^b] kılup, evvelâ üç biñ yemân Sadak-ı bî-mezâk atlanup, bir uyardan No[g]ay kavmi kırallarına belâ-yı nâgehân-vâr irişüp, ammâ asker dahı anı gördüğü gibi sâ‘ir Türk ve Türkmen ve Tatar ve sekbân el ele ol kâra sâ‘ika-vâr gîtdiler. Hân hazretleri dahı men‘ine mukayyed olmadılar. Hemân ayn ve ahde içre kavmi No[g]ay’a irişdiler, mâl u erzâkın yagma ve tâlân eyledükden soñra No[g]ay mirzâlarının semmûr ve kakım kürkli tûtî ta‘bîr olunan nâzenîn kızların ve avretlerin ellerinden dutup, yemân Sadak çeyşleri yemân harâb u yebâb eylediler. Rûsvây olmadık kız ve avret nâdir bulundu. Kavmi No[g]ay, bu hakâreti ve böyle hasâreti Cengiz Hân zamânından berü görmek degil, belki işitmemişler idi. Hakk sübhane ve te‘âlâ celle şânühû hazreti kullarına zulm eylemez. Hâşâ sümme hâşâ. Lâkin ef‘âl-i şûmları kesbiyle amellerine göre cezâların tertîp eyler. Bunlar dahı bir kavmi kabîh olmuşlar idi ki, kavmi Âd gibi kesretlerine ve mâl [u] erzâklarına gurûran kübreyâ ve aceb ve kizb âdet-i müstemerre idinmişler idi. Ve bir kavmi mücerreb ki, hîle ve harka ve cebr ve zulm [ü] cevri kendülerine pîşe eyleseler ve tevâtür-i âlem olsa elbetde Hakk sübhane ve te‘âlâ zâlim kullarının hakkından gelüp, mazlûm kullarının dâdın ve intikâmın alıverir. Hakk tebâreke ve te‘âlâ şânühû rahîmdür, zu‘afâyâ merhamet eyler ve dahı ³⁴⁴ *إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ* hükmünce mücâzât eyler.

İşte bu No[g]ay kavmi dahı bir mertebe bâgî ve tугyân olmuşlar idi ki, kat‘â tabî‘atlarına muhâlif olan musâlahada ve da‘vâda gerek şer‘î ve gerek kânûn-ı [97^a] hân-ı zî-şân olan devletlülerin evâmîr-i şerîfleri üzre katan âmil olmayup, fukarâ ve zu‘afâ zulm ü ta‘addîlerinden feryâd-res olacak mahall bulamazlar idi. Emr-i şer‘in dîn-i müslimîne ma‘âzallâh kamçısın gösterür idi. Hattâ bu abd-i pür-taksîr, merhûm emmimiz Sa‘âdet Giray Hân, *rahmetu’llâhi aleyh*, asrında râyü’l-ayn müşâhede eyledim. Bir Tatar fukarâsı hân hazretlerinin huzûrına gelüp, karşularında diz çöküp,

³⁴³ “Allah, en büyüktür ve büyüklükte en yücedir.”

³⁴⁴ “Şüphesiz Allah, intikam sahibidir.” İbrahim, 14/47.

feryâdıla: “Pâdişâhım, senüñ asruñda fülân No[g]ay mirzâsı benim kulagım ve sakalım kat‘ eyledi” deyüp, dem‘-i cereyân iderek kulagın ve sakalın hân hazretlerine arz eyledi. Hakikat kat‘î, mahalli âşikâr. Hân dahı ihzârı için âdem ta‘yîn eyledükde ol mahalde yigirmiden mütecâviz No[g]ay mirzâları bir ağızdan harîfî getürüp: “Neylersiz ?” deyü hân hazretlerine su‘âl eylediler. Anlar dahı cevâbında: “Şer‘-i şerîfî icrâ idüp, ya kısâs veyâhûd diyet-i kâmla ba‘de te‘dîb için takrîr eylesem gerekdür” deyü cevâbında mel‘ûnlar bir nefesden: “Hâşâ ve kellâ ! Kıyâs bizim için degildür. Zîrâ bizler mirzâ, bunlar fukarâdur. Bu işe râzı degilüz” didükde, kâdı-asker olan efendi fakd-ı kefare cevâbın idüp hâmûş oldı. Çünkü hân, bunlardan evzâ‘-ı ekfâr gördiler. Bi‘z-zarûrî bükâ idüp, müte‘ellim ve mütehayyir kaldılar. Tatar-ı mezkûra bir kısrağ virüp, def‘-i meclisden soñra iki kısrağın dahı aldılar ve niçe âhrâr-ı müslimîni tenhâda bulup tutup kul eylemişler idi. Zulm [ü] bid‘atleri tahrîre kâbil degildür. Zîrâ tatvîl-i kelâma bâ‘is olur. Min inda’llah cüz‘î bahâne ile ukûbet [97^b] ile cezâların buldılar. Hakk te‘âlâ hazretinüñ va‘d-i kerîmi üzre ki, ³⁴⁵ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ mısâkınca işleri âsân olmaz. Netâyic-i kelâm çünkü Devlet Giray Hân bin el-Hac Selîm Giray Hân, bu feth-i nusreti müşâhede eyledi ve bir vefk-dil No[g]ay-ı bed-râydan intikâm ahz eyledi. Cenâb-ı rabbi‘l-izzet dergâhına sad hezâr şükr ü niyâz eyleyüp ve niçe fukarâ ve mesâkîneye in‘âm [u] ihsânlar eylediler. Ba‘dehû No[g]ay mirzâlarından re‘îs-i fitne ve tугyân olan Carim Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâ ve aña müte‘allik olan aşîretlerin ehll [ü] iyâlleriyile ber-mûcib-i fermân-ı âlî sürüp, Kırım diyârına iskân itmek tedârikiyle mukayyed oldılar. Ezîn-cânib No[g]ay halkından firâr eyleyenleri Gâzî Giray Sultân‘ıla ma‘an Carim Mirzâ ve bâkîleri Aksu didükleri nehriñ kenârında ictimâ‘ eyleyüp, müşâvere eylediler ve cevâbları: “Eger anlar bizim mâl [u] erzâkımız yagma eylediler ise biz dahı bunca askeriz, biz dahı varup Kırım vilâyetin yagma idelim” didiler. Ol şeb nehr-i mezkûrñ kenârında karâr eylediler. İrtesi nehri geçüp, Kırım vilâyetin gâret eylemege niyyet eylediler. Lakin mâbeynlerinde dîn-i İslâm‘ı bilür niçe kimesneler bu rây-i fâsidi ma‘kûl ve münâsib görmediler ve mahfî meşveret eyleyüp: “Biz bu ommadık bir iki âdem söziyle pâdişâh-ı İslâm olan Âl-i Osmân Ferîdûn-unvâna âsî oldukdan gayrı hâliyâ kendü pâdişâhımıza dahı bâgî olduk ve ehl [ü] evlâdımızdan cüdâ ve mâl [u] erzâkımız yagma olundı. Şimdi bu fesâda kânî‘ olmayup, Kırım‘ı çapmak isterler, bi‘l-külliyâ hudûd-ı İslâm‘dan [98^a] çıkmak dilerler. Kırım hod büyük yurtdur ve metîn ve müstahkem mahalldür. Anda bâkî kalan asker, bize kâfidür. Vardığımız sûretde dahı

³⁴⁵ “Şüphe yok ki, zalimler felah bulmazlar.” el-En‘âm, 6/21.

bir işe kâdir olunmaz ve bundan soñra vilâyetimize dahı varılmaz. Hemân kâfir vilâyetine gidüp, el-ıyâzü bi'llâh dînden hurûc görünür. Hemân bu kârîñ ilâcı bu aradan cümle bozulup, hân-ı alî-şân efendimize rucû' ideriz ve hâk-i pâyna düşeriz. Pâdişâhdur, elbetde cümlemizi katl eylemez ve kendü ayagıyla varana ölüm olmaz. İnşâ'allâhü'r-rahmân cürmümüz afv iderler. Re'îs-i fiten olanlar çıkar giderler. Cümle âsûde-hâl üzre olurız" deyüp, bu müşâvereyi itmâma ırgirdikleri gibi hemân bir uyardan bozulup, cümle asker-i No[g]ay, Ak-kerman'a teveccüh eylediler. Sultânıñ ve Carım Mirzâ ve bâkî fesâda baş olanlarıñ cân başına sıçrayup, askerîñ öñün aldılar ve sa'y eylediler ki, döndereler. Çâre mümkün olmadı. Cebren emrâd eyledüklerinde cümle asker gulüvv ile: "Bir dahı aramıza gelürseñüz sizi kayd [u] bendile hân hazretlerine getirüp teslim eyleriz" didiler. Nâçâr iki yüz mikdârı âdem ancak kaldılar ve sahrâ-yı bî-pâyanda serseri-[vâr] kangı cânibe gideceklerin bilmeyüp, sergerdân oldılar. Ammâ No[g]ay askeri sür'atile yürüyüp, Ak-kerman'a vusûlünde hân-ı alî-şân hazretlerine gelüp hâk-i pâyna düşdiler. Cürmleri afv olunup, herkes mekânına gitdiler. Kat'an birine ma'haza olunmadı. Bu taraftan Gâzî Giray Sultân ve mirzâlar ma'an bulunan iki yüz mikdârı kimesne ile havflarından niçe ideceklerin bilmediler. Karârı firâra mütebeddil idüp, Birebaş vilâyetine gitdiler ve Çekre³⁴⁶ kal'ası etrâfına yetdiler.

[98^b] Merhûm Sultân Mehmed bin İbrâhîm hân-ı aliyyü'r-Rahmet ve'l-gufrân bi's-sa'âdet ve'l-iclâl sefer idüp, kal'a-i Çekre'yi darb-ı tîg-i kahramânîleriyle feth ü teshîr eyledükden soñra bir müfid mahall olmayup, belki mazarrü'n-nâs olmagıla kal'a-i mezkûrî lagım ile esâsından yıkup, harâb [u] yebâb, mânend-i seng ü türâb eylemişler idi.³⁴⁷ Hâlâ ol hâli üzre harâbdur.

Sultân-ı mezkûr, ol vâdilere düşüp, üç ay mikdârı zamân aç ve nâçâr, ol sahrâ-yı bî-pâyanda sürüklenüp, gerçi kefereler sulha binâ'en rencîde itmediler ammâ aslâ iltifât dahı itmeyüp, yebân hergelesi ve yebân koyunu saydıla kuvvet-i lâyetmût geçindiler. Bu taraftan hân-ı zî-şân hazretleri Âsitâne-i sa'âdet-unvâna arz u i'lâm eyleyüp: "Ber-mûcib-i emr-i âlî No[g]ay şakîlerinin kemâl mertebe haklarından gelindi ve mikdârları kendülerine bilindi ve bir mikdârı Kırım tarafına iskân olunmaga sürüldi. Bâkî fermân

³⁴⁶ Çehrin kalesi. Bk., *Umdetü't-Tevârih*, s. 25.

³⁴⁷ Çehrin kuşatması 1088 (1677)'de başlatılmasına rağmen 1089 (1678)'da fetihle sonuçlanmıştır. Ayrıca IV. Mehmed bu seferi bizzat komuta etmedi. Ordunun başında Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bulunuyordu. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 92-103; Danişmend, *Kronoloji*, III, 446-448.

min-lehü'l-emriñdür” mefhûmı i'lâm eylediler ve Carim Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâ'nıñ aşîretlerin göcmek fermân eylediler. Anlar dahı tedâriklerin görmege mukayyed oldılar. Ammâ hân hazretleri birâder[i] Gâzî Giray'ıñ böyle felâket-zede olduğundan merhamet ve şefkat eyleyüp, mektûb tahrîriyle âdem irsâl olundu. MeFHûmunda: “Benim birâderim ! Zâhir budur ki, bir olmaz işdür ki, bir iki müfsid ve nekbet igvâsıyla âmil olduñuz. Mâzî cürmüñüz afv olundu. Bu tarafa gelesiz” demişler idi. Ammâ devlet tarafından, hân hazretlerine bir kaç kerre vezîr-i a'zamdan ve müftî efendisi Feyzullâh Efendi hazretlerinden: “Elbetde Gâzî Giray Sultân ol vâdilerde olmasun. Bi-eyyi vech-i kân bu tarafa [99a] irsâl eylesiz” deyü mekâtib îsâliyle hân hazretlerine ibrâm itmeden hâlî degildi. Hân hazretleri dahı kâğıd irsâliyle sultân-ı mûmâ-ileyhi da'vet eylediler. Lâkin icâbet göstermeyüp, mâbeyn-i ricâli üç ay mikdârı mürûr eyledi. Hân hazretleri birâder-i sagîrleri, Kalga Sa'âdet Giray Sultân'ı ta'yîn idüp, No[g]ay kavminden sâbıkü'z-zikr olan Carim Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâlar'ıñ ehl [ü] evlâdı ve Kabâ'il aşîretlerin göçürüp, Kırım tarafına yolladılar. Ammâ Gâzî Giray Sultân'ıñ ve ma'an bulunan mirzâların belâ-yı hicrân-ı firâk, vilâyet-i Kazak'da cânlarına te'sîr idüp, itdiği işlere küllî nâdîm ve peşîmân oldılar. Âkıbet-kâr hân hazretlerine niyâz-nâme-i mahcûbiyyet îsâl idüp: “Pâdişâhdur. Bizim taksîrâtımızı afv buyursunlar. Vallâ günâhımıza şerîk olurlar. Bi'l-cümle kâfir vilâyetine gidüp, el-iyâz-ı bi'llâh mürted olmaga sebep olurlar” cevâbın ifâde eylediler. Hân hazretleri mesmû'ında hemân ale't-ta'cîl mektûb tahrîriyle âdem irsâl eylediler: “El-hakk kân-ı mürüvvet el-Hâc hân oğludur. Şefkat ve merhamet sahibi pâdişâhdur.” Aña itdükleri işe bakmayup, hâllerine terahhum eyledi.³⁴⁸ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

mısdâk-ı sadâkat- meşhûn üzre âmil oldılar. Hudâ-yı müte'âl âfv olan kulların muhabbet ve rızâsında idüp, ecr-i mükâfatın izâ'f-ı muzâ'af kılur. Ba'dehû hân-ı zî-şân hazretlerinüñ tahrîr ve irsâl eyledigi mektûblar Gâzî Giray Sultân'a vusûlünde mefhûmı ma'lûmları [99b] olduğu gibi ma'an bulunan tevâbâtıyla süvâr olup, azm-i Ak-kerman hâk-i pâ-yı hân-ı zî-şân deyüp revân oldı. Bir niçe günden soñra hân hazretlerinüñ hâk-i pâ-yına rû-yı ubûdiyyet arz idüp, müşerref olduğu gibi, karındaşı Gâzî Giray'ı der-âgûş eyleyüp, sîne-i sâf oldılar ve hân hazretleri kendü üzerlerinde bulunan libâsın birâder-i reşîdlerine giydirdüp, at bindirüp, iki kîse mikdâr gurusu harcılık ihsân buyurdılar. Ba'dehû Devlet-i Âliyye'den irsâl olunan kapıcubaşı agayla ma'an gitmesin sultâna

³⁴⁸ “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.” Al-i İmran, 3/134.

işrâb olundukda, sultân-ı mezkûr bir hayli müte'essîf oldu ve havf eyledi. Ammâ ne çâre râzı oldu. Hân hazretleri tesellî-i hâtır için: “Elem çekme birâder. Hâtırın hoş tut. Size bir zarar u ziyân isâbet eylemez. Vallâ sa'âdetli pâdişâh-ı âlî-vakâr izza'llahu şânühû hazretleri iltimâs ve fermânları siziñ Âsitâne-i sa'âdete varmañuz murâd buyurmuşlar. Hasbe'l-iktizâ varmalısınız. İnşâ'allâhü'r-rahmân kat'an size bir yüzden ziyânları olmaz” deyüp, küllî tesellî eyledükden soñra gelen mübâşir agayıla ma'iyeten irsâl olundu. Gâzî Giray Sultân dahı elem ile mübâşir-i mezkûr agayıla, taraf-ı Devlet-i mu'âlla'ya azîmet eylediler. Ammâ Carim Mirzâ ve Beg Arslan Mirzâ, hân hazretlerine gelmege havf idüp, Kalga Sa'âdet Giray Sultân'a, Kocabeg nâm mahallde irişüp, dest-pûsıla [100^a] hâmûş olup, ma'an diyâr-ı Kırım'a revân oldılar.

VAK'A-İ EVVEL: Öktimür Beg, No[g]ay kavmi ma'beynine tavassut ile bâ'is-i fitne ve fesâd ve re'îs-i cumhûr-ı efsâd olanlardan add olmagıla No[g]ay kavmine bu işler zuhûrın ve kendülerinüñ gurûrın ve belâ-yı uzmâyâ na'il oldukların müşâhede kıldukda ayâr-ı bâd-ı refârdâr ol vilâyetden tabanı kaldırıp ve vahâmeti ne oldugın âleme bildirüp, diyâr-ı Rûm'a firârî ihtiyâr eyledi ve sâbıkâ zikr-i sebkât eyleyen hasâset [ü] mümsiklik ile şöhrêdâr olan Safâ Giray Hân cezîre-i Rodos'da mahbûs iken Devlet Giray Hân-ı zî-şâna recâ-nâme irsâl eyleyüp, kendüniñ ıtlâkına kemâliyle niyâz eylemiş. Anlar dahı Âsitâne-i sa'âdete arz u i'lâm eyleyüp, mezkûr Safâ Giray'ı habsden ıtlâk eylemege sebeb olmuşlar idi. Lâkin ıtlâk olundukda Rûm-eli'ne gelüp, dürlü dürlü kâr-ı fâsidlere sa'y eyledi ve niçe kimesneleri rencîde itmekden hâlî olmadı ve şûrb-i hamrıla müdâvemet idüp, çok ibâdu'llahı hilâf-ı şer' ve kânûn mâlın gasb ve zulm [ü] ta'addî eylemekden münfekk olmadı. Bi-emri'llâhi te'âlâ âh-ı mazlûmân dergâh-ı Sübhân'da makbûl olup, biñ yüz on beş cemâzîye'l-âhırda füc'eten fevt olup, halk [u] âlem şer-i efsâdından halâs bulmuşlardur.

Hattâ bu abd-i pür-taksîr, bu tahrîrimizden mukaddem tastîr olunan târîhimizi ihtiyâden birisi kırâ'at için ahz idüp, Safâ Giray Hân-ı sâbık, mezkûr kimesneden [100^b] âdem irsâliyle: “Tevârîh-i cedîdi sâhibinden biz isteyüp, bi-tarîkı'l-emâne almışızdır” deyüp, kizbi ihtiyâr eyler. Ehibbâ'-ı mezkûr-ı derd-mend ne bilsün: “Bir hân-ı zî-şândur, kizbi irtikâb ider mi ?” i'tikâdıyla âdemine teslîm ider. Kendüsine vusûlünde kitâbımızı kırâ'at eyleyüp, kendü kubhunden gâyet meşhûr olan ba'zı kelâmın müşâhede eyler. Kemâl-i hissini kendüne dahı ma'lûm iken ve dâ'imâ ırz-ı

pâdişâhîye düşmez amelleri zâhir iken kitâbımızdan râyü'l-ayn müşâhede olduğu gibi, âr-lâ-hak olur ve bunca zahmet ve mihnetile tahrîr olunan te'lîfî zây' itmek hevesiyle harîf-i mezkûra virmeüyüp, kitâbı zây' itdim deyü inkâr eyledi. Âkıbet âkıbe bi-emr-i Hudâ-yı lem-yezel altı ay zamân mürûrunda vücûd-ı nâ sûdı dahı zây' olmuştur. Velâkin hemân hasedi ve ef'âl-i kabîhası bâkî kaldı. *Li'llâhi'l-hamdü ve'l-minne*³⁴⁹. Der-akab müsvedde-i evvellerimizden tekrâr bu muhtasar-ı cedîde ve takrîre şurû' eyledik. Lâkin ba'zı imlâ ve inşâsı hâtırımızdan selb olmagıla sâbıkda olan ba'zı mahalli muhâlif düşdi. Lâkin cümlesinüñ me'âli bir işdi. Pes ma'lûm ola ki, müverrihîn-i mütekaddimîn *Rıdvâna'llâhü te'âlâ aleyhim ecma'în* tahrîr ve cerîdelerinde mâ'lûmları olduğu vak'anıñ imlâsında tarîk-i müdâhene eylemek, ukalâ-ı bâhirü'l-insâf olanlar katında ma'yûb olduğu zâhir ve bâhirdür. Bâ-husûs asrımızda vukû' bulan vâkı'ât ve niçe devlet-mend add olunan şahsıñ keyfiyet-i ahvâli ne gûne ketm ve ihtâ olunur [101^a] zâhir budur ki, Hudâ-yı büzürg-vâr âlem vâkıf-ı esrârdur ve bu cerîdeyi tahrîrden murâdım temettu', menâfî-i disâr ve tefekkür-i mevki' ve resm-i dînâr degildür. Zîrâ âgâh ve haberdâрім ki, dünyâya müte'allik olan tumturâk ve âsâr mânend-i mâ-i câr[î] bir dall hayâldür. Sıdkıla maksûdımız ancak hayr du'âdur. *Vallahü'l-müveffıku ve hüsnü'l-me'âb*.³⁵⁰

Netâyic-i kelâm ve'l-merâm Öktimür'i'ñ diyâr-ı Rûm'a firâra bâ'is bu idi ki: Sâbıku'z-zıkr Safâ Giray Hân, mezkûr begiñ kerîmesin akd-i nikâhla te'ehhül eylemişdi ve zann-ı gâlibi No[g]ay-ı bed-rây arzıyla Safâ Giray tekrâr Kırım'a hân olur kıyâs eyler idi ve bu fikr-i fesâdı ta'akkul eyleyüp, Gâzî Giray Sultân, Rus vilâyetine gitdüğü zamân Öktimür, taraf-ı Rûm'a gelmege bâ'is bu olmuşdı. Vilâyet-i Rûm'a vusûlünde sâbıkâ hân-ı zî-şân olan merhûm Murâd Giray Hân-ı aliyyü'r-rahmet ve'l-gufrân hazretlerinüñ sulb-ı kebîri olan sultân yanına varup, misâl-i huffâş nehârda ahfâ ve sayd cefâyıla dahı ne zuhûr ider şeklinde sâkin olmuşdı. Ammâ Devlet Giray Hân hazretlerinüñ hidmet-i şerîflerinde sâlifü'z-zıkr ve'l-beyân Öktimür Beg ile gavgâsı sebkât eyleyen Kadir Şâh Mirzâ fırsat bulup, hân hazretlerine: “Pâdişâhım, hâliyâ Öktimür didükleri bir fitne ve ehl-i fesâd kimesnedür. Şimdi Rûm-eli'nde sâkin imiş. Âl-i Osmân âsitânesine dahı ilticâ eylememiş. Arz u i'lâm idüp, hakkından gelmek eger mukayyed olunmayup, ihmâl olunur ise ol bir kallâş harîfdür. Elbetde tek durmaz ve intikâmın bize komaz.

³⁴⁹ “Hamd ve minnet Allah’ındır.”

³⁵⁰ “Muvaffakiyet veren Allah’dır.”

Mâl [u] menâli dahı çokdur, vükelâ-yı devlete düşüp, [101^b] tahmîldür ki, anlar dahı hilâf-ı inhâ ile mertebe-i tahkîk düşüre. Netekim selefde misâli sebkât iden Sefer Gâzî Aga-zâde İslâm Aga, mezkûrîñ pederi merhûm ve magfûr Mehemed Giray Hân hazretlerinüñ vezîri olmuş iken Murâd Giray Sultân katl eyledükde oğlu İslâm Aga havfıla firâr idüp, Âl-i Osmân dergâhına vusûlünde mâl-ı vufûra sarfile Çoban Giray-oglu Âdil Giray'ı hân itdirüp, merhûm Mehemed Giray Hân, Kırım halkıyla ahd ü yemîn eylediler. Âkıbet kavm-i Tatar'ıñ bî-vefâlığı şöhredâr olmagıla bi'l-cümle bozulup, Âdil Giray'ıñ yanına gitmediler mi, Mehemed Giray Hân-ı merhûm Kumuk vilâyetine firâr itmedi mi. Bâ-husûs fî zamânınâ Âl-i Osmân vükelâsı ol giden on mertebe izdiyâdıla mâl-ı gence mâ'illerdür. Mahall-i ihtirâzdur, bâkî siz a'lemsiz" deyüp, dürlü endişeler dirdi ve: "Erbâb-ı dövleden bir gayrı hân olmaga himmet iderler ise mâl müşkil olur" deyüp, hân hazretlerin küllî teşevvüşe bıraktı. Hemân aceleten bir arz tahrîr ve tasvîr olunup, derûnunda mündericü'l-kelâm: "Mebde-i fesâd Öktimür Beg hâliyâ ol tarafda fûlân mahallde ihtifâ' itmiş. Elbetde ahz olunup, hakkından gelinmesi lâzımdur" ifâdesin işrâb eylediler. Arz-ı hânî vusûl-ı Âsitâne-i hâkânî oldukda, hemân bir fermân-i celîlü'l-unvân ısdârıyla, bostâncı ustalarından Arslan Usta nâm bir zebânî ve ma'an on beş, yigirmi mikdâr gul-beyabânî bostâncı selleta'llâhü ale'l-hinzîri minvâlince ta'yîn ve havâle olundu. Anlar dahı mahrûse-i Edrene'den acele birle revân olup, Yanbolı kasabasına vusûl buldukda [102^a] kadı ve kethudâ biri ve serdâr ve tavâ'if-i askerîden yeñiçeri ve sipâh imtisâlen li-emri'l-âlf bi'l-cümle atlanup, taraf-ı şehriyârîden ıslâh-ı tâzîler sipârîş olunmuşdur bahânesiyle anı isterler kelâmın şâyi' eyleyüp, kazâ-i mezkûra tâbi' Saralca nâm karye[ye] vusûlünde tegâfûlen Öktimür Beg'i basup, kayd u bendile Edrene'ye dogrı alup gitdiler. Mahmiyye-i Edrene'ye vusûlünde bilâ-te'hîr zindâna fermân olundu.

Bu taraftan Gâzî Giray Sultân dahı mübâşir-agayıla kat'-ı menâzil idüp, şehir-i Edrene'ye bir menzil mahall karîbinde mübâşir-aga, sultâna: "Siz bunda bu gün oturak buyurıñ. Biz ilerü varup, ahbâr idelim. Görelim fermânları ne yüzden sâdır olur" didiler ve sultânıla ol mahallde meks eyleyüp, habere müterakıb ve muntazır oldılar. İrtesi varan âdemleri haberi mübâşire ifâde eyledükde: "Buyuruñ cenâbıñuzu, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlertleri gelsün deyü buyurmuşlar" deyüp atlandılar. Ve mahmiyye-i Edrene'ye vusûl buldukda hân, kapu-kethüdası olan Şeyh-zâde Abdi Efendi menziline nüzûl oldılar. Hemân ol rûz beyne'l-asr ve'l-magrib anı müşâhede olundu ki, iki yeñiçeri

çorbacısı, seksen mikdârı müsellâh neferâtlarıyla gelüp sultâna buluşup: “Buyurıñ, sizi sâhib-i devlet ister” deyüp, ale’t-ta’cîl sultânı süvâr eyleyüp, revân oldılar. Cümle tevâbâtı dehşet ile âyâ ne zuhûr ider şeklile piyâde yanına düşdiler. Ammâ gördiler ki, vezîr sarâyına gitmeyüp, sarây-ı hümâyûna teveccüh olundu. Tevâbi’-i hidmetkârları ma’lûm oldılar ki, gazab-ı şehriyârîdür, feryâd ü figânla döğölüp kaldılar. Hemân üç hizmetkârı ma’an efendilerinden ayrılıp, sarây-ı hümâyûna dâhil oldukda, kapu-arası dimekile [102^b] müte’ârif menzil-i nuhûset-karîn ve meşhûr ma’rûf temkîn magzûb-ı aliyye olanlarıñ merci’ me’âb-ı bir cây-ı mühlikîn olan menzile el-‘iyâzü bi’llâh mine’s-sâmi’in sultânı idhâl eylediler ve ma’an üç hizmetkâr-ı vefâdârı cânlarından geçüp: “Efendimiz itlâf olursa bu dünyâ-i dûnda bizim sag olmamız mühimm degildür” didiler ve bilece girdiler. Hakkâ ki, aceb vefâdârlık eylediler. El-kıssa, ol nâz-perver hân-zâde ol şeb-i târda mevt ender-mevt karâr idüp, nısfü’l-leylde bir şem’-i firûzân getürüp, virdiler. Ol şem’ geldükde kendülerinden bi’l-küllîye ümîdlerin kat’ eyleyüp, havfıla bir cüz’î sadâdan: “İşte gittik” dirler idi. Meger merhûm Sadr-ı âlî Hüseyin Paşa hazretleri ol şem’i irsâl iderler ki, sultâna terahhuman şeb-i muzlimde olmamak için imiş.

Beytü’l-Münşî:

Vilâ-i âlemde yâr olma sefîh [ü] ebtere aslan
Nedâmet mülâzim olmak aña bu cihân içre dimişler.

Gurâb olsa kulaguz râstı gâyetdür
Musâhib ola mı laklak bir mekân içre

*Tâ’ife-i lâ yeşkahûn*³⁵¹ igvâsıyla ol şehzâde-i civân-baht, bir niçe gün vâdî-i girdâb-ı belâyâ düşüp, ol cây-ı mühlikde târi’l-ankebûda tutulmuş kimes-vâr çâr nâ-çâr, bî-karâr, bî-râht oldılar. Minvâl-i meşrûh üzre on sekiz yevm habs belâsıyla giriftâr, on tokuzuncı gicesi³⁵² ilticâ-yı sâ’âdetde sultânı, kapu arasından ihrâc ve ıtlâk olunup ve cürmi afv buyurılıp, sâhib-i devlet, biñ gurûş harc-râh in’âm buyurdılar ve bir mikdâr âdem ta’yîn olunup, cezîre-i Rodos’a nefy olunmaga fermân olundu. *Ve lakin takdîrû’l-*

³⁵¹ “Anlayışsız taife.”

³⁵² Silahdâr, *Nusretnâme*, 276a’da Gazi Giray’ın “Çünkü Tatar senden hoşnûd değil, imdi seni hân idüp Kırım’a gönderelim” şeklinde mektuplar yazılarak Edirne’ye getirildiğini ve buraya geldikten sonra 17 gün kapı arasında tutulduğunu belirtmektedir. Uşşâkîzâde ise kapı arasında birkaç gün kaldığını yazmaktadır. Bk., *Uşşâkîzâde Târihi*, I, 452.

*azîzi'l-hakîm.*³⁵³ [103^a] Bi-emri'llâhi Tebârek ve Te'âlâ celle şânühû ve amme-nevâlühû hazretinüñ rûz-ı ezelde takdîr eyledüğü mütebeddil olmaz ve eceli gelmeyen kula mevt irmez. Velâkin erâzil gürûhıyla sohbet eylemek elbet de nedâmet. *Küllü sohbetin mü'siratün*³⁵⁴ mefhûmı ma'lûm-ı sığâr u kibâr oldugı tahkîka irmişdür. Sultân-ı merkûm bir alay No[g]ay-ı gürûh-ı mekrûhıla ma'an bulunmak sebebiyle nuhûset ve şûmiyetleri anlara dahı te'sîr eyleyüp, min inda'llah bunca zahmet ve akabe-i belâya giriftâr olmasına bâ'is oldı.³⁵⁵

HİKÂYET: Sülâle-i Âl-i Osmân Ferîdûn-unvân Sultân Mehmed bin Murad Hân³⁵⁶ alıyyü'r-rahmetü'l-gufrân zamân-ı şerîflerinde hicret-i nebiyyü'l-mükerrerem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinüñ sekiz yüz on sekiz³⁵⁷ târîhinde diyâr-ı Kırım'da bundan mukaddem Venedik kâfiri yedindeñ Gedik Ahmed Paşa nâm bir dilîr, Kefe şehrin ve Mañkub hisârın feth ü teshîre çıkdugı vakt derûn-ı kal'adan ihrâc olunan esîr-i müslimîn, İslâmbol'a cerr için gitmişler. Ol vaktde Kırım hânı merhûm Hacı Giray Hân fevt olup, taht-ı saltanata iclâs oluncak veled-i reşîdi Menli³⁵⁸ Giray Sultân'dan gayrı olmadugı hasebiyle ve sultân-ı mezbûr dahı bir tarîkıla kefare-i Firenk yedine esîr bulunması sebebiyle kavm-i Kırım umûm üzre arz u mahzar tahrîr eyleyüp, dârü's-saltanatü'l-aliyye, merhûm Sultân Mehmed Hân hazretlerine âdem irsâl eyleyüp: "Hâliyâ pâdişâhımız fevt olup, bir ferzend ve pesendi kalup, ol dahı tâ'ife-i

³⁵³ "Fakat bu, azîz ve hakîm olan Allah'ın takdiridir."

³⁵⁴ "Bütün sohbetler iz bırakır, etkili olur."

³⁵⁵ Çağdaş kronikler içerisinde Gazi Giray isyanını en teferruatlı anlatan kaynak *Târîh-i Mehmed Giray*'dır. Çağdaş Kırım tarihçilerinden olan Abdülgaflar Kırımî de bu olay hakkında önemli bilgiler vermekle birlikte, genel olarak olayları kısa bir şekilde anlatmayı tercih etmiştir. Ancak bu müellif, *Târîh-i Mehmed Giray*'da bulunmayan bazı bilgiler de vermektedir. Örneğin Nogay mirzalarından Carim Mirza, Devlet Giray'a bir mektup gönderip, affedilemelerini istemiştir ve eserde bu mektubun içeriği hakkında da bilgiler verilmektedir. Ancak Kırımî, Devlet Giray'ın, Gazi Giray'a affedildiği yönünde bir mektup yazdığından ise bahsetmez. Bk., *Umdetü't-Tevârih*, s. 23-26. Halim Giray ise bu olayı *Umdetü't-Tevârih*'den özetleyerek aktarmaktadır. Bk., *Gûlbün-i Hânân*, s. 129-131. Tespit edebildiğimiz kadarıyla çağdaş Osmanlı müellifleri arasında bu olay hakkında en teferruatlı bilgiyi Uşşâkizâde vermektedir. Bk., *Uşşâkizâde Târîhi*, I, 450-453. Defterdar Mehmed ise isyanla ilgili bilgileri Uşşâkizâde'den aktarmaktadır. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 702-705.

³⁵⁶ Metinde sehven "Yıldırım Bayezid" yazılmıştır.

³⁵⁷ Mehmed Giray, tarihi yanlış vermiştir. Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe seferi 880 (1475)'dedir. Bk., Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, İstanbul 1999, s. 271-278; Danişmend, *Kronoloji*, I, 333-334.

³⁵⁸ Metinde "Benli" olarak yazılmıştır, ama 104a'da "Menli" şeklinde yazılmıştır. Ayrıca müellifimiz Hacı Giray vefat ettiğinde Mengli Giray'dan başka taht adayı olmadığını söylemesine rağmen Mengli Giray, Nur-Devlet ile taht için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Müellifimizin, Mengli Giray ve Fatih Sultan Mehmed arasındaki münasebetler; Kırım'ın Osmanlı tâbiyetine girmesi hakkında verdiği bilgilerin diğer kaynaklarla mukayese edilerek yapılmış bir değerlendirilmesi için bk., Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi", *Belleten*, VIII/30, (Ankara 1944), 185-229.

Firenk keferesi yedinde esîr olmagıla vilâyet-i İslâm pâdişâhsız olmak mümkün olmaduğı eelden Âsitâne-i sa‘âdetiñize recâ olunur ki; şâh-zâdeñüziñ birin vilâyetimize pâdişâh nasb olunmak bâbında recâ vü niyâz [103^b] olunur. Ahvâl-i pür-melâlimize merhamet buyurasız” minvâlince âdem irsâliyle arz u mahzar itmişler. Âsitâne-i hümayûna nâmeleri vusûlünde bi’l-cümle erbâb-ı devlet, vükelâ-yı saltanat-ı nîk-himmet bu umûrı müşâvere üzre iken nâme getüren Tatarlarıñ ba‘zı Kostantaniye esvâklarında seyrân u temâşâ eyleriken Kırım’dan gelen esîrler mâbeyninde bir tâze nevcivân müşâhede eyleyüp, hemân teşhîs eyledükleri gibi ayagina düşüp, feryâd ü figân eylediler: “Bire nedür aslı ve niçe işte bizim pâdişâh-zâdemiz Hâcî Giray Hân merhûmuñ sulb-ı kebîri Mengli Giray Sultân budur ve esîr olmuşdı. Hâliyâ halâs olmuş” didiler. Sultân Mehmed Hân hazretlerine kıssayı i‘lâm ve ifâde eylediler. Pâdişâh-ı âli-câh ve bi’l-cümle nâs Hakk sübhânehu ve te‘âlâ hazretlerinüñ hikmet-i garîbesine hayrân oldılar ve hudâvendigâr hazretleri kelâm-ı vird-i bârlarından kimseniñ nasîbin kimse almaz” cevâbın buyurmuşlar. Ale’t-ta‘cîl huzûr-ı hümayûnlarına götürüp, şâhâne müzeyyen libâs ve hil‘at-ı fâhire ile müstagrık eyledükden soñra mâbeynlerinde ahd ü mîsâk iderler ki: “Hilâf-ı şer‘-i mutahhire biribirimize fırsat bulduğumuz takdîrce katl ve ziyân eylemiyelim. Her umûrda mu‘âvenet üzre olup, imdâd-ı dîn, küffâr-ı bed-âyîn üzerine gazâlar eyleyüp, intikâm alalım ve ba‘de’l-yevm silsile-i tâhirleriñ benden bey‘at eyleyüp, ibtidâen benim ismim hutbesinde yâd ve ba‘de hân olan zî-şânı zikr ide. Bu şurût-ı kuyûd tarîkından dûr olmayup, tarafeynden mer‘î oluna” deyü buyurduklarında hân dahı kabûl eyleyüp, dest-pûs-ı kâmkârıla me’nûs olduktan soñra i‘zâz u ikrâm ve [104^a] tevkîr ü ihtirâm birle tug-ı pür-fürûğ ve tabl-ı nakkâre, mehter ihsânıla vilâyet-i Kırım’a Mengli Giray Sultân³⁵⁹ hân-ı zî-şân nasb olundu ve tarafeynüñ ahd-nâmeleri tahrîr olunup, bâbü’s-sa‘âdet ve’l-iclâl diyâr-ı Kırım’a irsâl olunmuşdur. Meşhûr müte‘ârif el-gâzî ve’ş-şehîd Sahib Giray Hân-ı sa‘îd merhûmuñ peder-i büzürg-vârı Mengli Giray Hân işte budur ki, tahrîr olundu.

Ahd-i mezkûr mürûr-ı zamânile mâbeynü’n-nâsda nisyân olmuşdur ve illâ pâdişâhân-ı zevî’l-ihirâm katında meşhûr ve mübeyyendür. Anıñcün Gâzî Giray Sultân hilâf-ı mukannin zarar isâbet itmemişdür. Yohsa gayrı kimesneden ol vâdî-i mühlike idhâl olunan necât bulmuş *en-nâdiru ke’l-ma’dûm*³⁶⁰ misâlinedür. Tevcîh-i

³⁵⁹ Metinde “sultânı” şeklinde yazılmıştır.

³⁶⁰ “Nadir olan şey yok gibidir.”

sânî sa‘âdetli el-Hâc Selîm Giray hân-oglıdır. Bâ-husûs pederleri emekdâr-ı şehriyârân vükelâ-yı dövleden çerâg-ı bî-pâyân in‘âm u ihsân sâhibi pâdişâh-ı zî-şân, hân-ı alî-şân olmanın bi‘l-küllîye hâtır-ı şerîfin sıyâneten sultân-ı mezkûr ol mahalle dahı te‘dîb için idhâl olunması münâsibdür. ³⁶¹ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ve ³⁶² يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ mazmûnuna nazar olunsa ³⁶³ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ hayrihî ve şerrihî min Allahî te‘âlâ mukadder-i ûlûyyesine havâle olunur. ³⁶⁴ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ muktezâsınca olacak olur, olması dahı mukadder olmuşdur. *Vallahu a‘lem bi’s-savâb.* ³⁶⁵ Netâyic-i kelîmât pür iber.

Pes Devlet Giray Hân-ı zî-şân, No[g]ay-ı bed-râydan kemâ-yenbagî ahz-ı intikâm eyleyüp, No[g]ay hâlin vay eyledi. Şikârın almış şîr-vâr, bi’s-sa‘âdet ve’l-karâr diyâr-ı [104^b] Kırım’a azîmet buyurdılar ve sürûr-ı zevkıla ve mürûr-ı şevkıla tayy-yi merâhil ve kat‘-ı menâzil eyleyüp, emîn evkâtdan bir mübârek sâ‘atde tahtgâh-ı hevâkîn-i Cengiziyân olan mahrûse-i Bagçe-sarây’a vusûl buldılar. Ve adl [ü] dâd-birle hükûmete meşgûl oldılar.

Bu tarafda pederleri el-Hâc Selîm Giray Hân, İslâmbol kurbunda vâkı‘ karye-i Kadı’da âlî sarâyıları ve bir niçe yirde dahı çiftliği olup, mütekâ‘id olmuşlar idi. Devâm-ı ömr-i devlet-i şehriyârî ev‘iyesiyle iştigâl üzre gâh sayd [ü] şikârile sahârâ cibâli seyrân ve gâhıce lu‘bet geştî-girân temâşâsına fikr-i ân zevk-i safâsıyla mukîm âsûde-hâl ve fârig-bâl olmuşlar iken rûzgâr rûzgâr elbetde cefâkâr olmanın ³⁶⁶ الدنيا سجن المؤمن و الجنة الكافر mazmûnı üzre ol hân-ı zî-şânın bir mikdâr tab‘ına muhâlif evzâ‘ ve etvâra sülûk eyledi ve ehl-i dilleri lisân-ı tagıla diledi. Pes Gâzî Giray Sultân, Kırım cânibinden firârile kavm-i No[g]ay arasına dâhil oldukda, taraf-ı şehriyârîden bir niçe def‘a ³⁶⁷ fermân irsâl olunup: “Bu tarafı gelesiz” deyü da‘vet olundukda itâ‘at itmediler. Bu kerre cümle vükelâ-yı düvel müşâvere kılup, Vezîr-i a‘zam Hüseyin Paşa hazretleri, Şeyhü’l-islâm sellemehü’s-selâm Feyzûllah eş-şehîd hazretlerine hitâben: “Hâliyâ Gâzî Giray pederleri el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine hitâben cenâbuñuz tezkere-i şerîfiñüzile ifâde buyurduk. Belki bu fesâdı def‘ itmege anlar kâdir olur idi. Ve siziñ

³⁶¹ “Allah ne dilerse yapar.” Âli İmrân, 3/40.

³⁶² “Şüphe yok ki, Allah ne isterse hükmeder.” el-Mâide, 5/1.

³⁶³ “O, her dilediğini yapar.” el-Buruc, 85/16.

³⁶⁴ “Hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah’ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz’da) olmasın.” el-Enam, 6/59.

³⁶⁵ “Doğrusunu en iyi Allah bilir.”

³⁶⁶ “Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.” Müslim, 4-2272/2956; Tirmizi, 4-562/2324.

³⁶⁷ Metinde “def‘an” şeklinde yazılmıştır.

tezkere-i şerîfiñüz redd olmaz ve kemâliyle sa'y iderler. Ne ihtimâl ki, pederlerinüñ emrine muhâlefet göstereler" deyüp, [105^a] bu müşâvere mûcibince Şeyhü'l-islâm Feyzûllah eş-şehîd sellemehü's-selâm tarafından el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine tezkere tesvîd olundu ve derûnunda mefhûm-ı kelâm: "Hâliyâ Ak-kerman'da olan oğluñuz Gâzî Giray Sultân fiten ve fesâd semtine heves eylemişler. Hânedan-ı Âl-i Osmân'a sû'-i kasdı olanlarıñ ahvâlleri neye münceş olduğu ma'lûmuñuzdur. Me'mûl olan budur ki, mektûb tahrîriyle ol sevdâdan ve bî-fâ'ide gavgâdan oğluñuz sultânı fârig iledesiz. Hıyânet tarîkine sâlik olanlarıñ âkıbetleri hayr olmamışdır. Mülâhaza eyleyesiz" deyü buyurmuşlar ve illâ hilâf-ı kıyâsile mefhûm-ı muhâlîfe gitmişler. "Egerçi Gâzî Giray Sultân, el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinüñ oğlıdır, illâ oğl ata sözün tutmamak mahall-i ta'accüb degildür ve niçe def'a vâkı' olmuşdur. Hazret-i Âdem nebî *salavâtu'llâhi alâ nebiyyinâ ve aleyh* zamânından mîrâsdur. Netekim, Kâbil ve Hâbil hikâyesi meşhûrdur ve şâhân-ı selefden dahı çok işler zuhûra gelmişdür. Netekim Sultân Selîm³⁶⁸ pederleri Süleymân Hân'ıla cidâli vâkı' olmuşdur. Ve şeyhü'l-islâm efendi hazretlerinüñ bu işler bi'l-cümle ma'lûmlarıyken hasbe'l-iktizâ vezîr-i nâmdârıñ kelâmını redd itmeyüp, bâ-husûs pâdişâh-ı âlî-vakâr, Sultân Mustafâ Hân hazretlerinüñ kendüleri dahı: "Hâcemiziñ mektûb tahrîri münâsibdür" deyü sadr-ı âlî hazretlerine sifâriş buyurdukları mukarrer olmuşdur. ³⁶⁹ الناس علي دين ملوكهم mefhûmıyla emr-i âliyye imtisâl eylemek elbetde lâzım, belki umûr-ı ehemdür". Binâ'en-aleyh, zâlik şeyhü'l-islâm efendi dahı tezkere tahrîriyle el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerine irsâl eylediler. [105^b] İnde'l-vusûl mefhûmı ma'lûmları oldukda, hân-ı alîşan hazretleri mahzûnû'l-kalb ve müte'essif künân bi-hasbe'l-zarûr mektûb tahrîriyle Gâzî Giray Sultân'a irsâl eylediler. Şerefü'l-vusûl hân hazretlerinüñ mektûbı kırâ'at olunup, mefhûmı ma'lûmları oldu. Lâkin ma'an bulunan müfsidân No[g]ay igvâsıyla bir vechile mesmû' olunmadı ve nasîhat-peziir olmadugından ve andan el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân dahı sözüyle münakkat olmadugın Âsitâne-i hümayûna arz u i'lâm eylediler. Lâkin vükelâ-yı devlet kat'an i'timâd itmediler: "Ne mümkindür ki, pederinüñ kelâmını redd eyleye? Hemân murâdları bir imiş" deyüp, sû-i zann eylediler. Ol vakt içre sultân-ı sâmi-mekân Sultân Mustafâ Hân *halleda'llâhü mülkehü* hazretleri şehir-i İslâmbol'dan rıhlet buyurup, mahmiyye-i şehir-i Edrene'ye teşrîf buyurmuşlar idi. Hemân bedîhî bir hatt-ı hümayûn

³⁶⁸ Sultan Selim'den maksat II. Selim ise, bu padişah babası ile askerî bir mücadeleye girişmemiştir. Kanuni ile mücadele eden oğlu Şehzade Bayezid'dir. Şayet I. Selim kastediliyorsa, bu padişahın babası ise II. Bayezid'dir.

³⁶⁹ "İnsanlar meliklerinin dini üzeredirler." *Fethü'l-Bârî*, 7-151/2622.

tahrîriyle bir kapucıbaşı irsâl eylediler. El-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân cezîre-i Rodos'a nefy olunmak fermân olundu. Kapucıbaşı aga vusûlünde hân hazretleri ale't-ta'cîl Vezîr-i a'zam Hüseyin Paşa'ya âdem irsâl eyleyüp, ahvâli i'lâm eylediler. Sadr-ı âlî hazretleri İslâmbol'da idi. Pâdişâh-ı âlî-vakâr hazretleri salt sebk-vâr Edrene'ye müteveccih olmuşlar idi. Hüseyin Paşa ale'l-fevr bir fermân tahrîriyle, kendü kapucıbaşılarından birisin irsâl eyleyüp: "Hân hazretleri bizimle müşerref olmadukça kaldırmayup, te'hîr eylesiz" deyü tenbîh olundu. El-kıssa, bir haftadan ziyâde meks olup, sadr-ı âlî dahı hân hazretleriyle mülâkî olduklarında hatt-ı hümayûnda vâkı' Rodos [106^a] kelâmını Siroz'a tahvîl eylediler. Hân-ı alî-şân nâ-hakk yire ihtiyârlık âleminde azîm zahmet şed-rihal vâkı' oldu. ³⁷⁰ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ mefhûmı üzre bi-hasbe'l-iktizâ rihlet idüp, şehr-i Siroz'a müteveccih oldılar. ³⁷¹ Orada efkârıla اللَّهُ حَسْبِيَ اللَّهُ muktezâsınca tevekkül-i Hakk eylediler. ³⁷² لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

Ba'dehû bir niçe günde şehr-i Siroz'a vusûl buldılar. Meger ol vilâyet, vakt-i yayda, havâsı gâyet issi ve sakîl olmagın bi'l-cümle nâs mâh-ı Temmuz'da yaylaga çıkmak mu'tâd-ı kadîmleri imiş. Fi'l-hakîka şehr-i Siroz'ın cânib-i şimâlisinde vâkı' bir kûh-ı ser-bülend yayla imiş ki, âb [u] havâsı mümkün ta'bîr degildür ve re's-i cebelde bir şehr-i azîm dahı bünyâd olunmuş. Mu'tâd-ı müstemirreleri ibtidâ bu Temmuz'da ol kûh-ı bülende urûc eyleyüp, mâh-ı Agustos mürûrına dek anda teneffüs ve ârâm iderlermiş. Aşağıda olan şehr içinde bulunan kimesne âfitâb-ı âlem-tâb-ı bî-şeb, mânend-i kebâb itmege karîb imiş ve harr u harr-ı şedîd tâkat-ı beşerden hâric merkezinde imiş, el-uhdetü ale'r-râvî.

Bâ-husûs sa'âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretletinüñ vücûd-ı şerîfleri alîl ü za'f hâlleri kemâlinde ve nâzîk-tab' ve neşv ü nemâları ekserîyâ diyâr-ı Kırım'dan hoş-âb ve hoş-havâ yerlerde nâz-perver oldukları mukarrer. Öyle vilâyetde bir vechile tahammül ve tâkat getürmeyecekleri mu'ayyen, ammâ ne çâre bi'l-iktizâ yaylak ta'bîr olunan kûhü'l-berze urûc itmeleri münâsib görüldi. El-kıssa, azîmet

³⁷⁰ "Allah, sabredenlerle beraberdir." el-Bakara, 2/153.

³⁷¹ Uşşâkîzâde, Selim Giray'ın Siroz'a sürülmesini oğlu Devlet Giray'ın İstanbul'a babasının Silivri'de bulunmasının bazı söylentilere yol açtığı ve devletin güvenliğini tehlikeye soktuğu için daha emin bir yere yerleştirilmesini isteyen bir mektup göndermesine bağlamaktadır. Bk., *Uşşâkîzâde Târihi*, I, 453. Defterdar ise bu olayı Uşşâkîzâde'denin verdiği bilgilere dayanarak anlatmaktadır. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 705.

³⁷² "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arş'ın sahibidir." et-Tevbe, 9/129.

buyurdılar ve bu abd-i pür-taksîr, hân hazretlerinin kendülerinden [106^b] su'âl eyledim. Öyle buyurdılar ki: “Kasaba-i mezkûrda dörd gün istirâhat eyledük. Tevâbâtımız bi'l-cümle misâl-i mâr derileri soyulup, harâret-i âfitâbdan nâçâr olduk. Yaylaka müteveccih eyledükde altı sâ'at mürûrıyla azîm zahmetile cebel-i mezkûra su'ûd müyesser olmuşdur” deyü nakl buyurdılar. El-kıssa, azîmet buyurduklarında umûmen a'yân-ı vilâyet istikbâlile gelüp, hân hazretlerine müşerref oldılar. İ'zâz u ikrâm birle kûhü'l-a'zamda vâkı' şehre nüzûl buyurdılar. Egerçi urûcunda zahmet mukarrer, lâkin yaylak-ı mezbûr mânend-i serr-i-nedîb etrâf u eknâfî şükûfe gûne-gûnıla müretteb lâle-zâr, her köşesinde andalîb zâr, âb-ı revânıla memlû bir vâdî-i ferah-fezâdur ki, mürgân-ı elvân lisân-ı hâliyle feryâd-nagme-künân, eşcâr-ı müsmire ve gayrı müsmire şecere-i tûbâ gibi kasr-ı mînâya ser çekmiş, acâyib hoş havâ ve gûşe-i tenhâ, atî' me-i nefîse bâd-ı havâ hân-ı zî-şân zevk ü safâda sâzendegân, hoş-hân, agâze-i hicâz ve gâh nidâ-yı pencgâh rast nagme-i dem-sâz idüp, gûş u hûşıla dem beste-i hayrân olmakda ve küllîce ulemâ efendiler ziyâretleriyle mülâkî olup, bahs-i ulûm-ı mesâ'il-i fikhîyye ifâdesiyle *Aleyküm bi-mücâleseti'l-ulemâi ve istimâi'l-hukemâi li-enn'allâhe yuhyî'l-kalbe'l-meyyite bi-nûri'l-ilmi ve'l-hikmeti ke-mâ yuhyî'l-arza'l-münbiti bi-mâi'l-metari*³⁷³ mîsdâk mücebince bâ-husûs hukemâdan dahı eşbeh-i asr olanların bir niçesi hidmet-i şerîflerinde olmanın anlardan dahı küllî müstefid³⁷⁴ olup, zevk ü şevkîla sâkin oldılar.

[EL-HÂC ALİ AGA VE KAPLAN GİRAY SORUNU]

Ammâ bu taraftan Devlet Giray Hân-ı âlî-şân hazretleri [107^a] No[g]ay gamın def' ve Gâzî Giray Sultân'ı ref' eyleyüp, bi'l-cümle memleket kabza-i teshîrûmdedür ümîdiyle taht-ı hükûmetinde: “Menem dîger nîst”³⁷⁵ vâdîlerinde âlem-i zevkîla mesrûriken bi-hükmi'llâhi tebâreke ve te'âlâ, ser-fitne bir köşeden dahı baş kaldırıp, sâbıkâ pederleri sa'âdetli el-Hâc Selîm Giray Hân-ı alî-şân hazretlerinin kendü abd-i memlûkî olan ve istihdâmlarıyla kat'-ı mertebe ile hazînedârbaşılık mansıbına nâ'il olan el-Hâc Ali Aga, Devlet Giray Hân mahmiyye-i Edrene'de hân olduğu vakt el-Hâc Ali Aga'yı recâ eyledüklerinde anlar dahı virmedi. Ta'allül eyleyüp, ba'de fermânıla Ali Aga, Devlet Giray Hân hidmetine ta'yîn olunduğu zıkr-i sebkat itmişdür. Ve pederleri

³⁷³ عليكم بمجالسة العلماء و استماع الحكماء لأن الله يحيي القلب الميت بنور العلم و الحكمة كما يحيي الارض المنبت بماء المطر

“Alimlerle oturup kalkmalı ve hikmet sahiplerine kulak vermelisiniz. Çünkü Allah ölü kalbe ilim ve hikmetin nûruyla hayat verir, tıpkı verimli araziye yağmur suyuyla hayat verdiği gibi.”

³⁷⁴ Metinde sehven “müstefit” şeklinde yazılmıştır.

³⁷⁵ “Benden başkası yok.”

hâtır-mânde olduğu tevâtüre itmişdür. El-kıssa, kendülerine vezîr idüp, gitmişler idi. Ammâ el-Hâc Ali Aga'nın hemşîreleri, el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinin odalığı ya'nî lisân-ı Tatar'da beykçi idi ve anlardan Kablan Giray Sultân nâm bir veled-i reşîdleri vücûda gelmişdi. Agacası Devlet Giray Hân'ıla ma'an diyâr-ı Kırım'a gitmişler idi. Gâzî Giray Sultân mâbeyninde tarh oldukda el-Hâc Ali Aga, hân hazretlerine Kaplan Giray Sultân'ı bir kaç def'an nûreddîn olmak için recâ eyledi. Devlet Giray Hân rızâ virmediler ve ma'kûl görmediler. Bâ'is bu idi ki, efvâh-ı nâsda mütevâtir ve şâyî' olduğu üzre: "Hân hazretlerinin emmi-zâdesi bir sultân dahı var idi ki, ismine İnâyet Giray Sultân dirler idi. Mezkûr Kaplan Giray'dan müsinn idi [107^b] ve âb-ı kıdem-i Cengiziyân'da mukannen budur ki, hân-zâde bir hân-zâdeden bir gün, belki bir sâ'at ihtiyâr olur ise ol sinninde kihter olan sultân ol bihter olana kemâl tevkîr ü ta'zîm iderler. Her ne mahallde râst gelse dest-pûs ile müşerref olurlar. Öyle âdet-i müstahsene-i kadîm mâbeynlerinde vukû' bulup, böyle nizâm [u] intizâm eylemişlerdür. Siyemmâ küçük karındaşına mansıb virildükde, büyük birâderi Kırım'dan rihlet itmelidür. Devlet Giray Hân binâen-aleyh zâlik emmi-zâdesin asr-ı devletinde terk-i vatan itmesin revâ vü sezâ görmediği ecilden Kaplan Giray'a nûreddînlik lâıyk görmemişdi. Ammâ el-Hâc Ali Aga bir mu'ânid-gırrâ tab' harîf olmanın: "Elbetde sözümüz olsun. Olmaz ise ben dahı hidmet itmem" da'vâsıyla musir ü ilhâd tarîkına sâlik olup, her çend ki, ibrâm eyledi. Murâdı müyesser olmadı. Âkıbet-kâr Âsitâne-i devlet tarafından mukarrer-nâme ile kılıç, kaftânıla Kibleli-zâde mîrâhûr-ı evvel aga irsâl olunmuşdı. Bir rûz Ak-kerman'da hân hazretleriyle mülâkî olup ve ma'iyeten Kırım diyârına gitmişler idi. Hân hazretleri, aga-yı mezbûra kemâl-i tevkîrıla altmış aded Çerâkesü'l-âsl esîrler ihsân buyurup, semmûr kürk giydürüp, kemâ-yenbagî mahmî ve mer'î ta'zîm ü tekrîmden soñra aga-yı mezkûr avdetlerine izn taleb eylediği vakt hân hazretlerinden recâ idüp: "Pâdişâhımdan niyâz olunur ki, Kaplan Giray Sultân birâderlerin nûreddînlik [108^a] hidmetin tevcîh ve ihsân buyurmañuzu, bu bendeñuze niyâz-mend olmasıyla sa'âdetli hân efendimizden recâ iderim" deyüp, hânın dâmenin pûs eyledi. Hân hazretleri dahı bi'z-zârûrî def'-i meclis şeklinde ve aga-yı mezbûrın sıyânet-i hâtiriçün: "İnşâ'allâhü'r-rahmân idelim" deyü buyurdukda, tekrâr dest-pûs-ı şerîfleriyle müşerref olup, devlet tarafına avdet ve müteveccih oldılar. Meger bu ikdâm-ı tâmıla recâyâ bâ'is, el-Hâc Ali Aga sâbıkda hân hazretlerine bir niçe def'a Kaplan Giray, nûreddîn olmasına recâ eyler, bir vechile kâbil-i imkân husûl recâ müyesser olmaduğı ecilden mîrâhûr aga hâmîliği birle aga-yı mezbûra ilticâ ve recâ ider: "Hâliyâ

hân hazretlerinin misâfiri ve pâdişâh-ı Âl-i Osmân *huld-ı mülkehû* hazretlerinin aga-yı âlî-kadrisiz. Bir vechile recâñuz redd olmaz” deyüp, ahvâli i‘lâm eyler. Mîrâhûr-ı evvel aga dahı mühri hâtır-ı hân hazretlerinden recâ eyler. Ammâ derd-mend, ol recâ sebebiyle bâ‘is-i fitne oldıñ deyü der-i devlete vusûlünde katl olundu.

El-kıssa aga gitdükden soñra Devlet Giray Hân, el-Hâc Ali Aga’yı huzûrına da‘vet eyleyüp ve : “ Hülle-i ûlâdan bire mel‘ûn ! Sen beni şeytân-ı aliyyü’l-la‘ne gibi igvâ ile pederim el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri bir veliyü’llâh mertebesinde pâdişâhıñ inkisâr-ı kalbin ahz itmege sebep oldıñ. Devletimiz asrında senüñ münâfakatıñ ile Âsitâne-i aliyye‘den pederimize ne gün sitem oldıysa bizden bilindi ve ihtiyârlık eyyâmında şeddü’l-rihale bâ‘is oldıñ. Ba‘dehû Gâzî Giray karındaşımızı dahı tahrîk eyleyüp, bunca gavgâya sebep ve sultâna musîbet **[108^b]** ugrayup, mâbeynimizde alâ rûzî’l-kıyâm adâvet-i küllî ve tefrîk hâsıl itmege bâdî sensin. Bundan kat‘-ı nazar küçük karındaşımızı dahı ızlâla sa‘y idersin. Hemân zimmetüñde olan muhâsebâtıñı gör. Ba‘dehû senüñle dahı işim vardır” deyüp, gazabıla huzûrundan def‘ itdiler. Meger el-Hâc Ali Aga’nıñ dahı derûnuna havf müstevlî olmuş imiş. *El-hâ’inü hâifâ*³⁷⁶. Emr efendimiziñ deyüp, taşra oldu. Efvâh-ı nâsda Kaplan Giray, nûreddîn olмага el-Hâc Ali böyle ikdâme sebep: “Mutlak Devlet Giray Hân’a sû‘ikasdı vardır” şübhesi şâyî‘ idi. Muhassal-ı kelâm el-Hâc Ali Aga ol şeb hânesine vusûlünde Kaplan Giray Sultân’a dahı ahbâr idüp: “Sâ‘at leyl dördde iken yanında bulunan getürmede hafîf, bahâda sakîl sîm [ü] zîrr ve cevher kısmından dermiyân eyleyüp, yügrük esb-i sabâ-refâtârlara süvâr olup, kandasın kal‘a-i Kefe deyü firâr ve agyâr [u] tarrâr-vâr dîdeden nihân olup, gitdiler.³⁷⁷

BEYT

Firâr iden karâr itmez

Karâr iden firâr itmez

Mahallinde firâr iden karârında karâr itmez

³⁷⁶ Bk., dipnot no:92.

³⁷⁷ Halim Giray, Kaplan Giray ile Devlet Giray’ın arasının bozulmasını Kaplan Giray’ın, Devlet Giray’ı büyüttmüş olan Belsini kabilesini ağır bir şekilde cezalandırmasına bağlamaktadır. Devlet Giray, Kaplan Giray’dan bunun intikamını almak istemiş ve bunun üzerine Kaplan Giray önce Kefe, daha sonra da İstanbul’a kaçmıştır. Yazar, bu olayı Seyyid Mehmed Rıza’nın *es-Seb’u’s-Seyyâr* adlı eserindeki bilgilere dayanarak anlatmaktadır. Bk., *Gülbün-i Hânân*, s. 130-131.

mefhûmunca pür bâl açmış akâb-vâr kanat büküp, girdiler. Sâ‘at leyl-i tokuza vardukda hân hazretlerine haber olup: “Hâliyâ vezîriñüz ile birâderiñüz ittîfâken firârı ihtiyâr itdiler” deyince hemân ardlarından sekbân bölükbaşları ta‘yîn olunup, kal‘a-i Kefe’ye varunca kodılar yetişmediler. El-Hâc Ali Aga ve Kaplan Giray Sultân Kefe’ye girüp sâkin oldılar. Hân hazretleri, kalgaları olan Sa‘âdet Giray Sultân dahı ta‘yîn [109^a] eylemiş idi. Kalga sultân dahı kal‘a-i Kefe’ye varunca yetişdükde hân hazretlerine i‘lâm eylediler. Hân dahı Kefe paşasına ve Kefe kadısı-efendiye mekâtib tahrîriyle âdem irsâl eyleyüp, mefhûmunda: “Elbet de el-Hâc Ali hıyânet ile firâr itmişdür ve sultân dahı aña tâbî‘ olmuşdur. İkinin ma‘an tarafumuza irsâl eylesiz” didükde el-Hâc Ali çünkü hândan böyle ikdâm müşâhede kıldukda hemân Kefe’de vâkı‘yeñiçeri ocagına cân atup, düşdiler ve Kefe müftisi efendiye ve paşaya azîm tazarru‘ ve niyâz ile: “Hâliyâ bir za‘îf mürd mikdâr cânümüzü size sığına geldük. Bizi hâna virmekden, kendüñüz katl eylen” deyüp, nâliş ü zârîler kıldılar. Anlar dahı gayret[e] gelüp: “Elem çekmeñ. Bu kal‘a pâdişâhıñdur ve bizler aña mahkûm olmuşızdur. Biz sag iken sizleri hân alamaz” didiler ve devlet Giray Hân’dan gelen kimesneye cevâb virüp: “Hâliyâ bu kal‘a pâdişâh-ı rû-yı zemînüñ tasarrufundadır ve yeñiçeri kulları ve ocak agaları ve cümle ulemâ vü sulehâ râzı degildür ki, bize gelen kimesneyi tutup, virmek lâıyk-ı mürüvvet degildür ve ırz-ı pâdişâhîdür, zâr-ı gîryân ele virile. Lâkin mücrim-i mezbûrları bir sefneye tahmîl olunur ve pâdişâh-ı âlem-penâh dergâhına irsâl idelim. Eger recâları varısa pâdişâh-ı Ferîdûn-unvândan arz ve iltimâs ider ve illâ cebren almak murâd iderler ise cümlemiz kırılmayınca virmeyüz” deyü cevâb virüp, yolladılar ve nâme tahrîr ile gelen âdeme haberi i‘lâm eylediler.

Bâ‘dehû kavl-i mezkûr üzre Kaplan Giray’ı ve el-Hâc Ali’yi bir sefneye bindürüp, [109^b] der-i devlete irsâl eylediler. Bir niçe gün Bahr-i Siyâh’da beyne’l-emvâc sergerdân olup, âkıbet İslâmbol Bogazı’ndan mürûr ile şehir-i Kostantaniye’[ye] vusûl bulup, temur bıraktılar. Herkes şâd u hürrem selâmet hâle şükr ile senâ dem be-dem dilde tekrâr eyledükden soñra hemân el-Hâc Ali gine yeñiçeri ocagına varup düşdiler. Ol mahallde İslâmbol kâ‘imakamı olan feyz-i mükerrem Osmân Paşa³⁷⁸ idi. Mesmû‘ı oldukda Kaplan Giray Sultân’ı sarâyına götürüp, azîm tevkîr eyledi. Ba‘de’l ziyâfe at bindürüp, kürk giydirdi ve kendü sarâyında bir oda ta‘yîn ve hidmetkâr ile ve bi’l-cümle levâzımâtın tertîb eylediler. Osmân Paşa hakk-ı nân-ı nemege ri‘âyet eyledi.

³⁷⁸ Burada kasdedilen kişi Küçük Osman Paşa’dır. Bk., *Sicill-i Osmânî*, IV, 1039.

Bu dahı şevketlü el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinin Çerkes kölelerinden Âl-i Osmân'a hediye irsâl eylediği çırağı idi. Anıñçün Kaplan Giray'ın tevkîründe taksîrât itmege sa'y itmişdür. Muhassal-ı kelâm vukû'ü'l-hâl mahmiyye-i Edrene'de Âsitâne-i cihân-bâni Osmân Paşa arz u i'lâm eyledi. Ammâ bu taraftan Devlet Giray Hân dahı der-i devlete arz [u] tahrîr ile âdem irsâl eyleyüp, mefhûmunda: "Hâliyâ hidmetimizde vezîrimiz olan el-Hâc Ali hıyâneti zuhûr idüp, taraf-ı şehriyârîye ilticâ ve firâr itmişdür ve birâderimiz Kaplan Giray'ı dahı izlâl ve tahrîk itmiş ve getürmişdür. Ve zimmetü'l-zemimesinde vâkı' muhâsebâtumuz görülmeyüp ve niçe umûrumuza müte'allik musâlih-i müzlimîn mechûl ve mu'attal kalmag ile niyâzdur ki, el-Hâc Ali 'yi tarafumuza irsâl buyurıla" mefhûmunu ifâde eylerler. Ba'zı vûkelâ-yı düvel [110^a] el-Hâc Ali'ye sâhib çıkmak hân hazretlerine irsâl olunmakdan men' eylediler ve bir fermân ile el-Hâc Ali Aga'yı İlmiye adasına nefy eylediler ve Kaplan Giray Sultân'ı dahı Bahrü'l-Ummân ya'nî Bogaz Hisârı'na nefy olunup, Devlet Giray Hân'a vukû' üzre i'lâm eylediler ve ol senede el-Hâc Selîm Giray Hân hazretleri şehir-i Siroz'dan ıtlâk olunmaga hükm-i hümayûn sâdır olmagıla taraf-ı mîrîden sirem arabaları ve üşter ve esterler ta'yîn olunup, kasaba-i Yanbolı kurbunda vâkı' sâbıkâ pederleri, merhûm, cennet-mekân Bahâdır Giray Hân hazretlerinin ocagı karye-i Fındıklı nâm mahallde vâkı' çiftlige ve karye-i mezkûr ve Yanbolı kendülerine hâs olmagıla ol mahalle irsâl olundu. Sa'âdet ve devlet birle gelüp sâkin oldılar, sene 1113, sâlis aşere ve mi'e ve elfde vukû' buldı. Hân-ı zî-şân derûn-ı saf ile devâm-ı ömr-i devlet-i pâdişâhî ve zillu'llâhi şehinşâhî du'âsıyla müdâvîm oldılar.

[EL-HÂC SELÎM GİRAY'IN HASTALIĞI]

Bu esnâda bi-emri'llâhi tebârek ve te'âlâ el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinin zücâc-ı mizâcî münkesir olup, yevmen fe-yevmen maraz müşted oldukda âkıbet Devlet-i Âliyye'den tabîb recâsıyla mektûb irsâl eylediler. Taraf-ı şehriyârîden Koyun-oglı nâm bir Firenk Yahûdîsi irsâl eylediler. Hân hazretleri za'îfü'l-hâl olup, marazı dahı nikrîs olduğu mu'ayyen oldu. Tabîb-i mezkûr tedâviyle mukayyed oldu. Ammâ üç ay mikdâr-ı zamân mu'âlece eyleyüp, kat'an eser-i ilâc zâhir olmadı ve hekîmlerin [110^b] cehline haml olundu ve iştidâd-ı emrâzdan gayrı fâ'ide zâhir olmayup, âhirü'l-emr: "Bu karye havâsı gâyet sakîl-dânî galîzdür. Anıñçün edviyyenin te'sîri zuhûr itmez ve ilâcdan

fâ'ide hâsıl olmaz” deyüp, havâyâ isnâd eylediler. Ve “Elbetde bir hoş havâ ve âb mekâna teferrüc tarîkıyla tebdîl-i havâ buyurmalısınız” deyüp, tahrîke başladılar. Amma el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerinin marazı nikrisden istikâ-i tabile tebdîl olup, bir mertebede şişüp, za'îfü'l-hâl olmuşlar idi ki, bir taraftan bir tarafa harekete mecâlî olmaduğundan hüddâm ve cevârîler döndürüp, hareket eyler idi ve sinn-i şerîfleri hod yetmiş seneye karîb olmuşdı. Ammâ kavî-i hükemâyâ gâyet i'tibârları hasebiyle ol Yahûdî mel'ûnlarının kavliyle âmil olmaga râzı oldılar. Hemân mu'accelen karye-i Fındıklı'dan azîmet buyurup, araba ve koçular ve tahtü'l-revânlar hâzır oldukda lâkin hân hazretlerinin bir vechile za'afî kemâlde ki, koçu ve tahtü'l-revâne tahammülü olmaduğı eelden tâbûtü'ş-şekl bir sandûk ihdâs eylediler. Çâr köşesine kullâblar³⁷⁹ bend olunup, bunca huddâm ve tevâbî'leri boyunları üzerine tahmîl idüp, kadem be-kadem hân hazretlerin karye-i Fındıklı'dan kazâ-i Yanbolı'ya tâbî' Cagırgan nâm karyede sâbıkû'z-zıkr merhûm Sa'âdet Giray Hân çiftliği olan mahalle gelince piyâde omuzları üzre getürdiler. Çiftlik-i mezkûrda konup, sâkin oldılar. Beş gün mikdârı temekkün olup, hakîkat tebdîl-i [111^a] havâdan bir cüz'î istirâhat müşâhede olundu. Lâkin sevdâları dahî gâlib olmagın andan dahî rihlet idüp, kasaba-i Yanbolı kurbunda cîsr-i Karguna'da meşâyih-i izâmıdan zübdetü'l-muhakkıkîn Şeyh Ahmed Efendi Celvetî tarîkının âb-ı reviyî ve eşbehi bir vücûd-ı mükerrrem, zâhir ve bâtında âlim ve ulûm-ı şettâda kâmil [ü] mâhir, sâhib-i nefes ve zarîf-bûü'l-heves bir kimesne olmagın nehr-i Tunca üzerinde bir nâ'ûre-i bülend ya'nî su çevürür dolâb-ı bî-mânend îcâd eyleyüp, bosâtîn-i nâsı ol sâkıyyeden hâsıl olan mâ'-i mübârekile iki üç kıt'a bostân sulañup, bostâniye kısmet olunur idi. Ve âcibü's-seyr mevzi' lâ-mekînü't-ta'bîr idi. Andan kat'-ı nazar ol dolâb-ı bî-devâbbîñ meyânında vâkı' olan mîle üstâdâna bir niçe çarh dahî vaz' eyleyüp, bir göz esbâb-ı dakîk dahî vukû' bulmuşdı. Hem nâ'ûre cevâlân idüp, mâ-i revân nehr-i Tunca'dan ihrâc eyler ve esbâb-ı dakîk dahî ma'iyyetiyle devr eyleyüp, dâneyi kendüsi harc ider. Netîce biri hâsıl ve birisi mahsûl olmuş gûyâ kerâmet ile bünyâd olmuş bir garîbü'ş-şekl te'lîf itmişler idi ve nihâyetinde bir azîm bağçe-i elvân, secere-yi müsemmere ve bostân hod kezâlik ve bir hoşça kâbil süknâ köşk dahî bünyâd buyurup, ba'zı yârân-ı safâ teferrüc tarîkıyla varup, ziyâretlerinde def'-i gam pür-melâl müyesser olur idi.

³⁷⁹ Metinde “küllâb” şeklinde yazılmıştır.

El-kıssa, hân hazretlerine mahall-i mezkûrî ba‘zı nüdemâ ta‘rîf eyledüklerinde³⁸⁰: “Efendimiz eglenecek bir hûb makâmdur” deyü tahrîk [111^b] eylemişler idi. Karye-i Cagırgan’dan dahı azîmet buyurup, mahall-i Musufe vusûl buldılar ve hayme ve sâye-bânlar kurulup, ol makâmda on beş gün mikdâr-ı zamân tebdîl-i havâ ve tashîh-i mizâc ümîdiyle ârâm olundu. İllet-i mezkûr kat‘an zâ‘il olmadı. Andan dahı rihlet olunup, kasaba-i İslimye fevkında vâkı‘ kûh-ı bülend-unvânîñ zirve-i a‘lâsında Kuş-bınâr dimekiyle ma‘rûf ve eşher bir mâ-i latîf ki, misâl-i ayn-ı hayâtdan nişân virür, ol mekân-ı vâlayı hân-ı zî-şân hazretlerine vasf eylediler. Hemân sıhhat ümîdiyle: “Elbetde giderim” didiler. Netekim ne kadar kim tevâbâtı men‘i tarafına sâlik olup: “Sa‘abdır, yollarında araba ve koçu yürümek mümkün olmaz. Sengistân, zayyık tarîk imiş ve ubûrı kabil degildür” didükce hân hazretleri dahı ziyâde harîs ve ikdâmıla: “Elbetde giderim ve ³⁸¹ وَرَفَعَهُ مَكَانًا عَلِيًّا mefhûmı ifâde iderler idi. Âkıbet nâçâr yigirmi mikdârı araba-i câmûs tedârik olunup ve hân hazretlerine dörd esb-i kavî koşulmuş. Metîn bir koci hâzır olup, müteveccih oldılar. Âheste âheste kasaba-i İslimye cânibine niyyet, yaylak-ı Kuş-bınâr ³⁸² وَتَنَحَّيْتُمُ الْجِبَالَ بَيُوتًا hükmiyle âmil olup, *ve yettehezîune mine’s-sahârî kûtâ* ehliyle mu‘âmil oldılar. Ol vaktlerde ki, Fınduklı’dan irtihâl olundu. Vezîr-i a‘zam, nizâmü’l-âlem Hüseyin Paşa hazretlerinden iki def‘a hân hazretlerinin hâtırın tefahhusan hazînedârı olan Mehmed Aga ve bir dahı Karakulak Ahmed Aga’yı irsâl buyurdılar ve biñer altın [112^a] dahı harclık irsâl buyurmuşlar idi ve pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mustafâ Hân hazretleri dahı biñ seksen sürh-i meskûk ve bir semmûr kürk ihsân buyurup, hân hazretlerinin hâtırların su‘âl iderler idi. Elbetde her geldükçe biñ altın harclık gelmesi mukarrer idi. Hân hazretleri arz-ı hâl eyleyüp, gelen âdemile sâhib-i devlete niyâz iderler ki: “Hâlâ ahvâl-i pür-melâlimize terahhum buyursunlar. Za‘fım hod kemâlde ömrüm âhire irmüş görünür. Bu illetden halâs ve necât ümîdim yok. Eltâf-ı keremlerinden recâ olunur ki, bârî oğlumuz Kaplan Giray Sultân’ı Seddü’l-Bahr’dan ıtlâk buyurıla. Fevt eylerisem beni defn eyleye” deyü mektûb tahrîriyle niyâz eylemişler. Sadr-ı âlî huzûrına vusûlünde hemân aceleten emr-i şerîf tahrîr ve ıtlâk-ı Kaplan Giray içün âdem ta‘yîn eylediler. Ale’l-fevr menzîliyle Kaplan Giray’ı getürdüp, pederleri el-Hâc Selîm Giray Hân tarafına irsâl olundu. Anlar dahı sür‘atile gelüp vusûl bulmuşlar idi. Hulâsa-i kelâm kasaba-i Yanbolı’da mahal-i mezkûrdan irtihâl eyledükden soñra kasaba-i İslimye’ye tâbi‘ Çubuklı nâm karye kurbuna nüzûl

³⁸⁰ Metinde “eyledüküklerinde” şeklinde yazılmıştır.

³⁸¹ “Onu yüce bir makama yücelttik.” Meryem, 19/54.

³⁸² “Dağlardan evler yontuyorsunuz.” el-A‘raf, 7/74.

buyurup, bir gice anda sâkin olundu. İrtesi ale's-seher rihlet buyurup, kasaba-i İslimye'ye vusûlünde bi'l-cümle a'yân-ı vilâyet, kâdı ve şeyh istikbâl eylediler. Mu'azzez ü mükerrerem kasaba-i mezkûr kurbunda Dolablarderesi nâm menzile teşrîf buyurdılar. İrtesi ale's-sabâh [112^b] menzil-i mezbûrdan rihlet eyleyüp, azm-i Kuş-bınâr'ı deyüp, teveccüh eylediler. Hâh-nâ-hâh altı sâ'atde tarîk-i ba'îdden re's-i cebele urûc buyurdılar. Azîm sâye-bânlar ve çâdır ve evliyeler kuruldı ve hân hazretlerine bınâr-ı mezkûrîñ üzerinde bir köşk ihdâs olunup, hattâ koçusın tekerleklerinden çıkarup, ol mevzi' üzre konulmuş. Bu abd-i pür-taksîr Mehmed Giray-ı hakîr dahı irtesi azîmet eyledim. Ser-i cebele vusûl bulduk. Hakîkatü'l-hâl bir vâdî-i cennet misâldür ki, eşcâr u vâlâsı *مَنْ سُنْدُسْ huzrân âvâz*, her zîbâsı elvân atlâs ³⁸³ *إِسْتَبْرَقْ* müşâhede olunur bir makâm-ı ferah-fezâ-yı kulûbdür ki, ³⁸⁴ *ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ* zirve-i a'lâsında nümâyândur. Hân-ı zî-şân hazretleri ol makâmda bir ma'hûd üzreistirâhat eyleyüp, harem-i hümâyûnlarıyla üç gün sâkin olundu ve dördüñci gün havânıñ bürûdetinden tabî'atlarına sıklet hâsıl olup, menzil-i mezkûrdan irtihâl ve avdet buyurdılar. Ve kasaba-i İslimye kurbunda vâkı' Esyablar karyesine nüzûl buyurdılar. Sene 1114, erba' aşere ve mi'e ve elf mine'l-izzeti ve şşerefi fî şehri rebî'ü'l-âhir, mâh-ı Agustos'uñ on tokuzunda re's-i cebelden nâzil oldılar ve kasaba-i İslimye kurbundan dahı irtihâl buyurup, Zagra karyelerinden Kızılıcıklı nâm karye bınârına nüzûl eyleyüp, on gün mikdârı sâkin oldukdan soñra âkîbetü'l-emr gine Fınduklı karyesine teşrîf ile vusûl ve sâkin olundu. Lâkin maraz [u] illeti kat'an [113^a] zâ'il olmayup, belki izdiyâd bulmuşdur. Fî zamânınâ tabîb, hâzîk olmadugı nümâyân oldı. Dörd ay mikdârı zamân ilâc eyleyüp, kat'an nef'î müşâhede olunmamışdur. Hemân itlâf-ı mâldan gayrısı görölmemişdür. Hakk sübhânehu ve te'âlâ, tabîb-i câhilden cemî' müslimîni hıfz eyleye! *Bi minhî ve keremihî*.

³⁸³ Metinde Kur'an ayetine atıf yapılmaktadır. Sündüs, istebrâk (ince ve kalın ipekler). Bk., el-Kefh, 18/31; ed-Duhan, 44/53; el-İnsan, 76/21.

³⁸⁴ "Onlara, "Girin oraya esenlikle, güven içinde" denilir." el-Hicr, 15/46.

HİKÂYET-İ SADR-I ÂLÎ HÜSEYİN PAŞA, *rahmetu'llâhi aleyh.*

Bi-emri'llâhi te'âlâ vezîr-i âsaf-şiyem Hüseyin Paşa-yı mükerrerem dahı şikest-i mizâc olup, yevmen fe-yevmen elemi veca'yi izdiyâdıla mesâlih-i müslimîn dîvân olunmaduğı ecilden mu'attal kalmagıla bi'l-âhire pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretleri mühr-i sadâreti Hüseyin Paşa'dan ahz u kazb buyurup, azl olundu ve mahrûse-i Kostantaniye kurbunda vâkı' çiftliğinde mütemekkin olmak üzre izn-i hümâyûnları vukû' buldı ve Hüseyin Paşa dahı çiftliğine müteveccih oldukda şehir-i Edrene'de vâkı' esvâklardan halk-ı âlem du'âlar eyleyüp: “Uğrıñ hayr olsun devletlü ! Biz senden şâkiriz. Allahü te'âlâ dahı âkıbetüñ hayr eyleye. Encâm müyesser idüp, senden râzı ola” didiler ve hayli kimesneler müte'essif olup: “Hayfâ ki, böyle bir âdil³⁸⁵ vezîr çok devrde ele girmez” didiler. El-kıssa-i pür-hisse Hüseyin Paşa hazretleri çiftliği olan mevzi'e vusûl buldukda maraz-ı veca'yi izdiyâdıla ilâc-ı tabîbden kat'an fâ'ide olmayup, âhirü'l-emr hâtif-i gaybdan gûş-ı cânına ³⁸⁶ اَرْجِعِيْ اِلَى رَبِّكَ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ sadâları zâhir u bâhir oldukda ³⁸⁷ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً emrin istimâ'ıyla mürğ-i cândan, kafes-i tenden tayrân idüp, câm-ı ecel cür'asın ayn-ı vâhidde [113^b] nûş idüp, bî-dest ve bî-zebân medhûş olup ³⁸⁸ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ emrin lisân-ı hâlile beyân eylediler, *rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh.* Bir vezîr-i sâhib-i tedbîr idi. Bi-emri'llâhi te'âlâ bahtı gûşâd olmagıla herc ü merc, perîşân hâl olan âleme nizâm buldırup, ke'en bir gavgâyı def' eyleyüp, mebdeler nâ'im eylemişdi. Vakt-i asrında halk-ı âlem râhat buldılar. Hakk te'âlâ taksîrâtın afv eyleye, âmîn!

BEYT

Kesen her hükmi çün tîg-i kazâdur
Siper def'ine ol ceng rızâdur

Pes takdîr-i Rabbânî birle Hüseyin Paşa merhûm oldu, *rahmetu'llâhi aleyh.* Lâkin devvâr-ı felek fitnesi nâ'im idi, bîdâr oldu ve merhûmuñ hazînedârlığından çıkan sâbıku'z-zıkr Mehmed Aga'yı getirüp, zindâna habs eylediler. Azîm hakâretler ve şikenceler eylediler. Biñ kîse gurus taleb olundu. Bi'l-cümle mâlın fûrûht itdirüp, zabt

³⁸⁵ Metinde sehven “âdil” şeklinde yazılmıştır.

³⁸⁶ “Her nefis ölümü tadacaktır.” el-Enbiya, 21/35.

³⁸⁷ “Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!” el-Fecr, 89/28.

³⁸⁸ “Biz Allah'ınız ve nihayet O'na döneceğiz.” el-Bakara, 2/156.

olundukdan sonra kâni‘ olunmadı. Âkıbet-kâr Kanlı-kuyu nâm mahall esfelü’s-sâfilîne idhâl olunup, üç ay mikdârı zamân ol hafîr-i cahîmde karâr itdirdiler. Kimesne merhâmet eylemedi. Âkıbet ihrâc olunup, bir sene mikdârı vakt göz habsiyle gezdürdiler. Hattâ Sultân Mustafâ Hân culûsunda halâs oldu.³⁸⁹

HİKÂYET-İ DALTABAN MUSTAFÂ PAŞA.

Mûmâ-ileyh Abdûllah evlâdı olup, Sırbü’l-asl olmagın Âsitâne-i devletde Kara İbrahim Paşa merhûma intisâb eyleyüp, çadır mehterligi hizmetinde neşv ü nemâ hâsıl eyleyüp, ba‘de yeñiçeri ocagina duhûl eyledi. [114^a] Sümme³⁹⁰ serden-geçdi agası olmagıla haylice nîk-nâm tahsîl eyledi. Ba‘dehû bir tarîk ile cebecibaşı oldu. Soñra yeñiçeri agalığı rütbesine nâ’il oldu. Ba‘dehû üç tûğ vezâretile ihsân olunup, Anadolu mansıblarında ve Rûm-eli menâsıbında Bosna-sarâyı ve Sofya tevcîh olundukdan sonra eyâlet-i Bagdâd-ı behîşt-âbâd ihsân olundu. Ba‘de’t- tasarruf Basra üzerine varup, tâ’ife-i Urbân’dan kal’a-i Basra’yı feth idüp, bir hayli nîk-nâm tahsîl eyledi. Şehyü’l-İslâm el-merhûm Feyzullâh-ı eş-şehîd Efendi sellema’llahü te’âlâ hazretlerinin himâyeti sebebiyle Hüseyin Paşa-i merhûm azlinden sonra mu‘accelen âdem ve hatt-ı hümayûn irsâliyle Bagdâd’dan der-i Devlet-i Âsitâne’ye getirilüp, sadâret-i uzma makâmı mührile teslim ve ihsân u in‘âm olundu. Ammâ kendü zâtında nefsine bahâdır kimesne olduğu muhakkak. Lâkin cehl-i mürekkeb olmagıla her işinde hiffet ü acûl olduğu müşâhede olunmuşdur. Netîce-i behîce pesendîde-i ukalâ olamadı. Çünkü Daltaban Mustafâ Paşa sadr-ı âliyye nâ’il olundu. İbtidâen şehir-i Edrene’de millet-i nasârâdan ne kadar zımmî kefare varısa bi’l-cümle yasak eyleyüp, siyâh kalpak ve kara esvâb ve kırmızı babuç giyeler ve hammâma vardukda ayaklarına dogan zili takup, mü’minîn ve mü’mineler mâbeyninde temiz ve ma’lûm olunmak için fermân eyledi. Fil-vâkı‘

³⁸⁹ Mehmed Giray, burada Defterdar Mehmed Ağa olayını karıştırmıştır. Öncelikle Mehmed Ağa zaten II. Mustafa dönemi defterdarlarından ve müellifimizin, onun padişahın cülusunda serbest bırakıldığını belirtmesi yanlıştır. Çağdaş Osmanlı kaynaklarından *Zübde-i Vekayât*, s. 738’de Mehmed Ağa’nın hapis macerası daha farklı anlatılmaktadır. Bu kaynaktan öğrendiğimize göre Mehmed Ağa, Amcazâde Hüseyin Paşa’nın sadrazamlığı döneminde yaptığı harcamalarla göze batmış ve bu sadrazamın azlinden sonra takibata alınmıştır. Mehmed Ağa’nın malı müsadere edilmiş, ama yapılan hesaplamalar sonunda fazla bir servete sahip olmadığı anlaşılmıştır. Buna rağmen serbest kalmak için Hazine’ye 400 kese akçe vermesi şartı konulmuştur. Mehmed Ağa’nın ise bu meblağı ödeyecek kadar parası olmadığı için tekrar hapse atılmış ve ancak Râmî Mehmed Paşa’nın sadareti döneminde hapisten çıkabilmiştir.

³⁹⁰ “sümme” kelimesi metinde mükerrer yazılmıştır.

melâ'in-i hâsirîn Edrene keferesi teşhîs olunmakdan kalmışlar idi. Bu tedbîri beyne'n-nâs mergûb ve müstahsen görüldü.

Ammâ bu vakt içre diyâr-ı Kırım'dan Devlet Giray Hân hazretlerinden arz ve Kırım kavmi mahzarıyla Şîrîn mirzâlarından [114^b] ve boy beglerinden birer âdem ve ulemâ-i e'immeden dahı vekîlen bir âlim efendi otuz mikdârı âdemiyle gelüp, şehir-i Edrene'ye vusûl buldılar. Konak ta'yîn olundu. Ba'dehû Sadr-ı âlî Daltaban Mustafâ Paşa'ya mülâkî oldukda arz u mahzarları kırâ'at olunup, mefhûmunda: "Hâlâ Moskov keferesi *katlihimâ'llâhü ecma'in* gelüp vilâyetimiz kurbunda on iki sâ'ât mikdârı mahalle bir kal'a-i cedîd ihdâs eyledi ki, hâliyâ bizim hayvânâtımız mezra'sıdır. Mikdâr-ı kal'a-i mezkûr beher dîvârınun tûlî iki yüz elli kulac, çâr köşe olduğu takdîrce cirmi biñ kulâc olur. Ve derûn-ı kal'aya otuz biñ araba beksimât ve yedi biñ araba bârûd ve cebehâneye müte'allik eşyâyla mâlâmâl eyledükden soñra yigirmi biñ nefer-i müsellâh kâfir-i dalâlet-rehberile toldırup, ba'dehû Azak kal'asında nehr-i Ten üzerine tersâneler³⁹¹ icâdıyla hâlâ yetmiş aded balbân kalyon ve üç yüzden ziyâde şayka ve biñ kadar kayık ve açık keştisi ve bundan mâ'adâ çekdirme ve mavna fırkate bi'l-cümle üç biñ pârelik yelkenü'l-beste ve hâzır, fırsat günine müterakıbdur. Cezîre-i Kırım elden gitdi. Eger bize mu'in ü zahîr olursañuz bize izn virüp ve imdâd eyleyüp, bu kış kefare-i dûzah-mekîniñ vilâyetin târâc olunmaz ise işimiz tamâm olur. Ve illâ mühimm olunmaz ise fasl-ı bahârda bi'l-cümle hânelerimiz ihrâk-ı bi'n-nâr eyleyüp, cezîre-i Kırım'ı hâlî koyup, gitmemiz mukarrerdir. Şimden geru cezîre-i mezkûrda kâbil-i sükenâ ve râhat olunmaz. Moskov keferesi kuvvet sahibi la'ındur. Deryâ tarafından geldükde bizim mukâtele itmege kudretimiz yetişmez" deyü feryâd eylediler. [115^a] Ba'dehû gayrı yüzden cevâba âgâz eyleyüp: "Selefde bize viregeldükleri hazînelerin dahı virmediler" didükde vükelâ-yı devlet dahı fehm itdiler ki, feryâddan maksûd simm ü zerrimiş. Kırım kavmi bu sözleriyle i'tibârdan düşdiler. Ammâ Moskov kiralınun balyozı olan la'in, ol vakt tarîk-i risâlet ile gelüp, şehir-i Edrene'de sâkin idi. Sadr-ı a'zam, balyozı huzûrına da'vet eyleyüp, kal'a-i mezbûrîñ keyfiyetinden istifsâr eyledükde, melâ'in-i şeyâtânîñ tedbîr-i cevâbda: "Belî! Kal'a ihdâsı mukarrer. Lâkin kendü hudûdumuzdadur ve bâ'is budur ki; Butakani Kazagı tüccâr tâ'ifemizi rencîde itmekden hâlî olmadığı ecilden ol bir beyâbâne kal'a bünyâdı mutlak tüccârımız hıfz u hırâset olunmak maslahatı içündür ve kendü sınırımızda bünyâd olunmuşdur. Eger hilâfımız var ise âdem irsâl idüp,

³⁹¹ Metinde "tersâne" kelimesinin galatı olan "tersehâne" kelimesi kullanılmıştır.

tecessüs buyuruñ. Kizb oldukda hakkımızdan gelün” didiler. Paşa-yı merkûmı küllî i’timâd hâsıl eyleyüp ve rüşvetile ba’zı vükelâyı aña dâhil eylediler ve arz-ı hânı ve mahzar-ı Kırım’ı tekzîb eylediler. “Ancak bunlarıñ maksûdı kal‘ayı kam‘ degildir. İllâ Moskov keferesinden semmûr kürk ve kakım sincâb ve hazîne, zeheb [ü] fizza dinildi. Ve nakz-ı ahd eyleyüp, salâh-ı mîsâkı kat‘ ve hâlel virmek olduğu bilindi” didiler.

Lâkin Daltaban Mustafâ Paşa, sâbıkâ el-Hâc Selîm Giray Hân recâsıyla yeñiçeri agası [115^b] olup, ba‘dehû üç tûgıla vezâret rütbesine nâ’il olması dahı anlarıñ şefâ’ti ve himâyeti sebebiyle olmagıla derûnunda muzammir idi ki: “İrince bir tarîkıla el-Hâc Hân’ı Kırım’a hân eyleye. Bu def‘a zuhûr ile bundan ziyâde fırsat olmaz” deyüp, Sadr-ı âlî Daltaban Mustafâ Paşa, pâdişâh-ı İslâm hazretlerine varup, i‘lâm iderler ki: “Hâlâ Kırım halkınuñ nizâmı el-Hâc Selîm Giray Hân’ıla bulunur. Gayrı ilâc olmaz” didüklerinde pâdişâh-ı âlî-câh dahı bu husûsda ahvâle vâkıf olmadığı ecilden: “Sen bilürsün. Hemân kimi ma‘kûl görürsün bizim makbûlümüzdür” derler.³⁹² Hemân ol vakt içre bir muhtell koçu ve bir kapucıbaşı ta‘yîn eyleyüp, karye-i Fındıklı’ya irsâl iderler. Ale’t-ta‘cîl hân hazretlerine gelmek için hatt-ı hümayûn îsâlinde hân hazretleri dahı şikeste vü beste mahmiyye-i Edrene’ye azîmet buyurdılar.³⁹³ İnde’l-vusûl bir müferrih sarây-ı âlîye nüzûl itdirüp, bir hafta mikdârı istirahat olundukdan soñra târîh-i hicretü’l-

³⁹² Mehmed Giray’ın olayı anlatımı ile Silahdâr ve Defterdar Mehmed Efendi’nin anlatımı arasında önemli farklar bulunmaktadır. Özellikle Silahdâr, *Nusretname*, 282a-282b’de olayı kısaca şöyle anlatır: Ruslar Kırım’ın etrafını âdeta kuşatmışlar ve onlara yaşama hakkı vermez olmuşlardır. Ganimet için yapılan akınlar Kırımlılar için hayati önem taşımalarına rağmen Rusya ile yapılan anlaşma gereği bu gelir kaynağından mahrum kalmışlardır. Silahdâr Mehmed Paşa’ya göre sorunun temelinde Amcazâde ile Feyzullah Efendi’nin Rusya ile yaptığı sulh görüşmelerine Kırım’dan kimseyi çağırılmaları yatmaktadır. Kırım Hanı Devlet Giray, Daltaban Mustafa Paşa’ya yazdığı mektupta: “Sulha bizi karıştırmadılar. Bir kör Tatar olsun bârî tarafımızdan içinizde bulunsun deyü ricâ idegördüm, kabûl etmeyip bize küllî ihânet ettikleri...” diyerek şikayetini dile getirmiştir. Kırımlılar, Osmanlı Devleti’nin Rusya ile anlaşma yapmalarını bir ihânet olarak algılamaktadırlar. Bu şikayetler üzerine Daltaban, Han’a gizlice gönderdiği mektuplarda askerini hazır edip Bucak’a gelmesini istemiştir. Daltaban Mustafa Paşa’nın bu mektupları Reisülküttap Râmî Mehmed Paşa tarafından Feyzullah Efendi’ye iletilince önce Kırım Hanı Devlet Giray azledilerek yerine Selim Giray getirilmiş ve daha sonra da Daltaban’ın azlinin yolu açılmıştır. Defterdâr ise *Zübde-i Vekayiât*, 757-759’da Kırım birliklerini Rusya ile yapılan anlaşmayı ihlal ettikleri için suçlamaktadır. Uşşâkizâde de Devlet Giray’ın azledilmesini benzer biçimde anlatmaktadır. Bk., *Uşşâkizâde Târîhi*, I, 535-536. Devlet Giray’ın azledilmesine yol açan gelişmeleri teferruatlı bir şekilde anlatan başka bir çağdaş Osmanlı kroniğinde ise olayın farklı bir boyutuna değinilmektedir. Moskova’nın Özü ve çevresindeki faaliyetleri hakkında bilgi vermek için Kalga Saadet Giray, yanına topladığı birliklerle Bucak’a gelmiş ve Özü Valisi Yusuf Paşa’ya tehditkâr üslubla yazılmış bir mektub göndermiştir. Kırım birliklerinin isyan hali İstanbul’u rahatsız etmiş ve bu gelişmelerden sorumlu tuttukları Devlet Giray azledilmiştir. Bk., *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 200-203; Ulaşabildiğimiz kadarıyla Osmanlı kroniklerinin aksine, çağdaş Kırım tarihlerinde bu mektuplaşma trafiği ve sonrasında yaşananlar anlatılmamaktadır.

³⁹³ Defterdâr, *Zübde-i Vekayiât*, s. 759’da Selim Giray’ın 19 Receb 1114’te Edirne’ye geldiğini ve Sinan Paşa Sarayı’na yerleştirildiğini yazmaktadır.

muhterem *salla'llâhü te'âlâ aleyhi ve sellemüñ* biñ yüz on dörd senesi şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzamanın altıncı Bâzâr-ırtesi gün mahmiyye-i şehr-i Edrene'de el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerin azîm alaylar ile sarây-ı hümayûna müteveccih olunup, i'zâz u ikrâm ve tevkîr ü ihtirâm birle pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretlerinüñ huzûrına getürdiler. Hattâ huzûrlarına vardukda ihrâm içinde koyup, meytü'l-şekl pâdişâh [116^a] dest-bûsıla dahı müşerref olmaga iktidârı olmayup, hemân bir meyyit-i müteharrik karşısına konulmuş. Zihî pâdişâh ki, yetmiş seksen sag ve sâlim hân-zâde sâlyâne-horı variken öyle za'îf kimesneyi râhat [u] karârında komayup, elbetde hân olmaga bu lâıkdur didü. *Ve kıs ale'l-bâkî. Fefhem.*³⁹⁴ Ba'dehû pâdişâh hazretleri eyle bir iki kelmât eyleyüp, kılıç ve kürk ve sorguç ihsân idüp, diyâr-ı Kırım'a hân olundu ve bir hafta mikdâr istirâhat eyleyüp, mâh-ı mezkûruñ on dördüncü günü³⁹⁵ şehr-i Edrene'den irtihâl eyleyüp, diyâr-ı Kırım'a müteveccih oldılar. Ve Kaplan Giray Sultân'ı nûreddîn eyleyüp, ilerü irsâl olundu ve Gâzî Giray'ı cezîre-i Rodos'da kal'a-bend iken ıtlâk olunmaga fermân olunup, âdem irsâl eylediler ve Kırım kalgalıgı ihsân olundu ve sa'âdetile çekilüp gitdiler. Bir mertebe ilzâm olunmuşdur ki, Sadr-ı âlî Daltaban Mustafâ Paşa hazretleri, hân-ı zî-şânıñ pâbûcların kendüsi alup, kademlerine kendüsi giydürürler idi.

BEYT

Devlet ikbâl idince böyle gerek
İzdiyâdıla dahı tûşe gerek

Çârıñuz oldı havâkîn-i Kırım
Hacc idüp cümleye oldı takdîm

Âferîn baht-ı küşâdı ne güzel
Ezelîdür ezelîdür o ezel

Görincek anı dimiş kavm-i No[g]ay
Mürde galtak minhû uş Selîm Giray

³⁹⁴ “Geriye kalanı da buna kıyas et, anla!”

³⁹⁵ Defterdar'a göre Selim Giray, Edirne'de bir kaç gün kaldıktan sonra 13 Şaban'da buradan ayrılmıştır. Bk., *Zübde-i Vekayîât*, s. 760. Silahdâr ise *Nusretname*, 282a-282b'de hanın Edirne'de altı gün kaldığını ve yedinci gün yola çıktığını yazmaktadır.

Netâyic-i kelâm inne'l-merâm [116^b] el-Hâc Selîm Giray Hân cânib-i Kırım'a azîmet buyurdılar.

**HİKÂYET-İ EL-HÂC SELÎM GİRAY HÂN DÖRDÜNCİ DEF'A HÂN-I ZÎ-ŞÂN
OLDUGIDUR, sene 1114.**

Nedür bu gîtf-i döñek cidâli
Aceb pür-fitne der-engîs edâli

Zuhûr eyler niçe biñ dürlü eşkâl
Kıyâs itmek gamm-gîn anı ukkâl

Kaçar biñ fitne dürlü çün aradan
Ayırır oğlu gamm-ı devlet atadan

Gine bir tarafa iş oldu nümâyân
Ne resme vasf ide çün anı insân

Ola mı böyle fitne, bu isyândur
Aceb degil bu devr âhir zamândur

Pes Daltaban Mustafâ Paşa, el-Hâc Selîm Giray Hân hazretlerin hân eylediği Devlet Giray Hân sem'ine vusûl buldukda cem' Kırım beglerin ve ulemâ efendilerin şem'ine cem' idüp, müşâvere olundu. Bi'l-cümle sığâr u kibâr ahd ü yemîn eylediler ki: “Eger Âl-i Osmân vükelâsı bizim arz u mahzarımız hilâf-ı inhâ idüp, gayrı hân nasb eylerler ise senden gayrı hân kabûl itmeyeceğiz”³⁹⁶ deyüp, halef-i billâhi'l-alâ a'lâ. Bi'l-mecmû' kasem eylediler. Pes Devlet Giray Hân dahı mezbûrların kasemine i'timâd eyledi. Hemân kalgası olan birâderi Sa'âdet Giray Sultân'ı ser-leşker idüp, Ak-kerman diyârına irsâl eylediler. Kalga sultân dahı bir mikdâr tevâbâtıyla atlanup, Ak-kerman'a vusûl buldukda No[g]ay kavmi yanına duhûl eyleyüp, umûmen No[g]ay'ıla ahd ü

³⁹⁶ Metinde sehven “etmeyecegimize” şeklinde yazılmıştır.

yemîn eylediler. Ba‘dehû cümle No[g]ay [117^a] kavmi atlanup, kasaba-i İsmâ‘îl’e teveccüh eylediler. Ol ân Yûsuf Paşa nâm bir vezîr Babadağı kasabasinda ser-asger olunmuşdı ve No[g]ay kabîlesinden bir kaç mirzâ firârıla Yûsuf Paşa’ya gelüp, kalga sultânîñ ve No[g]ay-ı bed-râyîñ sû‘ikasdın paşa-yı mezkûra nakîr-i kıtmîr i‘lâm eyledükde Yûsuf Paşa dahı fermân idüp, kasaba-i İsmâ‘îl’üñ etrâfına dâ’iren mâ-dâ’ir muhkem handak kesdirüp ve tabyalar ihdâs ile toplar çeküp, hâzır oldılar. Pâdişâh-ı İslâm tarafından dahı fermânlar sâdır olup, tâ’ife-i askerîden ehl-i tîmâr ve âzeb, zü‘emâ ve yeñiçeri ve sipâh ve topçı ve cebeci, Yûsuf Paşa yanında istihdâm olunmaga fermân olundu. Vûzerâdan dahı on beşden mütecâviz paşalar ta’yîn olunup ve cümle Dobruca ve Deliorman ve nehr-i Tuna kenârından Belgrad’a varınca nefîr-i âmm olunup, tâğî No[g]ay üzerine emr olunup ve her kazâdan ikişer ve üçer yüz ve ba‘zından beş yüz sekbân yazdırılup, Balkan’da olan zayyık derbendlere hıfz içün konuldu ve No[g]ay kavminden azîm vehme düşölüp, hattâ şehir-i Edrene’yi dahı tâ-be-sehr her gice beklediler. Belki sarây-ı hümâyûnı bile sakladılar. Bi-emri’llâhi te‘âlâ bir azîm havf ve şaşkınlık müstevlî olup: “İşte No[g]ay, kalga sultânıla ma‘an ve hân dahı yüz biñ askerile geliyor imiş. [117^b] İşte geldi” deyüp, şehir-i Edrene’de çok kimesne mâl u menâlün hafr idüp sakladılar. Süphânallâh böyle bir havf kalup, nâsa ârız olmuşdı ki, niçe ideceklerin bilmezler idi. El-kıssa, bir aydan mütecâviz halk-ı âlem teşvîşden hâlî olmadı.³⁹⁷ Âmmâ Ak-kerman’da olan kalga sultân asâkir-i No[g]ay ile yürüyüp, kasaba-i İsmâ‘îl’[e] geldükde hemân Yûsuf Paşa toplara âteş iddirüp, No[g]ay kavmine sahrâ-yı Ak-kerman’ı teng itdiler.³⁹⁸ No[g]ay, nâçâr olup, döndüler ve Âl-i Osmân vûkelâsından ba‘zı vûzerânîñ çiftliklerine hücûm idüp, mâl [u] erzâkın yagma ve ihrâk-ı bi’n-nârıla çiftlikleri harâb eylediler. Ve Bogdan, Eflak üzerine yürimek istedikde, Bogdan ve Eflak begleri müdârâyıla kalga sultâna ve belli başlu olan No[g]ay mirzâlarına birer mikdâr peşkeş irsâl eyleyüp, recâ vü niyâzile halâs oldılar. Âmmâ bu tarafdân dahı Kaplan Giray mukaddem irsâl olunmuşdı. Yûsuf Paşa yanına varup, nehr-

³⁹⁷ Edirne ve İstanbul halkının yaşadığı korkuyu Defterdâr da anlatır. Hatta bir kaç gün aşırı soğuk olunca Tuna nehri donmuş ve halkın korkusu birkat daha artmıştır. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 761. Yine çağdaş bir Osmanlı kroniğinde korkunun gerçek sebebi daha açık bir şekilde anlatılır. Kırım’daki isyan hareketini önlemek için bu kadar büyük bir askerî birliğin sevki İstanbul ve Edirne halkını şüphelendirmiş ve Kırım’dan ziyade Rusya’nın bir saldırısının olabileceği korkusundan halk bu iki şehri boşaltmaya başlamıştır. Bk., *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 201-202.

³⁹⁸ 115b’nin derkenarında yazılanlara göre: Yusuf Paşa, Devlet Giray’a azlini bildiren mektubu götürmesi için bevvâbân-ı hassa ağalarından birini hana göndermiştir. Kırım ileri gelenleri, bu ağayı Kırım’a girmeden önce yakalamış ve onu dövduktan sonra yarı çıplak bir vaziyette Yusuf Paşa’ya geri göndermişlerdir. Ağa, Yusuf Paşa’nın yanına ulaştığında başından geçenleri tek tek anlatmıştır. Osmanlı Devlet erkânı ise bu yakışıksız hareketten Devlet Giray’ı sorumlu tutmuştur.

i Tuna ile kasaba-i Kili'ye bir çekdirmeye süvâr olup gitdiler ve No[g]ay mirzâlarının ba'zı firâile Kaplan Giray yanına cem' olmaga başladılar. Âmmâ kalga sultânîñ ümîdi: "Kırım askeriyle Devlet Giray Hân işte bu gün gelür, yarın gelür" deyüp, nâzırîken hemân bir harîf at boynuna düşüp gelür ve mektûbı kalga sultâna virir, kırâ'at olundukda sultânîñ beşeresi gâh sararup ve gâhî [118^a] agarır. Yanında bulunan No[g]ay mirzâları su'âl idüp: "Nedür aslı pâdişâhım. Çehreñüzde eser-i elem mülâhaza olunur. Bâ'is nedür ?" didüklerinde, "Hayr, bir şey yok" deyüp, ketm eylediler. Hemân ol gice yügrük atlar hazırlayup, tevâbâtıyla azm-i cânib-i Kırım deyüp, karârı firâra mütebeddil ider. Meger Kırım halkı, Devlet Giray Hân ile ahd ü yemîn ve lâf ü güzâf iderler. Hân dahı kavillerinde sâdık kıyâsile atlanup, Ur kal'asına giderler ve Seyran begine âdem irsâl eyleyüp: "İşte ben yemînimde musaddık olup, hâlâ kal'a-i Ur'a yetişdim. Aslen sizlerden hareket yokdur. Bu âna dek te'hîr oluncak iş degildi. Bâ'is nedür ?" deyüp, âdem irsâl eylerler. Vusûl buldukda begler bi'l-cümle cevâb idüp: "Bizim Âl-i Osmân pâdişâhına âsî olmaga ne iktidârımız vardır. Gelen hân dahı efendimiz. Hemân hân yolli olsun biz ölmez hânîñ kuluyuz" deyüp, cevâb virdiler. Çünkü cevâbları Devlet Giray Hân'a vusûl buldukda âh u efgân eyleyüp: "Hay mel'ûnlar! Hem bizi igvâ idüp, maksûdları bizim felâketimiz imiş. Şimdi böyle mi cevâb eylediler" deyüp, bükâ ile kal'a-i Ur'dan avdet ile cânib-i Çerkes'e müteveccih oldı ve ol ân kâğıd tahrîriyle kalga sultâna ahvâli i'lâm eyledi ve kendüsi yanında olan hizmetkârları târ-mâr olup, [118^b] dörd sâ'at mikdârı bir karaya varınca seferden çekilüp gitdi. Ba'dehû bir kaç Çerkes curaları gelüp, âh [u] figânla vilâyet-i Çerkes'e revân olmuşdur. Çerkes'e vusûlünde Kabartay nâm mahalle irişüp, mütemekkin oldı. Hîn-i tahrîrde hâlâ ol vilâyetde sâkin olmuşdur ve kalgası Sa'âdet Giray Sultân dahı Edrene'den irişüp, ma'an Çerkes vilâyetine vusûl buldılar. Âmmâ el-Hâc Selîm Giray Hân, oğlu üzerinden taglîben taht-ı hükûmetün ahz eyleyüp, Ak-kerman'a vusûl buldı. Umûmen No[g]ay kavmi gelüp, pâ-yı pûsıla müşerref oldukdan soñra hemân derhâl diyâr-ı Kırım'a azîmet eyledi. Vusûlünde tahtgâh-ı havâkîn-i Cengiziyân olan Bağçe-sarây'a nüzûl buyurup sâkin oldılar. Lâkin mizâc-ı şerîfleri kat'an tashih olmayup, meflûc oldılar. Bu taraftan Yûsuf Paşa dahı çünkü ber-vefkı dil murâdı hâsıl oldı. Elli biñ mikdârı askeriyle yürüyüp, No[g]ay kavmi beynine vusûl buldı. Cümle askere konaklık ta'yîn eyleyüp, ol kış anda sâkin oldılar ve No[g]ay kavmine öyle rencîde ve zulm [ü] ta'addî itmişdür ki, Haccâc-ı zâlim dahı görse terahhum eyler idi. Ve altı yüz kîse mikdâr akçelerin alup, her hâneye on keyl bugday, bir kâv ve beş keyl şa'îr tekâlîf

salup, No[g]ay hâlin vay itmişdür. Biñ hergeleye mâlik olan bâ-yı Tatar belki bir at bulamaz olmuşdur ve tasarruf eyledükleri [119^a] avret ve oğlan kıyâsdan hâric olmuşdur. No[g]ay-ı bed-râyûñ âh [u] efgânına felek dahı güzer itmişdür.

[EDİRNE VAK‘ASI]

Bunlar bu hâlde iken bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ şehr-i Kostantaniyye kavmi dahı hurûc eyleyüp, bir ugurdan kırk elli biñ mikdâr ulemâ efendiler bir araya tecemmü‘ eylediler ve pâdişâh-ı Ferîdûn-unvân tarafına arz u mahzar ile Ayasofya şeyhi ve bir niçe efendileri dahı taraflarından vekîl eyleyüp, irsâl eylediler ve bunlarıñ cem‘iyyet itmeden mukaddem Daltaban Mustafâ Paşa, şeyhü’l-islâm olan Feyzullâh Efendi ile mâbeynlerinde husûmet hâsıl olup, Daltaban Mustafâ Paşa hod kemâl mertebe gazûb zayyık ile meşhûr kimesne olmagın bir tedbîr eyler ki, şeyhü’l-islâmı ve oğlu nakîb efendiyi bir tarîkû’z-ziyâf da‘vet eyleyüp, mahall-i ziyâfetde ikisin dahı katl idüp, kendü havfından bulunur bir nesne ermeye ümîdiyle bu tedârikü mübâşeret eyler. Lâkin şeyhü’l-İslâmıñ tarafgîrlerinden birinüñ ma‘lûmı olup, efendi hazretlerine ahvâli i‘lâm iderler ve hemân ol ân şeyhü’l-islâm efendi atlanup, sarây-ı hudâvendigâra gider. İnde’l-vusûl pâdişâh-ı âlî-câh hazretlerine müşerref olup: “Pâdişâhım hâlâ Sadr-ı âlî Daltaban kuluñ bu bendeñe böyle kasdı olduğunda gayrı cümle Kırım ve No[g]ay halkın ayaga kaldırmaga bâ‘is olmuşdur. Ve beni tarh eyleyüp, seni dahı cülûs itmek murâd eyler” deyü ilkâ [119^b] idince hemân pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretlerin havfa düşürüp, hâseki agayı irsâl ve Daltaban Mustafâ Paşa’yı huzûrına da‘vet buyurdılar. Geldügi gibi mühr-i vizâreti ahz idüp, kapu arasına fermân olundu. Derd-mend Daltaban dörd ay mikdârı vizâretile kelle-i bî-devletden ayrılup, üçünci gice katl olunup, lâşesin Sarây Meydânı’na bıraktılar.³⁹⁹ Ve bundan mukaddem elçilik tarîkıyla Nemçe çâsârına

³⁹⁹ Çağdaş Osmanlı kroniklerinde Daltaban Mustafa Paşa ile Feyzullah Efendi’nin aralarının bozuk olduğu yönünde bilgilere yer verilmekle birlikte sadrazamın, şeyhülislam ve onun oğlunu bir ziyafette öldüreceğine dair bir bilgi yer almaz. Defterdar, Mustafa Paşa’nın bazı şedid davranışlarda bulunduğunu anlatır ve azledilme sebebi olarak Devlet Giray ve adamlarını gizliden gizliye isyana teşfik etmesini gösterir. Bk., *Zübde-i Vekayiât*, s. 762; Uşşâkizâde ise sadrazamın azledilme sebebi olarak farklı iddiaların ileri sürüldüğünü söylemesine rağmen bu iddiaların ne olduğu hakkında bir bilgi vermez. Bk., *Uşşâkizâde Târîhi*, I, 538. Müellifi bilinmeyen yine çağdaş bir Osmanlı kroniğinde sadrazamın Devlet Giray’ı alttan alta teşfik etmesi sebebiyle azledildiği belirtilmektedir. Bk., *Anonim Osmanlı Târîhi*, s. 203; Daltaban Mustafa Paşa’nın azledilmesini diğer çağdaş Osmanlı kroniklerine yakın sebeplerle izah eden Raşid, eserinde Mustafa Paşa’nın daha önceki görevlerindeki zorbalıklarından da bahsetmektedir. Bk., *Raşid Târîhi*, II, 571-575. Bu olayları anlatan çağdaş Osmanlı kroniklerinin başında hiç şüphesiz Silahdâr

varup, mu‘âhede-i sulh u salâh akd eyleyen Re‘îsü’l-küttâb Râmî Mehmed Efendi hazretlerine kubbe-nişîn olmak üzere üç tûgıla vizâret ihsân olunmuşdı.

Daltaban Mustafâ Paşa merhûm katl olundukda şeyhü’l-islâm sellemehü’s-selâm Feyzullâh Efendi merhûmuñ re’yiyle Râmî Mehmed Paşa sadr-ı vezârete münâsib görölüp, hemân fermânıla sarây-ı hümayûna da‘vet olunup, mühr-i vizâreti, pâdişâh hazretlerinden Râmî Mehmed Paşa’ya ihsan olundu, fî sene 1114, erba‘ aşere⁴⁰⁰ ve mi’e ve elf. Çünkü Râmî Mehmed Paşa’ya sadr-ı vezâret râm ve ber-vefk-ı dil kâm hâsıl oldu. Kerr-i şevket ve azamet ve fûrsat birle hüküm ü hükûmane iştigâl gösterüp ve her umûrunda şehyhü’lislâm efendi re’yiyle meşveret üzre amel eylediler. Âmmâ İslâmbol kavminden vekâletile irsâl olunan Ayasofya şeyhi ve otuz nefer ulemâ efendiler kasaba-i Hafsa’ya vusûl bulup, pâdişâh-ı âlî-tebâr hazretlerine i‘lâm olundu. Hemân Edrene bostâncıbaşı [120^a] olan yâdigârı iki yüz mikdâr bostâncı neferâtıla mezkûr ulemâ efendilere karşı irsâl olunup, ve tamâmen nefy olunması sipâriş olunmuş. Bostâncıbaşı aga Hafsa’ya vusûlünde ulemâ efendileri da‘vet eyleyüp: “Murâdıñuz nedür ve arz u mahzarlarıñuz çıkarıñ görelim” deyü söyler. Mezkûr efendiler: “Bizi vekîl nasb eyleyen, umûmen İslâmbol ulemâ efendileri bu arz u mahzarı mutlak pâdişâhımızñ bizzât kendü dest-i şerîflerine viriñ” deyü sifâriş eylediler. Bostâncıbaşı anlamadı deyü cevâb virince aga-yı mezkûr gazaba gelüp, ulemâ efendileriñ bir ikisin arzın yıkup, hattâ topuzıyla birini mecrûh ider. Ba‘dehû arz u mahzarları darben ye’dlerinden ahz idüp, çâk çâk eyledükden soñra vekîl olup, gelen ulemâ efendileri arabalara tahmîl ider ve cezâyirden birine nefy ider. *İrzü’l-mü’minini ke-demihî*⁴⁰¹ mücebince ırz [u] nâmûs-ı ulemâyı çâk çâk eyler. Umûmen Kostantaniye halkınuñ arz u mahzarlarınıñ dili olduğu kimesneye ma‘lûm olmayup, âyâ bunca ulemâ ve sulehânıñ maksûdları ne ola deyü bir ferd hâceti olmadı. Âmmâ ba‘dü biñ kerre nedâmetin müşâhede eylediler. Lâkin soñra peşimân olmakdan fâ’ide lâ-tahsîl. Pes ulemâ efendiler bu hakâretile sürüldükden soñra

gelmektedir. Silahdâr Mehmed Efendi, Devlet Giray ve Kırım ileri gelenlerinin İstanbul’a gönderdiği yardım mektublarından ve bu mektuplara Daltaban Mustafa Paşa’nın olumlu yaklaştığından bahseder. II. Mustafa, Feyzullah Efendi’nin teşfikleriyle Kırım’dan gelen mektuplarda iddia edilenleri haksız ithamlar olarak görür. Yine II. Mustafa’nın, Feyzullah Efendi’nin yönlendirmesiyle Devlet Giray’ı azledip, Selim Giray’ı dördüncü defa han tayin etmesi üzerine Mustafa Paşa’nın da buna fazla direnemediğini belirtir. Mehmed Giray, Daltaban Mustafa Paşa’nın, Feyzullah Efendi ve oğlunu bir ziyafette öldürmeyi düşündüğünden bahsetmesine rağmen Silahdâr daha farklı bir tertipten bahseder. Mustafa Paşa, olayların aleyhine geliştiğini gördüğü zaman Ocak halkından ve Devlet Giray’dan askerî destek istemiş, ama ocak halkı buna yanaşmamıştır. Kırım’da yapılan araştırmalar sonunda Mustafa Paşa’nın Devlet Giray’ı da alttan alta teşfik ettiği ortaya çıkınca azledilmiştir. Bk., *Nusretname*, 282a-282b.

⁴⁰⁰ Metinde “aşere” kelimesi yazılmamıştır.

⁴⁰¹ “Müminin ırz u namusu, kanı gibidir.”

Kostantaniye kavmi istimâ‘ eyledükleri gibi umûmen yat ve yaragı ve asker birle tedârike meşgûl olup, üç Cum‘a namâzı şehir-i İslâmbol‘da kılınmayup, dükkânlar [120^b] kapanup, her esnâf bayrak kaldırdılar ve mecmû‘ ulemâ ve sulehâ ictimâ‘ eyleyüp, Çırbıcı Çayırı‘na hayme vü hargâh ve pâr u pengâhlar kuruldı ve mâbeynlerinden Ahmed Paşa nâm bir ma‘zûl paşayı izn-i âmmıla vezîr eyleyüp, ba‘de yeñiçeri agası ve kâzı-asgerler ve şeyhü‘l-islâm nasb olunup, cümle menâsıb tevcîh olundu ve zorba-başılar peydâ oldu. Karakaş Mustafâ nâm bir nekbet ve Duracen⁴⁰² nâmında pür-şekâvet⁴⁰³, re‘îs-i zorba cumhûrıla ulemâ-i İslâmbol mahmiyye-i Edrene‘ye teveccüh itdiler. Bu taraftan pâdişâha dahı i‘lâm olunup, vâkı‘ hâl ifâde olundukda etrâf u eknâfa fermânlar irsâl olunup, kazâ be-kazâ sekbân yazdılar. On biñ mikdâr çiftçiden bozma Etrâk cem‘ olundu ve piyâde, bostâncı yazdılar ve yeñiçeri ve sipâh ocaklarına dört yüz kîse mikdâr cânib-i pâdişâhîden in‘âm olunup, cümle kul tâ‘ifesiyle ahd ü ikrâr olundu ki, İslâmbol kavmiyle ceng ideler ve Rûm-eli‘nde sâkin hân-zâdelere dahı Sadr-ı âlî Mehmed Râmî‘den mektûblar gelüp, Sancâk-ı Resûlullâh tahtında istihdâm olunmak içün âdem taleb olundu. Anlar dahı herkes iktidârınca ikişer, beşer âdem irsâl eylediler. Ve cümle Arnabud paşalarına Mahmûd Beg-oglu‘na ve sâ‘ir ümerâya fermân irsâliyle şehir-i Edrene‘ye da‘vet olundu. El-kıssa, yüz biñ asker şehir-i Edrene‘de mevcûd [121^a] bulundu. Hemân pâdişâh hazretleri asâkir-i deryâ-mekâtırıla Edrene‘den hurûc idüp yürüdiler. Ve kasaba-i Hafsa karîbinde menzile nüzûl eylediler. Ve fermân olunup, askeriñ öñüne muhkem handak kazdırıldı ve bundan mukaddem âdem irsâl olunup, İslâmbol kavminden murâdları nedür deyü su‘âl olundukda: “Bizim pâdişâhıla şer‘an da‘vâmız vardır. Edrene‘ye vusûlümüzde görilür. Lâkin Şeyhü‘l-islâm Feyzullâh Efendi‘yi bize irsâl eylesünler. Dahı görelim kal‘a-i Kamaniçe‘yi kâfir-i dûzah-karâra ne gûne mesele üzre fetvâ virüp, bunca cevâmi‘-i şerîf ve mesâcid-i münîf ve medrese-i nazîf ne vech ile teslim eylemişdür” didiler. Haber Sultân Mustafâ hazretlerine vusûlünde hemân şeyhü‘l-islâmı, veled-i kebîri nakîb, veled-i sânisî kâdî-asger-i Rûm ve bir ferzendi şehzâde-i Sultân Mahmûd hâcesi ve bir oğlu Sahn müderrisi ma‘iyyeten yedi çavuş, beş altı bostâncı ustaları hıfz içün ta‘yîn olunup, mahmiyye-i Edrene‘den ihrâc olunup, Bahr-i Siyâh‘ıñ iskelesi olan Varna nâm kasabaya, andan dahı bir sefîneye tahmîl olunup, Arz-ı Rûm diyârına irsâl olunmaga fermân olundu. Bunca izz

⁴⁰² Durcan veya Dorucen olarak zikredilen bu kişi isyanda cebecilerin reisi olan Ahmed Ağa’dır. Bk., *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 235; Defterdar ise *Zübde-i Vekayiât*, s. 800, 808’de Dorucen’in serdengeçti zümresine mensup olduğunu belirtir.

⁴⁰³ Metinde “şevket” şeklinde yazılmıştır.

[ü] şevketde iken felek bir aks-i cevelâne meylân gösterdi. Muhassal şeyhü'l-islâm dörd nefer ogullarıyla sürüldi. Âmmâ cevâsîsü'l-ahbâr vukû'-ı hâli İslâmbol kavmi rû'sâsına ale'l-fevr irişdurdiler. Ale'l-a'cele Ahmed Paşa bir fermân tahrîr eyleyüp, iki çekdirme gemi levendât-ı bostâncı ile [121^b] pür tonanup, şehir-i Kostantaniye'den mu'accelen Deryâ-yı Siyâh'a ihrâc olundu ve eyle sifâriş eylemişler ki: “Şeyhü'l-islâmın sefînesin kangı mahallde râst gelürseñüz ahz u giriftâr eyleyüp, bu tarafa getüresiz” deyüp, muhkem tenbîh eylerler. Anlar dahı yelken ve kürek kaldırup azm iderler. Muvâfık rûzgârıla kasaba-i Varna'ya vusûl bulduklarında şeyhü'l-islâm dahı tekrâr fermânıla kasaba-i mezkûrdan kalkup, girü cânibe avdet iderler ve kasaba-i İslimye'ye vusûl buldılar. Bostâncıyân-ı mezkûr otuz nefer mikdâr kimesne çekdirmelerden çıkup, ta'kîb ile İslimye kasabasına karîb geldüklerinde şeyhü'l-islâmdan haber alurlar ki: “Belî ! Kasaba-i İslimye'ye gelmişdi. Velâkin pâdişâh tarafından tekrâr fermân geldi ve Zagra-i atîk'a firâr eyledi” dirler. Bostâncı-i mezkûrlar dahı dönüp giderler.

Âmmâ bu taraftan pâdişâh hazretleri bi'l-cümle asâkir-i deryâ-mekâtırıla Hafsa karîbinde vâkı' Karabayır nâm mahallde etrâfına handak kesdirüp ve kendü otagını, yeñiçeri dâ'iresine kurdurdılar. Ke'enne yeñiçeri ocagina düşmek ile halâs ve rehâ ümîdine düşdiler. Ve illâ zamâne kullarında hakk-ı nân-ı nemege ri'âyet-i bi'l-küllîye nesî olduğu hasebiyle ol gice ki, topları metrise konılmaga fermân olundu. Kul-kethüdâsı varup, ale't-ta'cîl topları metrise çekiñ deyü ibrâm idince hemân ibtidâen beşinci oda yeñiçerileri gülbâng çeküp, bir yaylım tüfenklerin boşalddılar ve metrisden çıkup, İslâmbol'a karşı gidince [122^a] hemân birinci oda dahı hurûc eyleyüp, tüfenk boşaldup aldı yürüyüvirdi. Anıñ akabince bi'l-cümle yeñiçeriler gülbâng çeküp, tüfenk boşaldup, metrislerden taşra çıkup, İslâmbol tarafına teveccüh eylediler ve cebehâne arabaların ve topları çeküp götürüp gidince, Allahu ekber gör imdi ordu halkı içinde bir şaşkınlık zuhûr eyledi ki, vasfî mümkün degildür ve Sultân Mustafâ hazretleri çünkü kendünden cümle yeñiçeri ve sipâh rû-gerdân olduğın müşâhede kıldı. karârdan firârı münâsib görüp, ol gice şehir-i Edrene'de vâkı' sarây-ı hümayûna varup, birâder-i sagîrleri olan Sultân Ahmed bin Mehmed Hân'ı destinden alup: “Birâder ! Mukadder-i ilâhiye böyle imiş. Bizim nasîbimiz bu âna dek imiş. Ba'de'l-yevm taht-ı sa'âdet senüñdür. Hemân Allahu tebâreke ve te'âlâ mübârek eylesün” deyüp, birâder-i kihterlerin tahta iclâs eyleyüp, kendüleri mahbeshâneye teşrîf iderler. Âmmâ İslâmbol halkı dahı pâdişâh üzerine gelmege gâyet ihtirâz üzre iken anı görürler ki, umûmen yeñiçeri ve sipâh

gelüp, karşıladılar. Ol ân hayât bulmuş mertebesine vusûl buldılar. Hemân acele ile gelüp, şehir-i Edrene kurbunda nehr-i Meric kenârına orduların kurdılar ve Sultân Mustafâ firâr eyledükde cümle orduyî, hazele gürûhı yagma eyleyüp, hattâ pâdişâhın Adâlet Köşki ta'bir olunan köşkün çuka örtüsün tâ'ife-i yeñiçeri pâreleyüp hisse hisse eylediler. Cümle ordu yagma [122^b] olunup, azîm fitne vâkı' oldu. Fî-mâba'd şehir-i Kostantaniye ulemâsı Şeyhü'l-islâm Feyzullâh Efendi'yi ve sadr-ı âlî olan Râmî Mehmed Paşa'yı ve şeyhü'l-islâmın ogullarından nakîbü'l-eşrâf ve kâzî-askerleri ve şehzâde hâcesin taleb eylediler ve bunlardan mâ'adâ bostâncıbaşı ve Kassâbbaşı Kara Mehmed Aga'yı dahı istedikde tecessüs olunup, bozgun gicesi Sadr-ı a'zam Râmî Mehmed Paşa ma'an bostâncıbaşı firârıla ihfâ eyledükleri şâyi' oldu. Halk tahmînen kimi Nemçe çâsârına gitdi didiler ve ba'zı Arnavud vilâyetine kaçdı denildi. El-kıssa, şâfi ahbârları ma'lûm olunmadı. Bundan soñra Şehyü'l-islâm Feyzullâh Efendi'yi ve ogulların Mustafâ Paşa Cisri karîbinde kapucıbaşı ta'yîn olunup, kayd u bendile şehir-i Edrene'ye gelinmesi fermân olundu.

CÜLÛS-I HÜMÂYÛN-I SULTÂN AHMED EL-GÂZÎ MERHÛM SULTÂN MEHMED HÂN, sene 1115.

Biñ yüz on beş rebî'ü'l-âhiriñ tokuzuncı Çehârşenbih günü Sultân Mustafâ azl ve hal' olunup, Sultân Ahmed Hân cülûs[1] vâkı' olmuştur. Netâyic-i kelâm Şeyhü'l-islâm Feyzullâh Efendi'yi ve ogulların mahall-i mezkûrdan kayd u bendile mahmiyye-i Edrene'ye götürüp, vezîr-i mükerrrem olan Ahmed Paşa re'yiyle tarafeynden ihrâc olunmak için şeyhü'l-islâmı, iki tûglı paşa olunup, der-akab azl olundu ve zindâna fermân eylediler. Asesbaşı olan yâdigârı cellâd-ı murtâdd ile siyâset olunmak için şeyhü'l-islâma havâle [123^a] ve taslît eylediler. Bi-emr-i rabbanî cebhe-i mübârekinde takdîr-i Sübhânehu böyle cârî olmuş. Netekim hadîs-i şerîfde vârid olmuştur ki: *Ceffü'l-kalemü bimâ ente lâka*⁴⁰⁴ mazmûnı mukarrerdür. Muhassal-ı kelâm bî-rahm la'înler şeyhü'l-islâmı siyâset eyleyüp, mâl u hazîne talebine ihtimâm eyledüklerinde derd-mend Feyzullâh Efendi, her ne mikdârla feryâd eyleyüp: “Şu mikdârdan gayrı mâla mâlik degilüm” didükçe siyâset-i gazâbı terakkî üzre iderler. Üç def'a bogup, birer sâ'at mikdârı meyhoş yatdukdan soñra kaldugı gibi *Lâ ilâhe illallâh Muhammed Resûlu'llâh* kelîme-i tayyibesi lisânından sâdır olur. Hattâ cellâd-ı bî-dîn terahhum

⁴⁰⁴ “(Kader) kalemi lâıyk olduğı şeyi yazar.”

eyleyüp, asesbaşı olan la‘în tekrâr bir daha bog didükde: “Be-hey aga, ben bundan soñra bunu bogmak ihtimâlim yokdur. Görmez misin ki, ne hâletde iken lisânından kelîme-i şehâdetden gayrı bir kelâm sâdır olmaz. Ben cellâd iken terahhum eyledim. Sende kat‘â merhamet yokdur” deyüp, fârig olur. Melâ‘în tekrâr ibrâm iderler, aslâ mesmû‘ itmeyüp: “İşte siz siyâset idersiñüz eylen” deyü cellâd-ı murtâd cevâb idince anlar dahı ol gice ezâdan ferâgat iderler. Zehî bâtil, zehî hâmil, zehî bî-dîn, zehî nâdân, bâ-husûs ismi dahı müselmân hâşâ ki, anlarda ola zerrece îmân. Dokuz sene sadr-ı fetvâda müstahkim olup, beyne’l-ulemâ fetvâsı cârî olan devletliye böyle ezâyı sezâ görmek ve siyâset eylemek bir târîhde dahı vâkı‘ olmamışdur. Eli‘yâzibi’llâh fî’s-sâmi‘în. Muhassal-ı kelâm Şeyhü’l-islâm Feyzullâh-ı eş-şehîd Efendi’yi ve [123^b] ogullarından nakîbü’l-eşref efendiye dürlü dürlü siyâsetler olunup, hattâ barmaklarına kalemler konuldu. Her kahbe ki, ezâ ve cefâdan cüz’î ârâm olsalar şeyhü’l-islâmıñ cevâbı: “Ecdâdım İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin *radiyallâh te‘âlâ anhüm* hazretlerinden bize bu hakâret mîrâsdur. Ve benim fahrimdür ki, ecdâdlarım gibi zümre-i şühedâ’ya bu sinnimde nâ’il olam. Ümîdim dahı bu idi” didükleri tevâtüre itmişdür ve sinleri dahı yetmişden tecâvüz eylemişdi. El-kıssa-i pür-hisse 1115 senesiniñ şehr-i Rebî‘ü’l-âhiri’ñ yigirminci Bâzâr gününde şeyhü’l-islâmı zorba-başılar olan Karakaş-ı bed-ma‘âş ve Duracen didükleri evbâş zindândan ihrâc eyleyüp, bir semerli bârgîre bindirdiler ve gürûh-ı eşkâ etrâfın ihâta eyleyüp, dünyâ dürlü hakâretlerle şehr-i Edrene esvâkıñda gürüldi ve günbürdi ile Bitbâzârı ta‘bîr olan mahalle getürüp, katl ve şehîd eylediler, *rahmetu’llâhi te‘âlâ aleyh*. Gürûh-ı şekâvet-i âyîn katliyle mütesellî olmaduklarından ayaklarına ip takup, bir kaç zımmî keferelerine sürüklederek aña dahı kâni‘ olmayup, bir iki papas ve vesvâs yeñiçeri eşkıyâları tutup, öñüne düşürdiler ve ordularına varınca böyle getürdiler. İz‘ân idinmediler ki, ⁴⁰⁵ من تشبه قوما فهو منه hadîs-i şerîfi vârid olmuşdur. Bâ-husûs ulemâ tahkîr itmeñüñ küfr olmasında çok ehâdîs-i sahîhe olduğunda şekk ü şâ’ibe yokdur. Mutlak hased-i devlet ü mansıb ve pâdişaha tahsîl kurbiyyet olduğu bî-şübhe ayân [124^a] olmuşdur. Ba‘dehû Şeyhü’l-islâm Feyzullâh eş-şehîdüñ cesedini ordularına getürüp, yeñiçeri ve İslâmbol bostancı şakîleri her râst gelen hazele kimi kılıçla çalup, kimisi burnun ve kulagın kesüp, na‘şına dahı biñ dürlü hakâretler eylediler ve ser-i mübârekin bir agaca geçürüp, çadır be-çadır gezdürdiler. Rivâyet olunur ki, bu ezâ ve hakârete gâyetile takayyüd eyleyen on iki hazele idi. Ser-i mübârekin gezdiren la‘în bi-emri’llâhi tebâreke ve te‘âlâ üçünci gün a‘mâ oldu

⁴⁰⁵ “Kim bir topluluğa benzerse o onlardandır.” Ebu Davud, 4-44/4031; *Kesfü’l-Hafâ*, 2.314/2436.

şeyhü'l-islâmı kat' eyleyen bir nekbet ol dahı haftasında marazına mübtelâ olup, agzı ve burnu dökölüp, on beşinci gün mürd oldu. Ve bâkî on hazele ki, hakârete ikdâm iderler idi, onı dahı cünûn marazına mübtelâ olup, tîmârhâneye konuldu ve bu sahîh nakl u tevâtüre irmişdür ve cezâları *min kîbeli'r- Rahmân* terettüb olunmuşdur.

El-kıssa, gürûh-ı eşkıyâ yüze çıkup, kasaba-i Hafsa'da oğlan ve kız tasarruf eyledüklerinden gayrı, mâl u erzâkların dahı yagma eyleyüp, câmi'-i şerîflere atların bağladılar ve şehr-i Edrene içinde gürûh-ı mekrûhlarıñ eylediği hasâret vasfa gelmez. Ve pâdişâh-ı İslâm Sultân Ahmed bin Mehmed Hân'ı şehr-i Edrene'den ihrâc eyleyüp, tekrâr İslâmbol'a alup gıtdiler. Ve merhûm şeyhü'l-islâm-ı şehîdin ogulların kayd u bendile getürüp, pâdişâh-ı [124^b] âlî-vakâr Sultân Ahmed Hân, hazret-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinüñ merkad-i şerîflerinde kılıç kuşanup, sarây-ı hümayûna duhûlünde derd-mend nakîbü'l-eşrâf dahı katl olundu. Ba'dehû bir kaç günden soñra cümle sarây bostâncıları baş kaldırup, azîm gavgâ ve hengâme peydâ eylediler ve cülûs talebiyle niçe dürlü fesâd igâz eylediler. Pâdişâh-ı İslâm bunlardan bu evzâ'yı müşâhede eyledüklerinde yeñiçeri agasın da'vet idüp, bi'l-cümle bostâncı gürûhıñ katl ve izâlesin fermân buyurdılar. Altı yüz mikdâr bostâncı tâ'ifesi kimin katl ve kimi ihrâc olunup, gavgâları teskîn olunmuşdur, fî sene 1115.

Hakk sübhânehu ve te'âlâ kerem-i lûtfundan bu abd-i pür-taksîre bir müddet ömr ihsân eyler ise bâkî ahvâl-i müstakbeli dahı cerîde ve imlâ olunur. İnşâ'allâhü'r-rahmân yârân-ı safâ ve hullân-ı vefâdan niyâz olunur ki, ayıb ve kusûrımı zât-ı keremleri birle setr eyleyüp, her ne kadar taksîrâtımız dahı olur ise noksanına nazar buyurmayalar. Zâhir insân nisyândan mürekkebdür. Sad hezâr şugl ve aczıla cerîde olunan bu muhtasara lûtfları niyâz olunur.

Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Settârü'l-uyûb, Gaffârü'z-zünûbdur.

Temmeti'l-kitâb bi-a'vni'l-Meliki'l-Vehhâb, fî sene 1115, şehr-i Recebi'l-mücerreb fî yevmi'l-cum'a.